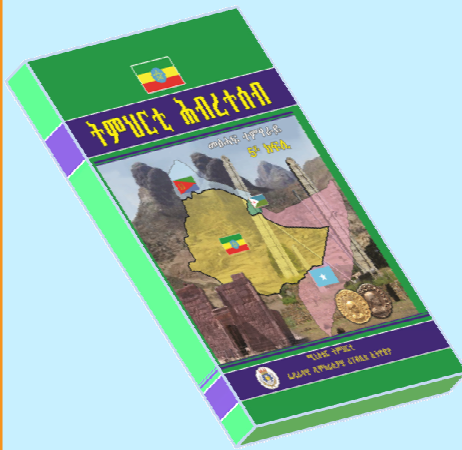

ነዚ መፅሓፍ ናዘዩ ዝነኣድ ግቡእን ብጣዕሚ ፅቡቕን ዝኾነ ክንክንን ሓሰዋን (ኣተሓሕዛ) ደግበሩሱ

እዚ መፅሓፍ ንብረትን ሃፍትን ቤት ትምህርትኩም እዩ።

ንክደበላሸው፣ ንክደገዳእን ንክደጠፍእን ግቡእን ብጣዕሚ ፅቡቕን ዝኾነ ኣተሓሕዛ ግበሩ።

ግቡእን ብጣዕሚ ፅቡቕን ዝኾነ ኣተሓሕዛ (ክንክንን ሓሰዋን) መፅሓፍ ንክህልው ዝሕገዙ ዝስዕቡ ኣገደስቲ ዘበሃሱ 10 (ዓሰርተ) ሓሳባት (ትእዛዛት) ኣሰጡ።

1. መፅሓፍ ብላስቲክ፣ ጋዜጣ ወይድማ ልሙዕ ዓብዪ ወረቐት ወዘተ ምሽፋን (ምጥራዝ)።
2. ኩልሻዕ ኣብ ፅሩይን ደረቕን (ንቕፅን) ቦታ መፅሓፍ ምቕማጥ።
3. መፅሓፍ ንክትጥቀም እንትትሕዝ ኢድካ ፅሩይን ንፁህን ምጂኑ ምርግጋፅ።
4. ኣብ ሸፋን ይኹን ኣብ ውሽጢ መፅሓፍ ዝኾነ ዓይነት ፅሑፍን ምልክትን ዘይምግባር።
5. መፅሓፍ እንትትጥቀም ኣብ-ውሽጡ ቁራፅ ወረቐት ወይድማ ካርዲ ንምልክት ምጥቃም።
6. ካብ ውሽጢ መፅሓፍ ዝኾነ ዓይነት ስእሊ ወይድማ ገፅ ዘይምቕዳድ፣ ዘይምውሳድ።
7. ዝተበላሸወ ወይድማ ዝሃሰሰ ፅሑፍ እንትገጥም ምድማቕን ምሕዳስን የድልይ።
8. መፅሓፍ ናብ ቦርሳ እንትተእትዉ ግቡእ ጠመተ ምሃብን ብውኑ ምስትውዓልን የድልይ። ህድእ ኢልኩም ከይቕደድን ከይዕፀፍን ጥንቃቻ ክትገብሩ ይግባእ።
9. መፅሓፍ ካብ ሓደ ሰብ ናብ ካሊእ እንትሓልፍን ኣብ ምቕብባልን ግቡእ ጥንቃቻ ምግባር።
10. ሓዲሽ መፅሓፍ ንፈለማ እንትትጥቀሙ ብስርዓትን ብዝባገን ምሉእ ብምሉእ ገፁ ምቕማጥ። ብሓደ ግዜ ውሑድ ገፃት ጥራሕ ምርኣይ ይግባእ። ኣዕሪኻ ዘይምሕሳይ። ካብ ገፅ ናብ ገፅ ምስግጋር እንትህልው ጠርዚ ሕድሕድ ገፅ ከይጉዳእ ብጥንቃቻ ቀስ ኣቢልካ ምግልባጥ (ክሳብ ዝለምድ)። እዚ ንሸፋንን ጠርዝን መፅሓፍ ብፅቡቕ ኩነታት ንምሓዝ ዝሕገዝ እንትኸውን እቲ መፅሓፍ'ውን ነዊሕ ዕድመ ንኸገልግል ይሕግዝ።

ትምህርት ስብረተሰብ

መፅሐፍ ተምሃራይ

5^ይ ክፍሊ

መዳለውቲ፡

ሞሳ ተደሳ ብሩ (M.Sc)

ፀሃይ ፍቅዱ ካስረስ (B.A)

ገምገምቲ፡

ሮማን ገደይ

ካስም ካፅብሃ

ጠዓመ ገብሩ

ሚኒስቴር ትምህርት
ፌዴራላዊ ዲሞክራሲያዊ ሪፐብሊክ ኢትዮጵያ

እዚ መፅሓፍ ንፕሮጀክት ምምሕያሽ ፅርዮት ሓፈሻዊ ትምህርቲ (GEQIP) ተባሂሉ ብምትሕብባር ፊንድ መንግስታት ፊንላንድ፣ ጣልያን፣ ኔዘርላንድን እንግሊዝን ከምኡውን ልቓሕ ባንኪ ዓለም ቐፅሪ (IDA Credit No) 4535 - ET ብዝተረኸበ ዝተዋደደ ሓገዝ ብሚኒስቴር ትምህርቲ ፌዴራላዊ ዲሞክራሲያዊ ሪፐብሊክ ኢትዮጵያ ኣብ 2003 ዓ.ም ተሓቲሙ።

© ብሚኒስቴር ትምህርቲ ፌዴራላዊ ዲሞክራሲያዊ ሪፐብሊክ ኢትዮጵያ ኣብ 2003 ዓ.ም (2011 ዓ.ም.ፊ) ተሓቲሙ። መሰል ሕትመት ብሕጊ ዝተሓለወ'ዩ። ካብ ሚኒስቴር ትምህርቲ ኣቐዲሙ ብፅሑፍ ዝተውሃበ ፍቓድ እንተዘይሃልዩ ወይድማ ብመሰረት ነጋሪት ጋዜጣ ፌዴራላዊ ዲሞክራሲያዊ ሪፐብሊክ ኢትዮጵያ ኣዋጅ ቐፅሪ 410/2004 መሰረት ዝተውሃበ ሕጋዊ ኣፍልጦ (Copyright and Neighbouring Rights Protection) እንተዘይሃልዩ ካብዚ መፅሓፍ ዝተወሰነ ክፋል ይኹን ወይድማ ብምሉእ ክባሃሕ፣ ክውሰድ፣ ብዝኾነ ዓይነት ክመሓላለፍ፣ ወይድማ ብኤሌክትሮኒክ መልክዕ ክቕዳሕ፣ ናብ ካሊኦ ግልጋሎት ክውዕል ወዘተ ኣይክኣልን።

ኣብ ምድላውን ሕትመትን እዚ መፅሓፍ ተምሃራይ ከምኡውን ነዚ ስዒቡ ተዳልዩን ተሓቲሙን ዘሎ መምርሒ ንመምህር ብቐጥታ ይኹን ብተዘዋወሪ መንገዲ ኣበርክቶ ንዝገበርኩም ውልቀሰባት፣ ጉጅለን ዝተፈላለዩ ትካላትን ብምልእኹም ሚኒስቴር ትምህርቲ ፌዴራላዊ ዲሞክራሲያዊ ሪፐብሊክ ኢትዮጵያ ኣዝዩ ዝለዓለ ምስጋና የቐርብ።

ኣእምሮኣዊ ሃፍትን ንብረትን ብሰናይ ፍቓድ ሰብ ዋና ዝተውሃቦ'ዩ። ዝኾነ ይኹን በዓልዋና ኣእምሮዊ ሃፍትን ንብረትንዚ መፅሓፍ'የ ዝብል ሰብ ብግቡእ እንተዘይተሓቢሩን እንተዘይተጠቐሱን ኣብ ከተማ ኣዲስ ኣበባ ፍለይ መፀውዒ ኣራት ኪሎ ኣብ ዝበሃል ቦታ ንዝርከብ ዋና ቤት ፅሕፈት ሚኒስቴር ትምህርቲ (ቐ.ሳ.መ 1367) ክገልፅ ከምዝገባእ ብኸብሪ ንገልፅ።

ኣብዚ መፅሓፍ ተምሃራይ ኣዝዮም ብዙሓት ካርታታትን ስእልታትን ከምኡውን ሰደቓታትን ኣለዉ። እዚኦም ካብ ኢንካርታ፣ በዓልመዚ ስራሕቲ ካርታ ኢትዮጵያ፣ ኤጀንሲ ማእከላዊ ስታቲስቲክስ ኢትዮጵያ፣ ኤጀንሲ ባህልን ቱሪዝምን ትግራይ፣ ኢንቴርኔትን ዝተፈላለዩ መጻሕፍቲ ከምኡውን ብውልቀ ካብ ኣይተ ሞላ ተድላ ብሩ (ዋና መዳለዊዚ መፅሓፍ) ዝተወሰዱ ብምዃናም ነዚኦም ብምልኦም ግቡእ ኣፍልጦ እናሃብና ስለተጠቐምናሎም ድማ ኣዚና ካብ ልቢ ነመስግን።

© ፈለማ ወርሒ ሓምለ 2003 ዓ.ም ተሓቲሙ

ምድላው፣ ምስንዳእን ሕትመትን እዚ መፅሓፍ

ስታር ሓ.ዘ. መከፋፈልቲ መጻሕፍቲ ትምህርቲ
24/4800፣ ጎደና ብሃራት ራም፣ ዳርደጋንጅ
ኒው ደልሂ - 110002፣ ህንዲ

ከምኡ'ውን

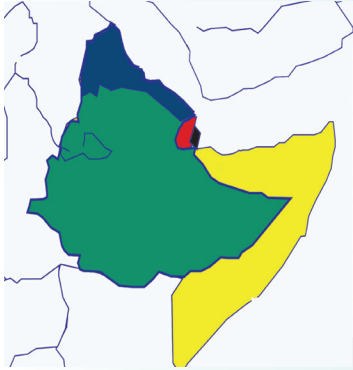
ኣስቴር ነጋ ትካል መሐተሚ መጻሕፍቲ
ቐ.ሳ.መ 21073
ኣዲስ ኣበባ፣ ኢትዮጵያ

ምስ ፕሮጀክት ምምሕያሽ ፅርዮት ሓፈሻዊ ትምህርቲ (GEQIP) ዘተኣሰረ ወዕሲቐፅሪ
ET—MoE/GEQIP/IDA/ICB/G01/09
ISBN 978-99944-2-122-0

ትሕዝቶ

ምዕራፍ ሓደ መርክቦ፣ ህዝብታትን አሰፋፍራን

ኢትዮጵያን ቀርኒ አፍሪካን.....1

- 1.1 መርክቦን ሃገራትን ቅርኒ አፍሪካ2
- 1.2 ታሪክ ህዝብን አሰፋፍራን ኢትዮጵያን ቀርኒ አፍሪካን 8
- 1.3 ጥንታዊ መንግስታት ኢትዮጵያን ቀርኒ አፍሪካን.....20
- 1.4 ሕብረትን ዘበናውነትን46
- 1.5 ቅልፊ ምክንያታት ንኢፊላላይ አሰፋፍራን ባህልን 57
- መጠቻለሊ64
- ማህደረ ቃላት.....66
- መጠቻለሊ ሕቶታት.....68

ምዕራፍ ክልተ ምድርን ከባቢኣን71

- 2.1 መርክቦና72
- 2.2 ቅርጺ፣ ምንቅስቃስን ሳዕቤናት ምንቅስቃሳትን74
- 2.3 ሳዕቤናት ወቅትታት ኣብ ሕርሻን ምርባሕ እንስሳን.....83
- መጠቻለሊ 85
- ማህደረ ቃላት.....86
- መጠቻለሊ ሕቶታት.....87

ምዕራፍ ሰለስተ ክባቢያ89

3.1 ቀንዲ ዓይነታትን ረብሐን እፅዋትን እንስሳት ዘገዳምን.90

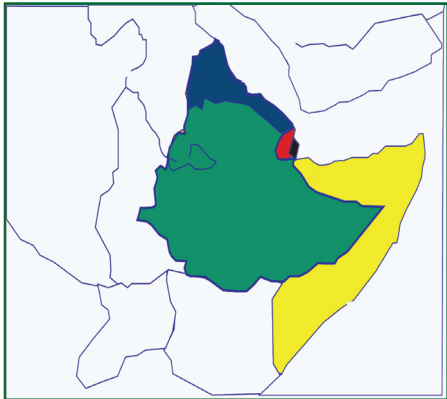

- 3.1.1 ቀንዲ ዓይነታት እፅዋት ተፈጥሮ90
- 3.1.2 እፅዋት ኢትዮጵያን ቀርኒ ኣፍሪካን93
- 3.1.3 ረብሐ እፅዋት ተፈጥሮን እንስሳት ዘገዳምን.....96
- 3.1.4 ሳዕቤን ቅልጡፍ ዕብዩት በዝሒ ህዝቢ ኣብ
እፅዋት ተፈጥሮን እንስሳት ዘገዳምን98
- 3.1.5 ዕቀባ እፅዋት ተፈጥሮን እንስሳት ዘገዳምን.....99
- መጠቓለሊ100
- ማህደረ ቃላት.....100
- መጠቓለሊ ሕፃናት.....101

ምዕራፍ ኣርባዕተ ውራይ ህዝቢ103

- 4.1 ጉዳያት ህዝቢ104
- 4.2 ሳዕቤን ቅልጡፍ ዕብዩት በዝሒ ህዝቢ115
- 4.3 ሰናይ ምምሕዳር፣ መሰል ህፃናትን ድሕንነትን.....119
- መጠቓለሊ..... 130
- ማህደረ ቃላት.....131
- መጠቓለሊ ሕፃናት.....132

ምዕራፍ ካዲ

መርክቦ፣ ህዝብታትን አሰፋፍራን ኢትዮጵያን ቀርኒ አፍሪካን

ውዕኢታት ዚ ምዕራፍ

ተምሃሮ ነዚ ምዕራፍ ምስተምሃርኩም፣

- ⊕ አንፃራዊ መርክቦ ቐርኒ አፍሪካ ትገልፁ።
- ⊕ ስም ሃገራት ቀርኒ አፍሪካ ትፀርሉ።
- ⊕ ጥንታዊ መንግስታት ኢትዮጵያን ቀርኒ አፍሪካን ትፀርሉ፣ ተመልክቱ።
- ⊕ ቐንዲ ታሪኻውን ፖለቲካውን ዓወታት ጥንታዊ መንግስታት ኢትዮጵያ ትፈልጡ።
- ⊕ ጥንታዊ መንግስታት ኢትዮጵያን ዓወታቶምን ትገልፁ።
- ⊕ ቐንዲ ዓወታት ዘበናውነት ትፈልጡ።
- ⊕ ቐንዲ ምክንያታት አፈላላይ አሰፋፍራ፣ ባህልን መነባብሮን ኣብ መንጎ በረኽትን መታሕትን ከባብታት ኢትዮጵያ ተለልዩ።

ብቕዓታት እዚ ምዕራፍ ዝስዕቡ እዮም

ተምሃሮ ነዚ ምዕራፍ ምስተምሃርኩም ነዘም ዝስዕቡ ብቕዓታት ትመልኩ፣ ትውኑኑ፣

- ◆ መርክቦ ቀርኒ አፍሪካን ኢትዮጵያን ብመንፅር ጎረቤታት ሃገራትን ዓበይቲ ማያዊ አካላትን ትገልፁ።
- ◆ ሃገራት ቀርኒ አፍሪካ ትዝርዝሩ።
- ◆ አመፃዕኦ ቐንዲ ሃይማኖታት ኢትዮጵያን ቀርኒ አፍሪካን ትገልፁ።
- ◆ ሰዓብቲ ዝተፈላለዩ ሃይማኖታት ብሓባር ምንባሮም ትግንዘቡ።
- ◆ ጥንታዊ መንግስታት ኢትዮጵያን ቀርኒ አፍሪካን ትርድኡ።
- ◆ ቐንዲ ታሪኻውን ፖለቲካውን ዓወታት ጥንታዊ መንግስታት ትፈልዩ።
- ◆ ጥንታዊ መንግስታት ኢትዮጵያን ቀርኒ አፍሪካን ትገልፁ።

- ◆ ረብሐ ሓድነትን ሕብረትን አብ ዓወት ኩናት ዓድዋ ተብርሁ።
- ◆ ዕዕንቶ ዘበናውነት አብ ኢትዮጵያ ትገልፁ።
- ◆ አብ ኢትዮጵያን ቀርኚ አፍሪካን ምክንያታት አሰፋፍራ ምስ መነባብሮ ተዛምዱ።
- ◆ ምክንያታት አፈላላይ አሰፋፍራራ ህዝቢ ተለልዩ።
- ◆ ኩነታት መነባብሮን ባህልን አብ በረኽቲ በታታትን መታሕትን ኢትዮጵያ ተነፃፅሩ።

መጻጠሚያ

ተምሃሮ እዚ ቀዳማይ ምዕራፍ ትምህርቲ ሕብረተሰብ 5^ይ ክፍሊ ብሳብ መርክቦ፣ ህዝብታትን አሰፋፍራን ኢትዮጵያን ቀርኚ አፍሪካን ዝምልከት እንትኸውን ዝተፈላለዩ ንኡሳን ርእሰታት ዝሓዘዩ። ስለዚ ፈለግ ብሳብ መርክቦን ሃገራትን ቀርኚ አፍሪካን ዝብል ርእሲ ክትመሃሩ ኢኹም። አብዚ ንኡስ ርእሲ ብሳብ አንፃራዊ መርክቦ ቀርኚ አፍሪካን ብፍላይ ድማ ሃገራት ቀርኚ አፍሪካ ብካርታ እናተደገፍኩም ክትመሃሩ ኢኹም። ድሕሪዚ ርእሲ ድማ ታሪኽ ህዝብን አሰፋፍራን ኢትዮጵያን ቀርኚ አፍሪካን ናብዝብል ትቐዕሉ።

አብዚ ርእሲ ብሳብ መበቆል ወዲሰብን ብኳዕቲ አሰረሂወት ደቂሰብ ዝተረኸበሎም ቦታታትን ዝምልከት ከምኡውን አመፃፅኡን ምግፋሕን ክርስትናን እስልምናን አብ ቀርኚ አፍሪካ ዝብልን ክትመሃሩ ኢኹም። እዚ ርእሲ ብመልመዲ ዝተሰነዩ እዩ። ብምቕፃል ጥንታዊ መንግስታት ኢትዮጵያን ቀርኚ አፍሪካን ዝብል ርእሲ ክትመሃሩ እንትትኮኑ አብ ትሕቲዚ ርእሲ ድማ ብሳብ ታሪኽ ግዝኣታት ጥንታዊ መንግስታት ኢትዮጵያ ከምኡውን ታሪካውን ፖለቲካውን ዓወታት ዝብሉ ይርከብዎም። አብዚ ንኡስ ርእሲ ጥንታውን ማእከላይ ዘበንን ታሪኽ ሃገርና ንኸትፈልጡ ዝሕግዝኹም መረዳእታታት ብካርታን ስእልን ተደጊፎም አለዉ።

ድሕሪዚ ብሳብ ሕብረትን ዘበናውነትን ዝምልከት ርእሲ እንትህልው አብዚ ድማ ብፍላይ ብሳብ ኩናት ዓድዋ ብዝተመሃየሽ መረዳእታ ዝሓዘን ብሳብ ምትእትታው ዘበናውነት አብ ሃገርና ዝምልከትን ጠቓሚ ትምህርቲ ክትረኽቡ ተሓሲቡ ዝተዳለዎዩ።

አብ መወዳእታ ብሳብ ቐልፊ ምክንያታት ንአፈላላይ አሰፋፍራን ባህልን ዝምልከት አገዳሲ ርእሲ አሎ። እዚ ምዕራፍዚ ብዝተፈላለዩ ካርታታትን ስእልታትን ዝተሰነዩ እንትኸውን ብፍላይ አብ ታሪኽ ሃገርና ዝጥምቱ ብዙሓት ክሳብ ሎሚ አብዝተፈላለዩ መፃሕፍቲ ዘይተርአዩ ሓደሽቲ እሞ ብጣዕሚ ንምርድኡ ዝሕግዩ ካርታታትን ተብሃግቲ ስእልታትን አለዉዎዮም። አዝዮም ብዙሓት መልመድታትን ዝተፈላለዩ ሕቶታትን ምህላዎም ድማ ንተምሃሮ ዘተባብዑ ከምዝኾኑ ንርዳእ።

1.1 መርክቦን ሃገራትን ቐርኚ አፍሪካ

አንፃራዊ መርክቦ ቐርኚ አፍሪካ

ተምሃሮ እስቲ ካርታ አፍሪካ ብምርአይ በቶም ዓበይቲ አንፈታት አንፃራዊ መርክቦ ቐርኚ አፍሪካ ንምግላፅ ተመያዩ። ንቐድም እስቲ ስም ናይቶም አርባዕተ ዓበይትን አርባዕተ ንኡሳንን አንፈታት ዘርዝሩ? ተምሃሮ አብ ዝሓለፉ ኸፍልታት ትምህርትኹም ብሳብ አንፃራዊ መርክቦ ክልል ትግራይን ሃገርና ኢትዮጵያን ተማሂርኩም ከምዝነበርኩም ትዝክሩ ዶ?

አንፃራዊ መርክቦ ማለት ሓደ ቦታ ብመንፅር ካልኦት ቦታታት አበይ ከም ዝርከብ ዝግለፀሉ አገባብ'ዩ።

ዕዮ ጉጅለ

ተምሃሮ እስቲ ብጉጅለ ኮይንኩም ካርታ ኣፍሪካ ተጠቒምኩም ቀርኒ ኣፍሪካ ኣበየናይ ክፋል ኣፍሪካ ከም ዝርከብ ኣነፅሩ? ከምኡ'ውን ብኣንፈታት ሰሜን ምብራቕን ደቡብን ቀርኒ ኣፍሪካ ዝርከቡ ማያዊ ኣካላት ኣለልዩ? በዙይ መሰረት ኣንፃራዊ መርክቦ ቐርኒ ኣፍሪካ ብኸምዚ ዝስዕብ ምግላፅ ይክኣል'ዩ።

ሃገራት ቐርኒ ኣፍሪካ

ተምሃሮ ነዞም ስእልታት ሰንደቕ ዕላማ ሃገራት ቀርኒ ኣፍሪካ ሕድሕዲኦም ናይ ኣየናይ ሃገር ከምዝኾነ ተመያይጥኩም ኣነፅሩ?

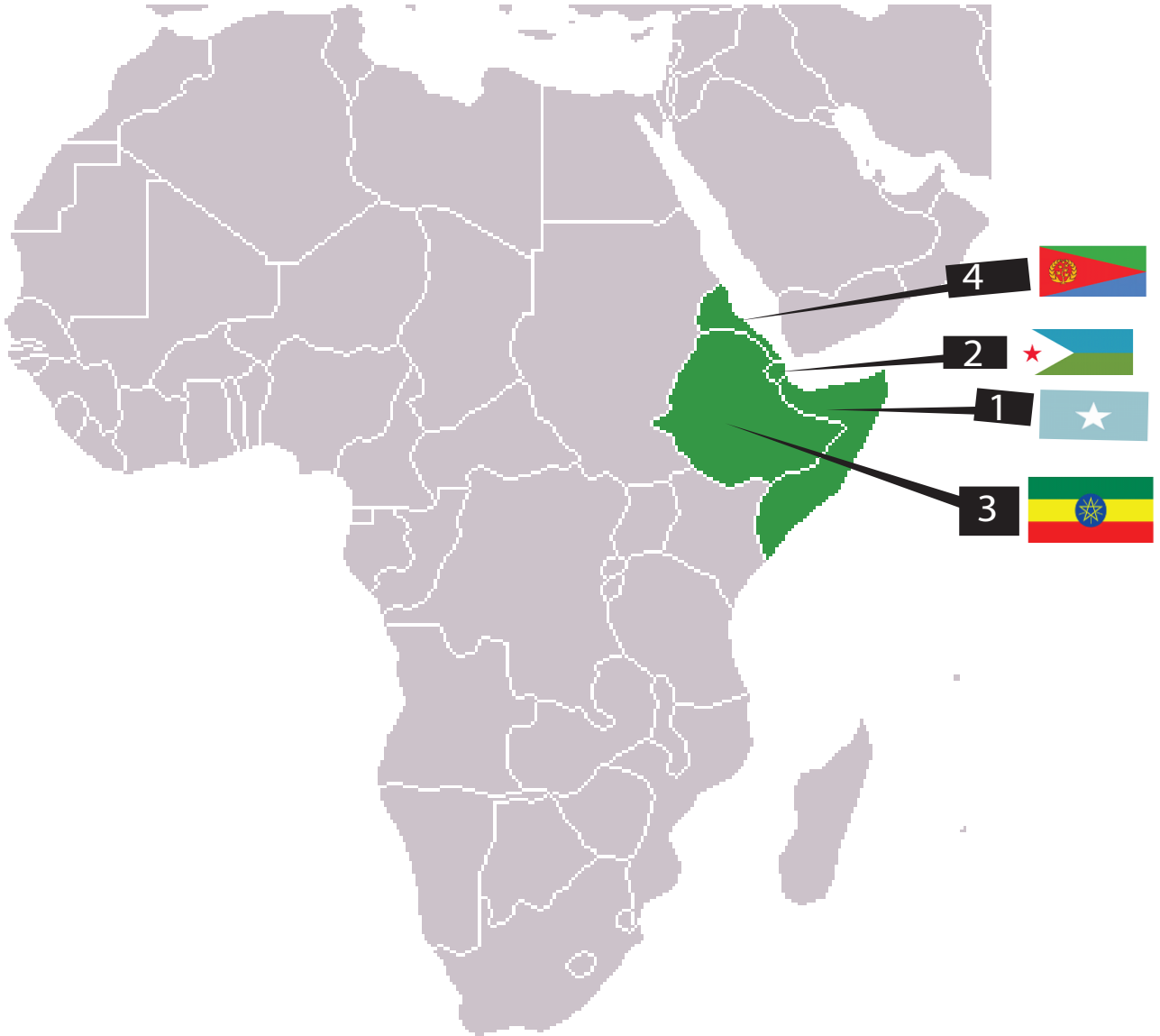

ስእሊ 1.1 ሰንደቕ ዕላማ ሃገራት ቀርኒ ኣፍሪካ

ተምሃሮ ነዚ ስዒቡ ቐሪቡ ዘሎ ካርታ ኣብ ደፍተርኩም ስእልዎ። ዓብይ ካርታ ኣፍሪካ ብምርኣይ ናይተን ሃገራት ስም ብመሰረት እቲ ዝተውሃበን ቐፅሪ ኣለሊኹም ፀሓፉ።

ቀርኒ ኣፍሪካ፤

- ኣብ ምብራቕዊ ጫፍ ክፍለ ዓለም ኣፍሪካ ዝርከብ ሓውሲ ደሴት እዩ።
- ካብ ቐይሕ ባሕርን ወሽመጥ ባሕሪ ኤደንን ንኣንፈት ደቡብ ይርከብ።
- ካብ ውቕያኖስ ህንዲ ንኣንፈት ሰሜን ምዕራብ ይርከብ።
- ብወገን ምዕራብ ምስ ሱዳን ብኣንፈት ደቡብ ድማ ምስ ኬንያ ይዳውብ።

ካርታ 1.1 ፖለቲካዊ ካርታ ሃገራት ቀርኚ አፍሪካ ምስ መዳውብተን

ተምሃሮ ካብዞን ዝዘርዘርኩምዎን ሃገራት እተን ቐንዲ ሃገራት ቐርኚ አፍሪካ ዝበሃላ እተን ብቐጠርታት 1፣ 2፣ 3ን 4ን ዝተዘርዘራ እየን። እስቲ ሕዚ ድማ ናብቲ ካርታ ተመሊስኩም ስም ሃገርና ኢትዮጵያን ርእሰ ከተማና ኣዲስ አበባን ኣብ ትክክለኛ ቦታኦም ኣመልክትዎም? ብምቕፃል ድማ በዞም ዝስዕቡ ኣንፈታት መሰረት ጎረባብቲ ሃገርና ኢትዮጵያ እንመን ከምዝኾና ካርታ ተጠቐምኩም ብምዝርዛር ሰሪሕኹም ኣርእዩ?

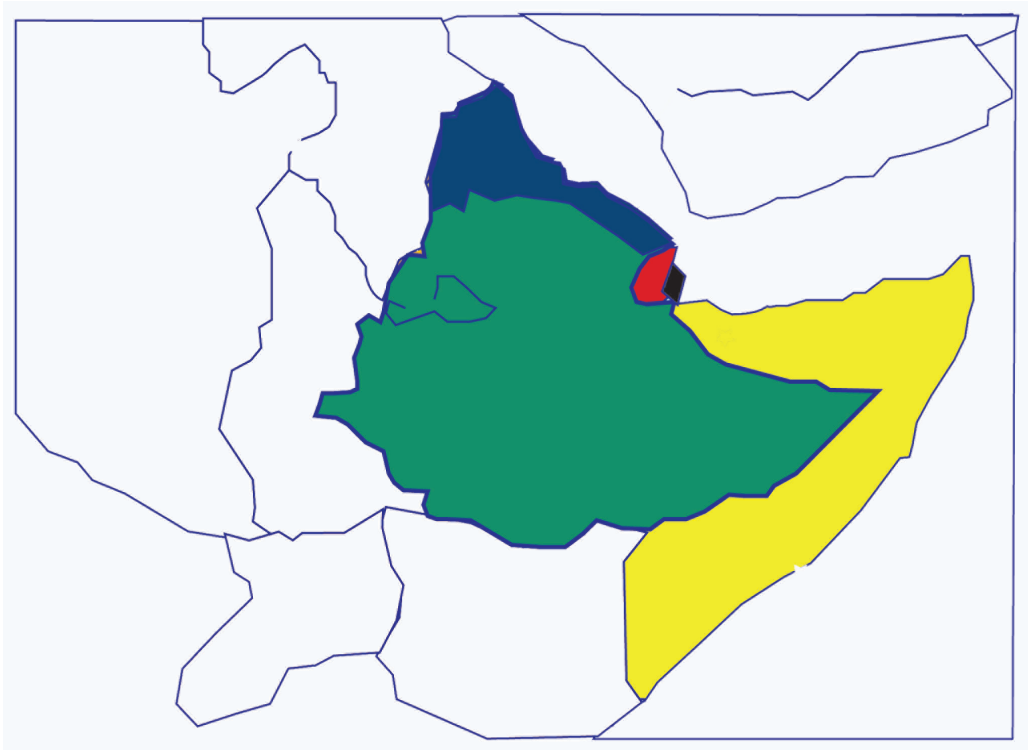
- ካብ ኢትዮጵያ ንኣንፈት ሰሜን እትርከብ ሃገር መን እያ? _____
- ካብ ኢትዮጵያ ንኣንፈት ደቡብ እትርከብ ሃገር ደቡብ ኸ? _____
- ብኣንፈት ምዕራብ እትርከብ ጎረቤትና ሃገር መን ትባሃል? _____
- ብወገን ምብራቕን ደቡብ ምብራቕን ሃገርና እትርከብ ሃገር ኸ? _____
- ብወገን ምብራቕ እትርከብ ሃገር መን እያ? _____

ተምሃሮ ከምቲ እቐዲሙ ዝተገለፀ ቐርኒ ኣፍሪካ ሓውሲ ደሴት'ያ። ሓውሲ ደሴት ማለት ብሓደ ወገን ብመሬት ቦቲ ዝተረፈ ድማ ብባሕሪ ወይድማ ብውቅያኖስ ዝተኸበበ መሬት ማለት'ዩ። ተምሃሮ እስቲ ነቶም ቐርኒ ኣፍሪካ ሓውሲ ደሴት ንክትኮን ዝገበሩን ዘዳውቡን ማያዊ ኣካላት ዘርዝርዎም?

ንጥፊት

ነዚ ዝስዕብ ካርታ 1.2 ኣብ ደፍተርኩም ብምስኣል ንቐድም ስም ሃገራት ቐርኒ ኣፍሪካ ኣብ ትኸክለኛ ቦትኦም ፀሓፉ። ቀጺልኩም ድማ መዳውብቲ ቐርኒ ኣፍሪካ ዝኾኑ ማያዊ ኣካላት ቐይሕ ባሕሪ፣ ውቅያኖስ ህንድን ወሽመጥ ባሕሪ ኤደንን ኣበይ ከም ዝርከቡ ብምልላይ ብትኸክል ኣቐምጡ።

ካርታ 1.2 መዳውብቲ ቐርኒ ኣፍሪካ ዝኾኑ ማያዊ ኣካላት

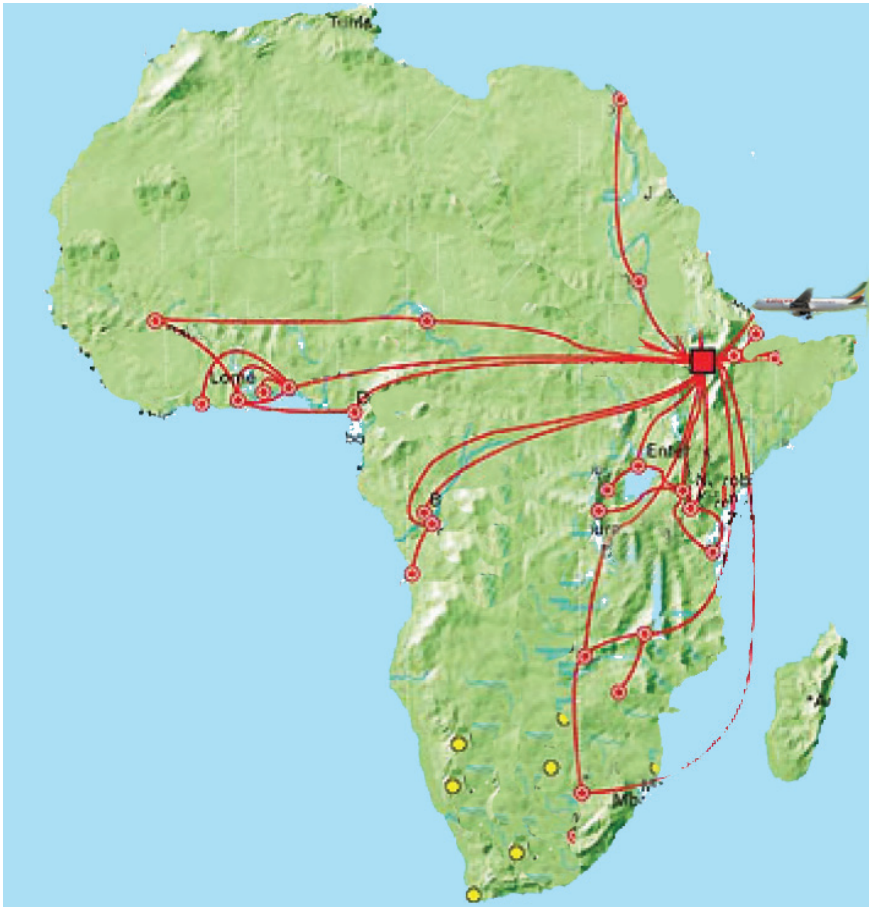
ርእሰ ከተማታት ሃገራት ቐርኒ ኣፍሪካ

ተምሃሮ ስዒቡ ቐሪቡ ዘሎ መንገዲ ኣየር ኢትዮጵያ ኣብ ኣፍሪካ ዝበረሉ መስመርን ዘዓርፈሉ ከተማን ዘርእ መስመር ካርታ እዩ። ነዚ ካርታ 1.3 ተጠቐምኩም ነተን ርእሰ ከተማታት ሃገራት ቐርኒ ኣፍሪካ ኣነፅሩ። ብምቕፃል ሕድሕድ ከተማ ካብ ኣዲስ ኣበባ በየናይ ኣንፊት ከም እትርከብ ኣብ ደፍተርኩም ኣቐምጡ።

መዘኻኸሪ፡ ተምሃሮ አብ ዝሓለፉ ክፍልታት ኣንጻራዊ መርክቦ በቶም ኣርባዕተ ዓበይቲ (መሰረታዊ) ኣንፈታት ዝበሃሉ ከምዝገለፁ ተማሂርኩም ኢኹም። ኣብ መንጎ ክልተ ዓበይቲ ኣንፈታት ዝርከብ ቦታ ኽ ከመይ ይግለፅ?

አስተውዕሉ! ፈለግ ክፅራሕ ዘለዎ ሰሜን ወይድማ ደቡብ እዩ። ኣብ መንጎ ምብራቕን ደቡብን ዝርከብ ቦታ ምብራቕ ደቡብ ኣይበሃልን። ክበሃል ዘለዎ ደቡብ ምብራቕ እዩ። ከምኡውን ሰሜን-ምብራቕ፣ ሰሜን - ምዕራብ፣ ደቡብ - ምዕራብ ወዘተ ይበሃል።

ተምሃሮ ብመሰረት እዚ ሓበሬታ እስቲ ካርታ መንገዲ ኣየር ኢትዮጵያ ተጠቒምኩም ከተማታት ኣስመራ፣ ጂቡቲ፣ ሞቻዲሹን ኣዲስ አበባን ዘለወን ኣንጻራዊ መርክቦ ኣቐምጡ?

ካርታ 1.3 መስመር ካርታ መንገዲ ኣየር ኢትዮጵያ

ተምሃሮ ብምቕጻል ነዙይ መስመር ካርታ መንገዲ ኣየር ኢትዮጵያ ኣብ ደፍተርኩም ብምስኣል እተን ኣብ ቀርኒ አፍሪካ ዝርከባ ርእሰ ከተማታት ኣስመራ፣ ጂቡቲን ሞቻዲሹን ኣዲስ አበባን ኣመልክቱ። ተምሃሮ ኣብዙይ ንቕድም ነቲ ኣብ ዝሓለፉ ትምህርትኹም ሚዛን ካርታ ተጠቒምኩም ርሕቀት ከመይ ከምዝርከብ ዝተመሃርኩምዎ ንምዝካር ሓፂር ምይይጥ ኣካይዱ። ቐፂልኩም መጓጓዣ ኣየር ካብ መጓጓዣ ፅርግያ ወይ ሃዲድ ባቡር ከመይ ከምዝፍለ ብገፊሑ ተመያየጥሉ።

ሐ. ነቶም ኣብ ትሕቲ “ሀ” ዝርከቡ ሃገራት ምስቶም ኣብ ትሕቲ “ለ” ዘለዉ ኣንፈታት ብምዝማድ ካብ ኢትዮጵያ ዘለዎም ኣንፃራዊ መርክቦ ንምርኣይ ኣብቲ ባዶ ቦታ ነቲ ትኸክለኛ ፊደል ፀሓፉ።

	ሀ		ለ
_____ 1	ሱዳን	ሀ	ሰሜን
_____ 2	ሶማሊያ	ለ	ምብራቕ
_____ 3	ኤርትራ	ሐ	ምዕራብ
_____ 4	ኬንያ	መ	ሰሜን-ምብራቕ
_____ 5	ጂቡቲ	ሰ	ደቡብ
		ሸ	ደቡብ-ምብራቕ

መ. ነዚ ዝስዕብ ሳንዱቕ መሰረት ጌርኩም ቐፂሎም ንዘለዉ ሕቶታት መልሱ

ኢትዮጵያ	ጂቡቲ	ሶማሊያ
ቻድ	ታንዛንያ	ኡጋንዳ
ግብፂ	የመን	ሩዋንዳ
ኤርትራ	ሱዳን	

ካብዚኣቶም ሃገራት ቀርኚ አፍሪካ ዝኾኑ ኣየኖት እዮም? ዘይኾኑ ኸኣ የኖት እዮም? እስቲ ኣብዚ ታሕቲ ቐሪቡ ኣብ ዘሎ ሰደቓ ዘርዝርዎም።

ሃገራት ቀርኚ አፍሪካ ዝኾኑ	ዘይኾኑ

1.2 ታሪኽ ህዝብን አሰፋፍራን ኢትዮጵያን ቀርኚ አፍሪካን

መበቆል ደቂ ሰብን ብኳዕቲ አሰረሂወት ደቂሰብ ዝተረኸቡሎም ቦታታትን ተምሃሮ መበቆል ወዲሰብ ኣበይ ከምዝኾነ ሰሚዕኹም ዶ ትፈልጡ? ብሬድዮን ብቴሌቪዥንን ብዛዕባ ኣብ ሃገርናን ኣብ ኬንያን ብኳዕቲ ዝተረኸቡ አሰረሂወት ደቂ ሰብ እንትግለፅን እንትንገርን ሰሚዕኹም ዶ ትፈልጡ? እምበኣርከስ ብጉጅለ ኾይንኩም ኣብዘን ዝስዕባ ጉዳያት ተመያየጡ።

ዕዮ ጉጅለ

ጉጅለ ፩ - መበቆል ወዲሰብ አበይ እዩ? ኣብቀረባ እዋን ዝተረኸበ መበቆል ወዲሰብ ኣሰረሂወት እንታይ ይበሃል?

ጉጅለ ፪ - መበቆል ወዲሰብ ዝሕብሩ ኣሰረሂወት ብኳዕቲ ዝተረኸቡሎም ቦታታት አበይን አበይን እዮም?

ተምሃሮ ነዘን ክልተ መመያየጢ ሓሳባት ምስ ወለድኹም፣ ዓበይቲ ሰባት፣ መምህራንን ካልኦትን ሓቲትኩም መልስኹም ሒዝኩም ናብዝተመደብክምዎ ጉጅለ ክትመጹ ይግባእ። ዝረኸብክምዎ መረዳእታ ድማ ኣብ ጉጅለኹም ምስ መሓዞትኩም ተምሃሮ ተመያየጡ። ድሕሪ ምምይያጥኩም ዝበፀሕኹምሉ ሓፊሻዊ ግንዛብ ንመምህርኩም ግለጹ።

ካርታ 1.4 ካርታ ኣርኪዮሎጂካዊ ቦታታት ኣሰረሂወት ወዲሰብ

ኣብ ላዕሊ ዘሎ ካርታ መሰረት ገይርኩም ኣብ ኣፍሪካን ቀርኒ ኣፍሪካን ከባብታት ኳዕቲ ኣለሻ ዘርኢ ወዲሰብ ዝተኻየደሎም ቦታታት ግለጹ። ኣብ ኣፍሪካ ኳዕቲ ኣለሻ ዘርኢ ወዲሰብ ካብዝተኻየደለን ሃገራት ውሽጢ ደቡብ ኣፍሪካ፣ ታንዛኒያ፣ ማእኸላይ ኣፍሪካ፣ ኬንያን ሃገርና ኢትዮጵያን ከምዝርከቡ ሪእኹም ዶ?

ተምሃሮ ቅድሚ ኹሉ ክትፈልጥዎ ዝግባእ ሓቂ ኣሎ። ሃገርና ኢትዮጵያ ኣብ ቀርኒ ኣፍሪካ እያ ትርከብ። ብሓፈሽኡ ኣፍሪካ ብፍላይ ድማ ቀርኒ ኣፍሪካ 'መበቆል ወዲሰብ' እያ። ኣሰረሂወት ወዲሰብ ኣብዝተፈላለዩ ሃገራት ኣፍሪካ ብኳዕቲ ተረኺቦምዮም። ብፍላይ ኣብ ሃገርና ኢትዮጵያን ጎረቤት ሃገር ኬንያን ብጣዕሚ ብዙሕ ኳዕቲ ዝተኻየደሎምን ዝሓሸ ውፅኢት ኣሰረሂወት ዝተረኸቡሎምን እዮም። ተምሃሮ ብኳዕቲ ኣብ ኢትዮጵያ ወይ ኣብ ኬንያ ዝተረኸቡ ኣሰረ ሂወታት እንታይ ትፈልጡ? እዞም ኣሰረሂወታት ዝተረኸቡሎም ቦታታት እንታይ ይበሃሉ? ፍሉይ ባህርያት እዞም ኣሰረሂወታት እንታይ እዮም? እናተመያየጥኩም ንመምህርኩም መልሲ ንገርዎም።

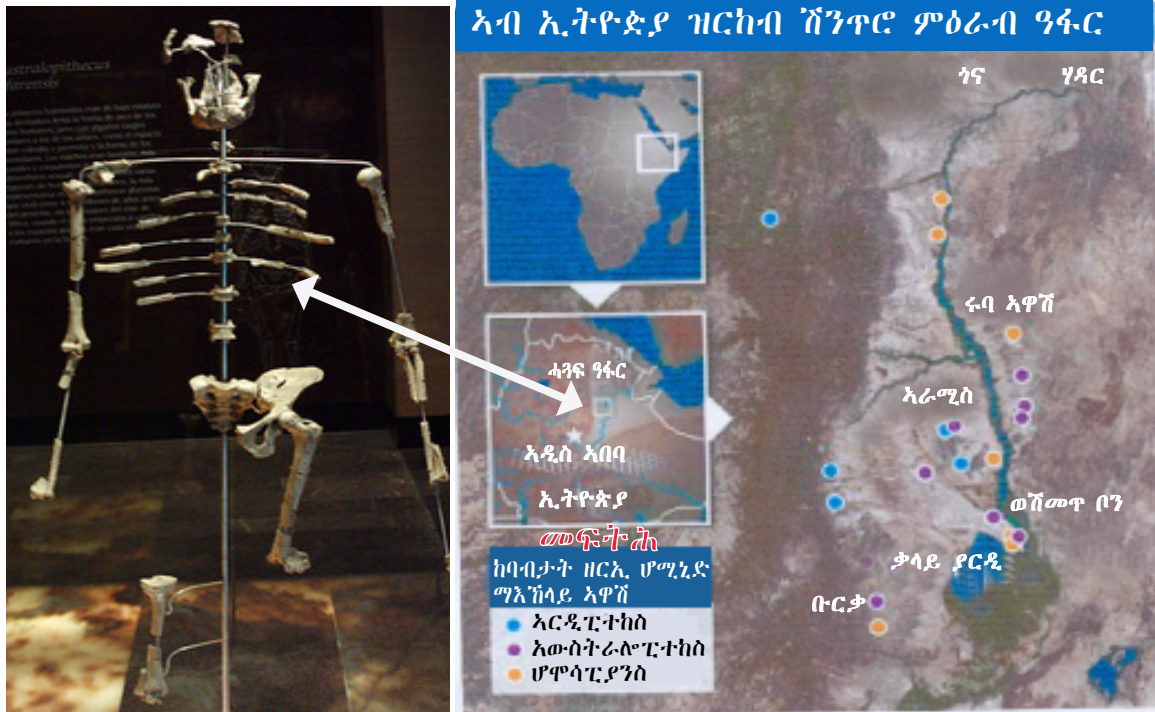
ተምሃሮ አብ ብሄራዊ ክልላዊ መንግስቲ ዓፋር ዝተኻየዱ ኳዕትታትን ውፅኢታቶምን ትፈልጡ ዶ? አብዚ ክልል 'ሃዳር'ን 'አርዲ'ን አብዝበሃሉ ቦታታት ዝተኻየዱ ኳዕትታት አመልኪትኩም ትፈልጥዎ ነገር እንተሃልዩ ግለፁ። ንምኳኑ ብዛዕባ አውስትራሎፕራቲክስ አፋሪንሲስን አውስትራሎፕራቲክስ አርዲፕራቲክስ ራሚደስን ዝበሃሉ ሳይንሳዊ መፀውዒ ስማት ሰሚዕኹም ዶ ትፈልጡ?

አብ ቀርኒ አፍሪካ ብፍላይ አብ ኢትዮጵያን ኬንያን ዝተፈላለዩ ዕድመ ዘለዎም አሰሪሂወት ደቂሰብ ብአርኪኦሎጂካዊ ተመራመርቲ ተረኺቦም እዮም። ካብዚኣቶም ሓንቲ 'ሉሲ' ወይድማ 'ድንቅነሽ' እናተብሃለት ትፍለጥ እያ። ሳይንሳዊ መፀውዒ ሉሲ ድማ 'አውስትራሎፕራቲክስ አፋሪንሲስ' ይበሃል። አሰሪሂወት ሉሲ ከባቢ 3.4 ሚልዮን ዓመታት ዘቐፀረ እዩ። አሰሪሂወት ሉሲ ዝተረኸበሉ ከባቢ አብ ክልል ዓፋር ፍሉይ ስሙ 'ሃዳር' ተባሂሉ ይፍለጥ። እዚኣ 'ሉሲ' ወይድማ 'ድንቅነሽ' ዝተብሃለት አሰሪሂወት ወዲሰብ ብዙሕ ሳይንሳዊ መግለጺ ንአመፃፅ ወዲሰብ ብግልፂ ዘመላኸት ምኳኑ ስለተአመነሉ ንልዕሊ ክልተ ዓመታት አብ ሃገረ ሕቡራት መንግስታት አሜሪካ አብዝርከቡ ዓበይቲ ሙዚየማት እናዞረት ብብዙሓት ክትርእይን ክትብፃእን እናተገብረ ይርከብ። እዚ ድማ ሃገርና ኢትዮጵያ መበቆል ዘርኢ ወዲሰብ ምኳኑ ብዝሓሸ ዘረጋገፀን ህዝቢ ዓለም ክጻምኑሉ ዘግብር ብምኳኑ በዚ መዳይ ሃገርና አብ ዓለም ክትፍለጥ ዓብዪ አስተዋፅኦ እናገበረዮ።

ስለዚ ጥንታዊ ወድሰብ ድሕሪ ሚልዮናት ዓመታት እዩ ካብ አፍሪካ ናብ ካልኦት ከባብታት ዓለም ዝተዘርገሐ። ነዚ ዘረጋገፀ ዝተፈላለዩ አሰሪሂወት ጥንታውያን ደቅሰብ አብ ኢትዮጵያን ኬንያን ብኳዕቲ ተረኺቦም እዮም። እዞም አሰሪሂወት ደቅሰብ ካብ ብዙሓት አሸሓት ክሳብ ሚልዮናት ዓመታት ዕድመ ዘቐፀሩ እዮም። ስለዚ ተምሃሮ ሃገርና ኢትዮጵያ መበቆል ዘርኢ ወዲሰብ እያ። ነዚ ዘረጋገፀልና አዝዮም ብዙሓት ኳዕትታት አብ ክልል ዓፋር ተኻይዶም እዮም። ሕዚውን እናተኻየዱ ይርከቡ። እዚ ብቐፃላይነት ዝካየድ ኳዕቲ አሰሪሂወት ዘርኢ ወዲሰብ ብመዳይ ታሪክ፣ ባህሊ፣ ኢኮኖሚያውን ቱሪዝምን ንዝመሳሰሉ ምዕባለታት ሓንቲ ሃገር ዝለዓለ ረብሓ አለዎ።

አርኪኦሎጂ አብ ትሕቲ መሬት ተቐቢሮም ንዓመታት ዝፀንሑ አሰሪሂወት ደቂሰብን ጥንታዊ ሕብረተሰብ ይጥቀመሎም ዝነበሩ ናውትን ብኳዕቲ ብምውፃእ ብዛዕባ ጥንታዊ ሕብረተሰብ ዘፅንዕ ሳይንስ እዩ። እቶም ተመራመርቲ ድማ አርኪኦሎጂስትስ ይበሃሉ።

ብፍላይ ብ1994 ዓ.ም.ፈ. አብ ዓፋር ብሄራዊ ክልላዊ መንግስቲ ዝተረኸበ አሰሪሂወት ነዚ ብዝበለፀ ዘረጋገፀዮ። 'አርዲ' አብዝተብሃለ ቦታ ዕድሚኣ ልዕሊ 4 ሚሊዮን ዝኾነ አሰሪሂወት ወዲሰብ ተረኺቡዮ። ነዚ ዝተረኸበ ውፅኢት አርኪኦሎጂካዊ ምርምር ዝተውሃበ ሳይንሳዊ መፀውዒ ስም ድማ 'አውስትራሎፕራቲክስ አርዲፕራቲክስ ራሚደስ' ዝብል እዩ። እዚኣ 'ሰላም' ትብሃል። ክሳብ ሕዚ ዝተገብሩ መፅናዕታዊ ምርምራትን ኳዕትታት አለጃ አሰሪሂወት ዘርኢ ወዲሰብ ከምዘረጋገፀዎ ሃገርና ኢትዮጵያ ሕምብርቲ መበቆል ዘርኢ ወዲሰብ እያ። ብምኳኑውን ቀርኒ አፍሪካ ፍልፍል መበቆል ወዲሰብ እያ ስለንብል ብሓፈሽኡ አፍሪካ መበቆል ወዲ ሰብ ከምዝኾነት ንርዳእ። ተምሃሮ ንምንታይ እዩ አፍሪካ መበቆል ዘርኢ ወዲ ሰብ እያ ዝበሃል? ሃገርና ኢትዮጵያ ኽ ንምንታይ እዩ መበቆል ዘርኢ ወዲ ሰብ ትብሃል? አብ ላዕሊ ዝተምሃርኩምዎ ብደምቢ ገይርኩም ብዝርዝር ግለፁ።

ስእሊ 1.2 አሰረሃወት 'ሉሲ' ወይድማ 'ድንቅነሽ'

ካርታ 1.5 አሰረ ሃወት አውስትራሎፒተክስ ኦርዲፒተክስ ራሚደስ ዝተረኸበሉ

ተምሃሮ ኳዕቲ አለሻ ዘርኢ ወዲሰብ መዓዝ ተጀሚሩ? አበይ ሃገርን ከባብን ከ እዩ ተኻይዱ? ኣብ ኣፍሪካን ኣብ ሃገርናን ዝተኻየዱ ኳዕቲ አለሻ አሰረሃወት ወዲሰብ እቶም ቀንድን ወሰንትን ዝበሃሉ ክልተ ግለፁ። አለሻ አሰረሃወት ዘርኢ ወዲሰብ ብዝምልከት ንነዊሕ ዓመታት እናተኻየደ ፀኒሑዮ። ንኣብነት ብ1924 ዓመተ ምህረት ኣቆፃፅራ ፈረንጂ ሮበርት ዳርት ዝተብሃሉ ወዲ ደቡብ ኣፍሪካ ተመራማሪ ኣናቶሚስት ኣብ ተኣንግ ዝተብሃለ ቦታ አሰረሃወት ወዲሰብ ረኺቦምዮም። ብ1959 ዓመተ ምህረት ኣቆፃፅራ ፈረንጂ ድማ ሎዊስ ሌኪይን ሜሪይ ሌኪይ ዝተብሃሉ ደቂ ሆላንድ ዝኾኑ ኣንትሮፖሎጂስትታት ኣብ ታንዛኒያ ዝርከብ ሽንጥሮ ኦልዱቫይ አሰረሃወት ዘርኢ ወዲሰብ ረኺቦምዮም። ኣብ መጀመርታ 1960ታት ድማ ሪቻርድ ሌኪይ ዝተብሃሉ ተመራማሪ ኣንትሮፖሎጂ ኣብ ሰሜናዊ ኬንያ ዝርከብ ከባቢ ሃይቅ ቱርካና አሰረሃወት ዘርኢ ወዲሰብ ረኺቦምዮም። እዚኦም ብምልኦም ግና ዕድሚኦም ትሕቲ 2.5 ሚሊዮን ዝገበሩዮም ነይሮም።

ስለዚ ብ1974 ዓ.ም.ፈ ኣብ ሃገርና ኢትዮጵያ ኣብ ብሄራዊ ክልላዊ መንግስቲ ዓፋር ዝርከብ ሃዳር ኣብዝተብሃለ ቦታ ብደናልድ ጆንሰንን ማውሪስ ታኢብ ጆንሰንን ዝተብሃሉ ክልተ ሰብኣይን ሰበይትን ዝኾኑ ተመራመርቲ ልዕሊ 3.2 ሚሊዮን ዕድመ ዝገበረት ኣንስተይቲ አሰረሃወት ዘርኢ ወዲሰብ ረኺቦም እዮም። እዚ አሰረሃወተ ዘርኢ ወዲሰብ አውስትራሎፒተክስ ኣፋረንሲስ ተባሂሉ ይፍለጥ። ብምኻኑ ውን እቲ ዝሓሸ መረዳእታ መበቆል ወዲሰብ ዝሓበረውን እዩ ነይሩ። ኣብ መወዳእታ ሕዚ ዘሎ መረዳእታ ከምዝሕብረና ድማ ብ1994 ዓመተ ምህረት ኣቆፃፅራ ፈረንጂ ብቲም ዋይት ዝምራሕ ተመራመርቲ ጉጅለ ኣንትሮፖሎጂስትታትን ኣርኪዮሎጂስትታትን ዝተረኸበ አሰረሃወት ወዲሰብ ዕድሚኦ ልዕሊ 4.4 ሚሊዮን ዓመት ዝገበረትን ዝሓሸን ዘተኣማምንን መረዳእታ ዝሃበት'ያ። ሳይንሳዊ መፀውዒ'ዛ አሰረሃወት ዘርኢ ወዲሰብ 'አውስትራሎፒተክስ

አርዲፒተክስ አራሚደስ' ትበሃል እንትኸውን ዝተረኸበትሉ ድማ ኣብ ሃገርና ኣብ ብሄራዊ ክልላዊ መንግስቲ ዓፋር 'አርዲ' ኣብ ዝበሃል ቦታ እዩ። ብዛዕባ ኣመፃዕኣ ወዲሰብ ዝሓሸን ዘተኣማምንን ሓበሬታ ተረኺቡ። ተምሃሮ ብቐደም ሰዓብ ኳዕቲ ኣለሻ ኣሰረሂወት ወዲሰብ ዝተኣዩደሎም ቦታት ኣፍሪካን ሃገርናን ብዝርዝር ግለፁ። ኣብ ሞንጎ ሉሲን ኣርዲፒተክስን ዘሎ ኣፈላላይ ግለፁ።

ኣመፃዕኣን ምግፋሕን ሃይማኖታት ክርስትናን እስልምናን ኣብ ቀርኒ አፍሪካ

ተምሃሮ ብዛዕባ ኣጀማምራ ሃይማኖት ክርስትና እንታይ ትፈልጡ? ብዛዕባ ኣጀማምራ ሃይማኖት እስልምና ኸ እንታይ ትፈልጡ? ብጉጅለ ኾይንኩም ብዛዕባ ክልቲኦም ሃይማኖታት ተመያየጡ።

ዕዮ ጉጅለ

ጉጅለ ፩ - ሃይማኖት ክርስትና መዓዝ ተጀሚሩ? ናብ ሃገርና ኢትዮጵያ ኸ መዓዝ ኣትዩ? ኣመፃዕኣን ምስፍሕፋሕን ሃይማኖት ክርስትና ብዝምልከት ንወለድኹም፣ ዓበይቲ ዓድን መራሕቲ ሃይማኖትን ሕተቱ።

ጉጅለ ፪ - ሃይማኖት እስልምና መዓዝ ተጀሚሩ? ናብ ሃገርና ኢትዮጵያ ኸ መዓዝ ኣትዩ? ኣመፃዕኣን ምስፍሕፋሕን ሃይማኖት እስልምና ብዝምልከት ንወለድኹም፣ ዓበይቲ ዓድን መራሕቲ ሃይማኖትን ሕተቱ።

ጉጅለ ፫ - ኣብ ሞንጎ ክልቲኦም ሃይማኖታት (ክርስትናን እስልምናን) ዘለዉ ምምስሳልን ሓድነትን ከምኡ ወን ኣፈላላይን ተመያየጡ።

ጉጅለ ፬ - ኢትዮጵያውያን ብዝኸተልዎ ሃይማኖት እንተይተፈላለዩ ብሓባር ምንባር ይኸእሉ'ዮም። ኣፈላላይ ሃይማኖት ሒዝካ ብሓድነትን ሕብረትን እንተይተበታተንካ ብሰላም ምንባር ይኸእል'ዮ። ተመያየጡሉ። ኣብነታት እናልዓልኩም ግለፁ።

ኣብዚ ሕዚ እዋን ኣብ ሃገርና ኢትዮጵያ ካብዝርከቡ ሃይማኖታት ውሽጢ ክርስትናን እስልምናን ይርከቡ። ኣብ ካልኦት ሃገራት ቀርኒ አፍሪካውን እዞም ሃይማኖታት ይርከቡ'ዮም። ተምሃሮ እዞም ሃይማኖታት ዝተጀመረሎም ከባብታት ትፈልጡ ዶ? ብኸመይኸ ናብ ሃገርና ዝመፁ ይመስለኩም? መዓዝ? ንወለድኹም ወይ ንካልኦት ዝፈልጡ ሰባት ሓቲትኩም ብምምፃእ ኣብ ክፍለ መብርሂ ኣቐርቡ።

ቐድሚ ምምፃእ ክርስትናን እስልምናን ህዝብታት ቀርኒ አፍሪካ ናይ ዓርሶም እምነታት ነይሮምዎም እዮም። ኣብ ማእኸላይን ሰሜናውን ከባብታት ኢትዮጵያ ንኣብነት ኣብ ሃይማኖተ ኦሪት ወይድማ ብሉይ ኪዳን ይኣምኑ ነይሮም። ህዝቢ ኦሮሞውን 'ኣባ ዋቃ' ኢሎም ኣብዝፀውዕዎ ይኣምኑ ነይሮም።

ኣመፃዕኣን ምግፋሕን ሃይማኖት ክርስትና ኣብ ሃገርናን ቀርኒ አፍሪካን

ተምሃሮ ንቐደም ጉጅለ ፩ ዘዳልዎ መልሲ ተመያየጡሉ። ብዛዕባ ኣጀማምራ፣ ትሕዝቶን ምግፋሕን ሃይማኖት ክርስትና ካብዚ ንታሕቲ ብዝርዝር ቐሪቡልኩም ስለዘሎ እናንበብኩም ተመያየጡሉ። ተረድእዎ። ኣብ መወዳእታ ድማ ንዝተረዳእኹምዎ ኣብ ክፍለ ባዕልኹም ግለፁ።

ሃይማኖት ክርስትና ዝተጀመረሉ ከባቢ ኣብ ክፍለ ዓለም እስያ ማእኸላይ ምብራቕ ተባሂሉ ኣብዝፈለጥ ብፍላይ ድማ ኣብ ሃገራት ፓለስታይንን እስራኤልን ኣብ መበል ቀዳማይ ክፍለ ዘበን ድሕሪ ልደተ ክርስቶስ እዩ። በዚ እዋንዚ ፓለስታይን ኣብ ትሕቲ ግዝኣት

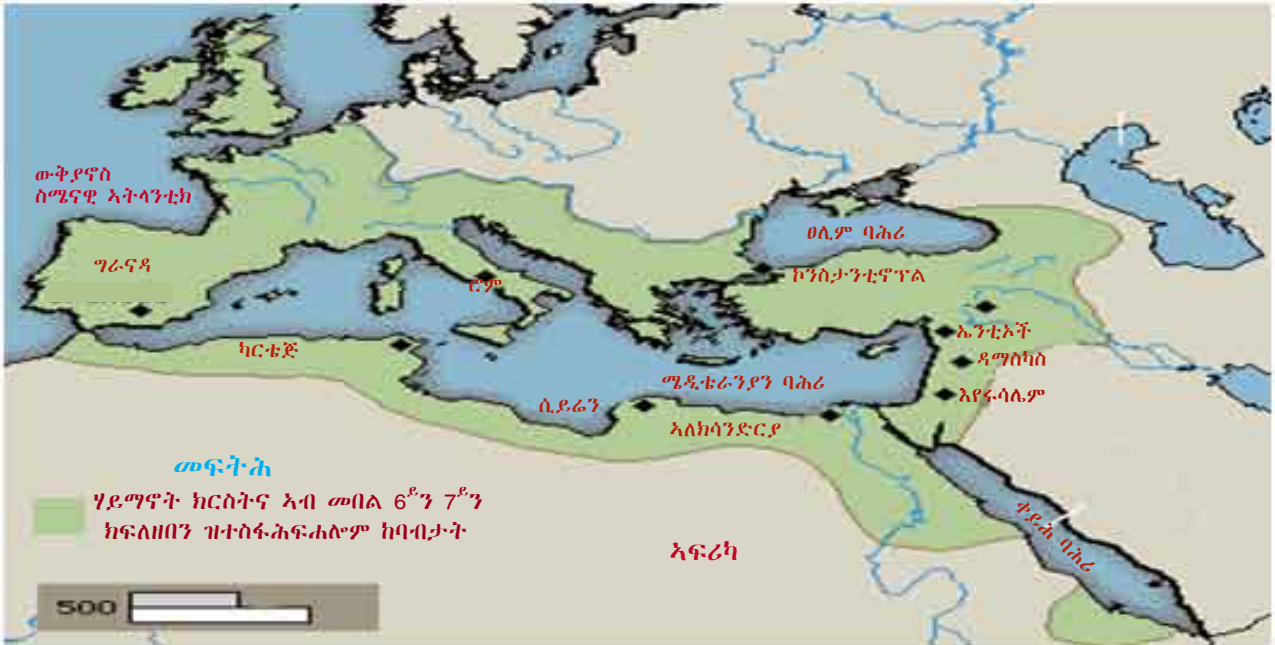
መንግስቲ ሮማ ነይራ። ተምሃሮ ካርታ ዓለም ብምርኣይ ፓለስታይንን እስራኤልን ዝርከቡሉ ከባቢ ኣለልዩ። ንፓለስታይንን እስራኤልን ዘዳብዉ ሃገራትን ባሕርን ግለፁ። ዘርዘርዎም። ሃይማኖት ክርስትና ኣብ እዋን ቅድሚ ልደተ ክርስቶስ ዝነበረ ነዊሕ ዘበን ኣብ መፅሓፈ ኦሪት ‘ብሉይ ኪዳን’ ኣብዝብል ብዝተፅሓፈ መሰረት እምነቱ ይገብር። ድሕሪ ልደተ ክርስቶስ ኣብዘለዉ ነዋሕቲ ዘበናት ዝምርሐሉ መፅሓፍ ድማ ‘ሓዱሽ ኪዳን’ ተባሂሉ ዩ ዝፍለጥ። ተምሃሮ ብዛፅባ ብሉይ ኪዳንን ሓዱሽ ኪዳንን ንሃይማኖት መራሕቲ ሓቲትኩም ተረድኡ።

ስለዚ ሃይማኖት ክርስትና ዝምራሕን እምነታቱን መትከላቱን ዝተመስረቱን ኣብ መፅሓፍ ቅዱስ እዩ። ሃይማኖት ክርስትና ሓደአዊ ሃይማኖት እንትኸውን እምነቱ ብምልኡ ኣብ እየሱስ ክርስቶስ ዝተመስረተ እዩ። እየሱስ ክርስቶስ ወዲ ፈጣሪ ኹሉ ዓለም ዝኾነ እግዚአብሄር ስለዝኾነ ንደቂሰባት ካብ ማእለያ ዘይብሉ ሓጢአቶም ከድሕን ናብ መሬት መጺኡ ኣብዝብል እምነት ማእኸል ዝገበረዩ። ነገስታት ጥንታዊ መንግስቲ ሮማ ንእምነት ክርስትና ስለዘይተቐበሉን ስለዘይአመኑሉን ንሰዓብቲ እምነት ክርስትናን መራሕቶምን የሳጉግዎም ነይሮም።

ስእሊ 1.3 መፅሓፍ ቅዱስ

ኣብ ዘመነ ኣገዛዝኣ ንጉስ ኔሮ (ካብ 54 - 68 ዓ.ም.ፈ) ከምኡውን ኣብ እዋን ኣገዛዝኣ ንጉስ ዲክሌሺያ (ካብ 245 - 313 ዓ.ም.ፈ) ስቅያትን ስደትን ሰዓብቲ እምነት ክርስትና ናብ ዝለዓለ መሰከሓይን መሸቕረራይን ብርኪ ዝጎልበተሉ እዋን ነይሩ። እዚውን ኾይኑ ግና ካብ እዋን ናብ እዋን ሰዓብቲ እምነት ክርስትና ይውስኽ ነይሩ። ድሕሪዚ ኹሉ ምንግልታዕ ኣብ መበል 4^ይ ክፍለዘበን ዝነበረ ንጉስ ቆንስጣንጣይን ንሃይማኖት ክርስትና ስለተቐበለ ሰዓብትን መራሕትን እዚ ሃይማኖት ካብ ምስዳድን ምንግልታዕን ሓራ ወጺኦም።

ካርታ 1.6 ሃይማኖት ክርስትና አብ መበል 6^{ይን} 7^{ይን} ክፍልዘበን

ስለዚ ኣብ ዘበነ ኣገዛዝኣ ንጉሥ ቱዎዶሲዩስ (ካብ 379 - 395 ዓ.ም.ፈ) ሃይማኖት ክርስትና ሕጋውን መንግስታውን ሃይማኖት ንክኸውን ብዕሊ ተኣዊጁ። ካብዚ ግዜ ንደሓር ሃይማኖት ክርስትና ኣብ ውሽጢ ግዝኣት መንግስቲ ሮማን ካብኡ ወፃኝን ናብዘለዉ ሃገራትን ህዝብታትን ብዕሊ ክጋፋሕን ክስፋሕፋሕን ጀሚሩ።

ስእሊ 1.4 ዕዮን ማርያም ኣኸሱም ቤተክርስቲያን

ካብ መበል 4^ኛ ክፍለ ዘበን ኣብ ዓለም ሓሙሽተ ፓትርያክ ሃይማኖት ክርስትና ነይሮም። ንሳቶም ውንኣብ ሮም፣ ኣለክሳንድርያ፣ ኣንቲያች፣ ቆንስጣንጢኖስን እየሩሳሌምን ነይሮም። ኣብ ሮም ዝነበሩ ፓትርያርክን ኣብ ቆንስጣንጢኖስ ዝነበሩ ኣቡንን ግና ኣብ ጉዳይ ሃይማኖት ክርስትና ዓብይ ንሕንሕ ነይርዎም። እዚ ንሕንሕን ውጥንን ናብ ዘይዕረቕሉ ብርኪ ስለዝበፀሐ ድማ ኣብ 1054 ዓ.ም.ፈ ሃይማኖት ክርስትና ኣብ ክልተ ተመቐሉ። ኣብ ሮም ማእኸሉ ዝገበረ ካቶሊካዊ ክርስትና ሃይማኖትን ኣብ ግሪክ ቆንስጣንጢኖስ ማእኸሉ ዝገበረ ኦርቶዶክስ ቤተክርስቲያን ክርስትና ሃይማኖትን ኾይኖም። ኣብ መበል 16 ክፍለ ዘበን ድማ ካብ ካቶሊካዊት ቤተክርስቲያን ሃይማኖት ክርስትና ዝተፈንጨሉ ወንጌላውያን ሰዓብቲ ሃይማኖት ክርስትና ተፈንጨሎም ወጊኦም። ስለዚ ተምሃሮ ሃይማኖት ክርስትና እንትንብል ንኦርቶዶክስ ቤተ ክርስቲያን፣ ካቶሊካዊት ቤተ ክርስቲያንን ወንጌላዊት ቤተ ክርስቲያንን ብምልኮም ዝመረጸ እዩ።

ንጥፈት

1. ኣብ ሃገርና ኣብ እዋን ሃይማኖታዊ በዓላት ክርስትና መግለጺ ዝህቡ እንመን እዮም?
2. ንኣብነት በዓል ልደትን ትንሳኤን እንትኸበር ብሬድዮን ቴሌቪዥንን መግለጺ እንኳስ ኣብፀሐኩም ዝህቡ መራሕቲ ሃይማኖት እንመን እዮም? ንምንታይ?
3. ሃይማኖት ክርስትና እንትበሃል ንኣየኖት ሃይማኖታት የጠቓልል?

ሃይማኖት ክርስትና ናብ ሃገርና ኢትዮጵያን ናብ ቀርኒ ኣፍሪካን ዝተኣታተወ ኣብ 4^ኛ ክፍለ ዘበን ኣብ ከባቢ 330 ዓ.ም.ፈ እዩ። ኣብዚ እዋን እዚ ኣብ ሰሜናዊ ኢትዮጵያን ኤርትራን ኣክሱም ተባሂሉ ዝፍለጥ ብርቱዕ መንግስቲ ነይሩ። መንግስቲ ኣክሱም ኣብ ከባቢ ባሕሪ ሜዲተራንያን ምስዝነበራ መንግስታት ስጡም ርክብ ንግድን ዲፕሎማሲን ነይርዎ። ብምኽንያት ዚ ዝተፈላለዩ ነጋዶ ካብዘን መንግስታት እዚኣን ናብ ኣክሱም ይመፁ ነይሮም። ናብ ኣክሱም ካብዝመፁ በፃሕቲ ሓደ ፍሬምናጦስ ዝበሃል ሰዓቢ ሃይማኖት ክርስትና ነይሩ። ፍሬምናጦስ ኣብ ቤተመንግስቲ ኣክሱም ተቐጺሩ ይሰርሕ ነይሩ። ነዚ ዝረኸበ ምቕው ኩነታት ድማ ንጉስ መንግስቲ ኣክሱም ንዝነበረ ኢዛና (ካብ 320 - 350 ዓ.ም) ሃይማኖት ክርስትና ክቐበል ገይርዎ። ስለዚ ንጉስ ኢዛናን ምስኡ ዝነበሩ ኣዕሩኽቲን ሃይማኖት ክርስትና ክቐበሉ ዝገበሮም ፍሬምናጦስ እንትኸውን እዚ ሰብ ደሓር ኣባ ሰላማ ተባሂሉ ጳጳስ ዘኣክሱም ኾይኑ የገልግል ነይሩ። ካብዚ ግዜ ንደሓር ክርስትና ሕጋውን ዕላውን መንግስታዊ ሃይማኖት ኣክሱም ኾይኑ።

ኣብ ፈለማ እዋን ሃይማኖት ክርስትና ኣብ መሳፍንትን ኣብ ነበርቲ ህዝቢ ከባቢ ከተማ ኣክሱምን ጥራሕ ተወሲኑ ነይሩ። ደሓር ግና ብዙሓት ካህናት ካብ ግብጺ ናብ ግዛኣት ኣክሱም ምምፃእ ብምጅማሮም እቲ ሃይማኖት ናብ ካልኦት ከባብታትውን ክስፋሕፋሕ ጀሚሩ። ስለዝኾነውን ኣብ መበል 5^ኛ ክፍለዘበን ካብ ሶሪያ ዝመፁ ትሽዓተ ቅዱሳን ስለዝነበሩ እዚኦም ሃይማኖት ክርስትና ናብ ህዝቢ ክተኣታተውን ክሰርፅን ገይሮም። ተቐባልነት ውን ረኺቡ። እዞም **ትሽዓተ ቅዱሳን** ንመፅሓፍ ቅዱስን ካልኦት ኣገደስቲ መፃሕፍቲ ክርስትና ናብ ቋንቋ ግእዝ ተርጉሞምዎም። ናብ ህዝቢ ክሰርፅ፣ ክተኣታተውን ተቐባልነት ክረክብን ድማ ይሰብኩን የምህሩን ኣብ ልዕሊ ምንባሮም ኣብያተ ፀሎት ውን ይሃንፁ ነይሮም። ህዝብን መንግስትን ኣክሱም ንሃይማኖት ክርስትና ምቕባሎምን እዚ ሃይማኖት ውን ብዝግባእ ናብ ህዝቢ ምስራፁን ምትእትታውን ብሓፈሸኡ ኣብ ሞንጎ መንግስቲ ኣክሱም ዘኢትዮጵያን ግብፅን ጥንኲር ዝምድናታት ንክህልው ባይታ ፈጠሩ። ስለዝኾነውን ኢትዮጵያ ጳጳስ ሃይማኖት

ክርስትና ካብ ኣሌክሳንድርያ ንኸተምፅእ ኣኸኢልዎ ስለዝኾነ እዚ ዓይነት ዝምድና ድማ ክሳብ 1959 ዓ.ም.ፈ. ፀኒሑ እዩ።

ንጥፈት

ተምሃሮ ሃይማኖት ክርስትና ኣብ ዓለምና ይኹን ኣብ ሃገርና ብኸመይ ኣገባብ ከምተጀመረ ተረዲእኹም ዶ? ሃይማኖት ክርስትና እንትጋፋሕ ዝነበሩ ማሕለኻታት ከ ፈሊጥኩምዎም ዶ?

ብስም እዞም ትሸዓተ ቅዱሳን ዝፅውዑ ኣብያተ ክርስትያን ንወለድኹምን መራሕቲ ሃይማኖት ወይድማ ዓበይቲ ዓዲ ሓቲትኩም ዘርዘርዎም። ብዘመነ መንግስቲ ኣኸሱም ሃይማኖት ክርስትና ናብ ሃገርና ብኸመይ ከምዝኣተወ ብዝርዘር ግለፁ። ነዚኦም ብምሉኦም ተመያየጡሎም። ብዝርዘር ድማ ኣብ ውሽጢ ክፍሊ ግለፅዎም።

ኣመፃዕኣን ምግፋሕን ሃይማኖት እስልምና ኣብ ሃገርናን ቀርኒ አፍሪካን

ተምሃሮ ንቅድም ጉጅለ ፪ ዘዳልውዎ መልሲ ተመያየጡሉ። ብዛዕባ ኣጀማምራ፣ ትሕዝቶን ምግፋሕን ሃይማኖት እስልምና ካብዚ ንታሕቲ ብዝርዘር ቐሪቡልኩም ስለዘሎ እናንበብኩም ተመያየጡሉ። ተረድኡ። ኣብ መወዳእታ ድማ ንዝተረዳእኹምዎ ኣብ ክፍሊ ባዕልኹም ግለፁ። ሃይማኖት እስልምና ዝተጀመረሉ ከባቢ ክፍሊ ዓለም ኤስያ፣ ማእኸላይ ምብራቕ ተባሂሉ ኣብዝፍለጥ ከባቢ እዩ። እዚ ሃይማኖት ኣብ መበል 7^ይ ክፍለ ዘበን ብነብይ መሓመድ ኣብ ስዑዲ ዓረብ ኣብ ከተማ መካ ተጀመሩ። ተምሃሮ ካርታ ዓለም ብምርኣይ ስዑዲ ዓረብ እትርከበሉ ቦታ ኣለልዩ። ንስዑዲ ዓረብ ዘዳብዉ ሃገራትን ባሕርን ግለፁ። ነብዩ መሓመድ መን እዮም ኢልኩም ንወለድኹም ሕተትዎም። ሃይማኖት እስልምና ኣብ ኣስተምህሮታት ነብዩ መሓመድ ዝተመስረተ እዩ።

ካርታ 1.7 ምስፍሕፋሕ ሃይማኖት እስልምና ኣብ መበል 7^ይን 8^ይን ክፍለ ዘበናት

ነብዩ መሐመድ ብ570 ዓ.ም.ፈ ኣብ ስዑድ ዓረብያ ትርከብ ከተማ መካ ኣብትብሃል ካብ ዓሌት ቋሪይሽ ዝበሃሉ ተወሊዱ። ነቢይ መሐመድ ብዛዕባ ሃይማኖት እስልምና ምስባኸን ምስትምሃርን ዝጀመረሉ እዋን ኣብ 610 ዓ.ም.ፈ እዩ። ቅዱስ መፅሓፍ ሃይማኖት እስልምና ቁርአን ይበሃል። ነቢይ መሐመድ ነዚ ሓድሽ ሃይማኖት ኣብ ከባቢ መካ ምስባኸ ምስጀመረ ብገዛእቲ እቲ ከባብን ቦቶም ቋሪይሽ ዝበሃሉ ዓሌቱ ሓያል ተቓውሞ ገጢምዎ ነይሩ። እዞም ቋሪይሽ ዝበሃሉ ዓሌትን መራሕቶምን ንነብዩ መሐመድን ሰዓብቲን ክቐትልዎም ብዙሕ ፈተና ይገብሩ ስለዝነበሩ ብዝነበረ መፀገማይ ኩነታት ብ622 ዓ.ም.ፈ ካብ መካ ናብ መዲና ተሰዲዶም። እዚ ካብ መካ ናብ መዲና ነብዩ መሐመድን ሰዓብቲን ዝገበርዎ ምስዳድ ሂጂራ ተባሂሉ ይፍለጥ። እዚ ሂጂራ ድማ ንሰዓብቲ ሃይማኖት እስልምና ፈላማይ መዓልቲ ዓመት ኾይኑ እዩ ዝውሰድ። ኣብ መዓዳእታ ነብዩ መሐመድ ብ624 ዓ.ም.ፈ ንዓሌት ቋሪይሽ ኣብ ኩናት ባድር ሰዲሩ።

ስለዝኾነ ድማ ብ629 ዓ.ም.ፈ ንከተማ መካ ምሉእ ብምሉእ ተቐፃፂርዎ። ድሕሪዚ ክሳብ 632 ዓ.ም.ፈ ንሃይማኖት እስልምና ኣብ ምሉእ ዓለምን ሃገራት ኣዕራብን ንኸስፋሕፋሕ ዝከኣሎ ዓዕሪ ገይሩዩ። ነቢይ መሐመድ ብ632 ዓ.ም.ፈ ካብዚ ዓለም ብሞት ተፈልዩ። ድሕሪ ሞት ነብዩ መሐመድ ካብ ዓሌት ቋሪይሽ ዝተመረፁ ኣርባዕተ ካሊፋት (መራሕቲ) ነይሮም። እዚኦም ድማ ቀዳማይ ኣቡ-በከር (632 - 634 ዓ.ም.ፈ)፣ ዑመር (634 - 644)፣ ኦማን (644 - 658)፣ ከምኡውን ዓሊ (656 - 661 ዓ.ም.ፈ) ይበሃሉ ነይሮም። እዞም ካሊፋት ዝበሃሉ መረሕቲ ንስዑዲ ዓረብያ ናብ ሓደ ዘወሃዱ ኣብልዕሊ ምዃኖም ሃይማኖት እስልምና ኣዕርዮ ክስፍሕፋሕ ገይሮምዮም። ብድሕሪ ነብዩ መሐመድ መረሕቲ ሃይማኖት እስልምና ዝነበሩ ምእንታን ሃይማኖት እስልምና ካብ ሃገራት ዓረብ ወፃኢ ናብዘለዉ ሃገራትን ህዝብታትን ንምግፋሕ ጂሃድ ኣዊጀም። እዚ ጂሃድ ድማ ቅዱስ ኩናት ተባሂሉ ይፍለጥ።

ስእሊ 1.5 መፅሓፍ ቅዱስ ቁርአን

ሃይማኖት እስልምና ናብ ቀርኒ ኣፍሪካ ዝተስፋሕፈሐ ብሰላማዊ መንገዲ እንትኸውን መስመር ንግዲ ተኸቲሉ ዝተኸየደዩ ነይሩ። ሙስሊም ነጋዶ ንምስፍሕፋሕ ሃይማኖት እስልምና ዓብዩ ኣስተዋፅኦ ነይርዎም። ሃይማኖት እስልምና ናብ ካልኦት ሃገራት ዓለም ኣብ ማእኸላይ ምብራቕን ኣውሮፓን ከምኡውን ሰሜን ኣፍሪካ እንትስፍሕፋሕ ጂሃድ እናተኣወጀዩ ነይሩ። እዚ ሃይማኖት እስልምና ናብ ቀርኒ ኣፍሪካ እንትስፍሕፋሕ ግና ጂሃድ ኣይተኣወጀን። እዚ ምስፍሕፋሕ ሃይማኖት ብሰላማዊ መንገዲ ዝተኸየደዩ። ብፍላይ ድማ ኣብ ሃገርና ኢትዮጵያ ኣዝዩ ሰላማውን ሕውነታውን ዝተመልኦ ኣገባብ ምስፍሕፋሕ ሃይማኖት እዩ ነይሩ። ኣብዚ ሓደ ሕቶ ምልዓል ይከኣልዩ። ኣብ ሃገርናን ኣብ ቀርኒ ኣፍሪካን ምስፍሕፋሕ ሃይማኖት እስልምና ሰላማዊ ዝነበረ ንምንታይዩ?

ነብዩ መሐመድን ሰዓብቲን ብዓሌት ቋሪይሽ ካብ መካ እንትስደዱ ኣብ 615 ዓ.ም.ፈ ንተወሰኑ ሰዓብቲ ብሰላምን ብቅሳነትን ናብዝነበሩላ ሃገር ኢትዮጵያ ዝነበረ መንግስቲ ኣኸሱም ኸይዶም ንኸዕቆቡ ሰዲዶም ነይሩ። ኣብቲ እዋን ዝነበረ ንጉስ ኣኸሱምውን ነዞም ስዱዳት ሰዓብቲ

ሃይማኖት እስልምና ብሰላም ተቆቢሎ ዝግርፍሉ ቦታ ሂብዎም። ሃይማኖቶም ንከምልኽኹ'ውን ፈቐዱሎም። በዚ አቢሉ ድማ ሃይማኖት እስልምና ኣብ ስዑዲ ዓረብ ምስተጀመረ ናብ ሃገርና ኢትዮጵያ'ውን ኣትዩ። ነብዩ መሓመድ ኣብ ልዕሊ ዓሌት ቋሪይሽ ዓወት ምስኣረጋገፀን ናብ ከተማ መካ ምስተመለሰን ነዞም ብስደትን ዕቑባን ናብ መንግስቲ ኣኸሱም መጊኦም ዝነበሩ ሰዓብቲ ናብ ዓዶም ስዑዲ ዓረብያ ክምለሱ ተገይሩ። በዚ ግዘዚ እዞም ካብ ዝኸድዎ ስደትን ዕቑባን ዝተመለሱ ሰዓብቲ ነብዩ መሓመድ ብዝተገበረሎም ሕውነታውን ሰላማውን ኣቀባብላ ኣዝዮም ተሓገሶም ነይሮም። እዚ ኩነታት ክሳብ ሎሚ ንዘሎ ምትሕቕቕፍን ምክእኣልን ክልቲኦን ቀንዲ ሃይማኖታት መበገሲ ዝኾነዩ። ስለዚ ነብዩ መሓመድ ናብ ኢትዮጵያን መንግስቲ ኣኸሱምን ምንም ዓይነት ጂሃድ ክይካየድ ኣዚዙ።

ንጥፈት

ተምሃሮ እዚ ጉጅለ ፬ ንዝገብሮ ምይይጥ ሓጋዚ ሓበሬታ ከምዝኾነ ተረዲእኩም ዶ? እዞም ካብ ስዑድ ዓረብ ዝመፁ ቀደሞት ሰዓብቲ ሃይማኖት እስልምና ኣብ ዘመነ መንግስቲ ኣኸሱም ዝሰፈሩሉ ቦታ እንታይ ይበሃል? ኣበይ ክባቢኻ ይርከብ?

ድሕሪ ውድቀት መንግስቲ ኣኸሱም ሃይማኖት እስልምና ኣብ ቀርኚ አፍሪካ ይኹን ኣብ ሃገርና ዝስፋሕፈሐሉ ኣጋጣሚ ተፈጠሩዮ። ንምስፍሕፋሕ ሃይማኖት እስልምና ኣብ ሃገራት ቀርኚ አፍሪካ መእተዊ በሪ ኾይኖም ዘገልገሉ ሰለስተ ቦታታት ኣለዉ።

ቀዳማይ ሰዓብቲ ሃይማኖት እስልምና ዝኾኑ ኣዕራብ ኣብ ቐይሕ ባሕሪ ብዝርከብ ደሴት ዳህላክ ኣቢሎም ይኣትዉ ጀሚሮም። ስለዚ ብ702 ዓ.ም.ፈ ወደብ ኣዱሊስ ተቐፃሂሮምዎ። በዚ ኣቢሎም ናብ ውሽጢ ሃገርና ምእታው እንትጅምሩ ምስ ሰዓብቲ ሃይማኖት ክርስትና ዘይምቅድዳውን ዘይምቕባልን ኣጋጣሚታት ጎሊሆም ዝርኣዩ ተርእዮታት ነይሮም። ስለዚ ኣብ መፈለምታ 8^ይ ክፍለ ዘበን ኣብ ቀይሕ ባሕሪ ዝርከቡ ደሴታት ዳህላክ ኣብ ቁፅፅር ኣዕራብ ወዲቐዎ። ካብዚ ብምብጋስ ሰዓብቲ ሃይማኖታት እስልምና ዝኾኑ ኣዕራብ ሃይማኖቶም ኣብ ቆላታት ገማግም ቀይሕ ባሕርን ወሽመጥ ኤደንን አስፋሕፈሐም።

ዕዮ ጉጅለ

ካርታ መሰረት ብምግባር ሃይማኖት እስልምና ኣብ 7^{ይን} 8^{ይን} ክፍለዘበን ዝተስፋሕፈሐሎም ከባብታት ግለፁ። ጂሃድ እንታይዮ? ኣብ ሃገርና ኢትዮጵያን ኣብ ቀርኚ አፍሪካን ዝነበረ ምስፍሕፋሕ ሃይማኖት እስልምና ሰላማዊ ዝነበረ ንምንታይዮ? ሃይማኖት እስልምና ኣብ ሃገራት ቀርኚ አፍሪካ መእተዊ በሪ ኾይኖም ዘገልገሉ ሰለስተ ቦታታት ብዝርዝር ግለፁ።

ካልኣይ በሪ መእተዊ ኾይኑ ዘገልገለ ኣብ ባሕሪ ወሽመጥ ኤደን ዝርከብ ወደብ ዘይላ እዩ። እዚ ንመስመር ንግዲ ሓጋዚ ዝነበረን ናብ ውሽጢ ግዝኣት ኢትዮጵያ ንምእታው ከም ዕቡቕ ኣጋጣሚ ኾይኑ የገልግል ነይሩ። ስለዚ በዚ በሪ ገይሮም ዝኣተዉ ሙስሊም ነጋዶ ኣብ ምብራቕ ሸዋ፣ ወሎ፣ ሃረርጌ፣ ባሌ፣ ኣርሲን ሃድያን ይኣትዉ ነይሮም። ብምኽንያትኹ ድማ ዝተፈላለዩ ሱልታኔታት ሙስሊም ኣብ ሸዋ፣ ይፋት፣ ዳዋሮ፣ ፈጠጋር፣ ባሊ፣ ሻርካ፣ ሃዲያ፣ ዳራን ኣርባባኒን ወዘተ ተመስሪቶም። ስለዚ ካብ ስዑድ ዓረቢያ ዝመፁ ነጋዶ ብወደብ ዘይላ ኣቢሎም ናብ

ደቡባዊ ክፍላት ኢትዮጵያ ሃይማኖቶችም ከስፋሕፍሎ ክኢሎም እየታዩ። ድሕሪ ግዘ ድማ ኣብቲ ከባቢ ውሩያት ዝኾና እስላማዊ መንግስታት ማዕቢሊን እየን።

ብሳልሳይ በሪ ድማ ብውቅኖስ ህንዲ ኣቢሎም ብሞቃዲሾ፣ ብራሻን መርካን ኣቢሎም ናብ ሶማሊያ ብምእታው ሃይማኖት እስልምና ምስፍሕፋሕ ክኢሎምዮም። ተምሃሮ እዘን ሰለስተ በርታት መእተዊ ነጋዶ ሙስሊም ኣብ ካርታ ቀርኒ ኣፍሪካ ርክይወን። ጉጅለ ፫ን ጉጅለ ፬ን ንዝተመያየጡሎም ኣሳባት ኣብ ክፍሊ ክቐርብ ይገበር። ኣብዚ ሎሚ እዋን ንኣብነት ኣብ ከባቢ ነጋሽ እንተወሰድና ሰዓብቲ ሃይማኖታት ክርስትናን እስልምናን በዓላት ሓቢሮም የሕልፉ፣ ብዝግባእ ተኸኢኢሎም ይነብሩ፣ ይፋቐሩን ሓቢሮም ተሳንዮም መነባብረኦም የሳልጡለዉ።

ስእሊ 1.6 መስጊድ ኣልነጃሺ (ትግራይ)

ስእሊ 1.7 ኣንዋር መስጊድ (አዲስ አበባ)

መልመዲ 1.2

ሀ ነዞም ዝስዕቡ ሕቶታት ትኸክል እንተኾይኖም ‘ሓቂ’፣ ትኸክል እንተዘይኮይኖም ድማ ‘ሓሶት’ እናበልኩም መልሲ ሃቡ።

- 1 ኢትዮጵያ ኣብ ቀርኒ ኣፍሪካ እትርከብ መበቆል ዘርኢ ወዲሰብ እያ።
- 2 ሃዳርን ኣርዲን ዝበሃሉ ኳዕቲ ኣለሻ ዘርኢ ወዲሰብ ዝተኻየደሎም ስፍራታት ኣብ ብሄራዊ ክልላዊ መንግስቲ ዓፋር ዝርከቡ እዮም።
- 3 ‘ሉሲ’ ወይድማ ‘ድንቅነሽ’ ትበሃል ኣሰረሂወት ዘርኢ ወዲሰብ ኣብ ኣርዲ ዝበሃል ቦታ ብኳዕቲ ተረኺባ።
- 4 ሃይማኖት ክርስትና ኣብ መበል ቀዳማይ ክፍለዘበን ኣብ እስያን ማእኸላይ ምብራቕን ኣብ ከባቢ ፓለስታይንን እስራኤልን ተጀሚሩ።
- 5 ስቅያትን ስደትን ሰዓብቲ እምነት ክርስትና ዘብቐፀ ኣብ እዋን ኣገዛዝኣ ንጉስ ቆስጠንጢኖስ እዩ።
- 6 ሃይማኖት ክርስትና ኣብ ክልተ ኣብዝተመቐለሉ እዋን ካቶሊካዊት ቤተክርስቲያን ኣብ ግሪክ ከምኡውን ኦርቶዶክስ ክርስትና ኣብ ሮም ማእኸሎም ገይሮምዎ።
- 7 ሃይማኖት ክርስትና ብዘመነ ንጉስ ኢዛና ካብ 330 - 350 ዓ.ም.ፈ. ኣብ መንግስቲ ኣኸሱምን ህዝብን ተኣታትዮ።

ለ ነዞም ዝስዕቡ ኣብ 'ሀ' ንዘለዉ ምስ ኣብ 'ለ' ንዘለዉ ኣዛምዱ።

	'ሀ'	'ለ'
1	ሉዊስ ሌኬይን ሜሪ ሌኬይን	ሀ ታንዛንያ ዝርከብ ሸንጥሮ ኦልዱቫይ
2	ደቡብ ኣፍሪካዊ ኣናቶሚስት	ለ ኣውስትራሎፒኦቲካስ ራሚደስ
3	ዶናልድ ጆንሰንን ማውሪስ ኢታብ ዶንሰን	ሐ ኣብ ቱኣንግ ኳዕቲ ዘካየደ ሮበርት ዳርት
4	ቲም ዋይት	መ ኣንትሮፖሎጂስት ኣብ ሰሜን ኬንያ ሃይቅ ቱርካና ኳዕትን ኣለሻን ዘካየደ
5	ሪቻርድ ሌኬይ	ሰ ሃዳር - ዓፋር - ኢትዮጵያ

1.3 ጥንታዊ መንግስታት ኢትዮጵያን ቀርኚ አፍሪካን

1.3.1 ታሪክ ግዝኣታት ጥንታዊ መንግስታት

ተምሃሮ ሃገራት ቀርኚ አፍሪካ ኣብ ንኡስ ርእሲ 1.1 ከምዝተምሃርኩም ትዝክሩ ዶ? ሃገርና ኢትዮጵያ ኣብ ክለ ቀርኚ አፍሪካ ዘለዎ ስፍራ ብዝምልከት ኣብ ካርታ እናረጋይኩም ተመያየጡ። ኣብ ሃገርና ኢትዮጵያን ኣብ ቀርኚ አፍሪካን ጥንታዊ መንግስታት ከምዝነበሩ ትፈልጡ ዶ? ኣብ ቀርኚ አፍሪካ ይኹን ኣብ ዓለም ንዝነበሩ ጥንታዊ መንግስታት ንክምስረቱ መንቀሊ ምክንያት ዝኾኑ ምዕባለ ልምድታት ሕርሻን ንግድታትን ከምዝነበረ ይፍለጥ። ኣብ ጥንቲ እዋን ኣብ ከባቢ ቀርኚ አፍሪካ ብዙሓት ሓየልቲ መንግስታት ነይሮምዮም። ስለዚ ኣብ ከባቢ ቀይሕ ባሕሪ ሓዲሉ ይጋፋሕ ዝነበረ ምንቅስቃስ ንግድን ኣብ ውሽጢ ሃገራት ከባቢ ቀርኚ አፍሪካ ማዕቢሎም ዝነበሩ ዝተፈላለዩ ልምድታት ሕርሻን ተዳሚሮም ብዙሓት ጥንታዊ መንግስታት ኣብ ቀርኚ አፍሪካ ክፍጠሩ ገይሮም እዮም። ካብዚኦም ውሽጢ እዞም ዝስዕቡ ጥንታዊ መንግስታት ኣብ ቀርኚ አፍሪካን ኣብ ሃገርናን ነይሮም እዮም።

- ፑንትን ደኣማትን
- ኣክሱም
- ዛጉዌ
- ብሱልጣን ዝምርሑ ግዝኣታት
- ሙስሊም
- ወላይታ
- ዳሞት
- ኢናርያ
- ካፋ

ተምሃሮ እዞም ኣብ ላዕሊ ዝተጠቐሱ ኣብ ቀርኚ አፍሪካ ዝነበሩ ጥንታዊ መንግስታት ካብዚ ንታሕቲ ከምዝስዕቡ ብዝርዝር ተገሊጾም ኣለዉ።

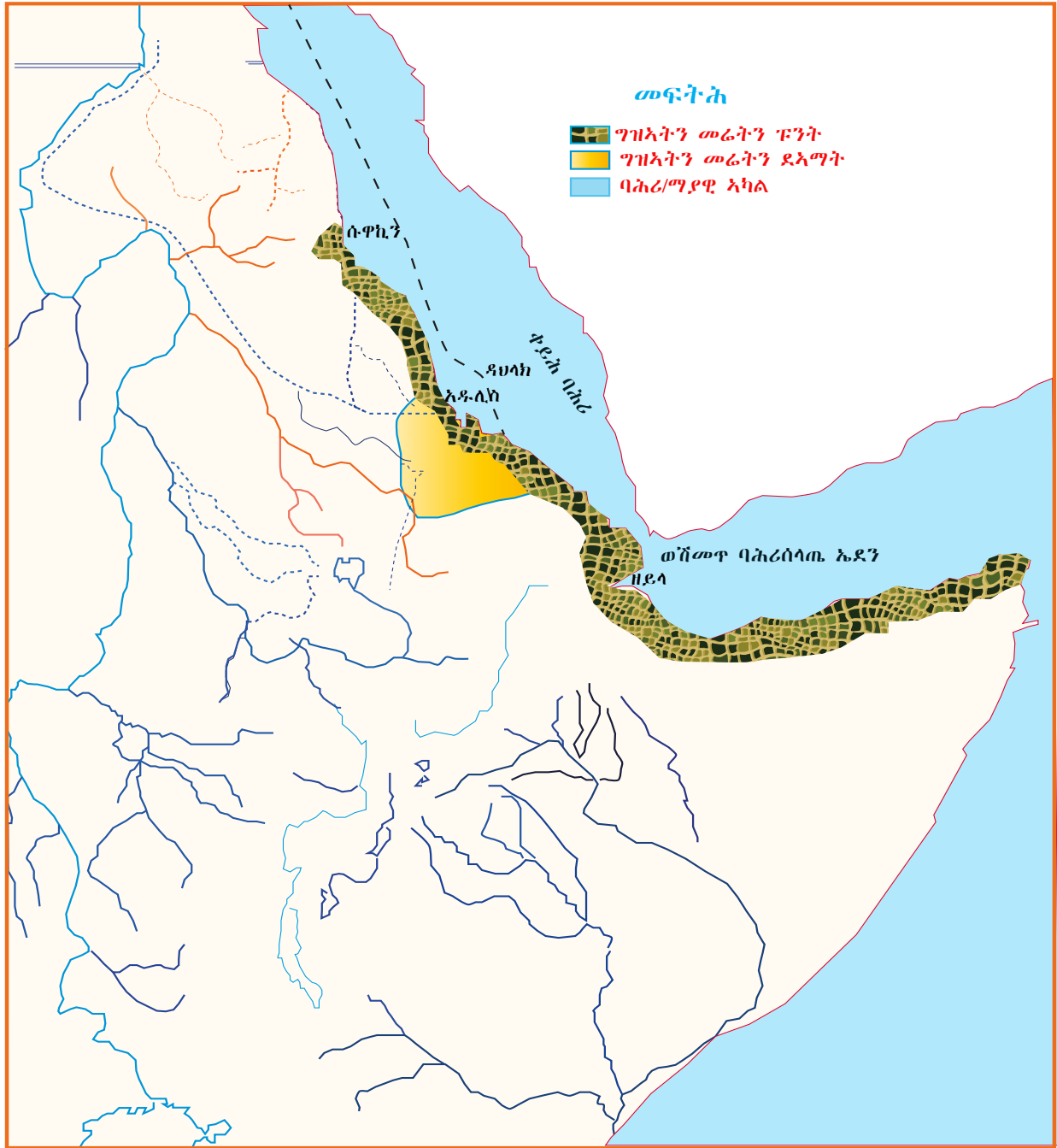
ሀ. ጥንታዊ መንግስቲ ፑንትን ደኣማትን

ተምሃሮ ጥንታዊ ግዝኣት መሬት ፑንት ኣበይ ከባቢ ይርከብ ከምዝነበረ ትፈልጡ ዶ? **ግዝኣት መሬት ፑንት** ካብ ጥንታዊት ግብፂ ንኣንፊት ደቡብ ኣብ ዝርከብ ገማግም ቀይሕ ባሕሪ ዝነበረ እዩ። ጥንታዊ ግዝኣት መሬት ፑንት ኣብ ሰሜናዊ ምብራቕ አፍሪካ ገማግም ቀይሕ ባሕሪ ካብ ሰሜናዊ ጫፍ ወደብ ሱዋኪን ናብ ደቡባዊ ጫፍ ንርዱፋይ

ዝርከብ እዩ ነይሩ። ፎርኦናት ጥንታዊ ግብፂ ካብ ሃገረ ግብፂ ንኣንፊት ደቡብ ዝርከብ መሬት ብምልኡ መሬት ፑንት እናበሉ ይፅውዕዎ ነይሮም። መንግስቲ ጥንታዊ መሬት ፑንት 3000 ዓመታት ቅድሚ ልደተ ክርስቶስ ጀሚሩ ዝነበረን ኣብ ታሪክ ቀርኒ ኣፍሪካን ሰሜናዊ ምብራቕ ኣፍሪካን ንፊለማ እዋን ብሰነድ ተመዝጊቡ ዝርከብ ፈላማይ ጥንታዊ መንግስቲ እዩ። ነበርቲ ግዝኣት መሬት ፑንት “ሃበሻት” እናተብሃሉ ይፍለጡ ነይሮም። ግዝኣት መሬት ጥንታዊት ፑንት ብምህርቲ ቅመማ ቅመምን ምግብታትን ዝፍለጥ ነይሩ። ፎርኦናት ግብፂ ብቐይሕ ባሕርን ሸንጥሮ ሩባ ኣባይን ገይሮም ንግዲ ሸቐጣት የካይዱ ነይሮም። ፎርኦናት ግብፂ ካብ ግዝኣት ፑንት ቅመማ ቅመም፣ ምግብታት፣ እንሰሳት፣ ማእድናትን ዕጣናትን የምፅኡ ነይሮም። ጥንታዊ መንግስቲ ፑንት ሎሚ ኣብዝርከባ ሃገራት ሱዳን፣ ኤርትራ፣ ኢትዮጵያ፣ ጂቡቲን ሰሜናዊ ሶማሊያን ገማግም ባሕሪ ተኸቲሉ ዝተመስረተ ጥንታዊ መንግስቲ ከምዝነበረ ኣብዝሰዕብ ካርታ ምርኣይ ይክኣል።

ስለዚ ተምሃሮ ግዝኣት መሬት ፑንት ኣበይ ከምዝርከብን ካበይ ናበይ ተዘርጊሑ ከምዝነበረን ኣብዝሰዕብ ካርታ ተመልከቱ።

ጥንታዊ መንግስቲ ደኣማት፣ ካብ ጥንታዊ መንግስቲ ፑንት ስዒቡ ኣብ ሰሜናዊ ምብራቕ ኣፍሪካ ይርከብ ዝነበረ ድማ ጥንታዊ መንግስቲ ደኣማት ዝበሃል እዩ። ጥንታዊ መንግስቲ ደኣማት ኣብ መወዳእታ ሓሙሻይ ክፍለ ዘበናት ቅድሚ ልደተ ክርስቶስ ዝነበረ ህዝብን መንግስትን እዩ። 500 ዓመታት ቅድሚ ልደተ ክርስቶስ ኣብ ዝነበረ እዋን ማለትዮ። እዚ ጥንታዊ መንግስቲ ደኣማት ኣብ ናይ ሎሚ ከባቢ ደቡባዊ ኤርትራን ሰሜናዊ ትግራይን እዩ ነይሩ። ቀንዲ ወደብ ጥንታዊ መንግስቲ ደኣማት “**ኣዱሊስ**” እያ ነይራ። ዝተወሰኑ ነገሳታት ጥንታዊ መንግስቲ ደኣማት ኣብ ደቡብ ዓረብያ ይጥቀሙሉ ዝነበሩ ፖለቲካውን ሃይማኖታውን ስመ ንግስና “መካሪብ” ዝበሃል ነይርዎም። እዚ ድማ ጥንታዊ መንግስቲ ደኣማት ምስ ደቡብ ዓረብያ ዝተፈላለዩ ዝምድናታትን ርክባት ከምዝነበሮም የመልክት። መንግስታዊ ምልክት ኣርማ ደኣማት “ዋልያ ኣይቤክስ” ነይሩ። ህዝብን መንግስትን ጥንታዊ መንግስቲ ደኣማት ናይ ባዕሎም ዝኾነ ቋንቋን ዕሑፍን ነይርዎም። እዋ ተምሃሮ ጥንታዊ መንግስቲ ግዝኣት መሬት ፑንትን ደኣማትን ኣበይ ከባቢ ከምዝነበሩ ተረዲእኹም ዶ?

ካርታ 1.8 ግዝአትን መሬትን ፑንትን ደአማት ዘርእይ ካርታ ጥንታዊት ኢትዮጵያ

ለ. ጥንታዊ መንግስቲ አኸሱም

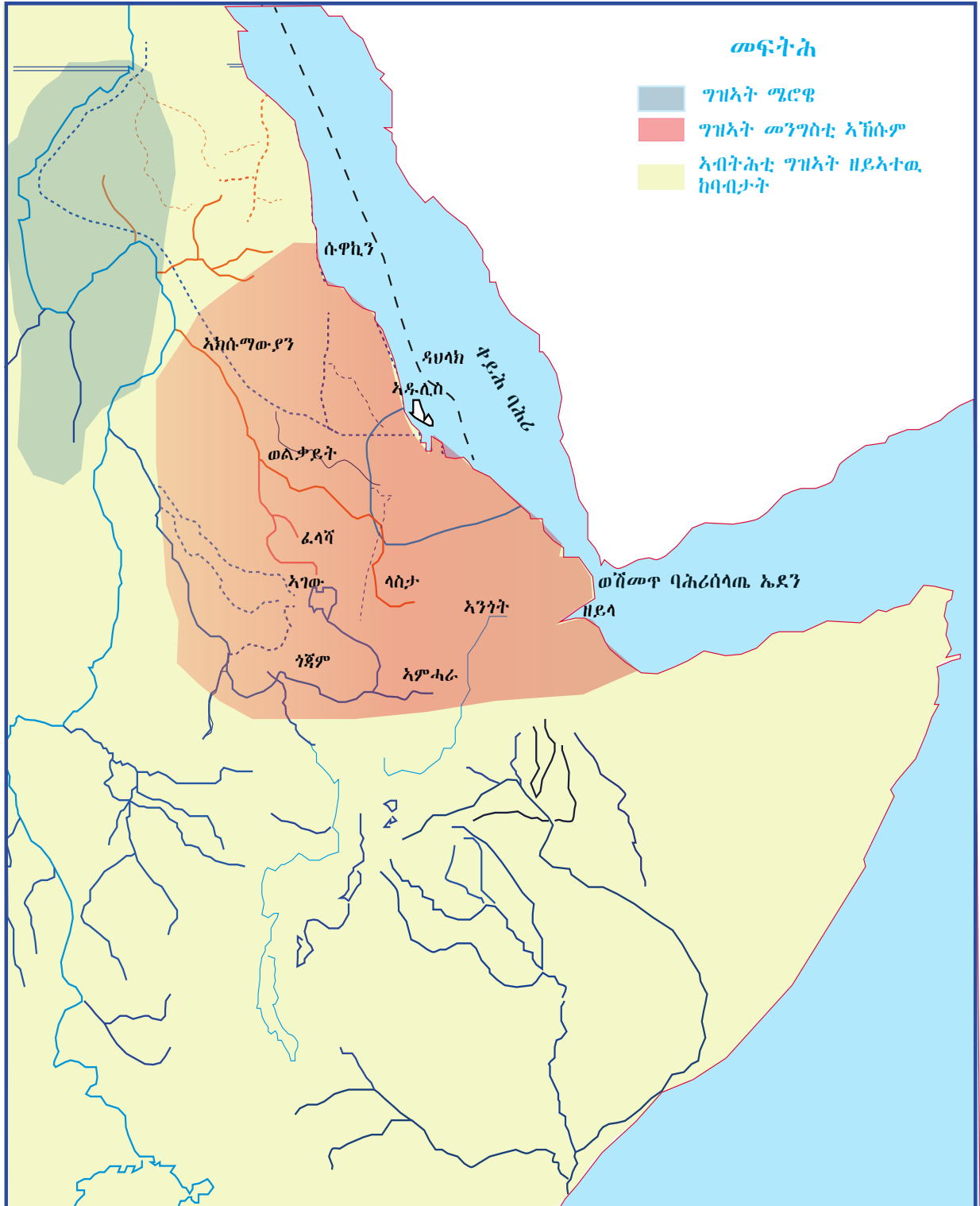
ፈላግይ ግዝአት ጥንታዊ መንግስቲ አኸሱም ኣብ ከባቢ በረኽቲ ቦታታት ሰሜናዊ ክፋል ሃገርና ዝነበረ እንትኸውን ደሓር ግና ኣብ ከባቢ ቀይሕ ባሕርን ቀርኒ አፍሪካን ውሩይን ሓያልን ዝነበረ ጥንታዊ መንግስቲ ሃገርና ክኸውን በቑዑ እዩ። ስለዚ ጥንታዊ መንግስቲ አኸሱም ናብ ዝለዓለ ፖለቲካውን ንግዳውን ከምኡውን ዲፕሎማሲያዊ ዝምድና ዘለዎ ብርኪ ዕብዮት ምስበፅሖ ንኣንፈት ደቡብ ክሳብ ሰሜናዊ ሸዋ፣ ንኣንፈት ምብራቕ ክሳብ ገማግም ቀይሕ ባሕር፣ ንኣንፈት

ሰሜን ድማ ኣብዚ ሎሚ እዋን ኤርትራ ንትባሃል ሃገር ሓዊሱ፣ ከምኡውን ንኣንፊት ምዕራብ ክሳብ ሩባ ኣባይን ናይልን ዘካለለ ነይሩ። ጥንታዊ መንግስቲ ኣኸሱም ክሳብ መበል 9^ኛ ክፍለዘበን ኣብ ከባቢ ቀይሕ ባሕርን ቀርኒ ኣፍሪካን ሓያልን ውሩይን ዝበሃል እዩ ነይሩ። መንግስቲ ኣኸሱም ብቴክኖሎጂ ኢደ ጥበብ ኣዝዩ ዝፍለጥ ነይሩ። ስለዚ ኣዝዮም ዝነኣዱን ዝድነቑን ሓውልትታት፣ ኣብያተ መንግስቲ፣ ስራሕቲ ሸኽላ ዝኾኑ ዝተፈላለዩ ዓታሩ፣ ካብ ብሩርን መዳብን ነሃስን ዝሰርሑ ዝተፈላለዩ ሳናቲም፣ ቅርፃ ቅርፅታትን ወዘተ ነይሮም። ጥንታዊ መንግስቲ ኣኸሱም ዓለምለኻዊ ንግዲ ብምክያድ ኣዝዩ ዝፍለጥ ነይሩ። ነገስታት ኣኸሱም ብህንዲ ውቅያኖስ ክሳብ ህንዲ፣ ኣብ ከባቢ ቀይሕ ባሕር ክሳብ ደቡብ ዓረቢያ፣ ኣብ ሜዲቴራንያን ባሕርን ሃገራት ኣውሮፓን (ንኣብነት ግሪክን ሮምን) ከምኡውን ናብ ግብፅን ሱዳንን ዝምድናታት ንግዲ ዝተፈላለዩ ሸቐጣት፣ ርክባት ዲፕሎማሲን ወፃኢ ጉዳያትን ነይርዎም። ስለዚ ጥንታዊ መንግስቲ ኣኸሱም ነዞም ኣብ ላዕሊ ዝተጠቐሱ ስራሕቲ ዝጥቀሙሎም ኣርባዕተ ወደባትን በርታት ባሕርን ነይሮምዎ። እዚኦም ንዓለምለኻ ርክባት፣ ዝምድናታትን ስራሕቲ ንግድን ይጥቀሙሎም ዝነበሩ ወደባትን በርታት ባሕርን ኣዱሊስ፣ ዲኢረ (ራስ ሲያን)፣ ኣኻሊት (ዘይላ)፣ ከምኡውን በርበራ ዝበሃሉ እዮም ነይሮም። ጥንታዊ መንግስቲ ኣኸሱም ካብ ወርቂ፣ ብሪ፣ መዳብን ነሃስን ዝተሰርሑ ዝተፈላለዩ ሳናቲም ነይረዎም። ስለዚ ዓለምለኻዊ ንግድን ንግዲ ውሽጢ ዓድን ተደሚሮም ንጥንታዊ መንግስቲ ኣኸሱም ፍልፍል ሃፍቲ ኸይኖም ኣገልጊሎም እዮም።

መንግስቲ ኣኸሱም ኣብ ዝለዓለ ፖለቲካውን ወተሃደራውን ሓይሊ ኣብዝነበሮ ኣብ መበል 6^ኛ ክፍለዘበን ብዘበነ ሃፀይ ካሌብ ክሳብ ደቡባዊ ዓረቢያ ይገዝኡን የመሓድሩን ነይሮም። ይኹን ደኣምበር ጥንታዊ መንግስቲ ኣኸሱም ድሕሪ 7^ኛ ክፍለዘበን ብመዳይ ፖለቲካዊ፣ ኢኮኖሚያውን ወተሃደራዊ ሓይሊ እናተዳኸመ ስለዝመፀ ኣብ መበል 10^ኛ ክፍለዘበን ህልውናኪ መንግስቲ ኣብቂዑ። ቀንዲ ምክንያት ውድቀት ጥንታዊ መንግስቲ ኣኸሱም እዞም ዝስዕቡ እዮም፡

- ✓ ድሕሪ ሃይማኖት እስልምና እናጎልበተ ምምፃእ መራሕቲ ሃይማኖት እስልምናን ነገስታት ደቡብ ዓረቢያን መስመር ንግዲ ቀይሕ ባሕር ንምቁፅፃር ናብ ንሕንሕ ምእታዎም፤
- ✓ ብምክንያት ኣብ ከባቢ ቀይሕ ባሕር መስመር ንግዲ ንምቁፅፃር ካብ ስዑድ ዓረቢያ ዝተልዓለ ንሕንሕ ወደብ ኣዱሊስ ኣብ ትሕቲ ኣዕራብ ስለዝወደቐት፤
- ✓ ኣዕራብ ንወደብ ኣዱሊስ ስለዝተቐፃፀሩ ብዚ ኣቢሉ ይካየድ ዝነበረ ዓለምለኻዊ ንግዲ ብምድኻሙን ካብዚ ይርከብ ዝነበረ እቶት ብምትራፉውን ኢኮኖሚያዊ ዓቕሚኪ መንግስቲ ኣዕርዩ ስለተዳኸመ፤
- ✓ ብምክንያት እዞም ኣብ ላዕሊ ዝተሓበሩ ወተሃደራዊ ሓይሊ መንግስቲ ስለተዳኸመ ካብ ወፃኢ ዝመፀ ወራራት ይኹን ኣብ ውሽጢ ዓዲ ዝለዓሉ ዓመፃት ንምክልኻል ዘኸእል ዓቕሚ ምስኣን፤
- ✓ ስለዚ ኣብ ሰሜናዊ ክፋል ካብ ቤጃውያን ዝተልዓለ ዓመፅን ኣብ ደቡባዊ ክፋል ድማ ካብ ኣገው ዝተልዓለ ዓመፅን ወራርን ምምካት ብዘይምክኣል እዩ።

መንግስቲ ኣኸሱም ካብ ኣብ 1150 ዓ.ም.ፈ ምሉእ ብምሉእ ዓንዩ ካብ ኣገው ብዝመፀ ካለእ ስርወ ንግስና ተተኪኡ። ተምሃሮ ጥንታዊ መንግስቲ ኣኸሱም ዝነበረሉ ከባብን ምስ ጎረባብቲ ሃገራት ዝነበሮ ዝምድና ብዝምልከት ነዚ ዝስዕብ ካርታ መሰረት ገይርኩም ተመያየጡ።

ካርታ 1.9 ካርታ ግዝአት ጥንታዊ መንግስቲ አኸሱም

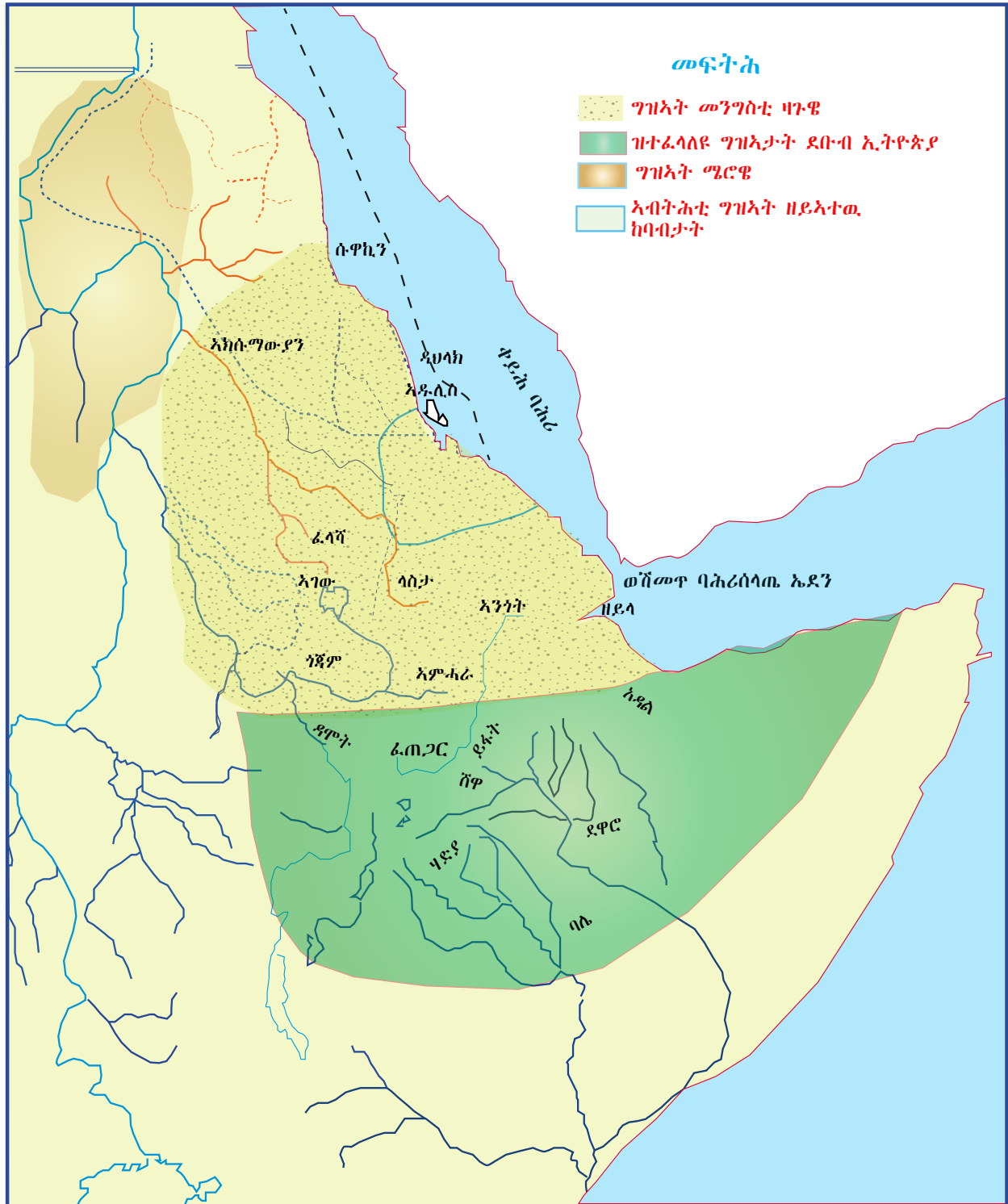
ሐ. ዛጉዌ ስርወ መንግስቲ

ድሕሪ ውድቀት መንግስቲ ኣኸሱም ስዒቡ ኣብ ሃገርና ዝነበረ መንግስቲ ስርወ ንግስና ዛጉዌ እዩ። ስርወ ንግስና መንግስቲ ዛጉዌ ንከባቢ 120 ዓመታት ካብ 1150 ዓ.ም.ፊ. ክሳብ 1270 ዓ.ም.ፊ. ዝፀንሐ ኾይኑ ማእኸሉ (መቐመጢ ነገስታት) ኣብ “ላስታ” እዩ ነይሩ።

ላስታ ኣብ ብሄራዊ ክልል ኣምሓራ፣ ምምሕዳር ዞባ ሰሜን ወሎ፣ ወረዳ ቡግና ዝርከብ እዩ። መስራታይን ፈላማይ ንጉስ ዛጉዌ መንግስቲ ዝነበረ ንጉስ መራ ተክለሃይማኖት ዝበሃል እዩ። ዛጉዌ ዝብል ቃል ካብ “ዙ-ኣገው” ዝብል እዩ ተወሪሱ።

ኣብዚ እዋን ፈላማይ ከተማ ማእኸል ንግስና ዛጉዌ ስርወ መንግስቲ ኣብ “ኣደሩ” ዝበሃል ዝነበረ እንትኸውን ደሓር ግና ናብ “ሮሃ” ዝበሃል ከተማ ተቐይሩ።

ሮሃ ዝብል ስም ማእኸል ንግስና ዛጉዌ ዝነበረ ደሓር “ላሊበላ” ናብዝብል ስም ተቐይሩ። ካብ ነገስታት ዛጉዌ እቲ ውሩይ ዝነበረ ንጉስ ላሊበላ ዝበሃል እንትኸውን ሃይማኖት ክርስትና ብምስፍሕፋሕን ውቅር ቤተ ክርስትያን ላሊበላ ብምህናፅን ድማ ኣዝዩ ዝፍለጥ እዩ። ኣብ እዋን ስርወ ንግስና ዛጉዌ ንንግዲ ወፃኢን ዝምድናታትን የገልግሉ ዝነበሩ ክልተ በርታት ባሕሪ ነይሮም። እቲ ሓደ ቀይሕ ባሕሪ ዝርከብ “ደሴት ዳህላክ” እንትኸውን እቲ ካልኣይ ድማ “ወደብ ዘይላ” እዮም ነይሮም። ግዝኣት መንግስቲ ዛጉዌ ካብ ሰሜን ትግራይ ናብ ደቡብ ኣንፈት ክሳብ ሸዋን ካብ ንምብራቕ ኣንፈት ገምገም ቀይሕ ባሕሪ ክሳብ ንኣንፈት ምዕራብ ድማ ሃይቅ ጣና ዝተዘርገሐ እዩ ነይሩ።

ካርታ 1.10 ካርታ ግዝአት ስርወ ንግስና መንግስቲ ዛጉዌ

ይኹን ደኣ'ምበር ኣብ 1270 ዓ.ም.ፈ ስርወ መንግስቲ ዛጉዌ ብሰለሞናዊ ስርወ ንግስና ተተኪኡ። ንውድቀት ስርወ መንግስቲ ዛጉዌ ምኽንያት ዝኾኑ ብዙሓት እንተኾነ'ውን ካብዚኦም ውሽጢ ዝስዕቡ ይርከቡ፤

- ድሕሪ ንጉስ ላሊበላ ዝነበሩ ነገስታትን መራሕትን ኣብ ሞንጎኦም ዝነበረ ሓያል ፖለቲካዊ ንሕንሕ ንግስና ዝጥቀስ እንትኸውን ኣብ ክንዲ ብሰላማዊ መንገዲ ምትክካእ ንግስና ምክያድ ብኩናትን ሓይልን ይካየድ ምንባሩ፤
- ስርወ መንግስቲ ዛጉዌ ካብ ኣገው ብምንባሩን ኣገው ድማ ኩሻዊ ዘርኢ ብምኻኑም እዚ መንግስቲ ሴማዊ መሰረት ስለዘይነበሮ ካብ ትግራይን ኣምሓራን ተቋውሞ ይገጥም ነይሩ። መረሕቲ ሃይማኖት ክርስትና ካብ ኣኸሱምልን ደብረ ዳሞን ስርወ መንግስቲ ዛጉዌ ካብ ሰለሞናዊ ብዘይምኻኑ ይቀወሙ ምንባሮም ውሽጣዊ ንሕንሕ ሓይሉ ምንባሩ ቅሳነት ተሳኢኑ፤
- ነገስታት ዛጉዌ ኣብ ክንዲ ወተሃደራዊ ዓቕሞም ዘሓይሉ ናብ ሃይማኖታዊ ራሕትን ምግፋሕ ሃይማኖት ክርስትና ዘድሃቡ ብምንባሮም እዮም።

መ. ብሱልጣኔት ዝምራሕ ግዝኣት ሙስሊም

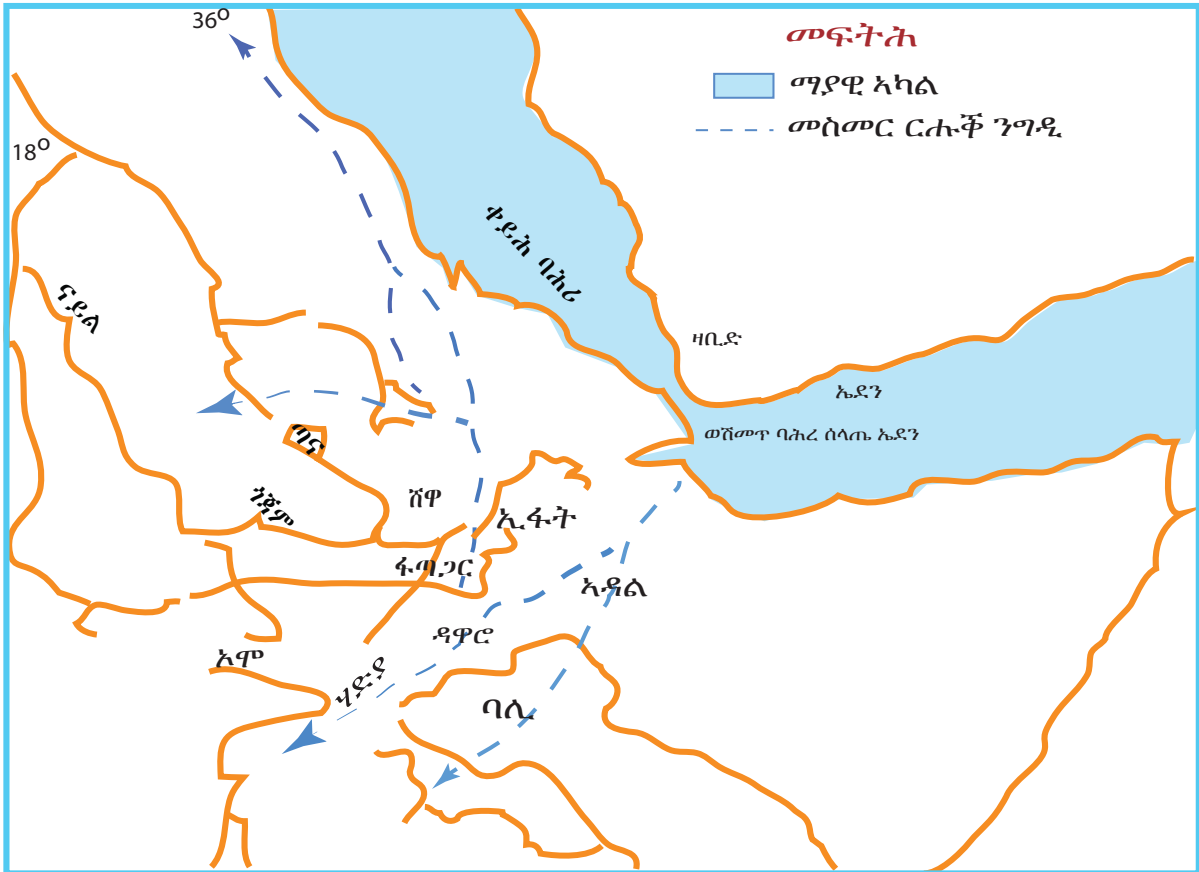
ሃይማኖት እስልምና ኣብ ደቡብ ዓረቢያ ምስጀመሪ ካብ 9^ይ ክፍለ ዘበን ጀሚሩ ብወደብ ዘይላ ቀርኒ ኣፍሪካ ኣቢሉ ናብ ምብራቕን ደቡባዊ ምብራቕን ሃገርና ይኣትው ነይሩ። ስለዚ ኣብዚ ከባቢ ንምትእትታው ሃይማኖት እስልምና ተኸቲሉ ዝተፈላለዩ ሙስሊም ሱልጣኔታት ይምስረቱ ነይሮም። ሙስሊም ሱልጣኔት ዝበሃሉ ብመራሕቲ ሰዓብቲ ሃይማኖት እስልምና ዝምራሕን ዝመሓደርን መንግስቲ ዝምልከት እዩ። ገዛእቶምን መራሕቶምን “ሱልጣን” ተባሂሎም ስም ንግስና ይወሃቦም ስለዝነበረ ካብዚ ስም ማእርግ “ሱልጣኔት” ዝብል ብልሙድ መጻኡ።

ስለዚ ሙስሊም ሱልጣኔት እንትበሃል በዞም ሰዓብቲ ሃይማኖት እስልምና ይመሓደሩ ንዝነበሩ ግዝኣትን መንግስትን ሙስሊም መፀውዒ ተገይሩ ዝተወሰደ እዩ። ካብዞም ሙስሊም ሱልጣኔት ዝበሃሉ ውሽጢ እቶም ውሑዳት ኣብ ሸዋ፣ ኢፋት፣ ኣዳል፣ ፋጣጋር፣ ዳዋሮ፣ ባሊ፣ ሃድያ ወዘተ ዝበሃሉ ይርከብዎም። እዞም ዝተፈላለዩ ሙስሊም ሱልጣኔታት ኣብ ዝተፈላለዩ ታሪካዊ እዋናት ዝተመስረቱን ዝነበሩን ስለዝኾኑ ነናይ ባዕሎም ትርጉም ነይርዎም። ንኣብነት ሙስሊም ሱልጣኔት ሸዋ ኣብ 896 ዓ.ም.ፊ ዝተመስረተ እንትኸውን ብ1285 ዓ.ም.ፊ ብሙስሊም ሱልጣኔት ኢፋት ተዓብሊሉ። ሙስሊም ሱልጣኔት ሸዋ ካብ ስዑድ ዓረብያ ብዝመፀ ስርወ ነገስቲ “ማኩዚማይት” ዝተመስረተ እዩ። ማእኸል ርእሰ ከተማ ሙስሊም ሱልጣኔት ሸዋ ኣብ “ዋላላህ” ዝበሃል እዩ ነይሩ።

ሙስሊም ሱልጣኔት ኢፋት ድማ ኣብ መበል 13 ክፍለ ዘበን ብስርወ ነገስቲ “ዋላዝማ” ዝበሃል ዝተመስረተ እዩ። ሱልጣኔት ኢፋት መስመር ንግዲ ዘይላ ይቆፃፀር ስለዝነበረ ሃፍታም መንግስቲ እዩ ነይሩ። ሱልጣኔት ኢፋት ብ1332 ዓ.ም.ፊ ብሃፀይ ዓምደዕዮን ምስተወረረ ኣብ ትሕቲ ክርስትያን መንግስቲ ሰሜን ወዲቐ። ኣብ ከባቢ “ቡልጋ”ን “ሸንኮራ”ን ድማ ማእኸል ንግስናን ምምሕዳርን ዝነበሮ ሱልጣኔት ፊጠጋር ዝበሃል ኣብ መበል 13 ክፍለዘበን ዝተመስረተ ነይሩ። ሙስሊም ሱልጣኔት ኣዳል ዝበሃል ድማ ካብ 1420 - 1560 ኣብ ከባቢ ደጉዓ ሃረርኔ ዝነበረ ኾይኑ ብኣንፊት ሰሜናዊ ምዕራብ ሶማል፣ ንደቡብ ጂቡቲን ሶማሊያን ዘካለለ ኣብ ኦሮሚያን ዓፋርን ዝነበረ እዩ። ኣብ መበል 16 ክፍለ ዘበን ሓያል ሱልጣን መንግስቲ ዝነበረን ብዋላዝማ ይመሓደርን ዝነበረውን እዩ።

ኢኮኖሚያዊ መሰረት እዞም ሙስሊም ሱልጣኔት ኣብ ሕርሻን ነዊሕ ጉዕዞ ዝኸየደሉ ንግድን እዮም ነይሮም። ካብዞም ዝተጠቐሱ ሙስሊም ሱልጣኔታት እቲ ውሩይን ሓያልን ዝነበረን ካብ

ውሽጢ ዓዲ ናብ ወደብ ዘይላ ዝበፅሖ ነዊሕ ጉዕዞ መስመር ንግዲ ይቆግፀር ዝነበረ ሙስሊም ሱልጣኔት ኢፋት ዝበሃል እዩ። ኣብ እዋን ማእኸይ ዘበን ዝነበሩ ንጉስ ኣምደዕዮን (ካብ 1314 - 1344 ዓ.ም.ፈ.) ኣብ ሰሜናዊ ብራኽ ዝነበረ ክርስትያናዊ መንግስቲ ነዞም ሙስሊም ሱልጣኔታት ኣዳኸምዎም ነይሩ። ደሓር ግና ድሕሪ ምምስራት ሙስሊም ሱልጣኔት ኣዳልን ወራር ኣሕመድ ግራኝን ሰዒቡ እዞም ሙስሊም ሱልጣኔታት ዝበሃሉ ብምልኦም ክሕይሉ ክኢሎም እዮም።

ካርታ 1.11 ካርታ ግዝኣት ሙስሊም ሱልጣኔት ማእኸላይ ዘመን

ሰ. ኣብ ማእኸላይ ዘበን ብደቡብን ማእኸላይን ኢትዮጵያ ዝነበሩ ህዝብታትን መንግስታትን

ኣብ እዋን ማእኸላይ ዘበን ኣብ ደቡብን ማእኸላይን ኢትዮጵያ ዝተፈላለዩ መንግስታትን ህዝብታትን ነይሮም እዮም። እዞም ህዝብታትን መንግስታትን ሰዓብቲ ክርስትና ወይድማ እስልምና ሃይማኖት ኣይነበሩን። ብኸምዚ መልክዕ ካብዝነበሩ መንግስታትን ህዝብታትን ውሽጢ ወላይታ፣ ዳሞት፣ ኢናርያን ካፋን ዝበሃሉ ይርከብዎም።

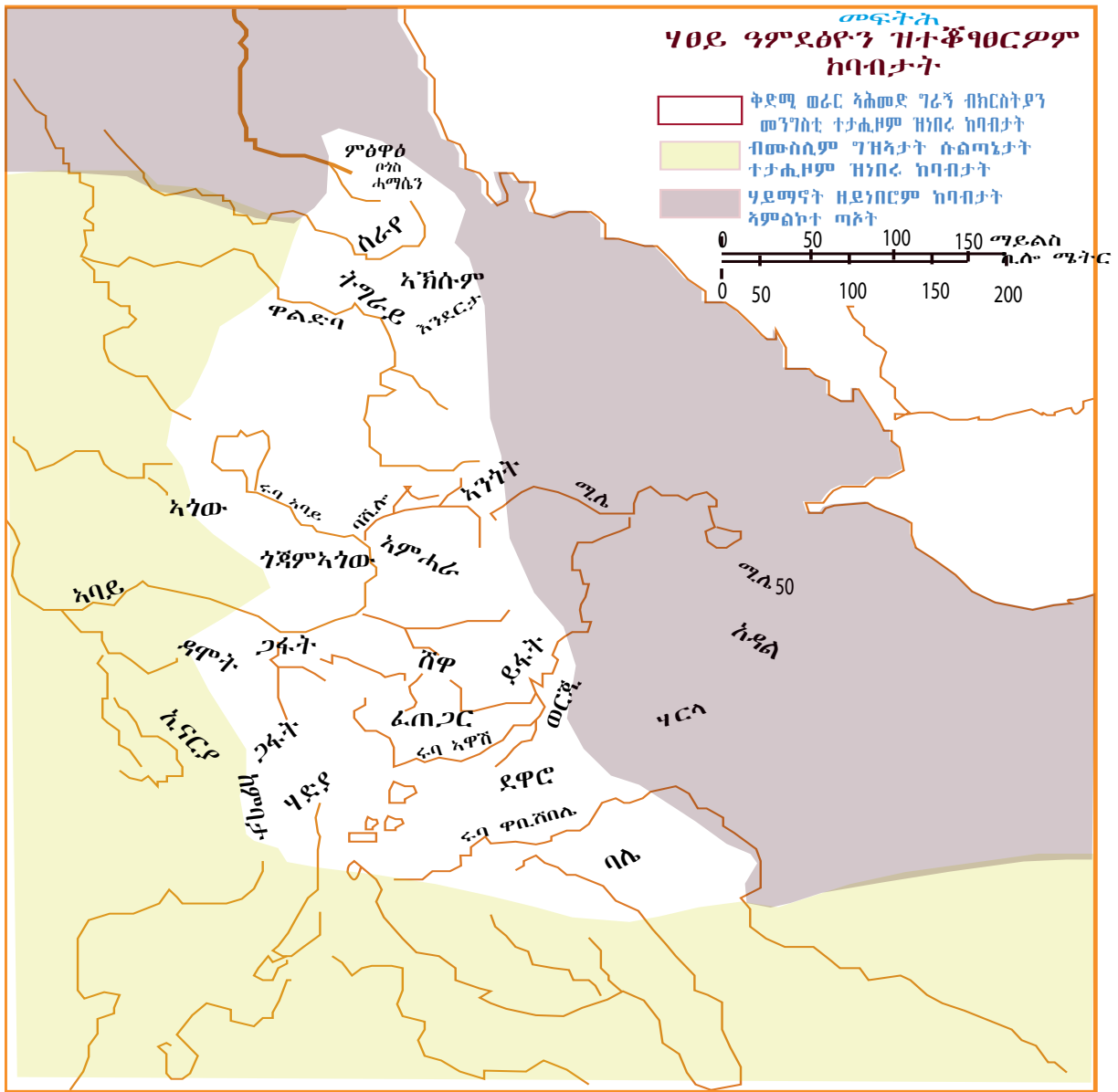
መንግስቲ ዳሞት፣ ዳሞት ዝበሃል ህዝብን መንግስትን ካብ 5^ይ ክፍለ ዘበን ጀሚሩ ዝነበረን ነዊሕ ዕድመ ዝፀንሐን እዩ። ግዝኣት ዳሞት ዝበሃል ካብ ፍባ ኣባይ ንደቡብ ኣንፈት፣ ካብ ፍባ ኣዋሽ ንምዕራብ ኣንፈት፣ ካብ ዲዴሳ ፍባ ንምብራቕ ኣንፈት፣ ካብ ሃድያ ድማ ንኣንፈት ምዕራብ ገፊሕ ግዝኣት ዝነበሮ ኣብ ምዕራብን ደቡብ ምዕራብን ኢትዮጵያ ዝነበረ እዩ። ዳሞት

ኣብ ዝለዓለ ፖለቲካውን ወተሃደራውን ሓይሊ ዝነበራን ብኢኮኖሚውን ዝሓየለትን ዝነበረትሉ እዋን ኣብ እዋን ንጉስ ሞቶሎሚ ዝበሃል ነይሩ። ብ1316 ዓ.ም.ፈ ሃፀይ ዓምደፅዮን ብዘካየድዎ ወራር መንግስቲ ዳሞት ኣብ ትሕቲ ክርስትያን መንግስቲ ሰሜን ወዲቐ እናገበረ ክሳብ መበል 16 ክፍለ ዘበን ፀኒሑ እዩ።

መንግስቲ ወላይታ፡ እዚ ግዝኣት ካብ ሃድያ ንኣንፊት ደቡብ ዝርከብ እዩ ነይሩ። ኣብ መጀመርታ ህዝቢ ወላይታ ኣብ ትሕቲ ዳሞት እናተመሓደረ ከምዝነበረን ንዳሞት ይግብሩ ከምዝነበሩን ይፍለጥዮ። ኣብ ወላይታ ሰለስተ ስርወ መንግስቲ ዝነበሩ እንትኸውን ካብዚኦም እቲ ቀዳማይን መስራታይን ዝነበረ “ስርወ ንግስና ወላይታ ማላ” እዩ። እዚ ስርወ መንግስቲ ኣብ ዳሞት ብዝነበረ ንጉስ ሞቶሎሚ ዝተጣየሸ እዩ ነይሩ። መራሕቲ ወይድማ ንገስታት ወላይታ “ካኦ” ዝብል ስም ማእርግ ነይርዎም። መንግስቲ ወላይታ ብሃፀይ ዓምደ ፅዮን ኣብ መበል 14 ክፍለ ዘበን ምስተወረረ ኣብ ትሕቲ ክርስትያን ስርወ መንግስቲ ደጉዓ ሰሜናዊ ኢትዮጵያ ወዲቐ ይግብሩ ነይሮም ማለት እዩ። ብኸምዚ ኩነታት ክሳብ ወራር ኣሕመድ ግራኝ ፀኒሑ።

መንግስቲ ኢናርያ፡ ግዝኣት መንግስቲ ኢናርያ ካብ ሩባ ጎጀብ ንኣንፊት ሰሜን ይርከብ ነይሩ። ኢናርያ ፍልፍል ማእኸል ዝተፈላለዩ ሸቐጣትን ንግድን እዩ ነይሩ። ኣብ መበል 14 ክፍለ ዘበን ብምኸንያት ወተሃደራዊ ወፍሪ ሃፀይ ዓምደፅዮን ግዝኣት ኢናርያ ኣብ ትሕቲ ክርስትያን መንግስቲ ደጉዓ ሰሜን ወዲቐ። መራሕቲ ግዝኣት ኢናርያ ብዙሓት ኣብያተ ክርስትያን ሃኒዖም እዮም። ደሓር ግና ግዝኣት ኢናርያ ብህዝቢ ኦሮሞ ተታሒዞ ስለዝነበረ ኣብ መበል 19 ክፍለዘበን “ግዝኣት ሊሙ -ኢናርያ” ብዝበሃል ተጠናኺሩ ቐጸሉ።

መንግስቲ ካፋ፡ እዚ መንግስቲ ካብ ኢናርያ ንኣንፊት ደቡብ ኣብዝነበረ ከባቢ ኣብ መበል 14 ክፍለዘበን ዝተመሰረተ እዩ። ማእርግ መረሕቲ (ነገስታት) ካፋ “ታቶ” ዝብል ነይሩ። “ታቶ” መንግስቲ ካፋ “መከርኾ” ብዝበሃል ማእርግ ዝፍለጥ ኣማኻሪ ይሕገዝ ነይሩ። ኢኮኖሚያዊ መሰረት መንግስቲ ግዝኣት ካፋ ከምቶም ካልኦት ኣብ ሕርሻን ንግድን ዘማእኸለ እዩ ነይሩ። ሃፀይ ምኒሊክ ንደቡብ ኣንፊት ብዘካየድዎ ወተሃደራዊ ወራር (ወፍሪ ምግፋሕ ግዝኣት) መወዳእታ ንጉስ ካፋ ንዝነበረ “ታቶ ጋኪ ሰሬኾ” ብምስዓሮም ኣብ 1897 ዓ.ም.ፈ መንግስቲ ካፋ ህልውንኡ ኣብቂፀ።

ካርታ 1.12 ካርታ ማእኸላይ ዘበን መንግስታት ደቡብን ምዕራብን ኢትዮጵያ

እሞ ተምሃሮ ኣብ ጥንታውን ማእኸላይን ዘበናት ኢትዮጵያ ኣብ ሰሜናዊ ክፋል ሃገርና ይኹን ኣብ ማእኸላይ፣ ምብራቕ፣ ደቡብ ምብራቕ፣ ምዕራብ፣ ደቡብ ምዕራብን ደቡብን ክፋል ሃገርና ዝተፈላለዩ መንግስታት ከምዝነበሩ ተረዲእኹም ደ? መ-ስሊም ሱልጣኔትን መ-ስሊም ዘይኮኑውን መንግስታት ከምዝነበሩ ተረዲእኹም ደ? ኣብ ሐደ እዋን ሓየልቲ ዝነበሩ ኣብ ካሊእ እዋን ድማ ህልውንኦም እንተብቐዕ ከ ተገንዚብኩም ደ? እምበኣርክስ ብጉጅለ ኾይንኩም ነዞም ዝተገለፁ ደጊምኩም ርክይዎም።

መልመዳ 1.3

ሀ ነዘም ዝሰዕቡ ምሉእ ሓሳባት ትኽክል እንተኾይኖም “ሓቂ” ትኽክል እንተዘይኾይኖም ድማ “ሓሶት” እናበልኩም መልሱ።

- 1 ንውድቀት ጥንታዊ መንግስቲ ኣኸሱም ምኽንያታት ካብዝኾኑ ውሽጢ ዓመፅ ቤጃውያንን ወራር ዓሌት ኣገውን ዝጥቀሱ እዮም።
- 2 ጥንታዊ መንግስቲ ኣኸሱም ውሩይን ሓያልን ዝነበሮ እዋን ኣብ መበል 9ይን 10ይን ክፍለዘበናት ነይሩ።
- 3 ኣብ ላስታ ዝነበረ ስርወ መንግስቲ ሳታራ ምስወደቐ ብመንግስቲ ኣኸሱም ተተኪኡ።
- 4 ስመ ማእርግ መረሕቲ (ነገስታት) ወላይታ “ካኦ” ዝብል ነይሩ።
- 5 ስመ ማእርግ መረሕቲ (ነገስታት) ካፋ “ታቶ” ዝብል ነይሩ።
- 6 ኢኮኖሚያዊ መሰረት መንግስቲ ካፋ ኣብ ንግድን ሕርሻን ዝተመሰረተ ነይሩ።
- 7 ውሩይ ንጉስ ስርወ ንግስና ሳታራ መንግስቲ ንጉስ ካሌብ ዝበሃል ነይሩ።
- 8 ሙስሊም ሱልጣኔት ኣዳል ኣብ ብራኽ ደጉዓ ምብራቕ ሸዋ ዝተመሰረተ ነይሩ።

ለ ኣብ ትሕቲ “ሀ” ንዘለዉ ምስ ኣብ ትሕቲ “ለ” ዘለዉ ኣዛምድ።

ሀ	ለ
1 ደኣማት	ሀ ሃፀይ ዓምደፅዮን (1314 - 1344)
2 መሬት ጉንታት	ለ ሱልጣኔት ሸዋ
3 ስርወ ንግስና ሳታራ	ሐ ካብ ሩባ ኅጀብ ንኣንፊት ሰሜን ዝነበረ
4 ጥንታዊት መንግስቲ ኣኸሱም	መ ታቶ ጋኪ ሴሮቾ
5 ክርስቲያን ንጉስ ደጉዓ ኢትዮጵያ	ሰ ሓበሻት
6 ሙስሊም ሱልጣኔት ፈጣጋር	ረ 500 ዓመታት ቅድሚ ልደተ ክርስቶስ
7 ፈላማይ ሙስሊም ሱልጣኔት	ሸ ንጉስ ላሊበላ
8 ሙስሊም ሱልጣኔት ኢፋት	ቀ ወደባት ኣዱሊስ፣ ዘይላን በርበራን
9 ንጉስ መንግስቲ ካፋ	በ ኣብ ከባቢ ቡልጋን ሸንኮራን ዝነበረ
10 መንግስቲ ኢናርያ	ተ ስርወ መንግስቲ ወላዝማ ብ1332 ኣብቂዑ

1.3.2 ታሪካውን ፖለቲካውን ዓወታት

ተምሃሮ ኣብ ሃገርና ኢትዮጵያ ዝተፈላለዩ መንግስታት ስለዝነበሩ ኣዝዮም ዘደንቑ ታሪካዊ ተርእዮታትን ምዕባለ ቴክኖሎጂ ኢደ ጥበብን ነይሮም እዮም። ስለዚ ኣብ ጥንታዊ መንግስታት ኣኸሱምን ሳታራን፣ ማእኸላይ ዘበን መንግስቲ ኅንደር፣ ኣብ ሃረር ከተማ ዝርከብ መንደቕ ጀጎል፣

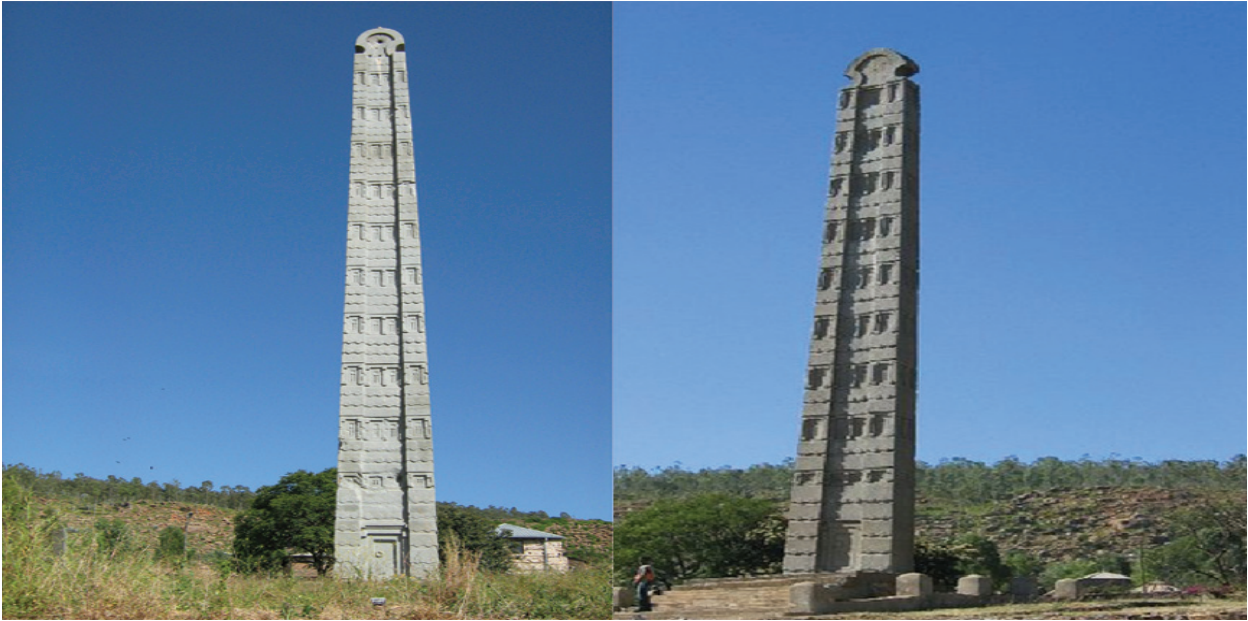
አብ ብሄረሰባት ኮንሶን ሲዳማን ዝርከቡ ዘደንቑ ታሪካዊ ተርእዮታትን ዝተወርሱ ዓወታትን ብዝምልከት ካብዚ ንታሕቲ ቐሪቡሎ።

ሀ. ታሪካውን ፖለቲካውን ዓወታት ጥንታዊ መንግስቲ አኸሱም

ተምሃሮ እስኪ ብዛዕባ ጥንታዊ መንግስቲ አኸሱም ዝተምሃርክምዎን ትፈልጥዎን ያሚቕኩም አብ ውሽጢ ክፍሊ ተመያየጡሉ። ጥንታዊ መንግስቲ አኸሱም ካብ መዓዝ ክሳብ መዓዝ ዝነበረዩ? ፍሉይ መግለጺ ጥንታዊ መንግስቲ አኸሱም እንታይ እዮ? ጥንታዊ መንግስቲ አኸሱም ብዝምልከት ሕዚ ዘለዉ ሓወልታታትን አብያተ መንግስታትን ከምኡውን መቐብራትን ተኳሲቶም ይወፁ ዘለዉ ሓድግታት እንታይ እዮም ዝገልፁ? አብ ዘመነ አኸሱም ዝነበሩ ቤተ መቅደስን ፅላተ ሙሴ ተመያየጡ።

ጥንታዊ መንግስቲ አኸሱም ጥንኩር፣ ድልዱልን ምእኹል ምምሕዳር መንግስቲ ነይርዎ። ነገስታት ጥንታዊ መንግስቲ አኸሱም ካብዝነበሩ ውሽጢ እቶም ቀንዲ ንግስተ ሳባ (እዜብ ወይድማ ማክዳ)፣ ንጉስ ቀዳማዊ ምኒልክ፣ ንጉስ ሮምሃይ፣ ሃፀይ ኢዛና፣ ሃፀይ ካሌብ፣ ሃፀይ ገብረመስቀል፣ ንጉስ ባዜን ...ወዘተ ዝበሃሉ ነገስታት ይርከብዎም። ጥንታዊ መንግስቲ አኸሱም ንግዲ ውሽጢ ዓድን ወፃኢን ብወደባት አቢሎም ይካየድሉ ስለዝነበረ ኢኮኖሚያዊ መሰረት አብ ንግድን ሕርሻን ከምኡውን ቴክኖሎጂ ኢደ ጥብብን እዩ ነይሩ። አብ እዋን ጥንታዊ መንግስቲ አኸሱም ምስ አሌክሳንድርያን ግብፅን ጥራሕ ዘይኮነስ ምስ ህንዲ፣ የመን፣ ደቡብ ዓረብያ፣ እስራኤል፣ ግሪክን ሮምን ከምኡውን ሜዲተራንያን ዝምድናታት ወፃኢ ከምዝነበሮም ይፍለጥ እዩ። ካብ አኸሱም ዝተፈላለዩ ዕጣናት፣ ከርቤን፣ እንሰሳት፣ ስኒ ሓርማዝ፣ ቆርበት፣ መጋየፅታት ወርቁ-ብሩር-መዳብን ነሓስን፣ አዝርእቲ፣ ማእድናትን ካልኦት ናብ ሃገራት ወፃኢ ይለአኹ ነይሮም። ካብ ወፃኢውን ብዙሓት ሸቐጣትን ናውትን ናብ አኸሱም ይመፁ ነይሮም። ስለዚ ዝምድናታትን ምልውዋጥን ንግዲ ነይሩዮ።

ሃይማኖት ክርስትናውን አብ እዋን ጥንታዊ መንግስቲ አኸሱም ብዘመነ ንግስና ሃፀይ ኢዛናን ሳይዛናን ናብ አኸሱም አትዩ ዕላዊ ሃይማኖት መንግስትን ህዝብን ኾይኑ። አብ ዘመነ ጥንታዊ መንግስቲ አኸሱም ስነ ጥብብን ስነ ፅሑፍን ማዕቢሉ ነይሩ። ቋንቋን ፅሑፍ ፊደልን ግእዝ፣ ሳቢያንን ግሪክን አብ ግልጋሎት ስራሕቲ መንግስቲ ውዲሎምዮም። መንግስቲ ጥንታዊ አኸሱም ሓያልን ዝተጠናኸረን ወተሃደራዊ ሰራዊት ስለዝነበሮ ክሳብ ደቡብ ዓረቢያ ሰራዊት ይልእኸ ነይሩ። ሃፀይ ካሌብ ሰራዊቶም ናብ ደቡብ ዓረቢያ ልኢኹም ወተሃደራዊ ወፍሪ አካይዶም ነይሮም። ካብዚ ብተወሳኺ ብደረጃ ዓለም ዘደንቑን ተወዳደርቲ ዘይብሎም ካብ ሓደ እምኒ ዝተፀረቡ ሓወልታታት አስሪሖም ክሳብ ሎሚ ብደረጃ ዓለምለኸ ዝተመዝገቡ ሓድግታት አለዉ። ብዙሓት ሳናቲምን አብ ትሕቲ መሬት ዝተረኸቡ ውፅኢታት ሸክላውን አለዉ። ስለዚ ጥንታዊ መንግስቲ አኸሱም ምዕቡል ቴክኖሎጂ ነይርዎዮ።

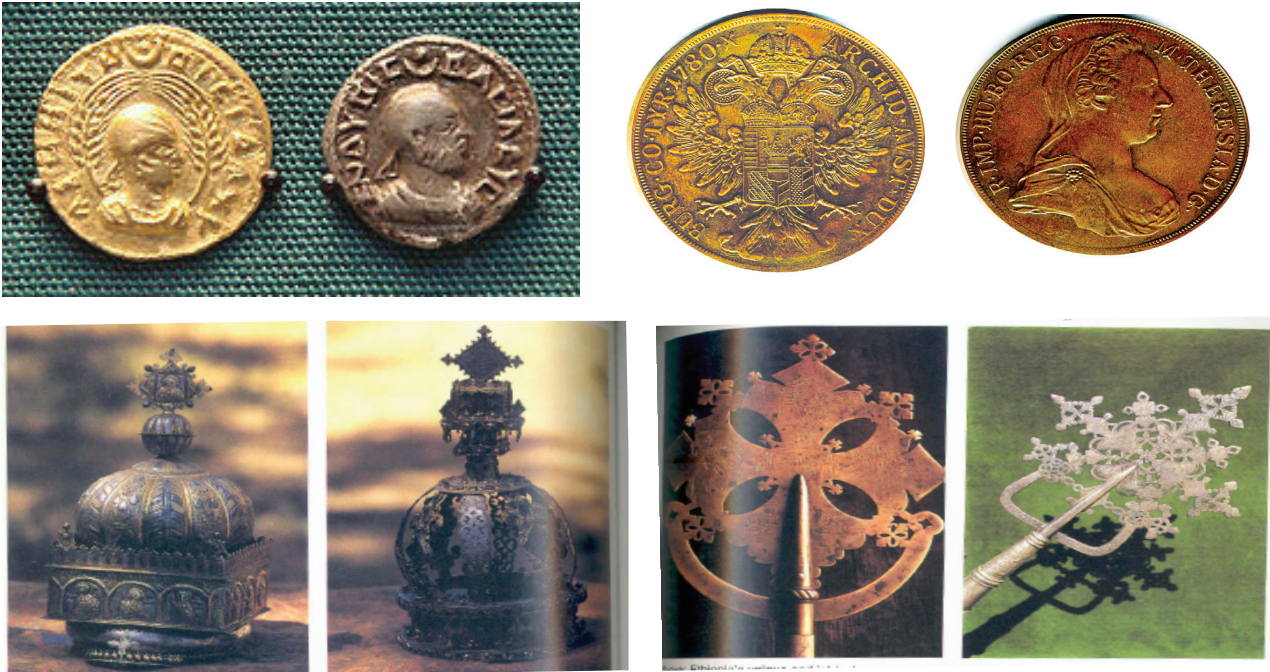

ካብ ሮም ዝተመለሰ ሓወልቲ ኣኸሱም

ቅድሚ 25 ዓመታት ዝተስኣለ ስኢሊ ሓወልቲ ኣኸሱም

ስኢሊ 1.8 ሓወልትታት ኣኸሱም (ክንክን ሓድግታት ዘርእይ) - መስከረም 2003 ዓ.ም

ስእሊ 1.9 ሳናቲም፣ መስቀላትን ዘውድታትን ጥንታዊ ነገሶታት አኸሱም

ስእሊ 1.10 ብሃፀይ ፋሲል ዝተሃንፀ ካቴድራል ቅድስት ዕዮን ማርያም አኸሱም

ለ. ታሪካውን ፖለቲካውን ዓወታት ጥንታዊ መንግስቲ ዛጉዌ

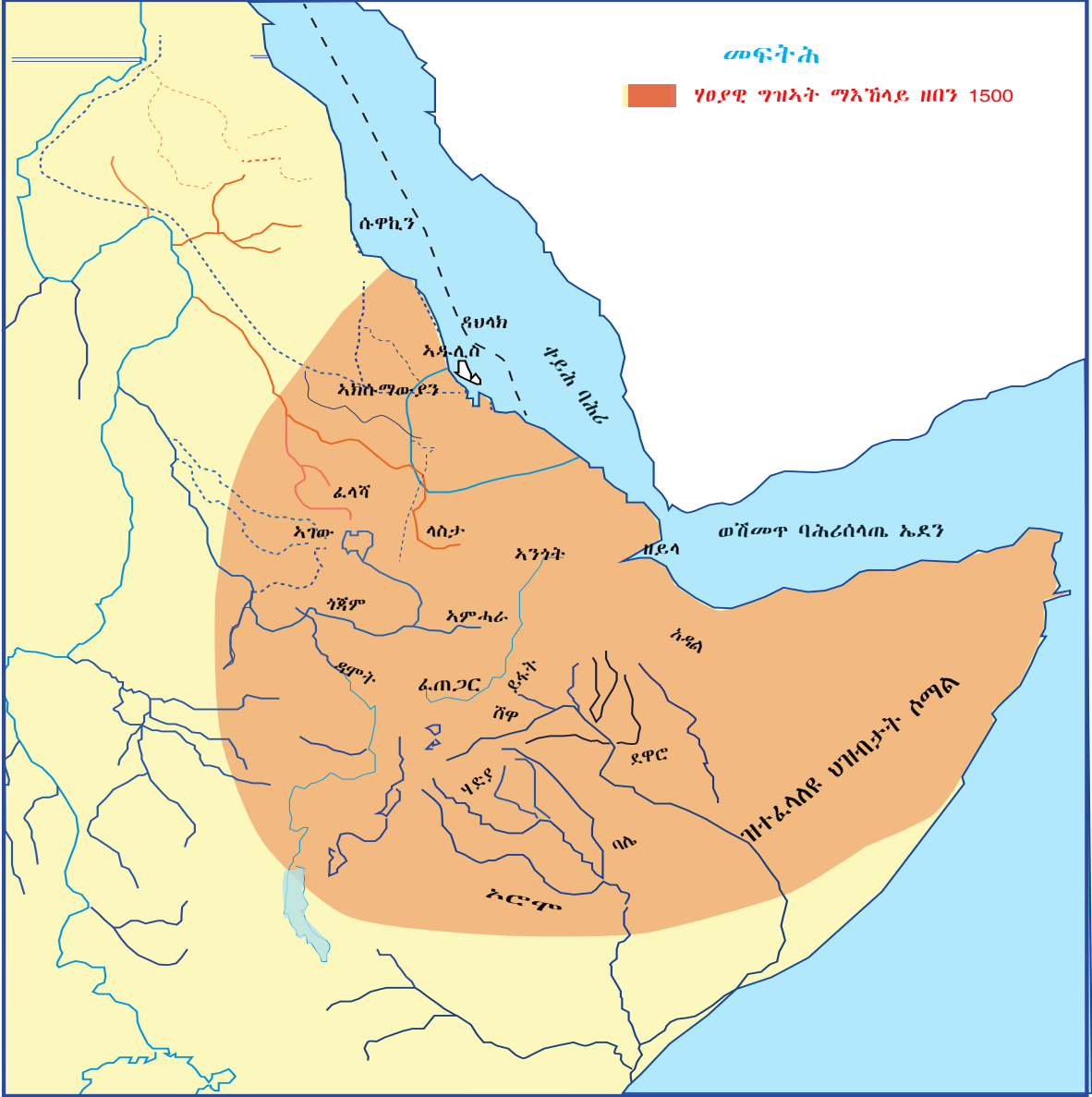
ተምሃሮ እስኪ ብዛዕባ ጥንታዊ መንግስቲ ዛጉዌ ዝተምሃርክምዎን ትፈልጥዎን ያሚቕኩም ኣብ ውሽጢ ክፍለ ተመያየጡሉ። ጥንታዊ መንግስቲ ዛጉዌ ካብ መዓዝ ክሳብ መዓዝ ዝነበረ'ዩ? ፍሉይ መግለጺ ጥንታዊ መንግስቲ ዛጉዌ እንታይ እዩ? ኣብ ሮሃ - ላሊበላ ዝርከብ ውቅር ቤተ ክርስቲያን ትፈልጥዎ እንተሃልዩ ተመያየጡ። ውቅር ቤተ ክርስቲያን ላሊበላ ክንደይ ኣብያተ መቅደስ ኣለውዎ? ዘርዘርዎም። ስርወ መንግስቲ ዛጉዌ ንውደቀት ጥንታዊ መንግስቲ ኣኸሱም ስዒቡ ኣብ ላስታ - ሮሃ - ላሊበላ ዝተመስረተን ን120 ዓመታት ዝኣክል ካብ 1150 - 1270 ዝፀንሐ እዩ። መበቆል ስርወ መንግስቲ ዛጉዌ ካብ ኣገው ብምኃኑ ኩሽቲካዊ ዘርኢ ዝነበሮ እዩ። ኣኸሱማውያን ድማ ብምኸንያት ንግሰተ ሳባን ቀዳማይ ምንጊክ ምስ ንጉስ ሰሎሞን ዘለዎም ሃረግ ዘርኢ ዝኸተሉ ሰሎሞናውያን ተባሂሎም ዝፍለጡን ኣብ ሴማዊ ዘርኢ ዝምደቡን እዮም። ይኹን ደኣ'ምበር ነገስታት ዛጉዌ ሃይማኖት ክርስትና ተቐቢሎም እዮም። ስለዝኾነውን ኣብ ሮሃ - ላሊበላ ውቅር ቤተ ክርስቲያን ኣህኒዖም እዮም። እዚ ባህልን ስነስርዓትን ጥበብ ስነ ህንፃ መቐፀልታ ኣኸሱማውያን ዝነበረ'ዩ።

ስእሊ 1.11 ኣብ ሮሃ - ላሊበላ ዝርከብ ውቅር ቤተ ክርስቲያን

ውቅር ቤተ ክርስቲያን ላሊበላ ዓሰርተ ሓደ ቤተ ክርስቲያናት ዝሓዘ እንትኸውን ብውሽጥን ብደገን ህንፃ ዝተፈላለዩ ስእልታትን ስነ ቅርፅታት ኣለውዎ። ብዘመነ ኣኸሱማውያን ዝተሰርሑን ኣብ ትግራይ ዝርከቡ ውቅር ኣብያተ ክርስቲያናት ዝተፈላለዩ ፅባቕታት ዘለውዎም እንትኹን ዘለውዎም ስነ ቅርፅታትን ስእልታትን ግና ኣብ ውሽጢ ህንፃ ጥራሕ እዮም ዝርከቡ። እዚ ዝሕብሮ ኣብ ላሊበላ ዝተርኣዩ ስነ ቅርፅታትን ጥበብን ምስ ኣብ ዘመነ ኣኸሱማውያን ዝነበረ ዝመሳሰልን ምትእስሳር ዘለዎምን ከምዝነበሩን ኣዕርዮም ዝተርኣዩ ምዕባልታት'ውን ከምዝነበሩ'ዩ። ኣብ ኣኸሱም ዝርከቡን ጠጠው ኢሎም ዘለዉን ሓውልትታት ከምኡውን ኣብ ላሊበላ ዝርከብ ዓሰርተ ሓደ ቤተ ክርስቲያናት ዝሓዘ ውቅር ቤተ ክርስቲያን ብደረጃ ዓለም ዝፍለጡ ምዝገባት ሓድግታት ሃገርና እዮም።

ስለዝሾነውን ኣብዚ ሎሚ እዋን ናብ ኣኸሱምን ላሊበላን ኣዝዮም ብዙሓት ዑደተኛታት ደቂ ወፃኢቲ ቱሪስትታት ይመጹለዉ። ብደረጃ ዓለም ዝተመዝገቡ፣ ዝተደነቑን ውፅኢት ውሕሉል ጥንታዊ ቱክኖሎጂ ኣክሱማውያንን ላሊበላን ንምርኣይን ንምስትምቓርን በዚ ኣቢሎም ድማ ንኸዘናግዑን ይመጹ። ኣብ ዘመነ ስርወ መንግስቲ ዛጉዌ ስነ ፅሑፍ፣ ፊደልን ቋንቋ ግእዝን መንግስታዊ አፍልጦ ነይርዎ።

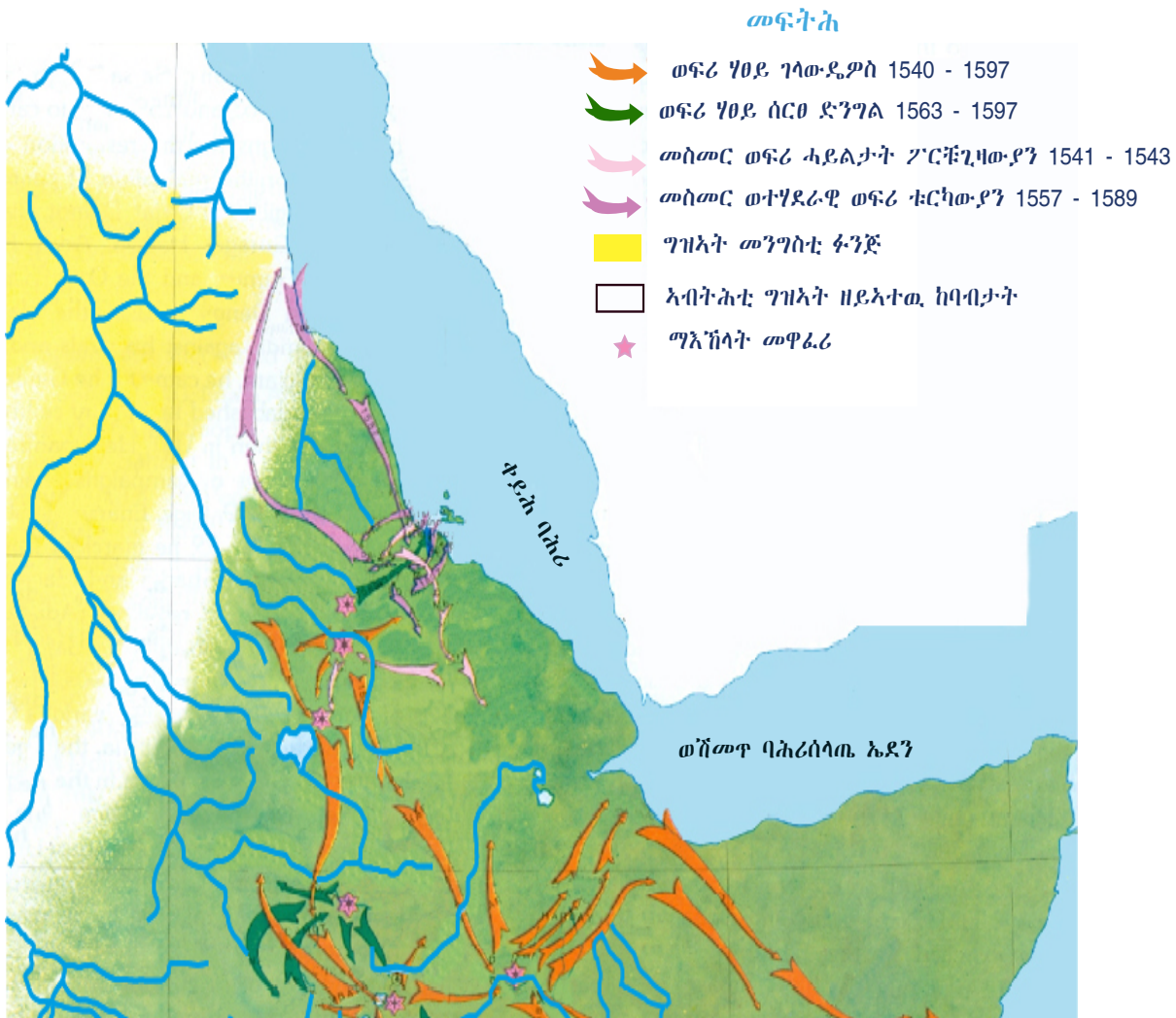

ካርታ 1.13 ማእከላይ ዘበን ሃዕያዊ ግዛዳታት ካብ 1270 - 1520 ዓ.ም.ፈ.

ሐ. ታሪካውን ፖለቲካውን ዓወታት ማእከላይ ዘበን መንግስቲ ጎንደር

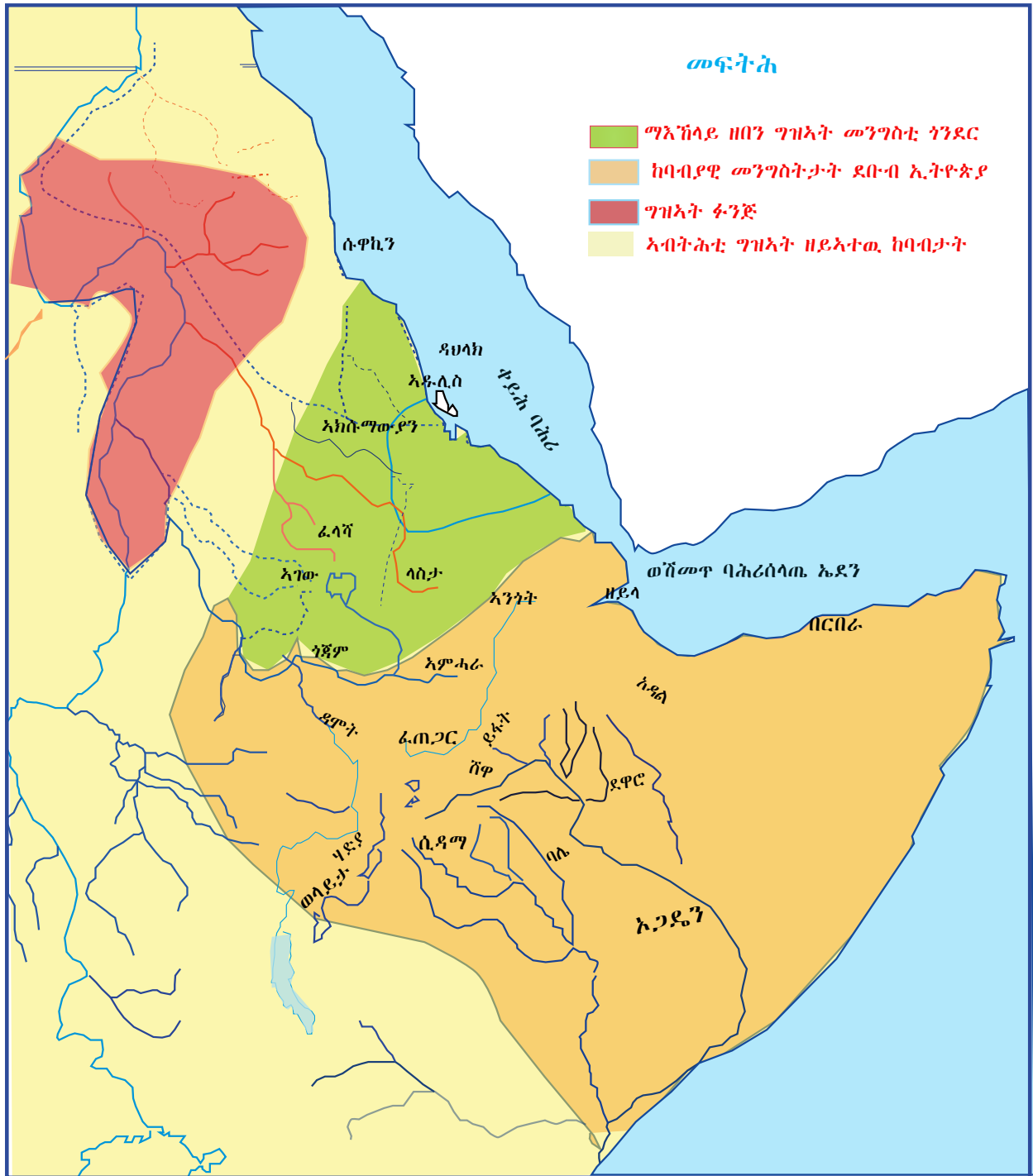
ተምሃሮ ብዛዕባ ከተማ ጎንደርን ታሪካዊ ረብሓኣን እንታይ ትፈልጡ? ጎንደር ኣብ ታሪኽ ሃገርና ታሪካውን ፖለቲካውን ትርጉም ከምዝነበራ ትፈልጡ ዶ? ኣብ ከተማ ጎንደር ብደረጃ ዓለም

ዝድነቹን ዝተመዝገቡን ሓድግታት ከምዘለዉ ኸ ትፈልጡ ዶ?

ካርታ 1.14 ዳግማይ ምጥያሽ (ምምስራት) ሃፀያዊ ግዝኣታት ካብ 1540 - 1597 ዓ.ም.ፈ.

ኣብ መበል 16 ክፍለ ዘበን ብምኸንያት ወራር ኣሕመድ ግራኝን ስዒቡ ዝተርኣዩ ምንቅስቓስ ህዝቢ ኦሮሞን ኣብ ሰሜናዊ ደገዓታት ማእኸላይ ኢትዮጵያ ዝነበረ ክርስትያናዊ መንግስቲ ክቀስን ብዘይምኸኣሉ ናብ ሰሜናዊ ኣንፈት ሩባ ኣባይ መጊኡ ነይሩ። ሃፀይ ገላውዴዎስ (1540 - 1559 ዓ.ም.ፈ)፣ ሃፀይ ሚናስ (1559 - 1563 ዓ.ም.ፈ)፣ ሃፀይ ሰርፀ ድንግል (1563 - 1597 ዓ.ም.ፈ) ማእኸል ፖለቲካዊ ኣመራርሓ ንግስነኦም ካብ ቦታ ናብ ቦታ እናዘዋወሩሎም የመሓድሩ ዝነበሩ። ንጉስ ሱስንዮስ (1597 - 1632 ዓ.ም.ፈ) ድማ ሃይማኖቱ ካብ ኦርቶዶክስ ተዋህዶ ናብ ካቶሊክ ኣብ 1622 ዓ.ም.ፈ ስለዝቐየረ ዓብዱ ተቓውሞ ህዝቢ ገጠዎም። ብምኸንያት እዚ ኩነታት ቅሳነት ዝሰኣነሉ ኩነታት እዩ ነይሩ። ስለዚ ጎንደር ዝቐሰነ ማእኸል ፖለቲካዊ ንግስና መንግስቲ ኢትዮጵያ ኸይኑ ንመጀመርታ (ንፊለማ) እዋን ብፍሉይ ዝተመስረተትሉ ኣብ 1636 ዓ.ም.ፈ ብሃፀይ ፋሲል (ፋሲለደስ) እዩ። ሃፀይ ፋሲል ካብ 1632 - 1667 ዓ.ም.ፈ ዝነበረ ንጉስ መንግስቲ ኢትዮጵያ እዩ።

ካርታ 1.15 ማእከላዊ ዘመን ግዝአት መንግስቲ ኢትዮጵያ - መንግስቲ ጎንደር

ሃዕይ ፋሲል ንከተማ ጎንደር ማእኸል ቅሱን ፖለቲካዊ፣ ኢኮኖሚያውን ወተሃደራውን ምምሕዳር ማእከላይ መንግስቲ ኢትዮጵያ ንክትከውን ገይሮም። ስለዚ ብፅባቕኡ ብጣዕሚ ፍሉይ ጥበብ ዝተላበሰ ንህዝብን መንግስትን ዘኹርኦ ክሳብ ሎሚ ብብዙሕ ጎብኚይቲ ዝርከይ “ቤተ መንግስቲ ጎንደር” ኣህኒዖም። ጎንደር ማእኸል ነዊሕ መስመር ንግዲ ክትከውን ስለዝኸኣለት ዝለኣለ ኢኮኖሚያዊ ረብሓ ነይርዎ። ስለዝኾነውን ምስ ምፅዋዕን ቀይሕ ባሕርን፣ ብመተማ ኣቢሉ ድማ ምስ ሱዳን (ፉንጅ ሱልጣኔት) ትራኸብ ነይራ። እዚ ስትራቴጂካዊ ረብሓ ማእኸላይ ዘበን ንምክታም ጎንደር ዓብዪ ሓገዝ ነይርዎ። ከተማ ጎንደር ማእኸል ንግዲ ስለዝነበረት ደቂ ወፃኢን ውሽጢ ዓድን ዝኾኑ ነጋዶን ኢደ ጥበበኛታትን ይነበሩላ ነይሮም። **ጂቦርቲ** እናተብሃሉ ዝፅውፁ ሙስሊም ነጋዶ ኣብ **ጣቢያ ኣዲስ ኣለም** ከተማ ጎንደር ይነበሩ ነይሮም። ካብ ህንዲ፣ ፋርስ፣ ግሪክን ኣርመንያን ዝመፁ ነጋዶ ደቂ ወፃኢ ነይሮም። ኣብ ስራሕቲ ሸክላ (ዓታሩ ዝሰርሑ)፣ ኢደ ጥበባውያን፣ ዓለምትን ስፈታት (ዘምቢል፣ መሸረፈት፣ ሰተታ፣ መንፊት ...) ይሰርሑ ዝነበሩ **ፈላሻታት**ውን ይነበሩ ነይሮም።

ሰእሊ 1.12 ቤተ መንግስቲ ነገስታት ጎንደር

ስእሊ 1.13 ካርታ ቅፅረ ግቢ ቤተ መንግስቲ ነገስታት ነገደር

1. ፋሲለደስ ካስትል ነባሲ/ሰውነት	5. ቤተ መጻሕፍቲ ዓዲቹ ዮሃንስ	9. ቤተክርስቲያን ኢታሚ ቅዱስ ማካሌል
2. መሕዘቢ ፋሲለደስ	6. ቤተ መ-ዘ-ቃ/መ/መ-ር ባልሳይ ዳዊት	10. ካስትል ራዕሲ ማካሌል ስሉላ
3. ፋሲለደስ ንኡሽተይ ካስትል	7. ካስትል ባካፋ	11. ፍራሳት ቤተክርስቲያን ግንጃ ቤት ማርያም
4. ካስትል ቀዳማይ ኢየሱ	8. ንኡሽተይ ካስትል ግርማዊት ምንትዋብ	12. በርታት ቤተመንግስቲ ነገስታት ነገደር

ስእሊ 1.14 ኣብ ከተማ ኅንደር ዝርከብ ቤተ መንግስቲ ፋሲለደስ

ብሃፀይ ፋሲለደስ ዝተመጀረ ህንፀት ቤተ መንግስቲ ኅንደርን ምዕቡል ስራሕቲ ንግዲ ውሽጢ ዓድን ወፃኝን ድማ ብድሕሪኦም ብካልኦት'ውን ቐፂሉ እዩ። ንጉስ ዮሃንስ ዓዲቐ ቀዳማይ (1667 - 1782 ዓ.ም.ፊ)፣ ንጉስ ኢያሱ ቀዳማይ (1682 - 1706 ዓ.ም.ፊ)፣ ንጉስ ዳዊት ሳልሳይ (1716 - 1721 ዓ.ም.ፊ)፣ ንጉስ ባካፋ (1721 - 1730 ዓ.ም.ፊ)፣ ንጉስ ኢያሱ ካልኣይን (1730 - 1755 ዓ.ም.ፊ) እቴጌ ምንትዋብን ኣሰር ሃፀይ ፋሲል ተኸቲሎም ኣብ ውሽጢ ቅፅረ ግቢ ቤተ መንግስቲ ፋሲለደስ ንእስ ንእስ ዝበሉ ኣብያተ መንግስቲ በብግዚኦም ሃኒዮም። ብዝርዝር ንምርዳእ ካርታ ቅፅረ ግቢ ቤተ መንግስቲ ሃፀይ ፋሲለደስ ተመልከቱ።

ንጉሥ የሃንስ ዓዲቆን ንጉሥ ኢያሱ ቀዳማይን ብፍላይ ድማ ስራሕቲ ንግዲ ንኸጠናኸር ዝሕገዝ ግብርን ቀረፅን አታአታትዮም ነይሮም። አብ ታሪኽን ፖለቲካዊ ስርወ መንግስቲ ጎንደር ዓብይ ትርጉም ዘለዎ ቤተ መንግስቲ ፋሲለደስ አብዚ ሎሚ እዋን ብደረጃ ዓለም ተፈላጥነት ዘለዎ ሓድጊ እዩ። ንጉሥ ሚካኤል ስሑል ዝበሃሉ ውሩይ ትግራዊውን አብ ጎንደር ዘለዓለ ፖለቲካዊ ስልጣን ስለዝነበሮም ንገሊኦም ንጉስ ይሾሙ ንገሊኦም ንጉስ ድማ የውርዱ ነይሮም። እዚኦም ሸዋምን መውረዳይን ንጉስ ዝነበሩ ትግራዊውን አብ ጎንደር ዝሰርሕዎ “ግምቢ ራእሲ” ዝበሃል ቤተ መንግስቲ አሎ። ስለዚ ካብ ዘበነ ሃፀይ ሱስንዮስ ጀሚሩ ክሳብ “ዘበነ መሳፍንቲ” ዝበሃል እዋን ዝጅምር (1784 ዓ.ም.ፈ.) ጎንደር መንበሪ “ፖለቲካዊ ምምሕዳር ማእኸላይ መንግስቲ ኢትዮጵያ” ኮይና ፀኒሓ።

ስእሊ 1.15 ራእሲ ሚካኤል ስሑል

ንጥፈት

ተምሃሮ አብ እዋን ማእኸላይ ዘበን ጎንደር ማእኸል ፖለቲካዊ ምምሕዳር መንግስቲ ኢትዮጵያ ከምዝነበረትን ነዚ ዝገልፁ ብዙሓት ሓድግታትውን አብቲ ከተማ ከምዘለዉ ተረዲእኹም ዶ? ብዛዕባ ራእሲ ሚካኤል ስሑል ከ እንታይ ተረዲእኹም? ታሪካውን ፖለቲካውን ረብሓ መንግስቲ ጎንደር ብዝምልከት ተመያየጡ።

መ. ህዝቢ ኮንሶ

ኮንሶ አብ ምምሕዳር ብሄር - ብሄረሰባትን ህዝብታትን ደቡብ ኢትዮጵያ አብዝርከብ ዞባ ሰሜን ኦሞ ዝርከቡ ህዝቢ እዮም። ህዝቢ ኮንሶ ካብዝፍለጡሎም ብዙሓት ፅቡቕ ባህልታት ውሸጡ አብ ልምዓት ሕርሻን ክንክን ሃፍቲ ተፈጥሮን ዓብይ ረብሓ ዘለዎ ውፅኢታዊ ዝኾነ “ፍሉይ ጥበብ ባህላዊ ስራሕ ዛላታት” እቲ ቀንዲ እዩ።

ንጥፈት

ተምሃሮ ነዚ ውፅኢታዊ ስራሕቲ ዘላታት ህዝቢ ኮንሶ ዘመልክት ካብዚ ንታሕቲ ኣብዘለዎ ስእሊ ተመልኪቱ ስለዘለዎ ካብቲ ልሙድ ኣብ ክልልና ዝስራሕ ብምንታይ ክምዝፍለይ ተመያየጡሉ።

ስእሊ 1.16 ውፅኢታዊ ፍሉይ ጥበብ ባህላዊ ስራሕ ዘላታት ህዝቢ ኮንሶ

ሰ. ሃረር

ኣብ ከተማ ሃረር ካብ ዝተፈላለዩ ከባብታት ሃገርና ዝመፀ ዝተፈላለዩ ቋንቋታት ዝሃረቡ ነበርቲ ኣለዉ። ከተማ ሃረር ብዙሓት ብሄረ ብሄረሰባት ዝነበሩላ። ይኹን ደኣምበር መበቆሎም ኣብ ከተማ ሃረር ዝኾኑ ነበርቲ ብሄረ ኦሮሞን ብሄረሰብ ሃረርን ጥራሕዮም። ኣብ ከተማን ከባብን ሃረር ዝርከቡ ህዝብታት ብሄረሰብ ሃረር ኣብ ዘርኢ ሴም ዝምደቡዮም። ኣብ ከተማ ሃረር ብምኽንያት ኣብ ማእኸላይ ዘበን ዝነበረ ታሪካዊ ተርእዮ ካብ ምንቅስቃስ ህዝቢ ኦሮሞ ንምክልኻል ብዝብል ብ1552 - 1553 ዓ.ም.ፈ ዝተሃንፀ “መንደቕ ጀጎል” ይርከብ። እዚ ሓፀር መንደቕ ጀጎል ቁመቱ ኣርባዕተ ሜትሮ እንትኸውን ሓሙሽተ በርታት ኣለውዎ። ኣብ ውሽጢ ሓፀር “መንደቕ ጀጎል” ጥንታዊ መስጊድ ኣሎ። ኢሚሬትን ሃረር ዝነበሩ ናብ ሃውሳ ዝሃደሙ እንትኸውን ኣብዚ እዋን እዚ ከተማ ሃረር ብሓፀር መንደቕ ዝተኸበበት ነይራ። ካብዚ ብተወሳኺ ከተማ ሃረር መቐመጢ **ራእሲ መኮንን ወልደሚካኤል** ነይራ። ንወደብ ዘይላን ጅቡቲን ቀረባ ስለዝኾነት ድማ ብዙሓት ደቂ ወፃኢ ይነበሩላ ነይሮም። ካብ የመን፣ ደቡብ ዓረብያ፣ ኣርመንያ፣

ግብፂ፣ቱርክ፣ፈረንሳይንህንድን ወዘተ ዝመጡ ነጋዶ'ውን ይነብሩላ ዝነበሩ ከተማ'ያ። ሃረሪብ ዝተፈላለዩ ስራሕቲ ስፌትን ንግድን አዐርዮም ዝፍለጡን መነባብረኦም ድማ ኣብ ንግዲ ዝተመስረተዮ።

ስእሊ 1.17 መእተዊ በሪ ሓፀር “መንደቕ ጀጎል”

ኣብ ውሽጢ ጀጎል ዝርከብ መስጊድ

ረ. ስርዓት ጋዳ (ህዝቢ ኦሮሞን ሲዳማን)

ህዝቢ ኦሮሞን ህዝቢ ሲዳማን ኩሻዊ ዘርኢ ዘለዎም ህዝብታት እዮም። መሰረታዊ ኢኮኖሚያዊ መነባብሮም ኣብ ሕርሻን ምርባሕ ከፍትን ዝተመስረተ እዩ ነይሩ። ህዝቢ ኦሮሞን ህዝቢ ሲዳማን ይመሓደርሉ ዝነበሩ ፖለቲካውን ሃይማኖታውን ስርዓት ዝተኸለ ትካላዊ መስርሕ ማእኸላይ ዘበን “ጋዳ” ተባሂሉ ዝፍለጥዮ ነይሩ። ስርዓት ጋዳ ብዲሞክራሲያዊ መስርሕ በብሸሞንተ ዓመት ብህዝቢ ብዝካየድ ህዝባዊ መረጃ ፅቡቕ ተቐባልነትን ተደማፅነትን ዘለዎም እሞ ብዕድመ ዝግበዩን ውፉያት ዝኾኑን ንክመርሑን ከመሓድሩን ዝመርፁሉ ኣገባብዮ። ስለዚ ተምሃሮ ስርዓት ጋዳ ብዕድመ ዓበይቲ ዝኾኑ ብህዝቢ እናተመረፁ ዘመሓድሩሉ ኣገባብ ምጻኑ ተረዲእኹም ዶ? ንስኹም ከ ብክመይ ኣገባብን ስርዓትን ሓለቓ ክፍሊ ትመርፁ?

ኩሎም ተመረፅቲ ስርዓት ጋዳ ንፁር ዝኾነ ተግባርን ሓላፍነትን ነይርዎም። ሓፈሻዊ ጉባኤ (“ጨፌ” ዝበሃል ቤት ምክሪ ማለትዮ) ነበርቲ ደቂ ዓዲ ዝመርሕ ኣቦ መንበር (ፕሬዚዳንት) “ኣባ ቦኩ” ተባሂሉ ይፍለጥ። ሓይሊ ምክልኻልን ወተሃደራዊ ወፍርታትን ዝመርሕ ተግባራት ዝፍፁም “ኣባ ዱላ” ዝበሃል መፀውዒ ስመ ማእርግ ነይርዎ። ፍትሒ ብዝምልከት ዝጥምትን ጥርዓናት ህዝቢ ዘተኣናግድን ዝዳንይን ድማ “ኣባ ሴራ” ተባሂሉ ይፅዋዕ ነይሩ። በብሸሞንተ ዓመት ዝካየድ ኣኼባ (ዋዕላ) ጋዳ ብሃይማኖታዊ ስነስርዓት ተሰንዮዮ ዝጅምር ነይሩ። ኣብ ስርዓት ጋዳ ተዋሰኒቲ ዝነበሩ ደቂ ተባዕትዮ ጥራሕዮም። ደቂ ኣንስትዮ ኣይሳተፋን ነይረን። ኣብ ስርዓት ጋዳ ዝሳተፉ ዕድሚኦም ልዕሊ 80 ዓመት ዝኾኑ ሰብ ፀጋ ዕድመ ደቂ ተባዕትዮዮም።

ሰኔ 1.18 ማሕበራዊ ጉዳያት ብስርዓት ጋዳ እንትርእይ ዘመላኸት ሰኔላዊ መግለጻ

መልመዳ 1.4

ሀ ነዘም ዝስዕቡ ምሉእ ሓሳባት ትኸክል እንተኾይኖም “ሓቂ” ትኸክል እንተዘይኾይኖም ድማ “ሓሶት” እናበልኩም መልሱ።

- 1 ኣብ እዋን ጥንታዊ ኣኸሱም ዝተሰርሐ ኣብ ከተማ ኣኸሱም ዝርከብ ውቅር ቤተ ክርስቲያን-ብጎብነይቲ ይረኣይ ኣሎ።
- 2 ኣብ እዋን ጥንታዊ ኣኸሱም ዕሑፍ ፊደላት ሳቢያን፣ ግሪክን ግእዝን ማዕቢሎም።
- 3 ነገስታት ኣኸሱም ካብ ወርቂ፣ ብርን መዳብን ሳናቲምን መስቀላትን ኣስሪሖም።
- 4 ሃፀይ ካሌብ ዝተብሃለ ንጉስ ጥንታዊ ኣኸሱም ሃይማኖት ክርስትና ተቐቢሉ።
- 5 ብዘመነ ጥንታዊ ኣኸሱም ሰዓብቲ ሃይማኖት እስልምና ናብ ትግራይ መጻኦም ስለዝነበሩ ብሰላም ክነብሩ ተገይሩዮ።
- 6 ኣብ ሮሃ-ላሊበላ ዝርከብ ውቅር ቤተ ክርስቲያን 11 ቤተ መቅደሳት ኣለውዎ።
- 7 ስነ ጥበብ ቴክኖሎጂ ህንፃ ውቅር ቤተ ክርስቲያን ላሊበላ ብባህላዊ ትሕዝትኡ መቐፀልታ ጥንታዊ ኣኸሱማውያን እዩ።
- 8 ቅፅሪ ግቢ ኣብያተ መንግስቲ ነገስታት ጎንደር 5 መእተዊ በሪ ኣለዎ።
- 9 ቅፅሪ ግቢ ሓፀር “መንደቕ ጀጎል” 12 መእተዊ በሪ ኣለዎ።
- 10 “ግምቢ ራእሲ” እናተብሃለ ዝፍለጥ ቤተ መንግስቲ ራእሲ ሚካኤል ስሑል ኣብ ውሽጢ ቅፅሪ ግቢ ኣብያተ መንግስቲ ነገስታት ጎንደር እዩ ዝርከብ።

ለ ነዞም ዝስዕቡ ኣብ ትሕቲ “ሀ” ንዘለዉ ምስ ኣብ ትሕቲ “ለ” ዘለዉ ኣዛምዱ፡፡

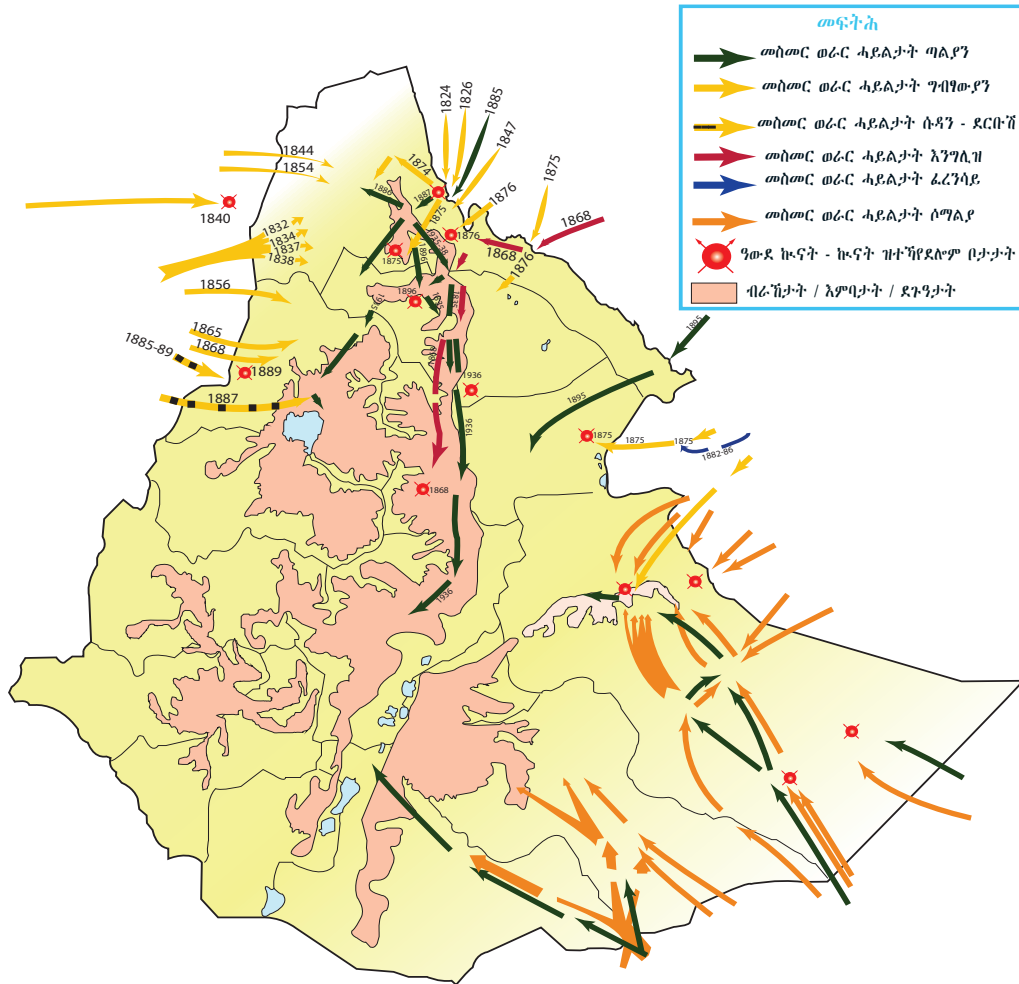
“ሀ”	“ለ”
1 ንጉስ ሸዋምን መውረድን ዝነበረ -	ሀ ጨፌ
2 መስራታይ ቤተ መንግስቲ ኅንደር	ለ ንጉስ ሱስንየስ
3 ርእሰ ከተማ ስርወ መንግስቲ ዛጉዌ	ሐ ኣባ ሴራ
4 ውፅኢታዊ ዛጋታት ብምስራሕ ዝፍለጡ	መ ራእሲ ሚካኤል ስሑል
5 ፖለቲካውን ባህላውን ስርዓት ህዝቢ ኦሮሞን ሲዳማን	ሰ ሃፀይ ፋሲል (ፋሲለደስ)
6 ቤት ምኽሪ ስርዓት ኃዳ	ረ ኣባ ቦኩ
7 ኣቦ መንበር (መራሒ) ስርዓት ኃዳ	ሸ ኣደፋ፣ ሮሃ፣ ላሊበላ
8 ሓላፊ ወተሃደራዊ ዘፈር ስርዓት ኃዳ	ቀ ኃዳ
9 ሓላፊ ስርዓት ፍትሕን ምምሕዳር ጥርዓናትን	በ ህዝቢ ኮንሶ
10 ሃይማኖቱ ዝቐየረ ንጉስ	ተ ኣባ ዱላ

1.4 ሕብረትን ዘበናውነትን

ተምሃሮ ብዛዕባ ሕብረት ሓሲብኩም ዶ ትፈልጡ? ሕብረትን ሓድነትን እንታይ ረብሓ ኣለዎ ትብሉ? ሓደ ኣበሃህላ ወለዲ (ምስላ) ኣሎ። “ዝሓበራያ ኣፃብዕትስ ዓርቃይ የፀምብዓ” ይበሃል። እዚ ምስላ ከመይ ትርድእዎ? ብቋንቋ ኣምሓርኛ ዝፍለጥ ድማ ሓደ ምስላ ኣሎ። “ድር ቢያብር ኣንበሳ ያስር” ይበሃል። እዚ ማለት “ፈትሊ ሳሬት እንትሓብር ቅልፅም ኣንበሳ ይኣስር” ማለት እዩ። ንወለድኹምን ካልኦት ዓበይቲ ሰባትን ሓቲትኩም ካብዞም ክልተ ምስላታት ዝተረዳእኹም ሓሳብ ኣብ ክፍሊ ግለፁ። ስለዚ ሕብረትን ሓድነትን ሓይሊ እዩ፤ ፅንዓትን ትብዓትን እዩ፤ መሰረት ዓወትኹምን እዩ።

1.4.1 ረብሓ ሕብረትን ሓድነትን ኣብ ኩናት ዓወት ዓድዎ

ተምሃሮ ዓድዎ ኣበይ ከምትርከብ ትፈልጡ ዶ? ብዛዕባ ኩናት ዓድዎ እንታይ ሰሚዕኹም ትፈልጡ? ዓድዎ ኣብ ምምሕዳር ማእኸላይ ዞባ ትግራይ ትርከብ ስትራቴጂካዊ ከተማ እያ። ብ1896 ዓ.ም.ፈ ኣብ ዓድዎ ኣብ ሞንጎ ወራሪ ሰራዊት ጣልያንን ብዳግማዊ ሃፀይ ምኒልክ ዝምራሕ መንግስቲ ኢትዮጵያን ኩናት ተኻይዱ ነይሩ። ወራር ሰራዊት መንግስቲ ጣልያን ንኤርትራን ወደብ ዓሰብን ምሉእ ብምሉእ ምስተቆፀረ ናብ ሰሜናዊ ክፋል ኢትዮጵያ ወተሃደራዊ ወፍሪ ምክያድ ብምጅማሩ ብሰንዓፊ ገይሩ ናብ ዓዲግራት ካብኡኹም ናብ መቐለን እምባ ኣርዓዶምን ኣቢሉ ክሳብ ኣላጀ በጺሑ ነይሩ። መረብ ሰጊሩኹም ናብ ዓድዎ ምእታው ምውፃእ ጀማሚሩ። ወራሪ ሰራዊት ጣልያን ሉኣላዊ ግዝኣት መንግስቲ ኢትዮጵያ ብወተሃደራዊ ሓይሊ ንምውራርን ንምብርካኽን ኣብዝገበረቶ ፈተነ ብሃፀይ ዳግማዊ ምኒልክ ዝምራሕ መንግስቲ “ምታ ነጋሪት ክተት ሰራዊት” (ነጋሪት ውቓዕ፣ ሰራዊትኹም ክተት) ዝብል መፀዋዕታ ንህዝቢ ኣቐሪቦም ናብ መኸተ ወራሪ ፃላኢ ኣትዮም።

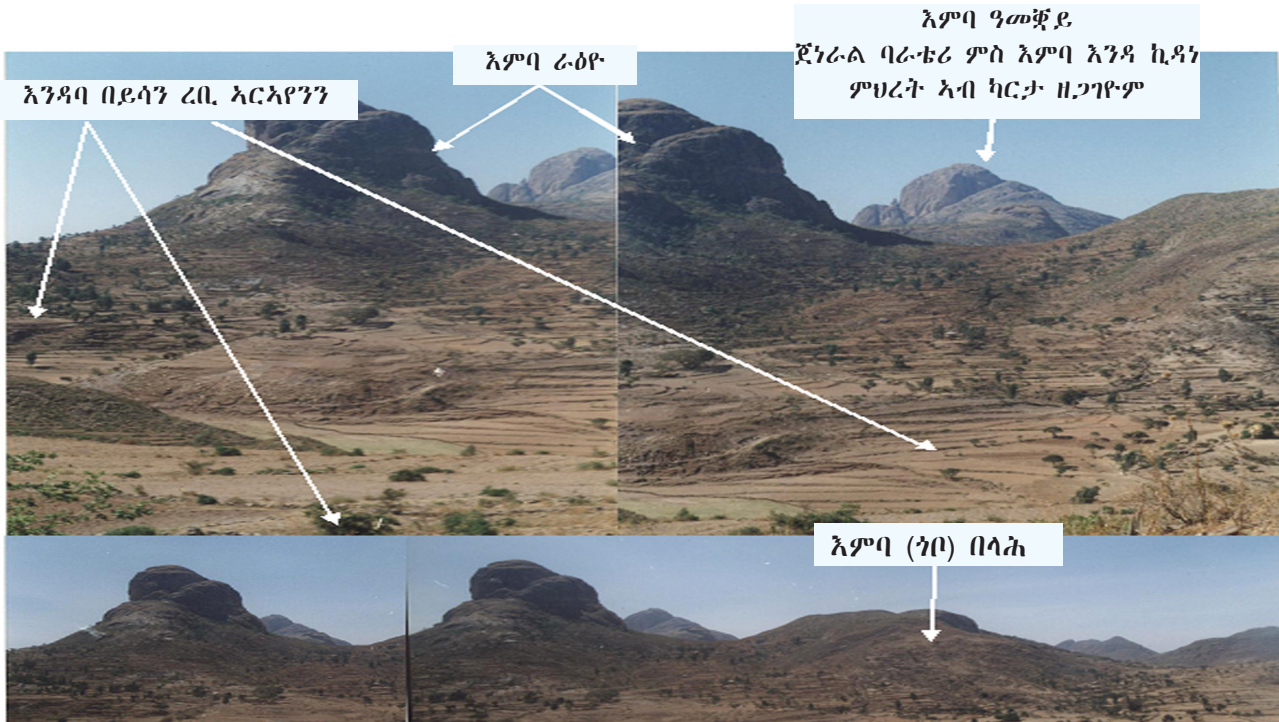

ካርታ 1.16 ኣብ መበል 19 ክፍለዘበን ምስ ወረርሽኤ ሓይልታት ኩናት ዝተካየደሎም ቦታታት

ወራሪ ሰራዊት ጣልያን ኣብ ከባቢ እንትጮ ንሓደ ወርሒ ዝኣክል ዓሪዱ እንትቐመጥ 21450 ዝኾኑ ወተሃደራት ነይረዎም። ካብዚኦም ውሽጢ ድማ እቶም 10749 ኣስካሪስ ዝበሃሉ ኤርትራውያን ሓሻኽር ነይሮም። ነዚኦም ብዘመናዊ ዕጥቂ ኣሰልጢኑ ንኩናት ኣዳልዮም ነይሩ። ንደቂ ዓዲ ሰለልቲ ገይሮም ናብ ዓድዋ እናልኣኹ ብዛዕባ ሚዛን ሓይሊ ሰራዊት ኢትዮጵያ ስለላ ከካይዱ ቐገሮምዎም። ካብዚኦም ውሽጢ **ባሻይ ኣውዓሎምን ብላታ ገብረእግዚኣብሄር ጊላይን** ዝጥቀሱ ሰለልቲ ሰራዊት ጣልያን ነይሮም። ሰራዊት ጣልያን ብጀነራል **ባራቴሪ** ዝምራሕ ኾይኑ ኣርባዕተ ጀነራላት ዝመርሖም ብርጌዳት ነይሮምዎ።

ጀነራል ኣልበርቶኒ ዐገማይ ኣንፊት ሓደ ብርጌድ መሪሑ ናብ እንዳ ኪዳነ ምሕረት ኣንፊት ኣቅኒዑ። **ጀነራል ኣሪሞንዲ** ድማ ብማእኸላይ ኣንፊት ገይሩ ብእምባ በላሕ ወሪዱ ናብ ኩምሮ ኣንፊት ኣምሪሑ። **ጀነራል ዳቦርሚዳ** ድማ ብየማናይ ኣንፊት ገይሩ ሕዚ ካብ እንትጮ ናብ ዓድዋ ዝወሰድ መንገዲ መኪና ሓዙ ናብ እንዳ ማርያም ሸዊቶ ከቕንዕ ተገይሩ። **ጀነራል ኢሌኒ** ዝበሃል ድማ ሓይሊ ደጀን ኾይኑ ኣብ እምባ ራዕዮ ሓይሊ ናብ ገንደፍታ ገይሩ ይፅበይ ነይሩ። **ጀነራል ባራቴሪ** ድማ ኣብ እምባ ራዕዮ ኾይኑ ነቲ ኩናት ይመርሖን እቲ ዝነበረ ከይዲ'ውን ይከታተል ነይሩ። (እምባ ራዕዮ ዘለዎ ስትራቴጂካዊ ረብሓ ኣብ ስእሊ ርክዖ)

ሰራዊት ኢትዮጵያ ድማ ብሃፀይ ዳግማዊ ምኒልክን እቴጌ ጣይቱ ዝምራሕ ኾይኑ ኣብ ዓዲ ማሕለኻ (ሕዚ ደንበስኮ ዘለዎ) ድንኳኖም ተኸሎም ብተፈላለዩ መኳንንቲ ተኸቢቦም ነይሮም። ኣብ ዙሪያ ሃፀይ ምኒልክን እቴጌ ፀሃይቱ ሰራዊቶም ሒዞም ዝመፁ መኳንንቲ ከም እኒ ራእሲ መንገሻ ኣቲኸም (ገዛኢ ኣምሓራ ሳይንት)፣ ራእሲ ወሌ ካብ የጁ ኦሮሞ፣ ፊተውራሪ ገበየሁ (መራሒ ሰራዊት ጉራጌ)፣ ባሻይ ኣቦዬ (መራሒ ሰራዊት ሃዲያ)፣ ፊተውራሪ ሃብተጊዮርጊስ ካብ ጨቦ ጉራጌ፣ ዋግሹም ንንጉል (መራሒ ሰራዊት ኣገው ሰቓጣ ኣምሓራ)፣ ፊተውራሪ ተክሌ ካብ ወለጋ፣ ደጃዝማች ሓጎስ ተፈሪን ደጃዝማች ስብሓት ኣረጋዊን ካብ ትግራይ ነይሮም። ራእሲ መንገሻ ዮሃንስን ራእሲ ኣሉላ ኣባ ነጋን ኣብ እንዳ ማርያም ሸዊቶ ነይሮም። ራእሲ መኮንን ወልደሚካኤል ኣብ እግሪ እምባ ሰሎዳ (ልዕሊ እንዳ ሚካኤል) ነይሮም። ንጉስ ተክለሃይማኖት ጎጃም ድማ ካብ ከተማ ዓድዋ ንፀጋም ገፅ ኣብ ዘሎ ግድማ ግድሚ እግሪ እንዳባገሪማ ብገፊሑ ተቐጃፂሮም ነይሮም። ሰለልቲ ጣልያን ካብዝነበሩ ውሽጢ ድማ ባሻይ ኣውዓሎም ዝበሃሉ ምንቅስቃስን ትልምን ሰራዊት ጣልያን ብዝምልከት ብምሽጥር ንራእሲ ኣሉላ ኣባ ነጋ የሕልፉ ነይሮም።

ስእሊ 1.19 መዋራሪ ሰራዊት ጣልያን ዝነበሩ እምባታት ከባቢ ዓድዋ

ኣብዚ መንግስታዊ መፀዋዕታ ሃፀይ ምኒልክ ህዝብታት ኢትዮጵያ ክተሓባበሩን ሓድነቶም ኣስጢፎም ኣብ ዙሪያ ንጉስ ነገስት ኾይኖም ጉልበት ዘለዎ ብጉልበቱ፣ ሰራዊት ዘለዎ ከባብያዊ ምምሕዳር ሰራዊቱ ሒዞ ናብ ኩናት ዓድዋ ክከትት ብዕሊ ዕድመ ዝገበሩሉ ኩነታት ነይሩ። ስለዚ ኣብ ደቡብ፣ ምዕራብ፣ ምብራቕ፣ ማእኸልን ሰሜንን ዝርከብ ህዝቢ ኢትዮጵያ ንከባብያዊ መረሕቲ ተኸቲሉ ናብ ዓድዋ ዘሚቱ። ህዝብታት ኢትዮጵያ ብምልኦም ብሓደ ልቢ፣ ብሓደ መንፈስ፣ ብሓደ ስሚዒት ንሃገርናን ሰንደቕ ዓላማን ብዝበል ሃገራዊ ዋኒን ተገዚኦም ተሓባቢሮምን ሓድነቶም ኣጠንኪሮምን ኣንፃር ባዕዳዊ ወራሪ ሓይሊ ሰራዊት ጣልያን መኪቶም። ህዝብታት ሓሪኖም። ሃገርና፣ ድንበርናን ሉኣላዊነትናን ኣይነድፍርን ኢሎም። ሕብረትን ሓድነትን ህዝብታት ዝዓጠቑ ድልዳል ሰራዊት መንግስቲ ኢትዮጵያ ኣብ ዙሪያ ሃፀይ ዳግማዊ ምኒልክ ከቲቱ ኣንፃር ወራሪ ሰራዊት ጣልያን ብሓቦን ወነን ተዋጊኡ።

- 1. ኩናት ዓድዋ ዝጀመረሉ ግራት ምንድ-ብድብ ኣብ ሞንጎ እንዳ ኪዳነምህረትን እምባ ገሰሰውን ዝርከብ ... ጀነራል ኣልበርቶኒ ዝተማረኸሉ ዓውደ ውግእ ኣብዚ ነይሩ
- 2. እምባ ራዕዮ (መዋፊሪ ሰራዊት ጣልያን ዝነበረ) ካልኣይ ምዕራፍ ኩናት ዓድዋ ዝተኻየደሉ ... ስንደዶ፤ ኩምሮ ... ጀነራል ኣሪሞንዲ ዝተቐተለሉ ቦታ

- 3. ሳልሳይ ምዕራፍ ኩናት ተኻየደሉ እንዳማርያም ሸዊቶ ... ጀነራል ዳቦርሚዳ ዝተቐተለሉ ዓውደ ውግእ ኣብዚ ነይሩ

- 4. ከተማ ዓድዋን ኩናት ዝተኻየደሎም ከባብታትን

5. ብጀነራል አሪሞንዲ ዝምራሕ ሰራዊት ጣልያን ዝተጓዳዘሉ ብበላሕ፣ ኩምሮ፣ ስንደዶ፣ ዓዲ በጨ, አቢሉ ናብ ሽንጥሮ ምምሳሕ ዝወሰደ መስመር

6. ብጀነራል ዳቦርሚዳ ዝምራሕ ሰራዊት ጣልያን ዝተጓዳዘሉ ንጎቦታት ኢሻሾን ንየማን ገዲፋን ንበላሕን ኩምሮን ንፀጋም ሓዲጉን ናብ እንዳ ማሪያም ሸዊቶ ዝወሰደ መስመር

7. ብጀነራል አሪሞንዲ ዝምራሕ ሰራዊት ጣልያን ዝተዋግአሉን ዝሞተሉን ከባቢ ስንደዶን ናብ ሽንጥሮ ምምሳሕ ዝወሰድ መስመር

ጀነራል ዳቦርሚዳ ዝመርሖ ሰራዊት ጣልያን ኩናት ዝጀመረሉ ከባቢ ጌንያ እንዳ ማሪያም ሸዊቶ

9. እምባ ሰሎዳ

8. ብጀነራል ዳቦርሚዳ ኩናት ዘካየደሉን ኣብ ውግእ ዝሞተሉን ኣብ እንዳ ማሪያም ሸዊቶ ዝርከብ ከባቢ ማይ ዓይኒን ድሕሪ ስዕረት ሰራዊት ጣልያን ዝሃደሙሉ መስመር ጌንያ

አብ መወዳእታውን ፅንዓትን ትረትን ሓድነትን ሕብረትን ህዝብታት ኢትዮጵያ አብ ልዕሊ ፀላኢ ዘካየዱ መኸተ ተዓዊቱ። ወራሪ ሰራዊት መንግስቲ ጣልያን ተሳዒሩ። ገሊኦም ሰራዊት ጣልያን ሞይቶም፣ ገሊኦም ተማሪኹም መብዛሕትኦም ድማ ንድሕሪት ሃዲሞም ናብ መሬት ኤርትራ ኢትዮጵያ። ህዝብታት ኢትዮጵያ ተዓዊቶም። ፀላኢ ስዕረት በዊሕዎ ሕፍረት ተኸዲኑ። እዚ ዘኸርዕ ዓወት ኩናት ዓድዋ በብዓመቱ ለካቲት 23 ብሃገር ደረጃ ብሄራዊ በዓል ኾይኑ ይኸበር'ሎ።

ኩናት ዓድዋ ዕለት 23 ለካቲት 1888 ዓ.ም ሰንበት መዓልቲ ካብ ንጉሆ 12 - ኢጋምሸት 11 ሰዓት ተኸይዱ። ዓወት ኩናት ዓድዋ ዓሙቕ ብሄራዊ፣ ሃገራውን አህጉራውን ዓለምለኸውን ረብሓ ነይርዎ። ኢትዮጵያ ሃገርና ክብራን ሉአላዊነታን ሓልያ ንክትነብር ወሳኒ ተራ ነይርዎ። አብ መወዳእታ መበል 19 ክፍለ ዘበን ኩለን ሃገራት አፍሪካ አብ ትሕቲ ባዕዳዊ መግዛእቲ አውሮፓውያን ወዲቐን ነይረን። ነዚ መሰረት ብምግባር መንግስቲ ጣልያን ንኤርትራ ተቐፃዒሩ አብ ትሕቲ ባዕዳዊ መግዛእቲ ምስእኒተዎ ንኢትዮጵያውን ብተመሳሳሊ መልክዑ አብ ትሕቲ ባዕዳዊ መግዛእቲ ጣልያን ንምእታው ዝተገብረ ፈተነ ነይሩ። ስለዚ ዓወት ኩናት ዓድዋ ዘረጋገዎ መሰረታዊ ጉዳይ ኢትዮጵያ አብ ትሕቲ ባዕዳዊ መግዛእቲ ክትወድቕ ዘይከአለት ብሕታዊት ፀሊም አፍሪካዊት ሃገር ምዃናን ካልኦት ሃገራት አፍሪካውን ሕብረቶምን ሓድነቶምን አጎልቢቶም አንፃር ባዕዳዊ መንግስቲ እንተተላዒሎም ክዕወቱ ከምዝኸእሉ ዘረጋገፀ ታሪካዊ ተርእዮ'ዩ ነይሩ። ዓወት ኩናት ዓድዋ መርኣያ ኩርዓት ፀለምቲ አፍሪካውያን እዩ።

ስእሊ 1.20 ኩናት ዓድዋ እንታይ ይመስል ከምዝነበረ ዘርእይ ስእላዊ መግለፂ

ንፀለምቲ አፍሪካውያን አብ ልዕሊ ባዕዳዊ ዝእቶም ተወዲቦም ንክዕምፁን አይንግዛእን ንክብሉን ብመርኣያነት ዝጥቀስ እዩ። ዓወት ኩናት ዓድዋ ካብዘረጋገዎም ረብሓታት ሓዲ ኢትዮጵያ ብሳላ ስሙር ሕብረትን ሓድነትን አብ መኸተ ወራር ባዕዳዊ መግዛእቲ አውሮፓውያን ብሓይላን ትብዓታን ዘይፀዕፍን ዘይተሸረፈን ፖለቲካዊ ነፃነታን ሉአላዊነታትን ዘረጋገፀት ፀሊም አፍሪካዊት ሃገር ምዃና እዩ። ዓወት ኩናት ዓድዋ ብደረጃ ዓለምን አህጉርን ስሙር ሉአላዊነት ሃገር ንምርግጋፅ ዘኸአለ ታሪካዊ ተርእዮ'ዩ። ንነፃነትን ሉአላዊነትን ሃገር ውሕስና ዝሃበ መርኣያ አፍሪካውያን እዩ። ብምክንያት ዓወት ኩናት ዓድዋ ወራሪ ሰራዊት ጣልያን ሕፍረት ተጎልቢቡ። ጋዜጣታትን ዜናታትን ዘመናዊ አፅዋር ዝዓጠቑ ሰራዊት መንግስቲ ጣልያን አብ

ዓድዋ ብድሐር ኢጋር ሰራዊት ፀለምቲ ሰራዊት አፍሪካ እሞ ብኢትዮጵያውያን ዘሕፍር ስዕረት ተጎልቢቦም እናበሉ ይፅሕፉ ነይሮም። ኢትዮጵያውነት ንሉ-አላዊነት ሃገር ህልው ሕራኅ ይግለፅ።

ስለዚ ድሕሪ ኩናት ዓድዋ ቀዳማይ ሚኒስትር መንግስቲ ጣልያን ዝነበረ “ክሪስቲ” ስልጣን ለቐቐ። ኣብ ሞንጎ መንግስቲ ኢትዮጵያን መንግስቲ ጣልያን ምሩኻት ኩናት ንምልውዋጥን ሉ-አላውነት ሃገር ንምሕላውን ከምኡውን ደባት ኢትዮጵያን ኤርትራን ዝንፅር “ውዕሊ ኣዲስ ኣበባ” ብዕለት 16 ወርሒ ጥቅምቲ 1889 ዓ.ም (26 ኦክቶበር 1896 ዓ.ም.ፊ) ተፈራሪሞም። ኢትዮጵያ ነፃን ሉ-አላዊ ሃገር ምዃና ብኹሉ ወገን ተአሚኑሉ ተቐባልነት ረኺቡ። ስለዚ ሓያላን መንግስታት ኣውሮፓን ዓለምን ሰበሰልጣን ዲፕሎማሲ ይልእኹ ጀሚሮም። መንግስታት ጣልያን፣ እንግሊዝን ፈረንሳይን ምስ መንግስቲ ኢትዮጵያ ዶብ ዝምልከት ውዕላት ካብ 1897 - 1908 ኣብዝነበረ ዓሰርተ ዓመታት ተፈራሪሞም። ነዚ ዓወት ኩናት ዓድዋ ስዲቡ ብዝተአስሩ ዲፕሎማሲያዊ ውዕላት ሰላምን ምርግጋእን ኣብ ኢትዮጵያ ስለተረጋገፀ ብዙሓት ወፃኢተኛታት ዝተረጋገጸን ዝቐሰነን ናብራ ኣብ ሃገርና ጀሚሮም። ብዙሓት ወፃኢተኛታት ብምኽንት ስራሕ መንግስትን ወይድማ ብውልቆም ይመፁ ጀሚሮም። ኢኮኖሚያውን ማሕበራውን ግልጋሎታት ዝህቡ ዝተፈላለዩ ትካላትውን ነይሮም።

ብመንግስቲ ኢትዮጵያን ጣልያንን ዕለት 16 ወርሒ ጥቅምቲ 1889 ዓ.ም (26 ኦክቶበር 1896 ዓ.ም.ፊ) ዝተፈረመ ውዕል ኣዲስ ኣበባ ካብ መረብ ማዕዶ ዘሎ ግዝኣት ባሕረ ነጋሽ ዝነበረ ብመንግስቲ ጣልያን ክመሓደርን ካብዚ ሩባ ንደቡብ ኣንፈት ዘሎ ድማ ብመንግስቲ ኢትዮጵያ ክመሓደር ስለተፈራረመ ሎሚ ንሪኦ ዘለና ካርታ ሃገርና ኣብዚ እዋን ብውነ ዝተመሰረተ ምዃኑ ንርዳእ። ይኹን ደኣምበር ከምቲ ኣብ ላዕሊ ዝተሓበረ መንግስቲ ጣልያን ኢትዮጵያ ነፃን ሉ-አላዊን ሃገር ምዃና ብዕሊ ዝተቐበለሉ ኩነታት ነይሩ። ዓወት ኩናት ዓድዋ መኩርዕን መመክሕን እዩ።

ንዓወት ኩናት ዓድዋ ስዲቡ ኣብ ብዙሓት ሃገራት አፍሪካ ኣንፃር ባዕዳዊ መግዛእቲ ምልዕዓልን ዓመፅን ጀሚሮም። ንኣብነት ኣብ ኬንያ ብጀሞ ኬንያታ ዝምራሕ ዓመፅ ኣንፃር ባዕዳዊ መግዛእቲ እንግሊዛውያን ተጀሚሩ። ኣብ ጋና ድማ ኩዋሚ ንክሩማህ ዝበሃል ኣንፃር ባዕዳዊ መግዛእቲ ወፍሪ ተጀሚሩ። ኣብ ኣውሮፓን ኣሜሪካን ንዝርከቡ ፀለምቲ አፍሪካውያን ንዓድኹም ተመለሱ፣ ንዑ ንዓድኹም... እናበለ ዓብዩ ምንቅስቓስ ብምጅማሩ “ፓን አፍሪካኒዝም” ዝበሃል ወፍሪ ዓድኹም እተዉ ኣጎሃሂሩ። ኣብ ታንዛኒያ ድማ “ማጂ ማጂ” ዝበሃል ቃልሲ ኣንፃር ባዕዳውያን ብ1905 ዓ.ም.ፊ ተጀሚሩ። ማርከስ ጋርቨይ ዝተብሃለ ፀለምውን ኣብ ጃማይካን ላቲን ኣሜሪካን ኩሉኹም ፀለምቲ ናብ ሃገርኩም ኣፍሪካ እተዉ። ነቶም ፀዓዱ ባዕዳዊ ገዛእቲ ተቐላብኩም ኣውፅእዎም። ካብ ዓወት ኩናት ዓድዋን ኢትዮጵያውያንን ንመሃር እናበለ የለዓዕል ነይሩ። ስለዚ ዓወት ኩናት ዓድዋ ንኩለን ሃገራት አፍሪካውያንን ፀለምትን ኣንፃር ባዕዳዊ መግዛእቲ ንክቃለሱ ሓቦ ዘስነቐ ታሪካዊ ተርእዮዩ።

1.4.2 ምትእትታው ዘበናውነት ኣብ ኢትዮጵያ

ተምሃሮ ዘበናውነት እንታይ ማለት እዩ? ከመይ ይግለፅ? ኣብዝብሉ ሕቶታት ተመያየጡ። ኣብ ሞንጎ ዘበናውነትን ምዕራባውነትን ዝብሉ ክልተ ኣምራት እንታይ ትርድኡ? ድሕሪ 1850 ምዕባለ ኢንዱስትሪያላዊ ወያነ ኣብ ሃገራት ኣውሮፓ አዐርዩ ማዕቢሉ ነይሩ። እንግሊዝ፣ ሕቡራት መንግስታት ኣሜሪካ፣ ፈረንሳይ፣ ጣልያን፣ ጀርመንን ካልኦት ኣብ ኣህጉር ኣውሮፓ ዝርከቡ ሃገራት ስልጣነታትን ምህታታትን ሳይንስን ቴክኖሎጂን ከምኡውን ኢንዱስትሪያላዊ ምዕባለታት ካብ እዋን ናብ እዋን እናማዕበሉ መጊኦም። እዞም ሃገራት ኣውሮፓ ድማ ምዕራባውያን እናተባህሉ ይፅውኡ። ዘበናውነት ምስ ምጥቃም ዝሓሸ ውፅኢት ቴክኖሎጂን ሳይንስን ተኣሳሲሩ ዝግለፅዩ። ዘበናውነት ብምኽንያት ዝሓሸ ውፅኢት ኢንዱስትሪያላዊ ቴክኖሎጂን ሳይንስን ንመነባብሮ ቀሊል ዝገብሩን

አዐርዮም ዘሳልጡን ምህዞታት ምትእትታው ዝምልከት ኣምር እዩ። ትምህርቲ፣ ጥዕና፣ ባንኪ፣ መሰረተ ልምዓት፣ ሓይሊ ምክልኻል ወዘተ።

ኣብ ኣውሮፓ መኪናን ባቡርን ተሰሪሖን ኣብ ሓፂር እዋን ንደቂ ሰባት ካብ ቦታ ናብ ቦታ ብዝሓሸ ቅልጣፊን ምቛት ዝተሓለወሉ ኩነታትን ምምልላስ ተኻኢሉ። ሬድዮ፣ ቴሌግራፍ፣ ቴሌግራምን ስልክን ዝበሃሉ ውፅኢታት ሳይንስን ቴክኖሎጂን መልእኽቲ ንምምሕልላፍ ዝሓሸ ሰለጤንን ምቛው ባይታን ተፈጠሩ። ኣውሮፕላን ምስተሰርሖ ድማ ሰባት በምድሪ ጥራሕ ዘይኮነስ ኣብ ኣየርን ህዋን ክንቀሳቅሱ ክኢሎም። ገንዘብን ቴምብርን ተሓቲሞም ባንክን ግልጋሎት ፖስታን ምስተጀመረ ድማ ዘበናውነት እናተመሓየሸ ከምዝመፀ ዘመላኸቲ ነይሮም። ዘበናዊ መሳርሕታት ኩናትውን ከም ሽጉጥ፣ ጠመንጃ፣ መድፍዕ፣ ቡምባዋን፣ ላውንቸር ወዘተ ዝመሳሰሉ ተሰሪሖም።

ስእሊ 1.21 ሃፀይ ቴዎድሮስ ዳግማዊ (ካሳ ሃይሊ)

ስለዚ ብምኽንያት ውፅኢት ምህዞታት ሳይንስን ቴክኖሎጂን መነባብሮ ደቂ ሰባት ቀሊልን ስሉጥን ንክኸውን ዝገበሩ ናውቲ ናብ ግልጋሎት ውዲሎም ክጠቐሙ እንተለዉ መግለፂ ዘበናውነት እዮም። ኣብ ኣውሮፓ ዝተርኣዩ ውፅኢታት ምህዞ ሳይንስን ቴክኖሎጂ ዝኾኑ ናውቲ ናብ ሃገርና ኣትዮም ንግልጋሎት ንኸበቐዎ ዝተገበሩ ፈለምቲ ፃዕርታት መንግስቲ ኢትዮጵያ “ምትእትታው ዘበናውነት” ብዝብል ይግለፅ።

ኣብ ከምዚ ዝመሰለ ስጉምቲ ምትእትታው ዘበናውነት ፈላማይ ራእይ ዝነበሮም ዳግማዊ ቴዎድሮስ (ካሳ ሃይሊ) ዝበሃሉዮም ነይሮም። ሃፀይ ቴዎድሮስ ዘበናውነት ንምትእትታው ይሕሰቡ ደኣምበር ኣየተግበርዎን። ኣብ ምትእትታው ዘበናውነት ርኡይ ተራ ዝነበሮም ሃፀይ ምኒልክ ዳግማዊ ንጉሰ ነገስት ዘኢትዮጵያ እዮም። ዘመናውነት እዋኑ ዝጠልቦ ምዕባላ ውፅኢታት ምህዞ ሳይንስን ቴክኖሎጂን ኣብ ኩሉ መዳይ ምጥቃም ምኽኣል ዝብል መሰረታዊ መረዳድኢ ሓሳብ ኣሎ። ንኣብነት ዘበናዊ ህንፃ፣ ዘበናዊ ትምህርቲ፣ ዘበናዊ መንገዲ፣ ዘበናዊ ምግብን ኣመጋግባን፣ ዘበናዊ ባህሊ፣ ዘበናዊ መጓጓዣ፣ ዘበናዊ ሜላ መራኽቢ፣ ዘበናዊ ክዳንን ኣክዳድናን፣ ዘበናዊ ቴክኖሎጂ ህንፃት መንገዲ፣ ዘበናዊ መሳርሕታት ኩናት፣ ዘበናዊ ጥዕና፣ ዘበናዊ መርበብ ሓበሬታን ርክብን፣ ዘመናዊ ሕትመት፣ ዘበናዊ ዕሑፍ፣ ዘበናዊ ስርዓት ምምሕዳር ፋይናንስን ባንክን፣ ዘበናዊ ምምሕዳር፣ ዘበናዊ ኣተሓሳስባ ... ዝበሃሉ ኣገላልፃታት ኣለዉ። ተምሃሮ እዚኦም እንታይ ማለት ከምዝኾኑ ሓድ ብሓደ እናተመያየጥኩም ዝተራድእኹምዎ ንመምህርኩም ግለፁ።

ስለዚ ኣብ ኢትዮጵያ ዘበናውነት መዓዝ ተኣታትዩ ዝብል ሕቶ ኣገዳሲዮ። ሃፀይ ዳግማዊ ቴዎድሮስ ንኢትዮጵያ ሓንቲ ምስገበሩዋ ዘበናዊ ጦር ንምምስራት፣ ዘመናዊ ምምሕዳር ንምትእትታውን ዘበናዊ ውፅኢት ምህዞ ሳይንስን ቴክኖሎጂን ንምትእትታው ድልዩት ነይሮምዎ። ግን ኣይኮነሎምን። ስለዚ ኣብዚ ሎሚ እዋን ንሪኦም ዘለና ባእታት ዘበናውነት ናብ ሃገርና ምእታው ዝጀመሩ ብዘመነ ንግስና ሃፀይ ዳግማዊ ምኒልክ እዩ ነይሩ። ኣብዚ እዋንዚ ኣብ ምዕራባውያን ኣውሮፓ ዝነበሩ ዝተወሰኑ ውፅኢት ምህዞታት ሳይንስን ቴክኖሎጂን ከምኡውን ኣተሓሳስባታት ምምሕዳር ብዝምልከት ናብ ኢትዮጵያ ክኣትዉ ተገይሩ እዩ። ተምሃሮ ዘበናዊ ቴክኖሎጂ እንታይዮ? ተመያየጡሉ።

ስእሊ 1.22 ሃፀይ ምኒልክ ዳግማዊ

ብዘበነ ሃፀይ ምኒልክ ዳግማዊ ዝተወሰኑ ዘበናዊ ህንፃታት መንደቕ፣ ድልድላትን መንገድታትን ተሃኒዖም። ኣብ ቤተ መንግስቲ መስመር ቧንቧ ማይን ፅገናታቶምን ከምኡውን ካብ ሓይሊ ጀነራተር (ሞተር) ዝፍልፍል ኤሌክትሪሲቲ ብውሱን መልክዑ ተኣታትዮም ነይሮም። ግልጋሎት ፖስታን ቴሌኮሙኒኬሽንን፣ ቴሌግራምን ቴሌግራፍን፣ ስልኪ ተኣታትዮ። ንፈለማ እዋን “ባንኪ ኣቢሲንያ” ኣብ ከተማ ኣዲስ አበባ ብ1905 ዓ.ም ተኸፊቱ። ቤት ትምህርቲ ዳግማዊ ምኒልክ ብ1908፣ ሆስፒታል ዳግማዊ ምኒልክ ብ1910፣ ቤት ሕትመትን ሆቴላትን ኣብ ኣዲስ አበባ ተሰራሖም። ኣብ ኣዲስ አበባ ዝርከብ “ሆቴል ጣይቲ ብጡል” ብእቴጌ ጣይቲ ብ1907 ዓ.ም ዝተሰርሐ ሆቴል ነይሩ። ስለዚ መኳንንቲ ናብ ኢንቨስትመንት ኣትዮም።

ምምሕዳር ውሽጢ ሃገር ብጠቅላይ ግዝኣት፣ ኣውራጃን ወረዳን ዝተመስረተ ንክኸውን ተገይሩ። ዝተወሰኑ ሚኒስቴራትውን ተጣይሾም (ንኣብነት ሚኒስቴር ፍትሒ፣ ሚኒስቴር ጦር፣ ሚኒስቴር ጉዳይ ውሽጢ ሃገር፣ ሚኒስቴር ንግድን ጉዳያት ወፃኢ ሃገርን፣ ሚኒስቴር ፋይናንስ፣ ሚኒስቴር ሕርሻ፣ ሚኒስቴር ብዕሪ፣ ሚኒስቴር ቤተ መንግስትን ሚኒስቴር ህዝባዊ ጉዳያትን ዝበሃሉ ነይሮም)። ስለዚ ቤት ምክሪ ሚኒስትራት ብ1907 ዓ.ም.ፈ ተጣይሹ። ዝተወሰኑ ደቂ መኳንንቲ ንትምህርቲ ንወፃኢ ሃገር ተላኢኹም ተማሂሮም። ነጋድራስ ገብረሂወት ባይክዳኝን በጅሮንድ ተክለሃዋርያት፣ ነጋድራስ ኣፈወርቅ ገብረእየሱስ፣ ሃኪም ወርቅነህ፣ ሃለቃ ታዩ፣ ከንቲባ ገብሩ ምሁራት ካብዝብሃሉ ደቂ መኳንንቲ ዝምደቡኹም ነይሮም።

ንግዲ ውሽጢ ሃገርን ወፃኢን ንፈለማ ጠመተ ዝረኸበሉ እዋን ነይሩ። ቴምብር ተሓቲሙ። ብርን ሳንቲምንውን ኣብ ግልጋሎት ውዲሎም። ኣዲስ አበባ ምስ ወደብ ጂቡቲ ዘራኸብ መስመር ሃዲድ ባቡር ተዘርጊሑ። መስመር ሃዲድ ባቡር ካብ ኣዲስ አበባ ናብ ጂቡቲ ዝወስድ ብ1894 ዓ.ም.ፈ ብሓደ ካምፓኒ ፈረንሳይ ዝተጀመረ እንተኾነውን ብ1917 ዓ.ም.ፈ ተዛዚሙ። እዚ ንኣዲስ አበባን ጂቡቲን ዘራኸብ መስመር ባቡር ምስተሰርሐ ብዙሓት ኣብ መስመር ዝርከባ ከተማታት ማዕቢለን (ንኣብነት ድሬ ዳዋ፣ ኣዳማ፣ ሞጅ፣ ቢሾፍቱን ኣቃቂን)። ካብዚኦም ብተወሳኺ ስሩዕ ጦር ሰራዊት ተጣይሹ፣ ስርዓት ግብሪ ተኣታትዮ፣ ጠቅላይ ቤት ፍርዲ ተጣይሹ።

ስእሊ 1.23 ንጉሰ ነገስት ቀዳማዊ ሃይለስላሴ

ብዘበነ ሃፀይ ሃይለስላሴ ንጉሰ ነገስት ዘኢትዮጵያ እውን ፖለቲካውን ምምሕዳራውን አሰራርሓታት ኣውሮፓውያን ናብ ኢትዮጵያ ክተኣታተዉ ተገይሩዮ። ንኣብነት ምትእትታው ትምህርቲ ኣብ ቅድሚት ዝሰራዕ ነይሩ። ቤት ትምህርቲ ቀዳማዊ ሃይለስላሴ፣ ቤት ትምህርቲ ጀነራል ዊንጌት፣ ቤት ትምህርቲ እቴጌ መነንን ኣዲስ አበባ ዩኒቨርስትን ዝተወሰኑ እዮም። ዝተፈላለዩ ኣብያተ ፅዮ ሚኒስትራትን ቤት ምክሪ ሚኒስትራትንውን ተጣይሾም። ብርሃንን ሰላምን ቤት ሕትመት ብ1921 ዓ.ም ተጣይሹ። 1923 ዓ.ም ኢትዮጵያ ኣባል ሊግ ሃገራት (መንግስታት) ዓለም ንክትኸውን ተገይሩ። ንፈለማ እዋን ኣብ ፅሑፍ ዝበፈረ ሕገ መንግስቲ ዝተጣየሸውን ብዘበነ ሃፀይ ሃይለስላሴ ነይሩ። ፓርላማ ተጣይሹ ህዝቢውን ኣባላት ፓርላማ ክመርፅ ክኢሉ። ተወዳደርቲ ግና መሳፍንቲ ጥራሕ ነይሮም። ሆስፒታል ጥቁር ኣንበሳን ሆስፒታል እቴጌ መነንንውን ኣብ ዘመነ ሃፀይ ሃይለ ስላሴ ዝተጣየሹዮም። ዘበናዊ ሓይሊ ምክልኻል (ሓይሊ ምድሪ፣ ኣየርን ባሕርን) ንፈለማ እዋን ተጣይሾም።

ሰጊሊ 1.24 ብዙመን ሃፀይ ዳግማዊ ምኒልክ ተኣታትዮም ዝነበሩ ዘመናዊ ቴክኖሎጂታት

መልመዳ 1.5

ሀ ነዘም ዝሰዕቡ ምሉእ ሓሳባት ትኽክል እንተኾይኖም “**ሐቂ**” ትኽክል እንተዘይኾይኖም ድማ “**ሓሶት**” እናበልኩም መልሱ።

- 1 ዓወት ኩናት ዓድዋ ንፀለምቲ አፍሪካውያን ፍሉይ ትርጉም አለዎ።
- 2 ሃፀይ ቴዎድሮስ ምስ ወራሪ ሰራዊት ጣልያን እንትዋግኡ ሞይቶም።
- 3 ዝሓበራ አፃብዕቲ ዓርቃይ የፀምብዓ ዝብል ምስላ ረብሓ ሕብረትን ሓድነትን ይገልፅ።
- 4 አብ ኩናት ዓድዋ አስካሪስ እናተብሃሉ ዝፍለጡ ኤርትራውያን ምስ ወራሪ ሰራዊት ጣልያን
ወጊኖምን ተሓሽኪሮምን አንፃር ኢትዮጵያ ተዋጊኦም እዮም።
- 5 አብ ኩናት ዓድዋ መረሕቲ ብርጋዴራት ሰራዊት ጣልያን ዝነበሩ ክልተ ጀነራላት ሞይቶም።

ለ አብ “**ሀ**” ዘለዉ ምስ አብ “**ለ**” ዘለዉ አዛምዱ።

ሀ	ለ
1 ቤት ትምህርቲ ዳግማዊ ምኒልክ	ሀ ሃፀይ ምኒልክ ዳግማዊ
2 ሃፀይ ዮሃንስ ራብዓይ	ለ ብ1908 ዓ.ም.ፈ ተመስሪቱ
3 ሃፀይ ቴዎድሮስ ዳግማዊ	ሐ ኢንቨስትመንት መኳንንቲ
4 ምስ ጣልያን ኩናት ዝተኻየደሎም	መ ብ1917 ዓ.ም.ፈ ተዛዚሙ
5 ቀዳማይ ሚኒስትር ጣልያን ዝነበሩ	ሰ አብ ኩናት መተማ ሞይቶም
6 ሆቴል ጣይቱ ብጡል	ረ ብ1868 ዓ.ም.ፈ ሞይቶም
7 ኩናት ዓድዋ ዝመርሑ	ሸ ሰሃጢ፣ ዶግዓሊን ዓድዋን
8 አዲስ አበባ - ጂቡቲ መስመር ሃዲድ ባቡር	ቀ ክሪስፒ
9 መራሒ ሰራዊት ጣልያን አብ ኩናት ዓድዋ	ቦ ጀነራል ባራቴሪ
10 ምስ ደርቡሽ ሱዳን ኩናት ዝተኻየደሎም	ተ ኩፊትን መተማን

ዕዮ ጉጅለ

- 1 ረብሓ ሕብረትን ሓድነትን ህዝብታት አረድኡ። ኩናት ዓድዋ አብነት ገይርኩም ተመያየጡ።
- 2 ቡብዓመቱ ለካቲት 23 በዓል ዓወት ኩናት ዓድዋ ብዝደመቐ ብሄራዊ ስነስርዓት ይበዓልን ይኸበርንዮ። ንምንታይ? ብዝርዝር እናተመያየጥኩም መልስኹም ፅሓፉ።
- 3 አብ እዋን ኩናት ዓድዋ መራሕቲ ሰራዊት ጣልያን ዝነበሩ ጀነራላት ዘርዝሩ። ዝነበሮም አሰላልፋውን አረድኡ። እናተመያየጥኩም ግለፁ። አብ መፅሓፍ ተምሃራይ ዘሎ ስእሊ ተጠቐሙ።

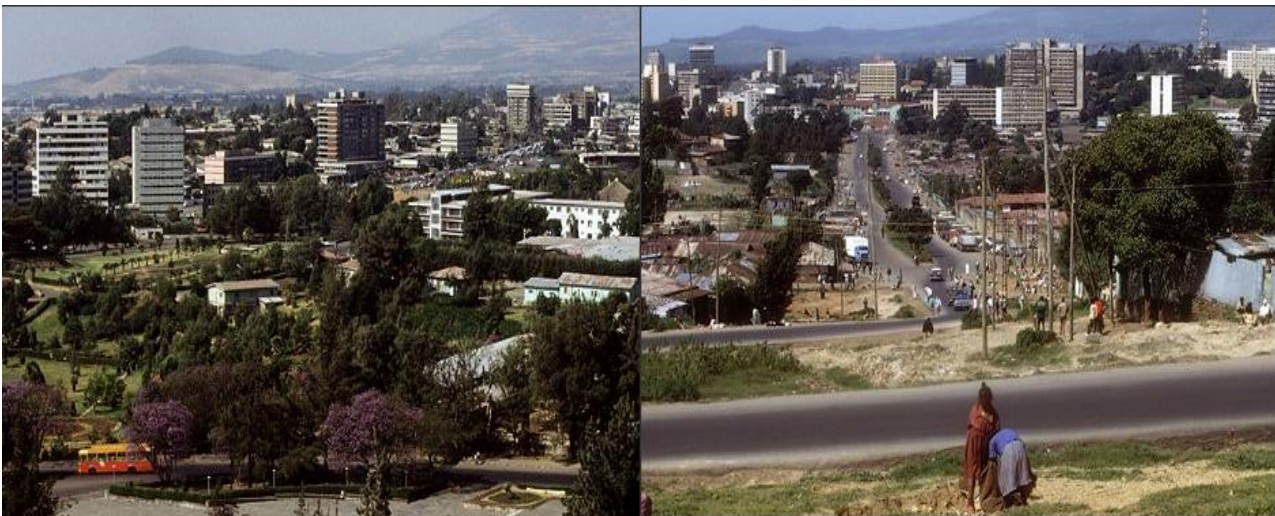
- 4 አብ እዋን ኩናት ዓድዎ መራሕትን መዋገእትን ሰራዊት ኢትዮጵያ ዝነበሩ እናዘርዘርኩም አሰላልፈኦም'ውን ተመያየጡሉ። ብዝርዝር አረድኡ።
- 5 አብ እዋን ኩናት ዓድዎ አብ ሞንጎ ኢትዮጵያውያንን ሰራዊት ጣልያንን ውግእ ዝተኻየደሎም ሰለስተ ቦታታት ግለፁ። አብ መፅሓፍ ተምሃራይ ዘለዉ ስእልታት እናረገዱኩም ተመያየጡ።
- 6 ታሪካዊ ረብሓ ኩናት ዓድዎ እንታይዩ? ብጉጅለ እናተመያየጥኩም ብዝርዝር ግለፁ።

1.5 ቁልፊ ምኽንያታት ንአፈላላይ አሰፋፍራን ባህልን

ተምሃሮ ብዛዕባ አሰፋፍራ ህዝቢ እንታይ ትፈልጡ? ህዝቢ አብ ከተማን አብ ገጠርን እንትሰፍሩ እንታይ ረቕቃ መሰረት ይገብሩ? አሰፋፍራ ህዝቢ እንታይ ማለትዩ? አሰፋፍራ ማለት ህዝቢ አብ ሓደ ከባቢ መነባብርኡ ንምክያድ ተኣኪቡ ነናይባዕሎም መንበሪ ሰሪሖም ናብርኦም ዘካይድሉ አምር ዝግለፀሉ ኩነታትዩ። ህዝቢ አብ ሓደ ከባቢ እንትነብሩ ብሓደ መልክዕ ስሕው ኢሎም መንበሪኦም ሰሪሖም ንርኢ ወይድማ ፅዕኛ አብዝበለ ኩነታት መንበሪኦም ሰሪሖም እንትነብሩ ንዕዘብ። ህዝቢ አብ ከባቢ መንበሪኦም ከም ጉጂ፣ ግድግዳ ቀላሚጦስ፣ ህድሞ፣ መንደኛ ወይድማ ዘመናዊ ህንፃ ሰሪሖም ብሓባር እንትነብሩ ንዕዘብ። ከከም ኩነታት ጠባይ አየር ድማ ምስሓውን ምፅዓኛን ወይድማ መንበሪ ዝስርሑሎም ባእታታት ይፈላለዩ እዮም።

አሰፋፍራ ህዝቢ ብምኽንያት ጠለብ፣ ደጉዓን ቆላን፣ ብራኽን መታሕትን፣ ኢኮኖሚያዊ ኩነታት'ውን አብ ግምት እናአተወ አፈላላይ ይግበርዩ። ተግባራት አሰፋፍራ ብክልተ መልክዕ ምርኣይ ይከኣልዩ።

- 1. ገጠርን ከተማን ኢልካ ብተግባራት አሰፋፍራ
- 2. ከበላን (ደጉዓን) መታሕትን (ቆላን) ኢልካ'ውን ብአቀማምጣ ይርከብ።

ስእሊ 1.25 አሰፋፍራ ህዝብታት አብ ከተማታት ብጣዕሚ ፅዕኛ እዩ።

ስለዚ ተምሃሮ አብ ገጠርን ከተማን ዘሎ አሰፋፍራ ብጣዕሚ ይፈላለዩዩ። ብተመሳሳሊ ድማ አብ ከበላን መታሕትን ዘሎ አሰፋፍራ አዐርዩ ይፈላለዩዩ። አብ ከተማ ዘሎ አሰፋፍራ

ህዝቢ ብትልምን ፕላንን ዝተቐየደ ኾይኑ ፅዑቕ ኣቀማምጣ ዝጠልብዮ። ኣብ ገጠር ዝርእይ ኣሰፋፍራ ድማ ምስ ውልቀ ትሕዝቶ መሬት ዝተኣሳሰር ስለዝኾነ ስሕው ዝበለን ዝተረሓሓቐንዮ። መነባብሮ ህዝቢ ገጠር ኣብ ሕርሻን ምርባሕ እንስሳትን ዝተመስረተ እዩ።

ስእሊ 1.26 ኣሰፋፍራ ህዝብታት ኣብ ገጠራት ብጣዕሚ ስሕው እዩ።

ኣብ ከተማን ገጠርን መንቀሊ ምኽንያት ኣፈላላይ ኣሰፋፍራ ህዝቢ እንታይ ከምዝኾነ ትፈልጡ ዶ? መንቀሊ ምኽንያታት ኣፈላላይ ኣሰፋፍራ ህዝቢ ኣብ ክልተ መቐልካ ምርኣይ ይከኣል። እዚ እም ድማ ዝስዕቡዮም፡

- 1 **ተፈጥሮኣውን ፊዚካላውን ባእታታት፤** ኣብ ኣሰፋፍራ ህዝቢ ከተማን ገጠርን ኣፈላላይ ንምፍጣር መንቀሊ ምኽንያታት ዝኾኑ ተፈጥሮኣውን ፊዚካላውን ባእታታት ንኣብነት ኣቀማምጣ መሬት፣ ሃፍትታት ተፈጥሮ ውሽጢ መሬትን ልዕሊ መሬትን፣ ጠባይ ኣየር፣ ቀረብ ማይ፣ ልምዑነት መሬት፣ ግድሚ መሬት፣ ከውሒ መሬት፣ ወዘተ ክጥቀሱ ዝኽእሉ እዮም።
- 2 **ሰብ ስራሕ ባእታታት፤** ኣብ ኣሰፋፍራ ህዝቢ ከተማን ገጠርን መንቀሊ ምኽንያታት ዝኾኑ ተፈጥሮኣውን ፊዚካላውን ባእታታት ጥራሕ ዘይኮኑስ ሰብ ስራሕ ዝኾኑውን ኣለውዮም። ሰብ ባዕሉ ዝፈጥሮም ኩነታት መንቀሊ ምኽንያታት ተገይሮም ይውሰዱዮም። ብምኽንያት ደቂ ሰባት ዝውሰዱ ስጉምታታት። እዚ ዝኾነሉ ዝተፈላለዩ ምኽንያታት ኣለዉ፤
 - ሀ. ካብ ሓደጋታት ተፈጥሮን እንስሳትን ከምኡውን ካብ ፀላኢ ንምክልኻል ብዝግበር ጻዕሪ ደቂ ሰባት ኣብ ሓደ ከባቢ ክሰፍሩ ይኽእሉዮም።
 - ለ. ኣብ ከባቢ ብዝርከቡ ግልጋሎታት ንኣብነት ሹቕ፣ ቤት ትምህርቲ፣ ትካል ግልጋሎት ጥዕና፣ ዕዳጋ፣ መንግሥታዊ መንገዲ መኪናን ወዘተ ተኸቲሎም ሰባት ይሰፍሩዮም።

ከባብታት መዕረፊ ኣውቶቡሳትን ዕዳጋን ዘሎ ኣሰፋፍራ ህዝቢ ከተማ ኣስተውዒልኩም ዶ ትፈልጡ? ፅዑቕ ኣሰፋፍራ ህዝቢ ምስ ዝተፈላለዩ ንግዳዊ ምንቅስቃሳት ትዕዘቡ። ዕሽላት ከተማ እንትክትማ ኽ ኣስተውዒልኩም ዶ ትፈልጡ? ኣውራ መንገዲ መኻይንን ኣውቶቡሳትን (ኣውራ ጎደናታት) ተኸቲሎም ይኸትሙ። ኣብ ገጠር ዝርከብ ኣሰፋፍራ ህዝቢ ድማ ኣብ ጎቦታትን ግድምታትን ይበዝሑ ምዃኑ ኽ ተግባሩም ዶ? እቲ ማይዳ መሬትን ልመዕ መሬትን ንማሕረስ ስለዝድለይዮ። ጎቦታትን ግድምታትን ኣብዘይብሉ ከባቢ ግና ኣብ ማይዳውን ህዝቢ ከምዝሰፍር ምርድኡ ፅዑቕዮ። ንኣብነት “ዓዲ ጎሸ” ዘለዉ ሰፈርቲ ኣብ ማይዳን ልመዕ መሬትን እዮም ሰፈሮም። ተፈጥሮኣውን ፊዚካላውን ባእታታት ስለዘገደዱ ማለት እዩ። ኣሰፋፍራ ህዝቢ ኩናማ እንተወሰደና ካብ ካልኣት ከባቢ ትግራይ ይፍለይዮ።

አሰፋፍራ ህዝብታት ጥራት አይኮነን አፈላላይ ዘለዎ።። ባህሊ አሰፋፍራ ህዝቢ'ውን አፈላላይ አለዎ'ዩ።። ባህሊ እንታይ ማለት'ዩ? ባህሊ መግለጫ አነባብራ ህዝቢ'ዩ። ባህሊ ልምድታትን እምነታትን ህዝቢ ዝግለፀሉ እዩ። ዝተፈላለዩ ህዝብታት ኢትዮጵያ ዝተፈላለዩ ባህሊ አለዎም። ንኣብነት ባህሊ ህዝቢ ኦሮሞ፣ ባህሊ ህዝቢ ዓፋር፣ ባህሊ ህዝቢ አምሓራ፣ ባህሊ ህዝቢ ሶማሊ፣ ባህሊ ህዝቢ ኩናማ፣ ባህሊ ህዝቢ ኢሮብ፣ ባህሊ ህዝቢ ጉራጌ፣ ባህሊ ህዝቢ ሲዳማ ወዘተ ተባሂሉ ዝግለፀሉ ኩነታት አሎ። ኣብ ኣግባብ መነባብሮ፣ ኣመጋግባ፣ ኣከዳድና፣ ስነ ፅባቕ፣ መርዓ፣ ሓዘን፣ ቀብሪ፣ እምነትን ልምድታትን፣ ኣከባብራ በዓላት፣ ኣሰራርሓ ፀጉሪ ወዘተ ዝተፈላለዩ'ዮም። ኣብ ዝተፈላለዩ አሰፋፍራን ባህልን ዘለዎም ህዝብታት ድማ ብመንፅር ከተማን ገጠርን ተመሳሳልቲ ባህልታት ከምዘለዉ ኹሉ ኣፈላላይ ዘለዎም ኩነታት ድማ ይርአይ'ዩ። ስለዚ ኣፈላላይ ባህሊ ምስ መነባብሮ ህዝብን ድሕረ ባይቶኦምን ዝተኣሳሰር'ዩ።

ባህልን መነባብሮን ዝተኣሳሰሩ ጉዳያት እዮም። መነባብሮ ህዝቢ ኣብ ሕርሻ፣ ንግዲ፣ ምርባሕ ከፍትን ካልኦት ኣግባብ ምእላሽ እቶት ስድራን መሰረት ተገይሩ ዝርአይ'ዩ። ንኣብነት መነባብሮ ህዝቢ ገጠር ኣብ ሕርሻን ምርባሕ እንስሳትን ዝተመስረተ እንትኸውን መነባብሮ ህዝቢ ገጠር ድማ ኣብ ንግድን ካልኦት ፍልፍል እቶትን ዝተመስረቲ'ዮም። ብምኽንያት ከምዚ ዝመሰለ ኩነታት መነባብሮን ባህልን ከተማን ገጠርን ዘተኣሳስዮም፣ ዘመሳስሎምን ዘፈላለዩምን ብዘኩሉ ጉዳይ'ሎ። ገጠርን ከተማን እንትንብል አሰፋፍራ ህዝቢ'ዩ ዘመላኸት። ግን እዚ ኣሰፋፍራ ገጠርን ከተማን ብብዘኩሉ መንገዲ ይፈላለይ'ዩ። ስለዚ ኣብዝሰዕብ ሰደቓ አሰፋፍራ ህዝቢ ኣብ ከተማን ገጠርን ብዝምልከት መነፃፀር ቐሪቡ'ሎ።

ገጠራት ዘለዎም አሰፋፍራ ብዝምልከት	ከተማታት ዘለዎም አሰፋፍራ ብዝምልከት
<ul style="list-style-type: none"> • ኣብ ገጠር ዘለዉ መንበሪ ገዛውቲ ብጣዕሚ ዝተረሓሓቑ'ዮም። • ኣብ ሕርሻን ምርባሕ ከፍትን ዝተመስረተ መነባብሮ አሎ። • መንበሪ ገዛውቲ ካብ ዕንጨይትን እምንን ዝተሰርሑ'ዮም። • ጎረባብቲ ብጣዕሚ ኣብ ዝተረሓሓቑ ቦታታት እናነበሩ ግና ቡብመዓልቲ ይጠያየቑ'ዮም። • ሰብን ናውትን ንምጉዕዓዝ አዕዱግን ካልኦት እንስሳታትን ይጥቀሙ። 	<ul style="list-style-type: none"> • መንበሪ ገዛውትን ህንፃታትን ተቐራሪቦም ብፃዕቑ'ዮም ተሰሪሖም ዝርከቡ። • ነበርቲ ኣብ ኣብያተ ዕዮ፣ ፋብሪካታት፣ ሹቓትን ውልቀን መንግስታውን ትካላት እናሰርሑ ብዝረኸብዎም እቶታት መነባብረኦም ይመርሑ። • መብዛሕትኦም መንበሪ ገዛውቲ ካብ ብሎኬትን አእማንን ዝተሰርሑ'ዮም። • ጎረባብቲ ብጣዕሚ ተቐራሪቦም ብፃዕቑ ዝነበሩ እንተኾነ'ውን ኣይጠያየቑን። ኣይፋለጡን። • ነበርቲ ንመጓጓዣ ብሽክለታ፣ ሞተር ብሽክለታ፣ ታክሲ፣ መኪና ይጥቀሙ።

መነባብሮን ባህልን ነበርቲ ከበሳ (ደጉዓ)ን መታሕት (ቆላ)ን ብዝምልከት ድማ ካብዚ ንታሕቲ ኣብዘሎ ሰደቓ ብሓፂር ተገሊፁ'ሎ።

ነበርቲ ከበሳ (ደጉዓ) ብዝምልከት	ነበርቲ መታሕት (ቆላ) ብዝምልከት
<p>መብዛሕትኡ ግዘ ነበርቲ ከበሳ (ደጉዓ)</p> <ul style="list-style-type: none"> • ስገም፣ ስርናይን ጣፍን የፍርድ። • ዛሕሊ ኣብዘለዎ ከባብታት ደጉዓ ይነብሩ • ቀላሚጦስ፣ ዕሕድን ዓርቃይን ይተኽሉ • አባጊዕ የጥርድ፣ የራብሐ • ካብ ጣፍ፣ ስርናይን ስገምን እንጀራን ሕምባሻን ይስንክቱ፣ ይምገቡ • ፀባ ካብ ላሕሚ ይጥቀሙ • ዛሕልን ቁርን ካብዘለዎ ጠባይ ኣየር ንባዕሎም ንክከላኽሉ ካብ ጡጥ ዝተሰርሐ ክዳውንቲ (ከም ሻማ፣ ብሉኩ፣ ጋቢ፣ ኩታ፣ ኮበርታ ዝመሳሰሉ) ይኸደኑ 	<p>መብዛሕትኡ ግዘ ነበርቲ መታሕት (ቆላ)</p> <ul style="list-style-type: none"> • ዕፉን (ምሽላ ባሕሪ)፣ ዳጉሻን ምሽላን የፍርድ • ሓሩርን ሙቕትን ኣብዘለዎ ከባቢ ኣየር ይነብሩ • ሽባኻ፣ ሳግላ፣ ሰራውን ኣካሺያን ይተኽሉ • ኣግማልን ኣጣልን የጥርድ፣ የራብሐ • ካብ ዕፉን (ምሽላ ባሕሪ)ን ምሽላን እንጀራን ሕምባሻን (ቅጫ) ይስንክቱ፣ ይምገቡ • ፀባ ካብ ኣጣልን ኣግማልን ይጥቀሙ • ንነብሶም ካብ ሙቕትን ሃሩርን ጠባይ ኣየር ንምክልኻል ቅልል ዝበሉን ፎክሶትን ክዳውንቲ ይኸደኑ

ሰእሊ 1.27 ብሄር ብሄረሰባትን ህዝብታትን

ስእሊ 1.28 ኢትዮጵያ ተምሳሌት ህብረ ብሄር ብሄረሰባትን ህዝብታትን

ስእሊ 1.29 መርኣያ አከዳድና ብሄረ ኦሮሞ

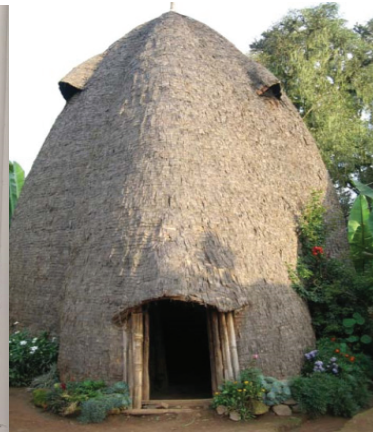
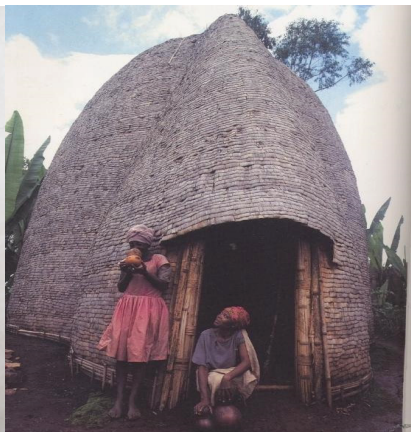
ስእሊ 1.30 አከዳድና ብሄረ ትግራይ

ስእሊ 1.31 ህዝብታት ዓፋርን ሶማሌን ዝተመስረተሎም ስርዓት መነባብሮ አግማል

ስእሊ 1.32 ስእሊ ባህላዊ አከዳድና ብሄረሰብ ዓፋር

ሰጻሊ 1.33 መርኣያ አከዳድናን አሰራርሓን መንበሪ ገዛ ብሄር ብሄረሰባትን ህዝብታትን ደቡብ

ተምሃሮ እስኪ ኣብ ኣርባዕተ ጉጅለ ተመቐልኩም ዝተፈላለዩ ኣሰፋፍራ ህዝቢ ብዝምልከት ተመያየጡ። ጉጅለ ፩ ኣብ በሪኽ ቦታታት (ብራኽ ኣብ ዘለዎ ወይድማ ከበሳ) ገጠር ንዝነበሩ ህዝቢ ዘለዎም ኣሰፋፍራ ብዝምልከት ንኣዳ ቐሽት ኣብነት ወሲድኩም ነንርእሰኹም ተመያየጡ። ጉጅለ ፪ ኣብ መታሕት (ቆላ) ከባብታት ገጠር ንዝነበሩ ህዝቢ ዘለዎም ኣሰፋፍራ ብዝምልከት ንኣዳ ቐሽት ኣብነት ወሲድኩም ነንርእሰኹም ተመያየጡ። ጉጅለ ፫ ኣብ በሪኽ ቦታታት (ብራኽ ኣብ ዘለዎ ወይድማ ከበሳ) ከተማ ንዝነበሩ ህዝቢ ዘለዎም ኣሰፋፍራ ብዝምልከት ንኣዳ ቐሽት ኣብነት ወሲድኩም ነንርእሰኹም ተመያየጡ። ጉጅለ ፬ ኣብ መታሕት (ቆላ) ከባብታት ከተማ ንዝነበሩ ህዝቢ ዘለዎም ኣሰፋፍራ ብዝምልከት ንኣዳ ቐሽት ኣብነት ወሲድኩም ነንርእሰኹም ተመያየጡ። ኣብ ትግራይ መታሕት (ቆላ) ከባብታት ከተማን ገጠርን ኣብ ወረዳታት ቃፍታ ሑመራ፣ ኣድያቦን ጣንቋ ኣበርገለን ምውሳድ ይከኣልዩ። ደጉዓ ከባብታት ትግራይ ብዝምልከት ድማ ሃገረሰላም፣ ኦፍላን እንዳ መኾኒን ምውሳድ ይከኣልዩ። ኣብ ኣሰፋፍራን ባህልን ዘለዉ ኣፈላላይ ብዕመቐት ፈትሹ።

መጠቻሰሲ

ቀርኒ አፍሪካ አብ ልዕሊ ምብራቻዊ ጫፍ ክፍለዓለም አፍሪካ ዝርከብ ከባቢ ሓውሲ ደሴት'ዩ። ሓውሲ ደሴት ማለት ብሓደ ወገን ብመሬት ብካሊእ ወገን ድማ ብባሕሪ ወይድማ ብውቅያኖስ ዝተኸበበ መሬት ማለት'ዩ። ቀርኒ አፍሪካ ተባሂሉ ዝፍለጥ ከባቢ ብኣንፈት ሰሜን ብቀይሕ ባሕሪ፣ ብኣንፈት ምብራቕ ብወሽመጥ ባሕሪ ኤደን፣ ብኣንፈት ደቡብ ብውቅያኖስ ህንዲ ከምኡ'ውን ብኣንፈት ደቡባዊ ምዕራብ ብኬንያን ብኣንፈት ምዕራብ ድማ ብሱዳን ዝዳውብ'ዩ። ስለዚ ሃገራት ቀርኒ አፍሪካ ተባሂሎም ዝፍለጡ አርባዕተ እንትኾኑ እዚኦም ድማ ኤርትራ፣ ኢትዮጵያ፣ ጂቡቲን ሶማሊን እዮም። ቀርኒ አፍሪካ ነዊሕ ዕድመ ዘለዎም አሰሪ ሂወት ወዲሰብ ዝተረኸበሉ ከባቢ እዩ። ኢትዮጵያ'ውን ኣብዚ ከባቢ'ያ ትርከብ። ኣብ ኢትዮጵያ ልዕሊ አርባዕተ ሚሊዮን ዓመታት ዘቐፀሩ አሰሪ ሂወት ወዲሰብ ተረኺቦም'ዮም። ኣብ ብሄራዊ ክልላዊ መንግስቲ ዓፋር ኣብ ዝርከብ ሓንፍ ፍሉይ ስም 'ሃዳር' ኣብዝበሃለ ቦታ 3.5 ሚሊዮን ዕድመ ዘቐፀረ አሰሪ ሂወት ወዲሰብ ተረኺቡ። ኣብ ዓፋር ፍሉይ ስሙ 'አርዲ' ኣብዝተብሃለ ቦታ'ውን ልዕሊ 4 ሚሊዮን ዕድመ ዘቐፀረ አሰሪ ሂወት ወዲሰብ ተረኺቡ'ዩ። ስለዚ ሉሲ ወይድማ ድንቅነሽ፣ አርዲ፣ ፒተከስን ሰላምን እናተብሃሉ ዝፍለጡ አሰሪ ሂወት ወዲ ሰብ ኣብዚ ከባቢ ሓንፍ ሽንጥሮ ዓፋር'ዮም ተረኺቦም።

ቀርኒ አፍሪካ ዝተፈላለዩ ሃይማኖታት ዝርከቡላ እያ። ክርስትናን እስልምናን ሃይማኖታት ኣብ ቀርኒ አፍሪካ ብዙሕ ሰዓብቲ ዘለዎምን ዓብለልትን ዝበሃሉ'ዮም። ሃይማኖት ክርስትና ኣብ ማእከላይ ምብራቕ ኣብዝርከባ ሃገራት ፓለስታይንን እስራኤልን ኣብ መበል ቀዳማይ ክፍለዘመን ተጀሚሩ። ሃይማኖት ክርስትና ኣብ መፅሓፍ ቅዱስ ዝተመሰረተ እንትኸውን እምነታትን ትምህርታትን ኦሪት ዝተመሰረቱሉ 'ብሉይ ኪዳን' ከምኡ'ውን ድሕሪ ልደተ ክርስቶስ ዝማዕበሉ እምነታትን ትምህርታትን ሃይማኖት ክርስትና ዝተመሰረቱሉ 'ሓዱሽ ኪዳን' ዝበሃሉ ክልተ ክፋላት ኣለዉዎ። ሃይማኖት ክርስትና ናብ ሃገርና ኢትዮጵያ ኣብ መበል 4^ይ ክፍለዘበን ብዘበነ ንጉስ ኢዛና ተሰፋሕፊሑ። ሃይማኖት እስልምና ድማ ኣብ መበል 7^ይ ክፍለዘበን ኣብ ስዑድ ዓረብያ ከተማ መካ ብነብዩ መሓመድ ተጀሚሩ። እምነታትን ትምህርታትን እምነት ሃይማኖት ኣብ መፅሓፍ ቁርዓን ዝተመሰረተ'ዩ። ኣብ ቀርኒ አፍሪካ ሃይማኖት እስልምና ምእታው ዝጀመረን ናብ ውሽጢ ዓዲ'ውን ይጋፋሕ ዝጀመረሉ እዋን ድሕሪ 8^ይ ክፍለ ዘበን እዩ። ድሕሪ ውድቀት ጥንታዊ መንግስቲ ኣኸሱም ሃይማኖት እስልምና ኣብ ሃገርና ብዝበለፀ ዝሰፈሐሉ ኢጋጣሚ ተፈጠሩ። እዚ ድማ ቦቲ ሽዑ እዋን ዝነበረ ንግድ ነዊሕ መስመር ተኸቲሉ ዝተኻየደ እዩ። ድሕሪ 8^ይ ክፍለዘበን ካብ ደቡብ ዓረቢያ ዝመፁ ሰዓብቲ ሃይማኖት ናብ ኢትዮጵያ ብቐሊሉ ይኣትዉ ስለዝነበሩ ነዚ ምስፍሕፋሕ ሰዓብቲ ሃይማኖት እስልምና ተቐልፀት ነይራ። ሰዓብቲ ሃይማኖት እስልምና ናብ ማእኸል ኢትዮጵያ፣ ምብራቕን ደቡብን ኣትዮም ዝመፁሉ ዓብዪ መደብ ንክሰርሑ ቀንዲ መእተዊ በሪ ኾይኑ ዘገልገሎም ወደብ ዘይላ እዩ ነይሩ። ብምኸንያት ብዙሓት ሰዓብቲ ሃይማኖት እስልምና ናብ ኢትዮጵያ ምእታዎምን ንብዙሓት ደቂ ዓዲ ናብ ሃይማኖቶም ምልዋጦም ደሓር “መስሊም ሱልጣኔት” እንትምስርቱ ዓብዪ ሓገዝ ኾይንዎም። መስሊም ሱልጣኔት ድማ ቦቲ ሽዑ እዋን ዝነበረ ንግዲ ነዊሕ መስመር ምትእስሳር ገይሮም። ስለዚ ኣብ ኢትዮጵያ ሃይማኖት እስልምና መስመር ንግዲ ተኸቲሉ ብሰላማዊ መንገዲ'ዩ ተሰፋሕፊሑ።

ኣብ ቀርኒ አፍሪካ ጥንታዊ መንግስታት ነይሮም'ዮም። ካብዚኦም ውሽጢ ድማ ጥንታዊ መንግስታት ፑንትን ደኣማትን ይርከብዎም። ግዝኣት ጥንታዊ መንግስቲ ፑንት ካብ ጥንታዊት ግብፂ ንኣንፈት ደቡብ ኣብ ዝርከብ ገማግም ቀይሕ ባሕሪ (ካብ ሰሜናዊ ጫፍ ወደብ ሱዋኪን ናብ ደቡባዊ ጫፍ ንርዱፋይ) ዝነበረ'ዩ። ገማግም ባሕሪ ሃገራት ሱዳን፣ ኤርትራ፣ ኢትዮጵያ፣ ጂቡቲን ሶማሊን ተኸቲሉ ዝተመሰረተ ጥንታዊ መንግስቲ'ዩ ነይሩ። ጥንታዊ መንግስቲ ደኣማት ድማ ንጥንታዊ መንግስቲ ፑንት ስዒቡ ኣብ መወዳእታ ሓምሻይ ክፍለዘበን

ቅድሚያ ልደተ ክርስቶስ አብ ሰሜናዊ ምብራቅ አፍሪካ አብ ናይ ሎሚ ኤርትራን ትግራይን ዝነበረዎ። ጥንታዊ መንግስቲ ኣኸሱም ካብ ቀዳማይ ክፍለዘበን ክሳብ 9ኛ ክፍለዘበን አብ ከባቢ ቀይሕ ባሕርን ቀርኒ አፍሪካን ብንግዲ፣ ብቴክኖሎጂ፣ ኢደ ጥበብን ስነ ጥበብን፣ ፖለቲካውን ወተሃደራውን ሓያልን ውሩይን ዝነበረዎ። ውድቀት ጥንታዊ መንግስቲ ኣኸሱም ስዒቡ አብ ኢትዮጵያ ዝነበረ ስርወ ንግስና ዛጉዌ ዝበሃል እንትኸውን ንከባቢ 120 ዓመታት ዝፀንሐዎ።

ድሕሪ 9ኛ ክፍለ ዘበን ሃይማኖት እስልምና አብ ዝተፈላለዩ ከባብታት ኢትዮጵያ እናተስፋሕፍሐ ብምኸያዶም ሙስሊም ሱልጣኔት ክምስረቱ ክኢሎምዮም። ብመራሕቲ ሰዓብቲ ሃይማኖት እስልምና ይምርሑን ይመሓደሩን ዝነበሩ ሙስሊም ሱልጣኔት ሸዋ፣ ኢፋት፣ አዳል፣ ፋጣጋር፣ ዳዋሮ፣ ባሊ፣ ሃድያ ወዘተ ነይሮም። አብ ማእከላይ ዘበን እናተብሃለ አብዝፍለጥ እዋን ድማ አብ ደቡብ ኢትዮጵያ ሰዓብቲ ሃይማኖት ክርስትና ወይድማ እስልምና ዘይነበሩ መንግስታትን ህዝብታትን ነይሮምዮም። ካብዚኦም ውሽጢ ከም ዳሞት፣ ወላይታ፣ ኢናርያን ካፋን ዝበሃሉ ይርከብዎም። ስለዚ አብ እዋን ማእከላይ ዘበን ሃፀይ ዓምደዕዮን ብዘካየድዎ ወፍሪ ምስፍሕፋሕ ግዝኣት ሃፀያዊ ስርዓት ኢትዮጵያ ናብ ደቡብ ኣንፈት ዝተስፋሕፍሐ እንትኸውን ሃይማኖት ክርስትናውን ክተኣታተው ተገይሩዎ። አብ መበል 20 ክፍለዘበን ዝነበረት ኢትዮጵያ ፖለቲካዊ ቅርጺ ስርዓት ሃፀያውነት ዝሓዘት ብዘበነ ሃፀይ ዓምደዕዮን ነይሩ። አብ እዋን ጥንትን ማእከላይ ዘበናትን ዝነበሩ መንግስታትን ህዝብታትን ኣዝዮም ዘደንቑን ሰሓብትን ሓድግታት ሓዲጎምልና እዮም። ካብዞም ኣዝዮም ብዙሓት ሓድግታት ውሽጢ ንኣብነት ሓወልቲ ኣኸሱም፣ ውቅር ቤተተ ክርስትያን ላሊበላን አብ ከተማ ሃረር ዝርከብ መንደቕ ጀጎልን ዝጥቀሱዮም።

አብ መወዳእታ ሰለስተ ዓሰርተ ዓመታት መበል 19 ክፍለዘበን ኢትዮጵያ ብተፈላለዩ ባዕዳዊ ወረርሽኤ ሃገራት ኣውሮፓ ብዙሕ ፊተነ ወራር እናገጠማ ነይሩ። ብፍላይ ብ1888 ዓ.ም (1896 ዓ.ም.ፊ) ሰራዊት ጣልያን ናብ ሃገርና ኢትዮጵያ ዘካየድዎ ወተሃደራዊ ወፍርን ኩናት ዓድዋን ዝጥቀሱ ተርእዮታትዮም። አብዚ እዋን ኣብዝተፈላለዩ ኩርናዓት ሃገርና ዝርከቡ ህዝብታት ኢትዮጵያ ሓድነቶምን ሕብረቶምን ኣስጢጦም ንሓደ ሃገራዊ ዕላማ ብሓደ ልብን መንፈስን ኣንፃር ባዕዳዊ ወራር ሰራዊት ጣልያን ብዘካየድዎ ዕዉት ኩናት ዓድዋ ተዓዊቶም። ስለዚ ኩናት ዓድዋ አብ ታሪክ ፍሉይ ስፍራ ዝወሃቦዮ። ዓወት ኩናት ዓድዋ ኩርናትን ሓበንን ፀለምቲ ኣፍሪካውያን እዮ።

ዘበናውነት ንምትእትታው ፈላማይ ተበግሶ ዝወሰዱ መራሒ (ንጉሰ ነገስት) ሃገርና ሃፀይ ዳግማዊ ቴዎድሮስ እንትኾኑ ብተግባር ግና ርኡይ ምንቅስቓስ ዝጀመሩ ሃፀይ ዳግማዊ ምኒልክዮም። ድሕሪ ኩናት ዓድዋ ሃፀይ ዳግማዊ ምኒልክ አብ ኣውሮፓ እናማዕበሉ ይርኣዩ ዝነበሩ ውዕኢታት ዘበናውነት ከም ስርዓት የተኣታተዉ ጀሚሮም። ስለዚ ቤት ትምህርቲ፣ መስመር ሃዲድ ባቡር፣ ዘበናዊ ምምሕዳር፣ ቴሌፎን፣ ቴምብር፣ ባጤራ (ገንዘብ)፣ ዘበናዊ ሕትመት፣ ግምጃ ቤት፣ ባንኪ፣ ሓይሊ ምክልኻል ወዘተ ዝመሳሰሉ ንፈለማ እዋን ተጣይሾም። ቀዳማዊ ሃይለስላሴ ድማ ነቲ ተጀሚሩ ዝፀንሐ ምትእትታው ስርዓት ዘበናውነት ብዝተጠናኸረ ኣገባብ ቀጺሎምሉ። አብዚ ሕዚ እዋን ዘበናውነት ናብ ዝለዓለ ብርኪ ባሂሑሎ።

አብ ኢትዮጵያ ትሸዓተ ብሃራዊ ክልላዊ መንግስታት ኣለዉ። አብዚኦም ዝተፈላለዩ ብሄር ብሄረሰባትን ህዝብታትን ኣለዉ። ሕድሕዲኦም ብሄር ብሄረሰብን ህዝብታትን ድማ ናይባዕሎም ዝኾነ ባህሊ፣ ፀወታ፣ ኣሰራርሓ ምግብን ኣመጋግባን፣ ኣሰራርሓ ክዳንን ኣክዳድናን፣ ኣሰራርሓ ፀጉሪ፣ ኣሰራርሓ መንበሪ ገዛን ልምድታትን ኣለዉዎም። እዚኦም መግለጺ መልክዕን ፅባቕን ህዝብታትዮም። ሕዳር 29 በዓል ብሄር ብሄረሰባትን ህዝብታትን ሃገርና ንክኸውን ብቤት ምኽሪ ተወከልቲ ህዝብታትን ፌደሬሽንን ስለዝተወሰነ በብዓመቱ ብዝለዓለ ድምቀት ይበዓልን ይኸበርንዮ።

ማህደረ ቃላት

ቁልፊ ቃላት	ትርጉም / መብራህርሂ
1 ቀርኚ አፍሪካ	አብ ካርታ አፍሪካ አብዝርከብ ቅርጺ ቀርኚ ዝርከቡ ሃገራት ኤርትራ፣ ኢትዮጵያ፣ ጂቡቲን ሶማሊን ዝርከቡሉ ከባቢ
2 አንፃራዊ መርክቦ	መርክቦ ሓደ ቦታ ብመንፅር መርክቦ ካልእ ቦታ።
3 ደሴት	ምሉእ ብምሉእ ዙርይኡ ብማይ ዝተኸበበ መሬት።
4 ሓውሲ ደሴት	ብሰለስተ አንፈታት ብማያዊ አካል ዝተኸበበ መሬት።
5 ካርታ	ምሉእ ወይ ድማ ክፋል አካል ምድሪ አብ ወረቐት አዝዩ አንኢሱ ዘርእይ ስእሊ።
6 ንድፊ ካርታ	ካርታ ቅድሚ ምስኣሉ ብእርሳስን መስመርን ዝሰኣል ካርታ።
7 አሰረሂወት	ንብዙሕ ዓመታት አብ ትሕቲ መሬት ዝነበረ ቅሪተ ኣፅም ወዲሰብ
8 አርኪዮሎጂ	አርኪዮሎጂ አብ ትሕቲ መሬት ተቐቢሮም ንዓመታት ዝፀንሑ አሰረሂወት ደቂሰብን ጥንታዊ ሕብረተሰብ ይጥቀመሎም ዝነበሩ ናውትን ብኳዕቲ ብምውፃእ ብዛዕባ ጥንታዊ ሕብረተሰብ ዘፅንፅ ሳይንስ
9 አውስትራሎፒተክስ አፋረንሲስ	አብ ብሄራዊ ክልላዊ መንግስቲ ዓፋር 'ሃዳር' አብዝተብሃለ ቦታ ንዝተረኸበ አሰረሂወት ወዲሰብ ዝተውሃበ ሳይንሳዊ መፀውዒ
10 አውስትራሎፒተክስ አርዲፒተክስ ራሚደስን	አብ ብሄራዊ ክልላዊ መንግስቲ ዓፋር 'አርዲ' አብዝተብሃለ ቦታ ብ1994 ዓ.ም.ፈ ንዝተረኸበ አሰረሂወት ወዲሰብ ዝተውሃበ ሳይንሳዊ መፀውዒ
11 ሃዳር	ብዶናልድ ጆንሰንን ማውሪስ ታኢብ ጆንሰንን ዝተብሃሉ ክልተ ሰብአይን ሰበይትን 'ሉሲ' ወይድማ 'ድንቅንሽ' እናተብሃለት ትፍለጥ አንስተይቲ አሰረሂወት ወዲሰብ ዝተኸበሉ ቦታ'ዩ። አብ ብሄራዊ ክልላዊ መንግስቲ ዓፋር ከባቢ ሸንጥሮ ኣዋሽ ዝርከብ ቦታ።
12 አርዲ	አብ 1994 ዓ.ም.ፈ ብቲም ዋይት ዝምራሕ ተመራመርቲ ጉጅለ አንትሮፖሎጂስትታትን አርኪዮሎጂስትታትን አብ አውስትራሎፒተክስ አርዲፒተክስ ራሚደስን ዝተመደበ አሰረሂወት ወዲሰብ ዝተኸበሉ ቦታ'ዩ። አብ ብሄራዊ ክልላዊ መንግስቲ ዓፋር ከባቢ ሸንጥሮ ኣዋሽ ዝርከብ ቦታ።
13 ክርስቶና	አብ መፅሓፍ ቅዱስን አስተምህሮ እየሱስ ክርስቶስን ዝተመስረተ ሃይማኖት እዩ።
14 እስልምና	አብ ቅዱስ ቁርዓንን አስተምህሮ ነቢዩ መሓመድን ዝተመስረተ ሃይማኖት እዩ።

15 ብሉይ ኪዳን	ቀዳማይ ክፋል መፅሐፍ ቅዱስ ኾይኑ ቅድሚ ልደተ ክርስቶስ ዝነበሩ እምነታትን አስተምህሮታትን ኦሪት ዝተፅሓፈሉዮ።
16 ሓዱሽ ኪዳን	ካልኣይ ክፋል መፅሐፍ ቅዱስ ኾይኑ ድሕሪ ልደተ ክርስቶስ ዝመፁ እምነታትን አስተምህሮታትን ዝተፅሓፈሉዮ።
17 ባሕሪ ሜዲተራንያን ቀይሕ ባሕሪ	ኣብ ሞንጎ ኣፍሪካን ኣውሮፓን ዝርከብ ዓብይ ባሕሪ። ኣብ ሞንጎ ኣፍሪካን ስዑድ ዓረብያን ዝርከብ ባሕሪ።
17 መፅሐፍ ቅዱስ	ሃይማኖት ክርስትና ዝተመስረተሉን አስተምህሮታት እየሱስ ክርስቶስ ዝተፅሓፈሉን ቅዱስ መፅሐፍ።
18 ቅዱስ ቁርዓን	ሃይማኖት እስልምና ዝተመስረተሉን አስተምህሮታት ነቢይ መሓመድ ዝተፅሓፈሉን ቅዱስ መፅሐፍ።
19 መሬት ፑንት	ካብ ጥንታዊት ግብፃ ንኣንፊት ደቡብ ኣብ ዝርከብ ገማግም ቀይሕ ባሕሪ ዝነበረ ጥንታዊ ግዝኣት እንትኸውን ካብ ሰሜናዊ ምብራቕ ኣፍሪካ ገማግም ቀይሕ ባሕሪ ትርከብ ሰሜናዊ ጫፍ ወደብ ሱዋኪን ናብ ደቡባዊ ጫፍ ንርዱፋይ ዝርከብ ዝርግሐ ዝነበሮ ነይሩ።
20 ኣዱሊስ	ኣብ ቀይሕ ባሕሪ ዝነበረት መንግስቲ ጥንታዊት ኣኸሱም።
21 ዛጉዌ	ዙ-ኣገው ካብዝበል ቃል ዝመፀን ድሕሪ ውድቀት መንግስቲ ኣኸሱም ኣብ ላስታ - ሮሃ - ላሊበላ ዝነበረ መንግስቲ።
22 ዳሞት	ካብ ሩባ ኣባይ ንደቡብ ኣንፊት፣ ካብ ሩባ ኣዋሽ ንምዕራብ ኣንፊት፣ ካብ ዲዴሳ ሩባ ንምብራቕ ኣንፊት፣ ካብ ሃድያ ድማ ንኣንፊት ምዕራብ ገፊሕ ግዝኣት ዝነበሮ ኣብ ምዕራብን ደቡብ ምዕራብን ኢትዮጵያ ዝነበረ እዩ።
23 ወላይታ	ካብ ሃድያ ንኣንፊት ደቡብ ዝርከብ እዩ ነይሩ።
24 ኢናርያ	ካብ ሩባ ጎጆብ ንኣንፊት ሰሜን ይርከብ ነይሩ።
25 ካፋ	ካብ ኢናርያ ንኣንፊት ደቡብ ይርከብ ነይሩ።
26 ንግስተ ሳባ	ኣዜብ ወይድማ ማክዳ እናተብሃለት ትፍለጥ ንግስት ኣኸሱም ዝነበረትን ኣብ ሃገረ እስራኤል ዝነበረ ናብ ንጉስ ሰለሞን ከምዝኸደትን ካብኡ'ውን ንቀዳማዊ ምኒሊክ ከምዝወለደት ዝንገረላ ቅድሚ ልደተ ክርስቶስ ዝነበረት እያ።
27 ስርወ ንግስና (መንግስቲ)	ብዓሌትን ዘርእን (ሓረግ ወለዶ) ተኣሳሲሮም ንነዊሕ ክፍለዘመናት ንዝነገሱ እንጥቀመሉ ብጥማር መፍለዩ ንግስና ንኣብነት ስርወ ንግስና ኣኸሱም፣ ስርወ ንግስና ዛጉዌ፣ ሰለሞናዊ ስርወ መንግስቲ ወዘተ ዝበሃል ማለት'ዩ።
28 ኣኸሱማውያን	ኣብ ትሕቲ ጥንታዊ መንግስቲ ኣኸሱም ይመሓደሩ ዝነበሩ ህዝብታት

<p>29 ሓድጊ /ሓድግታት</p>	<p>ንልዕሊ 100 ዓመታት ዝፀንሐ መንፈሳውን ቁሳውን ሃፍትታት ህዝቢ ኾይኑ ክዕቀብን ክንክን ክግበረሉን ዝግባእ። ንኣብነት ሓወልቲ ኣኸሱም ልዕሊ 2000 ዓመታት ከምዝፀንሑን መግለጺ ጥንታዊ ስልጣነ ሃገርና ም'ኳኖም ምርኣይ ይክኣል።</p>
<p>30 ጀበርቲ</p>	<p>ኣብ ከተማ ጎንደር ጣቢያ ኣዲስ ኣለም ዝነበሩ ሙስሊም ነጋዶ</p>
<p>31 ፈላሻ</p>	<p>ኣብ ስራሕቲ ሸክላ (ዓታሩ ዝሰርሑ)፣ ኢደ ጥበባውያን፣ ዓለምትን ስፈታት (ዘምቢል፣ መሸረፊት፣ ሰተታ፣ መንፊት ...) ይሰርሑ ዝነበሩ ካብ ቤተ እስራኤል ዝውለዱ ዓሌታት።</p>
<p>32 ፋሲለደስ</p>	<p>ንሃፀይ ፋሲል ከም መፀውዒያም ተገይሩ ዝውሰድ ስያመ።</p>
<p>33 ዘመነ መሳፍንቲ</p>	<p>ካብ 1784 - 1855 ዓ.ም.ፈ ዝነበረ ፖለቲካዊ ምሕደራ ሃገርና ዝፍለጠሉን ብብክባቢኡ ዝነበሩ መሳፍንትን መኳንንትን ከም ቃሕ ዝበሎም ይገዝኡሉ ዝነበሩሉ እዋን እንትኸውን ኣብዚ እዋን ኣነ እየ ንጉስ ዝብል ዘይነበረሉ እዩ። እዚ ስርዓት ብሃፀይ ዳግማዊ ቴዎድሮስ (ካሳ) ዘብቀፀ ፖለቲካዊ ስርዓት'ዩ።</p>
<p>34 ብሄር ብሄረሰባት</p>	<p>ኣብ ሃገርና ብብክልሉ ዝርከቡ ዝተፈላለዩ ቋንቋታትን ባህልታትን ዝውንኑ ህዝብታት ብሓባር መፍለጢኦም ተገይሩ ዝግለፀሉ'ዩ። ብሄረ ኣምሓራ፣ ብሄረ ኦሮሞ፣ ብሄረ ትግራይ፣ ብሄረሰብ ኩናማ፣ ብሄረሰብ ኢሮብ፣ ብሄረሰብ ጉሙዝ፣ ብሄረሰብ ጉራጌ፣ ብሄረሰብ ሲዳማ፣ ብሄረሰብ ሃረሪ፣ ብሄረሰብ ኮንሶ ወዘተ ስለዝበሃሉ ብሓባር ንምፅዋዕ ብሄር ብሄረሰብ ንብል።</p>

መጠቓሰቢ ሐቕታት

- U ነዞም ዝስዕቡ ሕቶታት ትኸክል እንተኾይኖም 'ሓቂ' ትኸክል እንተዘይኮይኖም ድማ 'ሓሶት' እናበልኩም መልሲ ሃቡ።
- 1 ኣብ ኩለን ሃገራት ኣፍሪካ ኳዕቲ ኣለሻ ኣሰረሃወት ዘርኢ ወዲሰብ ተኻይዱ'ዩ።
- 2 ኢትዮጵያ ኣብ ቀርኚ ኣፍሪካ እትርከብ መበቆል ዘርኢ ወዲሰብ እያ።
- 3 ሃዳርን ኣርዲን ዝበሃሉ ኳዕቲ ኣለሻ ዘርኢ ወዲሰብ ዝተኻየደሎም ስፍራታታት ኣብ ብሄራዊ ክልላዊ መንግስቲ ዓፋር ዝርከቡ እዮም።
- 4 ኣብ ሃዳር ዝተረኸበት ኣንስተይቲ ኣሰረሃወት ዘርኢ ወዲሰብ ሳይንሳዊ መፀውዒኣ 'ኣውስትራሎፒተክስ ራሚደስ' እያ ትበሃል።
- 5 'ሊሲ' ወይድማ 'ድንቅነሽ' ትበሃል ኣሰረሃወት ዘርኢ ወዲሰብ ኣብ ኣርዲ ዝበሃል ቦታ ብኳዕቲ ተረኺባ።
- 6 ኳዕቲ ኣርዲ ብ1974 ዓ.ም.ፈ እንትርከብ ሃዳር ድማ ብ1994 ዓ.ም.ፈ ኣብ ዓፋር ብሄራዊ ክልላዊ መንግስቲ'ዩ ተረኺቡ።
- 7 ሃይማኖት ክርስትና ኣብ መበል ቀዳማይ ክፍለዘበን ኣብ እስያን ማእኸላይ ምብራቕን ኣብ ከባቢ ፓለስታይንን እስራኤልን እዩ ተጀሚሩ።
- 8 ስቅያትን ስደትን ሰዓብቲ እምነት ክርስትና ዘብቅፀ ኣብ እዋን ኣገዛዝኡ ንጉስ ቆስጠንጢኖስ እዩ።
- 9 ሃይማኖት ክርስትና ኣብ ክልተ ኣብዝተመቐለሉ እዋን ካቶሊካዊት ቤተክርስትያን ኣብ ግሪክ ከምኡ'ውን ኦርቶዶክስ ክርስትና ኣብ ሮም ማእኸሎም ገይሮምዎ።
- 10 ሃይማኖት ክርስትና ብዘመነ ንጉስ ኢዛና ካብ 330 - 350 ዓ.ም.ፈ ኣብ መንግስቲ ኣኸሱምን ህዝብን ተኣታትዮ።

- 11 አብ ኢትዮጵያ አብ ዘበነ ጥንትን ማእኸላይን እዋን ዝተፈላለዩ መንግስታት ነይሮም እዮም፡፡
- 12 ንውድቀት ጥንታዊ መንግስቲ ኣኸሱም ምኽንያታት ካብዝኾኑ ውሽጢ ዓመፅ ቤጃውያንን ወራር ዓሌት ኣገውን ዝጥቀሱ እዮም፡፡
- 13 ጥንታዊ መንግስቲ ኣኸሱም ውሩይን ሓያልን ዝነበሮ እዋን አብ መበል 9ይን 10ይን ክፍለዘበናት ነይሩ፡፡
- 14 አብ ላስታ ዝነበረ ስርወ መንግስቲ ዛጉዌ ምስወደቐ ብመንግስቲ ኣኸሱም ተተኪኡ፡፡
- 15 ስመ ማእርግ መረሕቲ (ነገስታት) ወላይታ “ካኦ” ዝብል ነይሩ፡፡
- 16 ስመ ማእርግ መረሕቲ (ነገስታት) ካፋ “ታቶ” ዝብል ነይሩ፡፡
- 17 ኢኮኖሚያዊ መሰረት መንግስቲ ካፋ አብ ንግድን ሕርሻን ዝተመሰረተ ነይሩ፡፡
- 18 ውሩይ ንጉስ ስርወ ንግስና መንግስቲ ዛጉዌ ንጉስ ካሌብ ዝበሃል ነይሩ፡፡
- 19 አብ ሰሜን ጫፍ ዝርከብ ጥንታዊ መንግስቲ ኢትዮጵያ ዳሞት ዝበሃል ነይሩ፡፡
- 20 ሙስሊም ሱልጣኔት ኣዳል አብ ብራኽ ደጉዓ ምብራቕ ሸዋ ዝተመሰረተ ነይሩ፡፡
- 21 ሃፀይ ቴዎድሮስ ምስ ወራሪ ሰራዊት ጣልያን እንትዋግኡ ሞይቶም፡፡
- 22 ዝሓበራ ኣፃብዕቲ ዓርቃይ የፀምብዓ ዝብል ምስላ ረብሓ ሕብረትን ሓድነትን ይገልፅ፡፡
- 23 ዓወት ኩናት ዓድዋ ንፀለምቲ ኣፍሪካውያን ፍሉይ ትርጉም ኣለዎ፡፡
- 24 አብ ኩናት ዓድዋ መራሕቲ ሰራዊት ጣልያን ዝነበሩ ክልተ ብርጋዴር ጀነራላት ሞይቶም፡፡
- 25 አብ ኩናት ዓድዋ ኣስካሪስ እናተብሃሉ ዝፍለጡ ኤርትራውያን ምስ ወራሪ ሰራዊት ጣልያን ወጊኖምን ተሓሸኪሮምን ኣንፃር ኢትዮጵያ ተዋጊኦም እዮም፡፡

ለ ነዞም ዝስዕቡ አብ ‘ሀ’ ንዘለዉ ምስ አብ ‘ለ’ ዘለዉ ኣዛምዱ፡፡

ቀዳማይ ክፋል ሕቶ ኣዛምዱ

‘ሀ’	‘ለ’
1 ደቡብ ኣፍሪካዊ ኣናቶሚስት	ሀ ታንዛንያ ዝርከብ ሸንጥሮ ኦልዱቫይ
2 ሉዊስ ሌኬይን ሜሪ ሌኬይን	ለ ኣውስትራሎፒተክስ ራሚደስ
3 ሪቻርድ ሌኬይ	ሐ አብ ቱኣንግ ኳዕቲ ዘካየደ ሮበርት ዳርት
4 ዶናልድ ጆንሰንን ማውሪስ ኢታብ ዶንሰን	መ ኣንትሮፖሎጂስት ኣብሰሜን ኬንያ ሃይቅ ቱርካና ኳዕትን ኣለሻን ዘካየደ
5 ቲም ዋይት	ሰ ሃዳር - ዓፋር - ኢትዮጵያ
6 መሬት ፑንት	ረ ሃፀይ ዓምደፅዮን (1314 - 1344)
7 ደኣማት	ሸ ሱልጣኔት ሸዋ
8 ጥንታዊት መንግስቲ ኣኸሱም	ቀ ካብ ሩባ ኅጀብ ንኣንፊት ሰሜን ዝነበረ
9 ስርወ ንግስና ዛጉዌ	በ ታቶ ጋኪ ሴሮቾ
10 ሙስሊም ሱልጣኔት ፈጣጋር	ተ ሓበሻት
11 ክርስትያን ንጉስ ደጉዓ ኢትዮጵያ	ቸ 500 ዓመታት ቅድሚ ልደተ ክርስቶስ
12 ሙስሊም ሱልጣኔት ኢፋት	ነ ንጉስ ላሊበላ
13 ፈላማይ ሙስሊም ሱልጣኔት	ከ ወደባት ኣዱሊስ፣ ዘይላን በርበራን
14 መንግስቲ ኢናርያ	ወ አብ ከባቢ ቡልጋን ሸንኮራን ዝነበረ
15 ንጉስ መንግስቲ ካፋ	ደ ስርወ መንግስቲ ወላዝማ ብ1332 ኣብቂዑ

ካልኣይ ክፋል ሕቶ አዛምዱ

<u>'ሀ'</u>	<u>'ለ'</u>
1 ሃፀይ ቴዎድሮስ ዳግማዊ	ሀ ሃፀይ ምኒልክ ዳግማዊ
2 ሃፀይ ዮሃንስ ራብዓይ	ለ ብ1908 ዓ.ም.ፈ ተመስሪቱ
3 ምስ ደርቡሽ ሱዳን ኩናት ዝተኻየደሎም	ሐ ኢንቨስትመንት መኳንንቲ
4 ምስ ጣልያን ኩናት ዝተኻየደሎም	መ ብ1917 ዓ.ም.ፈ ተዛዚሙ
5 ኩናት ዓድዋ ዝመርሑ	ሰ ኣብ ኩናት መተማ ሞይቶም
6 መራሒ ሰራዊት ጣልያን ኣብ ኩናት ዓድዋ	ረ ብ1868 ዓ.ም.ፈ ሞይቶም
7 ቀዳማይ ሚኒስትር ጣልያን ዝነበሩ	ሸ ሰሃጢ፣ ዶግዓሊን ዓድዋን
8 ኣዲስ አበባ - ጂቡቲ መስመር ሃዲድ ባቡር	ቀ ክሪስፒ
9 ሆቴል ጣይቱ ብጡል	ቦ ጀነራል ባራቴሪ
10 ቤት ትምህርቲ ዳግማዊ ምኒልክ	ተ ኩፊትን መተማ

ሐ ነዞም ዝስዕቡ ሕቶታት መልሱ።

- 1 ኣብ ኣፍሪካ ኳዕቲ ኣለሻ ዘርኢ ወዲሰብ ዝተኻየዱሎም ቦታታት ዘርዝሩ።
- 2 ኣብ 4ይ ክፍለ ዘበን ዝነበሩ ሓሙሽተ ፓትርያካት ኦርቶዶክስ ኣበይ ኣበይ ከምዝነበሩ ግለፁ።
- 3 ሃይማኖት እስልምና ናብ ሃገርናን ቀርኚ ኣፍሪካን ዝተስፋሕፋሕለን በርታት ወደብ ዘርዝሩ።
- 4 ነብዩ መሓመድን ሰዓብቱን ካብ መካ ናብ መዲና ዝገበርዎ ጉዕዞ ስደት እንታይ ተባሂሉ ይፍለጥ።
- 5 ቅዱስ ኩናት ሃይማኖት እስልምና እንታይ ከምዝበሃል ጥቐሱ።
- 6 ሕብረትን ሓድነትን ንነፃነትን ሉኣላውነትን ሃገር ዘለዎ ረብሓ ግለፁ።
- 7 ቅድሚ ኩናት ዓድዋ ምጅማሩ ወራሪ ሰራዊት ጣልያን ኣበይ በዒሑ ነይሩ?
- 8 ኩናት ዓድዋ ዝተኻየደሎም ሰለስተ ዝተፈላለዩ ቦታታት ግለፁ።
- 9 ወተሃደራዊ ኣሰላልፋ ሰራዊት ጣልያንን ኢትዮጵያን ግለፁ።
- 10 ረብሓ ዓወት ኩናት ዓድዋ ብዝርዝር ኣረድኡ። በብጉጅለ ዕዮ ይሰራሕ።
- 11 ብዘበነ ሃፀይ ሚኒልክ ዳግማዊ ዝተኣታተወ ዘበናውነት ብዝርዝር ግለፁ።

ምዕራፍ

ክልተ

ምድርን ከባቢአን

ውዕኢታት`ዚ ምዕራፍ

ተምሃሮ ነዙይ ምዕራፍ ምስተምሃርኩም:-

- ☞ ቤት ትምህትኹምን ከባቢአን ፈልዩ ዘርኢ ካርታ ደረጃ ብደረጃ ነዲፍኩም ትስእሉ።
- ☞ ሳዕቤናት ምንቅስቃስ ምድሪ ተብርሁ።
- ☞ ቐዋምን ወቕታውን ሃፍትታት ማይ ኢትዮጵያ ተለልዩ።

ብቕዓታት እዚ ምዕራፍ ዝስዕቡ እዮም

- ◆ ረብሓ ካርታ ተብርሁ።
- ◆ ንድፊ ካርታ ከመይ ከምዝሰኣል ተብርሁ።
- ◆ መርክቦ ቤት ትምህርቶም ዘርኢ ንድፊ ካርታ ተዳልዉ።
- ◆ ቅርፅን ምንቅስቃስን ምድሪ ተለልዩ።
- ◆ ሳዕቤናት ምንቅስቃሳት ምድሪ ተብርሁ።
- ◆ ሳዕቤናት ወቕታታት ኣብ ሕርሻን ምርባሕ እንስሳን ተዛምዱ።

መጻኑዊ

ተምሃሮ እዚ ካልኣይ ምዕራፍ ትምህርቲ ሕብረተሰብ 5^ይ ክፍሊ ብቐንዱ ኣብ ክልተ መሰረታዊ ጉዳያት ዘድሃበ ትምህርቲ ትመሃርሉዮ። ነሳቶም ድማ ብዛዕባ ምንባብ ካርታን ምንቅስቓስ ምድርናን ግንዛብ እተሕድሩሎምዮም። ኣብ ምዕራፍ ሓደ ንድፊ ካርታ ኣፍሪካ ስኢልኩም መርክቦ ኢትዮጵያ ብመንፅር ጎረባብታ ብዝግባእ ምንፃር ክኢልኩም ኢኹም። ኣብዚ ምዕራፍ ድማ ንድፊ ካርታ ከመይ ከምዝሰኣል፣ እንታይ ረብሓታት ከምዝህብ እትመሃርሉን ከምኡውን መርክቦ ቤት ትምህርትኹም ዘርኢ ንድፊ ካርታ እተዳልውሉን ምዕራፍዮ። ብምቕፃል ዝመፅእ ትሕዝቶ ትምህርቲ ድማ ቅርፂ ምድርና እንታይ ከምዝመስል፣ ምድርና እንታይ ዓይነት ምንቅስቓሳት ከምትገብርን ሳዕቤናቶምን ዘብርህዮ። ኣብ መወዳእታዚ ምዕራፍ ድማ ብዛዕባ ወቕታታትን ኣብ ምርባሕ ሕርሻን ምርባሕ እንስሳትን ዝህልዎም ሳዕቤናትን ግንዛብ ትረኽብሉ ትምህርትዮ። እዚ ምዕራፍ ብካርታታትን መልመድታትንውን ስለተሰነዩ ንክትርድ እዎን ንክተፅንዑን ኣዐርዩ ሓጋዳይ ከምዝኸውን ተሓሲቡ ዝተዳለወዮ።

2.1 መርክቦና

ረብሓ ንድፊ ካርታ:- ተምሃሮ ካርታ እንታይ እዩ ? ከመይ ከምዝሰኣልክ ትፈልጡዶ? ረብሓ ካርታ ኸ እንታይ እዩ? እስቲ ተመያየጥሉ። ካርታ ዝበሃል ምሉእ ኣካል ምድሪ ወይ ክፋሉ ብመልክዕ ስእሊ ኣብ ወረቐት ኣገዢ ኣንኢሱ ዘርእየና እዩ። ካርታ ዝተፈላለዩ ሓበሬታታት እንረኽብሉ እዩ። ኣብ ልዕሊ ምድሪ ዝርከቡ ዝተፈላለዩ ተፈጥሮኣውን ሰብ ሰራሕን ነገራት ብወክልቲ ምልክታት፣ ምስልታት፣ ሕንፃባት ወይ ሕብርታት የርእየና።

ዕዮ ጉጅለ

ተምሃሮ ብጉጅለ ኮይንኩም ብምእሳሽ ካርታ ዓለም፣ ካርታ ክፍለ ዓለም፣ ካርታ ሃገር፣ ካርታ ክልልኩም፣ ካርታ ወረዳኹም ረኣዩ። እቶም ኣብቲ ካርታ ዝተቐመጡ ምልክታትን ሕብርታትን እንታይ ከምዘርእዩ ተግዚብኩም ተመያየጥሉ። ንድፊ ካርታ ኣብ እተዳልውሉ እዎን ድማ ተጠቐምሉ። ካርታ እንታይ ረብሓ ከምዘለዎውን ተመያየጡሉ።

ካርታ መርክቦ ዝኾነ ቦታ ንምርካብ ይጥቕመና። ካብ ካርታ ርሕቐት ምዕቃን ይካኣል እዩ። ሓደ ቦታ ካብቲ ካልእ ባዮናይ ኣንፈት ከም ዝርከብ እውን ዝሕብር እዩ። ካርታ ስፍሓት ንምርካብ እውን ይጠቕመና እዩ። ካርታ ዝተፈላለዩ ማያዊ ኣካላት፣ ገፀ ምድሪ፣ ዝርግሐ ህዝቢ፣ ዝርግሐ እፅዋት፣ መንገድታትን ዝመሳሰሉን እውን የርእየና እዩ። ተምሃሮ፣ ዝተፈላለዩ ካርታታት ብምርኣይ ነዞም ካብ ካርታ እንረኽቦም ረብሓታት ኣለሊኹም ንምፍላጥ ፈትኑ። ቅድሚኛ ናብቲ ዝቕፅል ትምህርቲ ምስግጋርኩም ረብሓ ካርታ ምፍላጥኩም ኣረጋግፁ። እትጥቀምሉ ካርታ ናይ ኢትዮጵያ ወይድማ ናይ ትግራይ ክኸውን ይኸልዮ።

ተምሃሮ ንድፊ ካርታ እንታይ እዩ? እስቲ ምስ መምህርኩም ተመያየጡ? ተምሃሮ፣ እዞም ዝረኣኹምዎም ዝተፈላለዩ ካርታት ዓለም፣ ሃገር፣ ክባብን ካልኦትን ብዙሕ ተደኺሙሎም ተሓቲሞም ዝወፁ እዮም። ዝኾነ ካርታ ቕድሚኛ ምስኣሉ ግና ንቕድም ንድፊ ካርታ እዩ ዝሰኣል። ንድፊ ካርታ ብእርሳስን መስመርን ዝስራሕ እዩ። ንድፊ ካርታ ምሉእ ብእምሉእ ትኸክለኛ ወካሊ ኣይኮነን። ንድፊ ካርታ ኣብ ሓደ ዝተወሰነ ከባቢ ዝርከቡ ዝተፈላለዩ ቦታታት መርክቦኦምን ኣንፈቶምን ብሓፈሻዊ መንገዲ ንምምልካት እትጥቀምሉ እዩ።

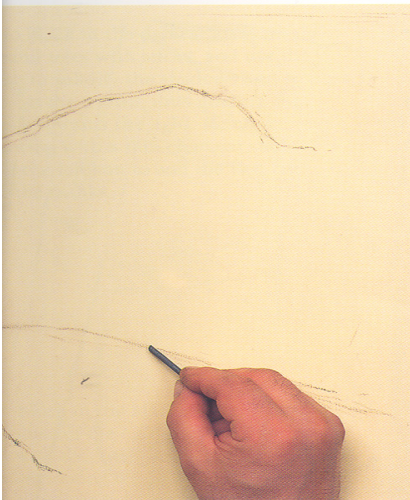
ቀለል ንድፊ ካርታ ምስራሕ:- ተምሃሮ፣ እስቲ ካብ ከባቢኹም ሓደ ቦታ ምረፁ። ናይዚ ዝመረፅኩምም ቦታ ንድፊ ካርታ ንምስራሕ እንታይ እንታይ ከምዘድልዩኩም ምስ መምህርኩም ብዝርዝር ኣቐምጡ? ቐሊልኩም ንድፊ ካርታ ንምስኣል እንታይ እንታይ ክትሰርሑ ከምዘለኩም ተመያየጥሉ? ኣብ እዋን ምይይጥ ዝቐረቡ ሓሳባት መዝጊብኩም ዶ?

ዕዮ ጉጅለ

እቲ ካብ ከባቢኹም ሓደ ዝኾነን እትመሃርሉን ቤት ትምህርትኹም ምረፁ። ቐሊልኩም እስቲ ንድፊ ካርታ ቤት ትምህርትኹም ስኣሉ? መርክቦ ቤት ትምህርትኩም ዘርኢ ንድፊ ካርታ ኣብ እተዳልዉሉ እዋን ነዞም ዝስዕቡ ሓበሬታት ብዝግባእ ተገንዚብኩም ስኣሉ:-

- ጎንን ቁመትን ቤት ትምህርትኹም ብሚትሮ ዓቕኑ ፍለጡ፤
- ብመሰረት ጎንን ቁመትን ወረቐትኩም ናይ ባዕልኹም ሚዛን ካርታ ኣዳልዉ።
- ሚዛን ካርታ ኣብ መሬት ዘሎ ርሕቐት ኣብ ካርታ ብክንደይ ንኢሱ ከምዝተሰኣለ ዝሕብር መግለጺ እዩ።
- ሚዛን ካርታ ኣብቲ ንድፊ ኣቐምጡ።
- ላዕለዎይ ክፍል ወረቐትኩም ኣንፈት ሰሚን ከምዘርእይ ብሓባሪ ቐስቲ ማለት ብምልክት ኣብቲ ጎኒ እቲ እትስእልዎ ንድፊ ካርታ ኣቐምጡ። ሰሚናዊ ኣንፈት ቤት ትምህርትኹም ከመይ ጌርኩም ከምእትፈልጥዎ ምስ መምህርኩም ተመያየጡ።
- ኣብቲ ካርታ ስም ናይቶም ቐንዲ ነገራት ቤት ትምህርትኹም ዝተፈላለዩ ምልክታት ተጠቐምኩም ኣብ ትኽክለኛ መርክቦኦም ኣቐምጡ። ንኣብነት መምህሪ ክፍልታት፣ ቤት ፅሕፈት ርእሰ መምህር፣ መፃወቲ ዝተፈላለዩ ኩዕታት፣ ሽቓቓ፣ መንገዲ ወዘተ ኣብ ቦተኦም ኣቐምጡ።
- ብዝተኸኣለ መጠን ሓደ ቦታ ካብቲ ካልእ ኣብ ክንደይ ርሕቐትን በየናይ ኣንፈትን ከምዝርከብ ብትክክል ከምዝተቐመጠ ኣረጋግፁ።
- ኣብ መወዳእታ ሕዳግ ካርታ ብምድላው ርእሲ ካርታ፣ ሚዛን ካርታ፣ ዕለት፣ ኣንፈት ሰሚን፣ መፍትሕን ካልኦትን ብትክክል ከምዝተቐመጡ ኣረጋግፁ። ዝተጠቐምኩምሎም ምልክታት እንታይ እንታይ ከምዘማላኹቲ ኣብ ትሕቲ መፍትሕ ኣቐምጡ ።
- ንድፊ ካርታ በብጉጅለ ምስ ሰራሕኹም ምስ ተምሃሮን መምህርኩምን ኣብ ክፍል ተመያየጥሉ። ዝይበርህልኩም ነጥቢ እንተሎ ንመምህርኩም ብምሕታት ክበርህልኩም ግበሩ።

ሰእሊ 2.1 ንድፊ ካርታ እንትሰርሕ ዘርእይ ሰእሊ

2.2. ቅርፂ፣ ምንቅስቃሴን ሳዕቤናት ምንቅስቃሳትን ምድሪ

ቅርፂ ምድሪ፡-

ተምሃሮ ምድሪ እንታይ ዓይነት ቅርፂ ዘለዋ ይመስለኩም? ቅርፂ ምድሪ ሰጣሕ ድዩ ወይስ ሬክታንግል? ትርብዒት ወይስ ስለ-ስ ኩርናዕ? ክቢ ወይስ ካልእ? እስቲ ተመያየጥሉ? ተምሃሮ፣ ቅርፂ ምድሪ በቲ ኣብ ከባቢኹም ብዓይንኹም ትርእይዎ ብምግንዛብ ጥራይ ክትፈልጥዎ ዝካኣል ኣይኮነን። ከምኡ እንተኾይኑ 'ቅርፂ ምድሪ ሰጥ ዝበለ ወይድማ ሰጣሕ ክመስለኩም ይኸእል'ዩ። እዚ ኣተሓሳስባ ኣብ ግንዛብ ደቂ ሰባት ንቡዙሕ ዓመታት ፀኒሑ እዩ። ምሁራት ዓለምና ብዝገበርዎ ናይ ነዊሕ እዋን መፅናዕታት ግና ቅርፂ ምድሪ እንቁላሊሕ ዝመስል ኣውሲ ክቢ ከምዝኾነ ብሳይንስ ተረጋጊፁ እዩ። ተምሃሮ ቅርፂ ምድርና ኣውሲ ክቢ ከምዝኾነ ባዕልኹምውን ክተረጋግፁ ተኸእሉ ኢኹም። ንኣብነት ሳይንቲስትታት ካብ መንኮርኩር (ሳተላይት) ብዘመናዊ ቴክኖሎጂ ዝሰኣልዎም ፎቶ ግራፋት ብምርኣይ ክትግንዘቡ ትኸእሉ። ንኣብነት ነቲ ኣብ ስእሊ 2.2 ዘሎ ካብ ሳተላይት ዝተልዓለ ፎቶግራፍ እስቲ ተመልክቱ። ብኣውሮፕላን ወይ ብመርከብ ከየቋረፀኩም ብቐፃልነት ጉዕዞ እንተካይድኩም ኣብ መወዳእታ ናብታ ዝተበገሰኩምላ ቦታ ምምላሽኩም ኣይተርፍን። እዚ ዘርእየኩም ድማ ምድርና ሰጣሕ ወይ ሰጥ ዝበለት እንተይኮነትስ ከባብ ም'ኳና እዩ። 'ቅርፂ ምድሪ ብትኸክል ዘርእየና ምስሊ 'ሉል' ወይድማ 'ግሎብ' ዝበሃል እዩ።

ስእሊ 2.2 ቅርፂ ምድሪ

ተምሃሮ እስቲ ኣብ ክፍልኹም ዘሎ ሉል ወይድማ ግሎብ ተመልክቱ። ብምቐፃል ድማ ነቲ ሉል ብኢድኩም ብምድህሳስ ኸዘውር ግበሩዎ።

ንጥፈት

- ተምሃሮ፣ ኣብ ሰለስተ ጉጅለ ተመቓቂልኩም ነዚ ቐፂሊ ቐሪቡ ዘሎ ንጥፈት ኩሉኹም ብምሉእ ተሳትፎ ፈፀሙ።
- ቀዳማይ ጉጅለ** ረብሓ ካርታን ሉልን እንታይ ም'ኳኑ ዘርዚርኩም ኣብነታት ብምቐራብ ንተምሃሮ ክፍልኹም ኣቐርቡ።
- ካልኣይ ጉጅለ** ንድፊ ካርታ እንታይ ከምዝኾነ፣ ከመይ ከምዝሰኣልን ጥቕሙን ተገንዚብኩም ከምኡውን ስኢልኩም ብምርይ ንኸፍሊ ኣቐርቡ።
- ሳልሳይ ጉጅለ** ኣብ መንጎ ካርታን ሉልን ዘሎ ኣፈላላይን ሕድሕዲኦም ዘለዎም ፍሉይ ረብሓን ተገንዚብኩም ንኸፍሊ ኣቐርቡ።

ስእሊ 2.3 ምስሊ ቅርጺ ምድሪ ዘርኢ ሉል (ግሎብ)

ምንቅስቃሳት ምድርን ሳዕቤናቶምን

ተምሃሮ ምድርና ኣብ ሓደ ቦታ ተሸኽላ ዝቐመት ድያ ወይ ተንቀሳቃሲት እያ? እስቲ ተመያየጥሉ? ምድርና ተንቀሳቃሲት እያ እንተኣልኩም እንታይ ዓይነት ምንቅስቃሳት ከምዘኾኑን ሳዕቤናቶምን ተመያይጥኩም ንመምህርኩም ንገሩ?

ምድርና ንሓንቲ ሰከንድኳ ከየቋረፀት ኩሉ ግዘ ኣብ ምንቅስቃስ እያ ትርከብ። ምድርና ካብ እተካይዶም ምንቅስቃሳት እቶም ቐንድን ዓበይትን ክልተ እዮም። ተምሃሮ እቶም ክልተ ምንቅስቃሳት ምድሪ እንታይ ከምዘኾኑ ትፈልጥዎም ዶ? እስቲ ንመምህርኩም ንገሩ ?

ካብቶም ክልተ ዓበይቲ ምንቅስቃሳት ምድሪ እቲ ቐዳማይ ሕምባብ ምድሪ እንትባሃል እቲ ካልኣይ ድማ ዑደት ምድሪ ይባሃል።

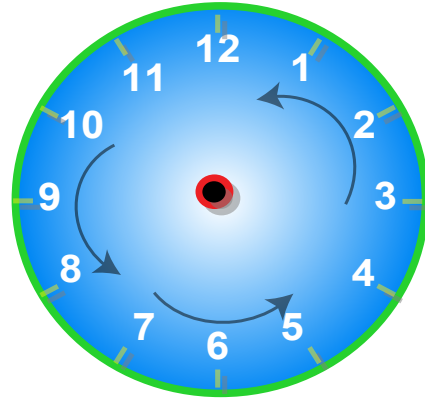
U ሕምባብ ምድርን ሳዕቤኑን፡- ተምሃሮ እስቲ መምህርኩም ንዘቐርቡልኩም ሉል /ግሎብ/ ብኢድኩም ክሸክርክር ግበሩዎ? ኣብ ዙርያ እቲ ዘንጊዶ ተሓምቢቡ?

ምድርና ኣብ ክለ ናይ ባዕላ ዘንጊ እትገብሮ ምንቅስቃስ ሕምባብ ምድሪ ይባሃል።

እቲ ዘንጊ ምድሪ እንብሎ ካብ ሰሜን ዋልታ ናብ ደቡብ ዋልታ ዝተሰመረ ናይ ሓሳብ ዘንጊ ወይድማ መስመር እዩ። ተምሃሮ ናይ ሓሳብ ዘንጊ ወይድማ መስመር ማለት ሰብ ብሓሳቡ ወይድማ ኣብ ወረቐት ዝሓንፀዎ እምበር ኣብ ምድሪ ብኣካል ዝርከብ ኣይኮነን። ምድርና ኣብ ክለ ዘንጋ ሓደ ምሉእ ሕምባብ ጌራ ንክትዞር ኣስታት 24 ሰዓታት ይወስደላ። ተምሃሮ ነቲ ሉል (ግሎብ) ክተሸክርክርዎ እንተለኹም ገሌኹም ካብ ፀጋም ናብ የማን ገሌኹም ድማ ካብ የማን ናብ ፀጋም ዶ ኣዚርኩምዎ? ምድሪ ግና ኣብ ክለ ዘንጋ ክትሕምቡብ እንተላ ካብ ፀጋም ናብ የማን ወይድማ ካብ ምዕራብ ናብ ምብራቕ ወይድማ ብተፃራሪ ኣዛውራ ሰዓትዮ።

ኣዛውራ ሰዓት

ተፃራሪ ኣዛውራ ሰዓት

ስእሊ 2.4 ኣዛውራ ሰዓት

ተምሃሮ ምድሪ ኣብ ክሊ ዘንጋ ብምሕምባብ እንታይ ሳዕቤናት ወይድማ ክስተታት ይፍጠሩ ኢልኩም ትግምቱ? እስቲ ተመያየጡ? ምድሪ ኣብ ክሊ ዘንጋ ኣብ እትገብሮ ሕምባብ ዝተፈላለዩ ተፈጥሮአዊ ክስተታት ይፍጠሩ እዮም። ብሕምባብ ምድሪ ካብ ዝፍጠሩ ክስተታት እዞም ዝስዕቡ ክልቲኦም ቀንድታት እዮም

- 1 ክስተት ምብራቕን ምዕራብን ፀሓይ።
- 2 ክስተት ምቅይያር ቐትርን ለይትን።

1 ክስተት ምብራቕን ምዕራብን ፀሓይ

ተምሃሮ ፀሓይ በሪቓ፣ ፀሓይ ዓሪባ ዝበሃል እንታይ ንምግላፅ እዩ? ፀሓይ ከመይ ትበርቑ? ከመይከ ትዓርብ? እስቲ ምስ መምህርኩም ተመያየጥሉ? ተምሃሮ ፀሓይ ባዕላ ኣይትበርቑን ኣይትዓርቡን እዮ። ፀሓይ እትበርቑ ወይድማ እትዓርብ መሲላ እትረአየና ንፃና እዩ። እዙይ ድማ ፀሓይ ኣብ ዙርያ ምድሪ እትዞር ስለዝመስለና እዩ። እቲ ሓቂ ግን ምድሪ እያ ኣብ ዙርያ ፀሓይ እትዞር እምበር ፀሓይ ኣይኮነትን ኣብ ዙርያ ምድሪ እትዞር። ምድሪ ኣብ ክሊ ዘንጋ ኣብ እትገብሮ ሕምባብ እቲ ዝተወሰነ ክፋል ምድሪ ናብ ፀሓይ ገፁ እትገብር ብርሃን ፀሓይ ይረክብ። ብኣንፃሩ ድማ እቲ ካልእ ክፋል ምድሪ ብርሃን ፀሓይ ኣይረክብን። በዙይ መሰረት ኣብቲ መጀመርያ ብርሃን ፀሓይ ዝረአየሉ ኸባቢ- ምድሪ ኩሉ ግዜ ፀሓይ በሪቓ ይበሃል። ድሕሪ ዝተወሰነ ሰዓታት-ሕምባብ-ምድሪ እዙይ ቦታ ካብ ኣንፈት ብርሃን ፀሓይ እናረሓቐ እንትኸድ ድማ ፀሓይ እናዓረበት እያ ይበሃል። በዚ መሰረት ብምኽንያት ሕምባብ ምድሪ ኣብ ውሽጢ 24 ሰዓታት ዝተወሰነ ክፋል ምድሪ ብርሃን ፀሓይ እንትረክብ እቲ ካልእ ድማ ኣይረክብን።

2 ክስተት ምቅይያር ቐትርን ለይትን

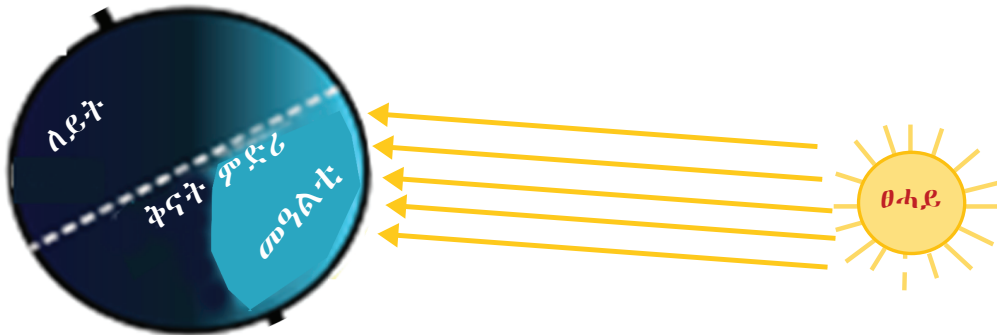
ተምሃሮ ምድሪ እንታይ ዓይነት ቐርፂ ከምዘለዎ ሪኢኹም ኣለኹም። እስቲ ሕዚ ድማ ምስ መምህርኩም ብምዃን እዚ ዝስዕብ ንጥፍት ፈፅሙ።

ንጥፈት

ኣብ ሓደ ፀልማት ክፍሊ ሉልን ላምባዲናን ሒዝኩም እተዉ። ሓደ ተምሃራይ ነቲ ላምባዲና ወሊዑ ናብቲ ሉል የብርህ። ተምሃሮ ክንደይ ዝኣክል ኣካል ናይቲ ሉል ብርሃን ረኺቡ? ክንደይ ዝኣክልኩ ፀልሚቲ?

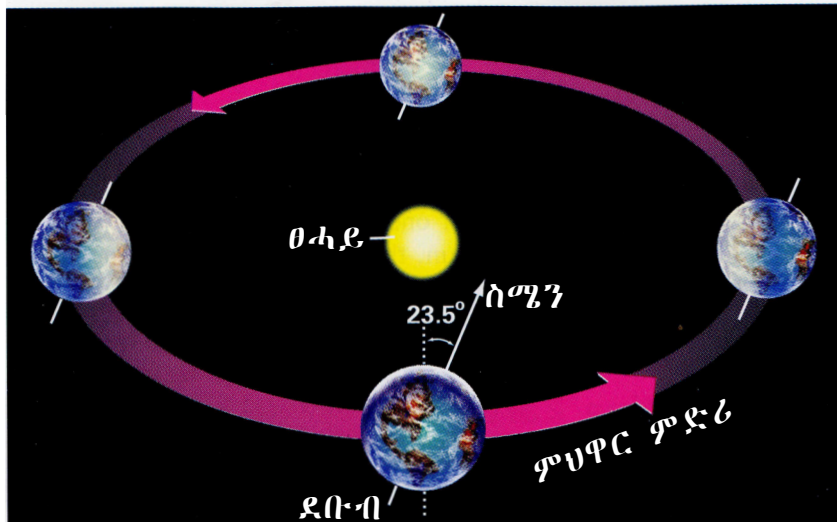
ቅርጻዊ ምድሪ ከምቲ ሉል ሓውሲ-ኸቢ እዩ። ልክዕ ከምቲ ላምባዲና ፀሓይውን ንኸሉ ኣካል ምድሪ ብሓደ ግዜ ብርሃን ኣይትህብን እያ። ኣብ ውሽጢ ሓደ ሕምባባ ምድሪ ኣብቲ ናብ ፀሓይ ኣንፈት ዘሎ ክፍለ ምድሪ ቐትሪ እንትኾን ኣብቲ ካልእ ክፋል ድማ ለይቲ ወይድማ ፀልማት እዩ። ስለዙይ ምድሪ ብምኽንያት ኣብ ክሊ ዘንጋ ተካይዶ ዘየቋርፅ ሕምባባ ኩልግዘ ዘየቋርፅ ናይ ለይትን ቐትርን ምቅይያራት ይኸሰት።

ስእሊ 2.5 ምቅይያር ቐትርን ለይትን

ለ ዑደት ምድርን ሳዕቤኑን

ተምሃሮ ዑደት ምድሪ ሓደ ካብቶም ምንቅስቃሳት ምድሪ ከምዝኾነ ተማሂርኩም ኣለኹም። ዑደት ምድሪ እንታይ እዩ? ምህዋር እንታይ ማለት'ዩ? ብምኽንያት ዑደት ምድሪ እንታይ ክስተታት ይረኣዩ? እስቲ ተመያየጡሎም። ምድሪ ኣብ ክሊ ዘንጋ እናዘረት ኣብ ዙርያ ፀሓይውን ትዘውር እያ። ምድሪ ኣብ ዙርያ ፀሓይ እትገብሮ ምንቅስቃስ **ዑደት ምድሪ** ይበሃል። ምድሪ ኣብ ዙርያ ፀሓይ ሓደ ምሉእ ዑደት ንኸትገብር 365 1/2 መግልታት ወይ ሓደ ዓመት ይወስዳላ። ምድሪ ኣብ ዙርያ ፀሓይ ዑደት ክተካይድ እንተላ ናይ ባዕላ መስመር ሒዛ እያ እትዞር። እዙይ መስመር ወይ መንገዲ ድማ ምህዋር ይባሃል። ከምዚ ኣብ ስእሊ 2.6 ቐሪቡ ዘሎ ምህዋር ክብብ ዝበለ ቐርጻ ዘለዎ'ዩ።

ስእሊ 2.6 ምህዋር ዑደት ምድሪ

ተምሃሮ ቅርጻዊ ምህዋር ምድሪ ክብብ ዝበለ'ዩ? ምሉእ ብሙሉእ ከቢብ ኣይኮነን። እዚ ዝኾነሉ ምኽንያት እንታይ ይመስለኩም? ቅርጻዊ ምህዋር ሓውሲ ኸቢ ዝኮነሉ ምኽንያት ኣብ ዝተፈላለዩ እዋናት ምድሪ ካብ ፀሓይ ዘለዎ ርሕቐት ሓደ ዓይነት ስለዝይኮነ'ዩ።

እቲ ርሕቆት ይፈላለዩ። ንኣብነት ኣብ ሓደ እዋን ምድሪ ካብ ፀሓይ ዘለዎ ርሕቆት 147 ሚሊዮን ኪሎ ሜትር እንትኾን ኣብ ካልእ እዋን ድማ ናብ 152 ሚሊዮን ኪሎ ሜትር ይበፅሕ። በዙይ ምኽንያት ቅርፂ ምህዋር ምሉእ ብምሉእ ከቢብ ዘይኮነስ ሓውሲ ኸቢዮ። ተምሃሮ ብምኽንያት ዑደት ምድሪ እንታይ ክስተታት ይፍጠሩ ይመስለኩም? ምድርና ኣብ ዙርያ ፀሓይ ኣብ ዓመት ሓደ ግዜ ሓደ ዑደት ክትፍፀም እንተላ ዝተፈላዩ ክስተታት ይረኣዩ እዮም። እቶም ቀንድታት እዞም ዝስዕቡ ክልተ ክስተታት እዮም።

- 1. ኣፈላላይ ኣብ በዝሒ ስዓታት ቐትርን ለይትን።
- 2. ክስተት ዝተፈላለዩ ወቕታታት።

1 ኣፈላላይ ኣብ በዝሒ ስዓታት ቐትርን ለይትን

ተምሃሮ ኣብ ውሽጢ ሓደ መዓልቲ (24 ሰዓታት) ክንደይ ስዓታት'ዩ ቐትሪ ክንደይ ስዓታት'ዩ ኸ ለይቲ? እዙይ ከከም ወቕቲን ቦትኡን ዝፈላለ እዩ። ንኣብነት ኣብ ከባቢኹም ሓድሓደ ግዜ ንጎሆ ሰዓት 12 ኾይኑ እናሃለዎ ፅልምት ዝበለሉ እዋን መዓስ'ዩ? ካልእ ግዜ ድማ ድሕሪ ቐትሪ ሰዓት 12 ሓሊፉ እናሃለዎ ብርሃን ፀሓይ ዝህልዎሉ እዋን ከምዘሎ ተዓዚብኩም ዶ? መዓዝ መዓዝ'ዩ ከምዚ ዝኸውን? እስቲ ተመያየጥሉ። ኣብ ምድርና ኣብ ዝተፈላለዩ ቦታታትን ኣዋርሕን ነዊሕ መዓልቲ ኣሎ፣ ነዊሕ ለይቲ ኣሎ፣ ከምኡ'ውን ሓፂር ለይቲ ወይድማ ሓፂር መዓልቲ ኣሎ እዩ። ብሓፂሩ ኣፈላላይ ስዓታት ቐትርን ለይትን ኣሎ እዩ። እዙይ ኣፈላላይ ዝኸሰተሉ ምኽንያት ዘንጊ ምድሪ ቐጥ ዝበለ ስለዘይኮነ እዩ። ዘንጊ ምድሪ ካብቲ ቐጥታዊ ኣንፈት ብ23½ ድግሪ ዘንበል ዝበለ እዩ። ተምሃሮ እስቲ ስእሊ 2.7 ብምርኣይ ዝንባለ ዘንጊ ምድሪ ኣነፂርኩም ኣፈላላይ ስዓታት ቐትርን ለይትን ከመይ ከምዝኸሰት ተመያየጥሉ?

ስእሊ 2.7 ዝንባለ ዘንጊ ምድሪ

ተምሃሮ ዘንጊ ምድሪ ዝንበል ዝበለ ብምዃኑ ኣብ ሓደ እዋን ሓደ ንፍቂ ክቢ ምድሪ ናብ ፀሓይ ገፁ እንትዘንበል እቲ ካልእ ንፍቀ ክቢ ድማ ካብ ብርሃን ፀሓይ ፍንትት ይብል። እዙይ ድማ ኣፈላላይ ቐትርን ለይትን የስዕብ። ኣብ ዝኾነ ወቕቲ ወይድማ ወርሒ ኣብ ከባቢ ቐትርት ምድሪ ለይትን ቐትርን ማዕረ እዩ። ካብ ቐትርት ምድሪ እናረሓቐና እንትንኸይድ ግና እቲ ኣፈላላይ እናወሰኸ ይኸይድ።

ኩልግዘ ሰነ 14 ኣብ መስመር ሃሩር (23°ሰሜን) ካንሰር ፀሓይ ኣብ ቅርቕርቲ ርእሲ ትውዕል። ኩልግዘ ታሕሳስ 13 ድማ ኣብ ሃሩር መስመር ካፕሪኮርን ኣብ ቅርቕርቲ ርእሲ ትውዕል። በዙይ መሰረት ቅርቕርቲ ፀሓይ ኣብ ሰሜናዊ ንፍቀ ክቢ ኣብ እትህልዎሉ ኣዋርሕ ኣብ ሰሜናዊ ንፍቀ ክቢ ነዊሕ መዓልቲ ኣብ ደቡባዊ ንፍቀ ክቢ ድማ ነዊሕ ለይቲ ይኸውን። ቅርቕርቲ ፀሓይ ኣብ ደቡባዊ ንፍቀ ክቢ እንትትህሉ ድማ ብኣንፃሩ ይኸውን። ንኣብነት ኣብ ታሕሳስ 13

እንተሆነ ግን ፀሐይ ኣብ ቅርቅርቲ ርእሲ እትወዕል ኣብ ካፕሪኮርን እዩ። ኣብዚ ዕለት'ዚ ክሳብ ደቡባዊ ዋልታ ዘሎ ክፋል ምድሪ ናብ ፀሐይ ገፁ ዝንብል ይብል። በዚ ምክንያት ካብ $66\frac{1}{2}^{\circ}$ ደቡብ ክሳብ 90° ደቡብ ዘሎ ኸባቢ ንኣስታት 24 ሰዓታት ብርሃን ፀሐይ ይርከብ። ብኣንፃሩ ድማ ካብ $66\frac{1}{2}^{\circ}$ ሰሜን ክሳብ 90° ሰሜን ዘሎ ክፋል ምድሪ በዚ ዕለት ንኣስታት 24 ሰዓታት ካብ ብርሃን ፀሐይ ስለዝኸወል ፀልማት ይኸውን።

ተምሃሮ ኩልግዘ መስከረም 13ን መጋቢት 12ን ኣብ ፍርቂ መዓልቲ ፀሐይ ኣብ ቅርቅርቲ ርእሲ ትወዕል ኣብ ቅናት ምድሪ እዩ። በዚ ምክንያት ብርሃን ፀሐይ ካብ ደቡባዊ ዋልታ ክሳብ ሰሜናዊ ዋልታ ብማዕርነት እዩ ዝበፀሕ። ኣብዘን ክልተ መዓልታት ኩሉ ክፋላት ምድሪ ማዕረ 12 ሰዓታት ቐትርን 12 ሰዓታት ለይትን ይኸውን። ተምሃሮ ዘንጊ ምድሪ ዝንብል ዝበለ እንተዘይኸውን ኔሩ እንታይ ምኾነ ኢልኩም ትግምቱ? እስቲ ተመያየጥሉ?

ኣፈላላይ ሰዓታት ቐትርን ለይትን

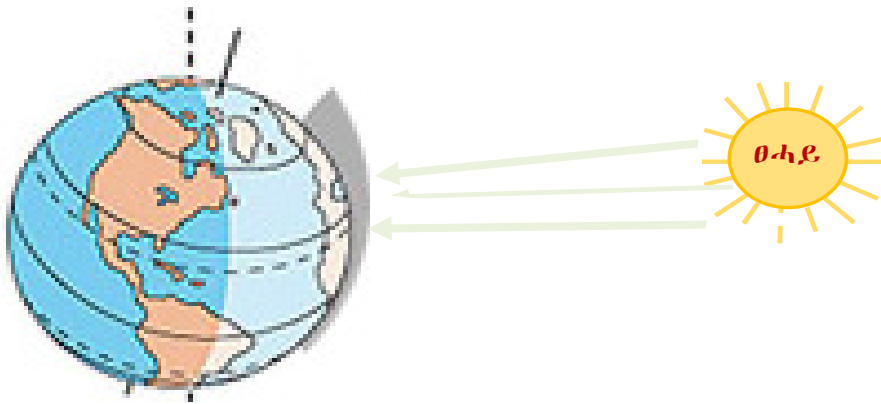
ቦታ ቅርቅርቲ ፀሐይ	ዕለት	ንውሓት ለይትን ቐትርን
መስመር ሃሩር ካንሰር	ሰነ 14	ዝነውሐ ቐትርን ዝሓፀረ ለይትን ኣብ ሰሜን ንፍቀ ክቢ
መስመር ሃሩር ካፕሪኮርን	ታሕሳስ 13	ዝነውሐ ቐትርን ዝሓፀረ ለይትን ኣብ ደቡባዊ ንፍቀ ክቢ ምድርና
ቐናት ምድሪ	መስከረም 12ን መጋቢት 13ን	ኣብ ምሉእ ዓለም ማዕረ ሰዓታት ቐትርን ለይትን

ተምሃሮ ብመሰረት እዚ ሰደቓ፣ ቅርቅርቲ ፀሐይ ኣብ መስመር ሃሩር ካንሰር እንትትህሉ ኣብ ደቡባዊ ዋልታ ንውሓት ለይትን ቐትርን ከመይ ይኸውን ትብሉ ? ኣብ ክባቢ 'ቐናት ምድሪ' ኸ?

2. ክስተት ዝተፈላለዩ ወቕታት

ተምሃሮ ኣብ ከባቢኹም ኣብዚ እዋን እዚ ኣብ ምንታይ ወቕቲ ትርከቡ? ክንደይ ወቕታት ኣለዉ? እስቲ ዘርዘርዎም? ሓደ ወቕቲ መዓዝ ተጀሚሩ መዓስ ይፍፀም? እንታይ ወቕቲኸ ይስዕብ? ምቕይያር ወቕታት ንኸህሉ መበገሲ ምክንያት እንታይ እዩ? እስቲ ኣስፊሕኩም ተመያየጡሎም?

ተምሃሮ ሓደ ካብ ሳዕቤናት ዑደት ምድሪ ኣፈላላይ ሰዓታት ቐትርን ለይትን ከምዝኾነ ተገንዚብኩም ኣለኹም። ካልእ ሳዕቤን ዑደት ምድሪ ድማ ክስታት ዝተፈላለዩ ወቕታት እዩ። ወቕታት ዝተፈላለዩ ንኸኾኑ ቀንዲ ምክንያት ዝኾኑ ዑደት ምድርን እቲ ዘንበል ዝበለ ዘንጊ ምድርን እዮም። ምድሪ ኣብ ዙርያ ፀሐይ እንተዘይትዘውር ኔራ ወቕታት ኣይመሃለዉን። ከምኡውን ዘንጊ ምድሪ ዘንበል ዝበለ እንተዘይኸውን ኔሩ ኩሉ ክፋል ምድሪ ማዕረ ብርሃን ፀሐይ ምረኽብ፣ ኣብ ወቕታት ድማ ኣፈላላይ ኣይመሃለዉን። ዘንጊ ምድሪ $23\frac{1}{2}^{\circ}$ ዘንበል ብምባሉ ሓደ ንፍቂ ምድሪ ናብ ፀሐይ ገፁ እንተዘንብል እቲ ካልእ ድማ ብኣንፃሩ ናብ ፀሐይ ገፁ ኣየዘንብልን።

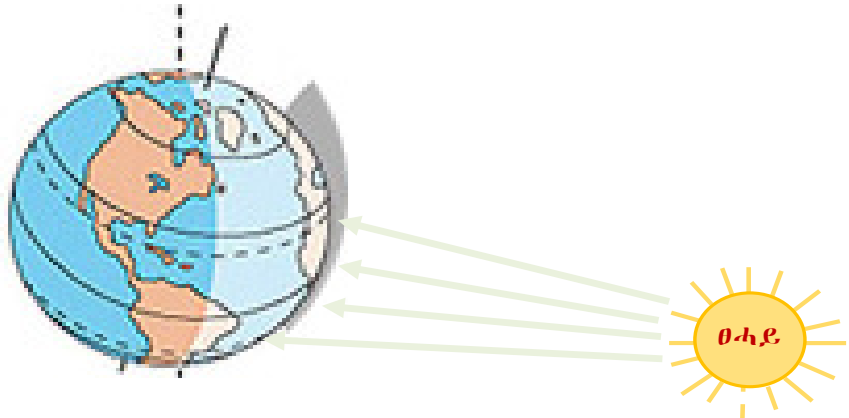
ስእሊ 2.8 ክረምቲ ሰሜን ንፍቀ ክበ.

ተምሃሮ ካብ ስእሊ 2.8 እንታይ ተገንዚብኩም? ዘንጊ ምድሪ ዘንበል ዝበለ ብምዃኑ ሰሜናውን ደቡባውን ንፍቀ ክበባት ምድሪ ዝተፈላለዩ መጠን ብርሃን ፀሓይ ይረክቡ። በዙይ ምክንያት ካብ ከባቢ ፍርቂ መጋቢት ክሳብ ከባቢ ፍርቂ መስከረም እቲ ካብ ቅናት ምድሪ ንሰሜን ኣንፈት ዘሎ ክፋል ምድሪ ናብ ፀሓይ ገፁ ዘንበል ዝበለ እዩ። በዙይ መሰረት ቐጥታዊ ብርሃን ፀሓይ ይርክብ፤ መጠን ረስኒ ድማ ውዑይ ዝኾነሉ ወቅቲ ይኸውን። እዚ ወቅቲ ድማ ክረምቲ ይበሃል። ይኹን ዳኣምበር ኣብ ክረምቲ ዝኖብ ዝረክቡ ከባብታት ብምክንያት ዝፍጠር ደበና መጠን ረስኒ ዝሕል ክብል ይኸእል እዩ።

ተምሃሮ ሕዚውን ስእሊ 2.8 ብምርኣይ እቲ ካብ ቅናት ምድሪ ንኣንፈት ደቡብ ዘሎ ክፋል ምድሪ ቐጥታዊ ብርሃን ፀሓይ ከምዘይረክብ ተገንዘቡ። ዘንጊ ምድሪ ዘንበል ዝበለ ብምዃኑ እቲ ናብ ደቡባዊ ዋልታ ዝዓርፍ ብርሃን ፀሓይ ድማ ቐጥታዊ ዘይኾነስ ዘንበል ዝበለ (ቁናን) እዩ። ስለዙይ ድማ ኣብዚ እዋን እዚ መጠን ረስኒ ዝሕል ይኸውን እዚ ወቅቲ ድማ ሓጋይ ይበሃል።

ተምሃሮ ኣብ እዋን ክረምቲ ልዑል መጠን ረስኒ ዝህሉ ብርሃን ፀሓይ ብቐጥታ ስለዝዓርፍ እዩ። ብኣንፃሩ ድማ ኣብ እዋን ሓጋይ እቲ ተመሳሳሊ ብርሃን ፀሓይ ናብ ዝሰፍሖ ኣካል ምድሪ ክዝርጋሕ ስለዘለዎ ብቐጥታ ኣይዓርፍን።

በዚ ምክንያት ድማ መጠን ረስኒ ትሑት ይኸውን። ተምሃሮ እስቲ ሕዚ ድማ ስእሊ 2.9 ተመልከቱ? እንታይ ተገንዚብኩም? ደቡባዊ ዋልታ ናብ ፀሓይ ገፁ ዘንበል ኢሉ ኣሎ።

ስእሊ 2.9 ሓጋይ ኣብ ሰሜን ንፍቀ ክበ.

ሰሜናዊ ዋልታ ድማ ካብ ቀጥታዊ ብርሃን ፀሓይ ርሒቁ ኣሎ በዙይ መሰረት ካብ ከባቢ ፍርቂ መስከረም ክሳብ ከባቢ ፍርቂ መጋቢት ኣብ ዘሎ ሽዱሽተ ኣዋርሕ ኣብ ደቡባዊ ንፍቂ ክበኡ ክረምቲ ይኸውን። ኣብዚ እዋን እዚ ኣብ ሰሜናዊ ንፍቂ ክበኡ ኣጋይ እዩ።

ዕዮ ጉጅለ

ተምሃሮ ብጉጅለ ኸይንኩም ኣብ መንጎ ወቕታታት ክረምትን ኣጋይን ብመንፅር ዝንባለ ዘንጊ ምድሪ ዘሎ ርክባትን ምትእስሳርን እንታይ ከምዝኾነ ተመያይጥኩም ፀብባብ ንክፍሉ ኣቕርቡ?

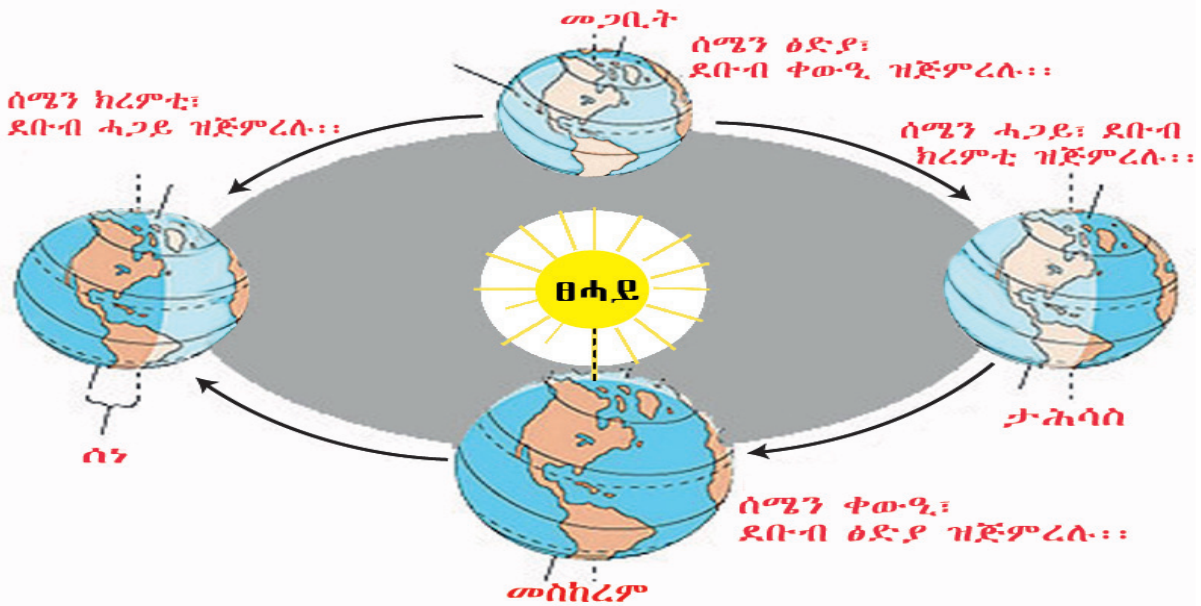
2.1 ኣርባዕተ ወቕታታት:- ተምሃሮ እቶም ኣርባዕተ ወቕታታት ዝበሃሉ እንመንዮም? ኣብ መንጎኦም እንታይ ኣፈላላይ ኣሎ? ሕድሕዲኦም መዓስ ተጀሚሮም መዓስ ይውድኡ? እስቲ ተመያየጥሉ? ተምሃሮ እዞም ዝዘርዘርኩምዎም ኣርባዕተ ወቕታታት ኣብ ኩሉ ክፋል ዓለም ይኸሰቱ እዮም ማለት ኣይኮነን። ንኣብነት ኣብ ከባቢ ቅናት ምድሪ ዓመት ምሉእ ኣብ መጠን ረስኒ ይኹን ዝኖብ ብዙሕ ኣፈላላይ የለን። ስለዙይ ዓመት ምሉእ ኣዳ ዓይነት ወቕቲ እዩ ዘሎ። ከምኡውን ኣብቲ ኣብ መንጎ መስመራት ሃሩር ካፕሪኮርንን ካንሰርን ዘሎ ክፋል ምድሪ ብግልጺ ዝኸሰቱ ክልተ ወቕታት ጥራይ እዮም። ንሳቶም ድማ ክረምትን ኣጋይን እዮም።

ካብ መስመር ሃሩር ካፕሪኮርን ክሳብ ደቡባዊ ዋልታ፣ ከምኡውን ካብ መስመር ሃሩር ካንሰር ክሳብ ሰሜናዊ ዋልታ ኣብ ዘለዉ ክፋላት ምድሪ ግና ኣርባዕተ ወቕታታት ይኸሰቱ እዮም። ንሳቶም ድማ ወቕታታት ክረምቲ፣ ቐውዕን ኣጋይን ፅድያን እዮም። ተምሃሮ ንወለድኹም ብምሕታት ቐውዕን ፅድያን መዓስ ከምዝኸሰቱ ንክፍሉ ኣቕርቡ።

ንምጥቅላል ዝኣክል፣ ተምሃሮ ብምኸንያት ዝንባለ ዘንጊ ምድርናን ከምኡውን ምድርና ኣብ ዙርያ ፀሓይ እትገበሮ ዑደትን ምቕይያር ወቕታት ይኸሰቱ። ብሓፈሻ እንትረአዩ ኣርባዕተ ፍሉጣት ወቕታት ኣለዉ። ንሳቶም ድማ መዓስን ኣበይን ከምዝኸሰቱ ኣብዚ ስዒቡ ዘሎ ሰደቓን ስእሊ 2.10ን ቐሪምልኩም ኣለዉ።

ሰደቓ 2.1 ወቕታታት

ወቕቲ	ኣብ ሰሜናዊ ንፍቀ ክበኡ	ኣብ ደቡባዊ ንፍቂ ክበኡ
ክረምቲ	ሰነ፣ ሓምሌ፣ ነሓስ።	ታሕሳስ፣ ጥሪ፣ ለካቲት
ኣጋይ	ታሕሳስ፣ ጥሪ፣ ለካቲት	ሰነ፣ ሓምሌ፣ ነሓስ
ቐውዒ	መስከረም፣ ጥቅምቲ፣ ሕዳር	መጋቢት፣ ሚያዝያ፣ ግንቦት
ፅድያ	መጋቢት፣ ሚያዝያ፣ ግንቦት	መስከረም፣ ጥቅምቲ፣ ሕዳር

ስእሊ 2.10 ኣርባዕተ ወቐትታት ምድሪ

መልመዲ 2.1

ሀ ንዝስዕቡ ሕድሕድ ሕቶ ካብዝተውሃቡ መማረጺ መልስታት ትኸክለኛ ንዝኾነ ምረፁ።

- 1 ካርታ ብመልክዕ ስእሊ ዘርእዮ እንታይ እዩ?

☐ ምሉእ ኣካል ምድሪ	☐ ክፋል ኣካል ምድሪ
☐ መርክቦ ቦታታት	☐ ኩሉ መልሲ እዩ።
- 2 ኣብ ልዕሊ ምድሪ ዝርከቡ ዝተፈላለዩ ነገራት ኣብ ካርታ ዝውከሉ ብምንታይ እዮም?

☐ ብምስልታት	☐ ብሕብርታት
☐ ብሕንፃፃት	☐ ኩሉ መልሲ እዩ።
- 3 ቅርጺ ምድሪ እንታይ ይመስል?

☐ ሓውሲ ክቢ	☐ ሬክታንግላዊ
☐ ሰጣሕ	☐ መ ስለስ ኩርናዕ
- 4 ቅርጺ ምድሪ እንታይ ከምዝመስል ብትኸክል ዘርእየና ኣየናይ እዩ?

☐ ሉል	☐ ንድፊ ካርታ
☐ ካርታ	☐ መ ኩሉ መልሲ እዩ።
- 5 መስከረም 13 ፀሓይ ኣብ ቅርቅርቲ ርእሲ እትውዕለሉ ከባቢ ኣየንኡ እዩ?

☐ መስመር ሃሩር ካንሰር	☐ ቅናት ምድሪ
☐ መስመር ሃሩር ካፕሪኮርን	☐ መ ሰሜናዊ ዋልታ

ለ ካብዞም ዝሰዕቡ ሕቶታት ትኸክል ንዝኾነ 'ሓቂ' ንዘይኮነ ድማ 'ሓሶት' ብምባል መልሱ።

- 1 ካርታ ከም እምባታትን ማያዊ ኣካላትን ዝበሉ ተፈጥሮአዊ ነገራት እምበር ሰብ ስራሕ ነገራት ዘርእይ ኣይኮነን።
- 2 ዝኾነ ካርታ ርሕቕት፣ ዕምቕት፣ ብራኸን ስፍሓትን ብትኸክል ንምልካዕ የኸእለና።
- 3 ንድፊ ካርታ ቅድሚ ካርታ ዝሰኣል እዩ።
- 4 ኣብ ዋልታ ፀሓይ ኣብ ዝኾነ ወቕቲ ኣብ ቅርቅርቲ ርእሲ ፈጊማ ኣይትውዕልን እያ።
- 5 ኣብ ከባቢ ቅናት ምድሪ ኣብ ዝተፈላለዩ ወቕታታት ኣዝዩ ዝተፈላለዩ መጠን ረስንን ዝናብን ይኸሰት እዩ።

2.3 ሳዕቤናት ወቕታታት ኣብ ሕርሻን ምርባሕ እንስሳን

ተምሃሮ ኣብ ከባቢኹም ክንደይ ወቕታታት ይኸሰቱ? እዞም ወቕታታት ኣብ ዝኸሰቱሉ እዋን ኣብ ከባቢኹም ገባራት እንታይ ስራሕቲ ይሰርሑ?

ወቕታታት ኣብ ኢትዮጵያ

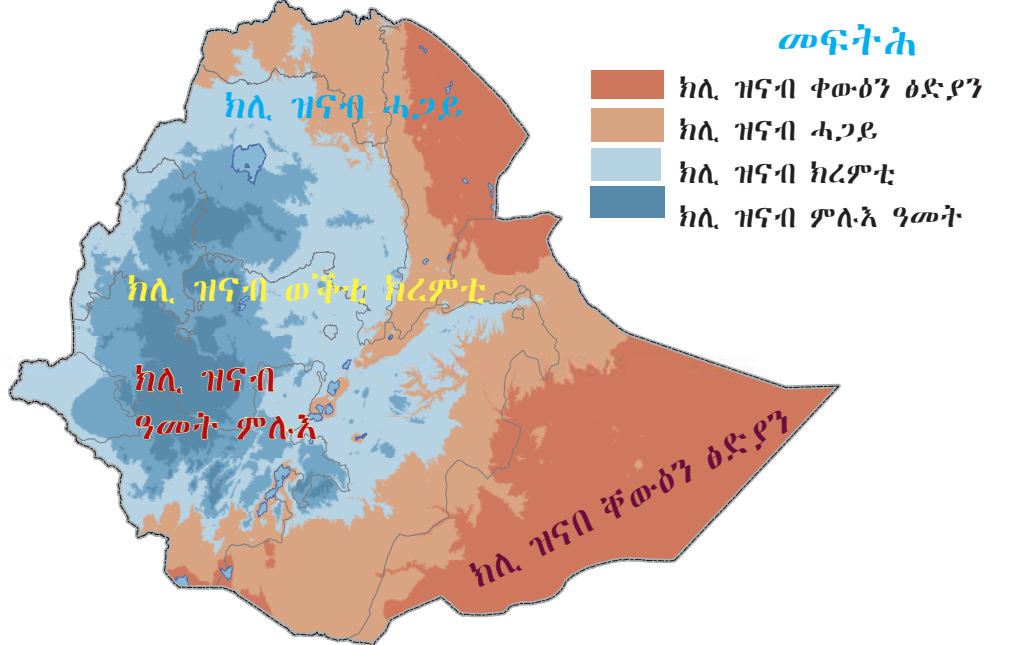
ተምሃሮ ኣብ ሃገርና ኢትዮጵያ ኸ ክንደይ ዓይነት ወቕታት ኣለዉ? መነባብሮ ህዝቢ ኢትዮጵያ ኣብ ምንታይ ዝተመስረተ እዩ? እስቲ ተመያየጡሉ? ወቕታታት ኣብ መነባብሮ ህዝብታት ዘለዎም ፅልዋ ዓብዪ እዩ። ሰባት ዝሰርሑዎም ስራሕቲ፣ ዝበልዕዎም ዓይነታት ምግቢ፣ ዝኸደንዎም ክዳውንቲ ወዘተ ብወቕታታት ዝፅለዉ እዮም። ወቕታታት እንትልወጡ ኩነታት ኣየር ይልወጥ፣ መጠን ረስኒ ይልወጥ፣ ኣንፈታት ንፋስ ይቕየር፣ ደበና ይለዋወጥ ወዘተ። ብሓፈሻ እንትረእ መነባብሮ ህዝቢ ኢትዮጵያ ኣብ ሕርሻ ዝተመስረተ እዩ። ሕርሻ ድማ ዝተፈላለዩ ዓይነታት ዝራእቲ ምፍራይን ምርባሕ እንስሳን ዘጠቓለለ እዩ። ሕርሻ ሃገርና ብቐንዱ ኣብ ዝናብ ዝተደረኸ እዩ። በዚ ምክንያት ኣብ መነባብሮ ሓረስቶትን ኣርባሕቲ እንስሳትን ዘለዎ ፅልዋ ዓብዪ እዩ። ዝናብ ኣብ ወቕቲ እንተዘይዘኒቡ ህዝቢ ኢትዮጵያ ንድርቂ ይቃላዕ፣ ሓረስታይ ዝበልዖ ይስእን፣ ኣርባሕቲ እንስሳት ብምክንያት ሕፅረት ማይን ሳዕርን ጥሪቶም ይሞታ፣ ንሳቶም ድማ ንስደትን ጥሜትን ይቃልዑ።

ነባሪ ኣየር ኢትዮጵያ ብቐንዱ ኣብ ብራኸ ዝተደረኸ እዩ። ኣብ ዝተፈላለዩ ብራኸ ዝተፈላለዩ ዓይነታት ነባሪ ኣየር ኣለዉ። ባእታታት ነባሪ ኣየር ብሕልፊ ድማ ረስንን ዝናብን ብወቕታታት ዝፈላለዩ እዮም። ሓደ ቦታ ኣብ ሓደ ወቕቲ ዝናብ እንትረክብ ካልእ ቦታ ኣብ ተመሳሳሊ ወቕቲ ዝናብ ኣይረክብን። ብሓፈሻ እንትረእ ካብ ሰነ ክሳብ መስከረም ኣብ ዘሎ ወቕቲ ክረምቲ መብዛሕትኡ ኸባቢታት ሃገርና ዝናብ እንትረክብ ብምብራቓዊ መታሕት ዘሎ ቦታ ግና ኣይረክብን። ብኣንፃሩ ድማ መብዛሕትኡ ክፋል ሃገርና ኣብ እዋን ሓጋይ ዝናብ ኣይረክብን ነገር ግን ኣብ ከባቢ ሰሜን ምብራቕ ግና እዚ ወቕቲ ዝናብ ዝዘንበሉ እዩ። ተምሃሮ ኣብ ኢትዮጵያ ኣርባዕተ ወቕታታት ከምዘለዉ ተመያይዎኩም ኣለኹም። እስቲ ዘርዝርዎም? ናይ ዞም ወቕታት ሳዕቤናት ብቐንዱ ኣብ ዝናብ ዝተመስረቲ እዮም። ምክንያቱ ድማ መነባብሮ ህዝብና ኣብ ሕርሻ ስለዝተደረኸ እዩ።

ክልላት ዝናብ ሃገርና፡-

ዝተፈላለዩ ካባቢታት ሃገርና ኣብ ዝተፈላለዩ ወቕታት ዝናብ ይረኽቡ። ዝረኽቡዎ መጠን ዝናብ'ውን ዝተፈላለዩ እዩ። ብመንፅር ዝናብ ዝረኽብሉ ወቕታትን መጠንን ኢትዮጵያ ኣብዞም ዝሰዕቡ ኣርባዕተ ክልላት ዝናብ ትምቀል። ንሳቶም ድማ፡-

1. **ክል. ዝናብ ዓመት ምሉእ፡-** ከባቢታት ደብባዊ ምዕራብ ኢትዮጵያ ዓመት ምሉእ ዝናብ ዝዘንበሉ ክል. እዩ። እዚ ብክፋል ክልላት ኦሮሚያን ህዝብታት ደቡብን ዝሓቆፈ እዩ። ኣብዙይ ክል. ዝለዓለ መጠን ዝናብ ዝርከብ ኣብ እዞን ክረምቲ እንትኾን ኣብ እዞን ሓጋይ እውን ይንኪ እምበር ዝናብ ኣሎ እዩ። እዚ ኸባቢ ዝናብ ዝረኽብሉ ብምኽንያት ዘለዎ ልዑል ብራኽ እዩ። ኣብዙይ ኸባቢ ዝርከቡ ትሑት ብራኽ ዘለዎም ቆላታት ከምዘይ ዝበለ ዓመት ምሉእ ዝናብ ኣይረኽቡን።
2. **ክል. ዝናብ ወቕቲ ክረምቲ፡-** ተምሃሮ ወቕቲ ክረምቲ ማለት ቅርቅርቲ ፀሓይ ኣብ ሰሜናዊ ወይ ደቡባዊ ንፍቀክቢ እትርከበሉ እዞን ማለት እዩ። መብሃሕትኡ ክፋል ኢትዮጵያ ካብ ሰነ ክሳብ መስከረም ኣብ ዘሎ ወቕቲ-ክረምቲ እዩ ዝናብ ዝረክብ። ኣብ ሰሜን ምዕራብ፣ ደቡብ ምዕራብ፣ ደቡብ ምብራቕ፣ ማእኸልን ሰሜናዊ ኸፋልን ኢትዮጵያ ዝርከቡ በረኽቲ ቦታታት ኣብዙይ ወቕቲ እዮም ዝናብ ዝረኽቡ። ኣብ ዙርያ እዞም ቦታታት ዝርከቡ ሓደ ሓደ መታሕት'ውን ዝተወሰነ ዝናብ ይረኽቡ እዮም። ቅርቅርቲ ፀሓይ ኣብ ሰሜናዊ ንፍቀ ኸቢ ኣብ እትርከበሉ እዞን ወቕቲ ክረምቲ እዩ። በዚ ምክንያት ድማ ካብ ደቡባዊ ውቅያኖስ ኣትላንቲክ ዝበገሱ ጠሊ ዝሓዘሉ ንፋሳት ንሃገርና ዝናብ ይህቡ።
3. **ክል. ዝናብ ወቕቲ ቐውዕን ዕድያን፡-** እዙይ ክል-ዝናብ ኣብ ከባቢታት ደቡብ ምብራቕ ኢትዮጵያ ዝርከቡ ትሑት ዝበለ ብራኽ ዘለዎም ቦታታት ዘካተተ እዩ። ኣብዞም ወቕታት ካብ ውቅያኖስ ህንዲ ናብ ምብራቕ ቐርኒ ኣፍሪካ ገም ዝነፍሱ ንፋሳት እዮም ነዙይ ከባቢ ዝናብ ዝህቡ።
4. **ክል. ዝናብ ሓጋይ፡-** እዙይ ክል. ኣብ ከባቢታት ሰሜን ምብራቕ ኢትዮጵያ ዝርከብ እዩ። ኣብዙይ እዞን ሓጋይ ቅርቅርቲ ፀሓይ ኣብ ከባቢ መስመር ሃሩር ካፕሪኮርን እያ ትርከብ። በዙይ ምኽንያት ድማ ካብ ማእኸላይ እስያ ተበጊሶም ብቐይሕ ባሕሪ ኣቢሎም ዝነፍሱ ንፋሳት መጠኑ ልዑል ዘይኮነ ዝናብ ይህቡ።

ካርታ 2.1 ክልታት ዝናብ ኢትዮጵያ፡፡

ዕዮ ጉጅለ

ተምሃሮ አብ ሰለስተ ጉጅለታት ተመቐልኩም ብሓፈሻ አብ ኢትዮጵያ ብፍላይ ድማ አብ ከባቢኹም ተመስሪትኩም አብዞም ዝስዕቡ ተመያይጥኩም ፀብፃብ ንኸፍሊ ኣቕርቡ።

ጉጅለ ሓደ

አብ ወቕቲ ክረምቲ እንታይ ዓይነት ንጥፊታት ሕርሻ ይካየዱ? አብ ቆላታት ዝነበሩ ኣርባሕቲ እንስሳ ኸኣ አብ ምንታይ ይነጥፉ?

ጉጅለ ክልተ

አብ ወቕቲ ሓጋይ እንታይ ዓይነት ንጥፊታት ሕርሻ ይካየዱ? አብ ምርባሕ እንስሳ ዝተዋፈሩ ሳባት ከኣ አብ ምንታይ ይነጥፉ?

ጉጅለ ሰለስተ

አብ ወቕታታት ቀውዕን ፅድቅን ቀንዲ ንጥፊታት ሕርሻ እንታይ እዮም? አብ ምርባሕ እንስሳ ዝተዋፈሩ ሳባት አብዞም ወቕታታት ብቐንዱ አብ ምንታይ ይነጥፉ?

ተምሃሮ ሳዕቤናት ወቕታታት አብ መነባብሮ ሓረስቶት ይኹን ኣርባሕቲ እንስሳት ዓብይ ፅልዎ ኣለዎ እዩ። ዝናብ አብ ወቕቲ እንትዘንብ ሓረስቶት ፍርያቶም ይስሰን፤ መነባብሮኡም ይመሓየሽ።

ተምሃሮ ደንጉዩ ዘኒቡ ቐልጢፉ እንተቋርፅ ወይድማ ድማ ጨሪሱ አብ ወቕቲ እንተዘይዘኒቡ እንታይ ሳዕቤናት ይህልዎ ትብሉ? እስቲ ተመያየጡሉ?

ወቕታት አብ መነባብሮ ህዝብታት ኣርባሕቲ እንስሳትውን ዓብይ ግደ ኣለዎም እዩ። ዝናብ አብ ወቕቲ እንትዘንብ እንስሳታት እኹል ሳዕርን ምግብን ይረኽቡ። እዙይ ምስተወደአ ድማ እቶም ሰባት ጥሪቶም ሒዞም ኩልግዜ ካብ ቦታ ናብ ቦታ እናዞሩ ሳዕርን ማይን ይእልሹ። አብ ዝዞሩሉ እዞን ወቕታት እዮም መሰረት ዝገብሩ። ኣበየናይ ወቕቲ፣ ኣበይ ቦታ እንታይ ዓይነት ሳዕርን ማይን ከም ዝርከብ ይፈልጥዎ እዮም። ካልእ ሳዕቤን ወቕታታት ድማ አብ ሩባታት ኢትዮጵያ ዝርከብ ትሕዝቶ ማይ እዩ። ገለገለ ሩባታት ቐወምቲ ኾይኖም ዓመት ምሉእ ዝፈሱ እዮም። ንኣብነት ሩባታት ኣባይ፣ ዋቢሸባይ፣ ተከዘን ዝመሳሰሉን ዓበይቲ ሩባታት ቐወምቲ እዮም። ነገር ገን ካልኣት እናእሸቲ ሩባታት እውን አብ እዞን ወቕቲ ዝናብ ጥራሕ ዝፈሱ ኣለዉ። እዞም ወቕታዊ ሩባታት ሓድሓደ ግዜ ሓደገኛ ውሕጅ ፈጠሮም አብ ህይወትን ንብረትን ብዙሕ ጉድኣት የብፀሑ እዮም። አብ ኢትዮጵያ አብ ዝተወሰኑ ዓመታት ሃፍትታት ማይ ሃገርና ዝንክየሉ ግዜ ኣሎ እዩ። እዚ ድማ ድርቂ ስለዘስዕብ አብ ደቅሰባት ዓብይ ጉድኣት የብፀሕ።

መጠቓሰሲ

ካርታ ምሉእ ኣካል ምድሪ ወይድማ ክፋሉ ብመልክዕ ስእሊ አብ ወረቐት ኣዝዩ ኣንኢሱ ዝርእይ እዩ። ረብሓ ካርታ ብዙሕ እዩ። ካርታ መርክቦ፣ ርሕቐት፣ ኣንፈት፣ ስፍሓት ንምርካብ ይጠቐመና ብተወሳኺውን ዝርገሐ ህዝቢ፣ እፀዋት፣ መንገድታት ወዘተ የርእየና። ካብ ካርታ እዞም ረብሓታት ንምርካብ ግና ዝተፈላለዩ መንገድታት ክንጥቀም ይገባእ። ሚዛን ካርታ፣ ኣንፈት ሓባሪ ቐስቲ፣ መፍትሕ ካርታ ብሓፈሻ ህዳግ ካርታ ብግቡእ ክንጥቀም ኣለና። ዝኾነ ካርታ ቕድሚ ምስኣሉ ግና ንድፊ ካርታ ክስራሕ ግድን እዩ።

ቅርፂ ምድሪ እንቁላሊሕ ዝመሰልን ክብብ ዝበለን እዩ። ምድርና ንሓንቲ ሰከንድኳ ደው ዘይትብል ኣብ ምሉእ ምንቅስቓስ እያ ትርከብ። እቶም ክልተ ዓበይቲ ምንቅስቓሳታ ሕንባብ ምድርን ዑደት ምድርን ይበሃሉ። ሕንባብ ምድሪ ዝበሃል ምድርና ኣብ ክሊ ዘንጋ እትገብሮ ምንቅስቓስ እንትኾን ዑደት ምድሪ ድማ ምድርና ኣብ ዙርያ ፀሓይ እትገብሮ ዑደት እዩ።

ምድሪ ኣብ ክሊ ዘንጋ ኣብ እተካይዶ ሕንባብ ዝተፈላለዩ ተፈጥሮአዊ ክስተታት ይፍጠሩ እዮም። ካብዚኣቶም እቶም ክልተ ክስተት ምብራቕን ምዕራብን ፀሓይ ከምኡውን ክስተት ምቅይያር ቀትርን ለይትን እዮም። ምድሪ ኣብ ክሊ ዘንጋ ኣብ እትገብሮ ሕንባብ ንዝተወሰነ ክፋል ምድሪ ናብ ፀሓይ ገፁ ንትገብር ብርሃን ፀሓይ ይረክብ። ብኣንፃሩ ድማ እቲ ካልእ ክፍሉ ብርሃን ፀሓይ ኣይረክብን። በዙይ መሰረት ብምኽንያት ሕንባብ ምድሪ ኣብ ውሽጢ 24 ሰዓታት ዝተወሰነ ክፋል ምድሪ ብርሃን ፀሓይ እንትረክብ እቲ ዝተረፈ ክፋል ድማ ብርሃን ፀሓይ ስለዘይረክብ ፀልማት ይኸውን።

ምድሪ ኣብ ዙርያ ፀሓይ ኣብ እትገብሮ ሓደ ዓመት ዝወስድ ሓደ ዑደት ክልተ ዓበይቲ ክስተታት ይፍጠሩ። ካብኣቶም ድማ እቲ ሓደ ክስተት ኣፈላላይ በዝሒ ሰዓታት ቐትርን ለይትን እንትኾን እቲ ካልኣይ ድማ ክስተት ዝተፈላለዩ ወቕታታት እዩ። ዘንጊ ምድሪ ብ22.5° ዝንብል ዝበለ እዩ። ዘንጊ ምድሪ ቐጥ ዝበለ ስለዘይኾነ ኣብ ሓደ እዋን ሓደ ንፍቀ ክቢ ምድርና ናብ ፀሓይ ገፁ እንተዘንብል እቲ ዝተረፈ ድማ ካብ ብርሃን ፀሓይ ኸውል ይብል። እዙይ ድማ ኣፈላላይ ቐትርን ለይትን የስዕብ። ክስተት ዝተፈላለዩ ወቕታታት ሓደ ካብ ሳዕቤናት ዑደት ምድሪ ብምጅኑ ኣብ ውሽጢ ሓደ ዓመት ኣብ ዝተፈላለዩ ቦታታትን ወቕታታትን ዝኸሰቱ 4 ወቕታታት ኣለዉ። ኣብ ሰሜናዊ ንፍቀ ክቢ እዋን ክረምቲ እንትኾን ኣብቲ እዋን እቲ ኣብ ደቡባዊ ንፍቀ ክቢ ሓጋይ ይኸውን። ከምኡውን ኣብ ደቡብ ዕድያ እንትኾን ብሰሜን ቐውዒ ይኸውን። እዞም 4 ወቕታታት ኣብ ኩሉ ክፋላት ዓለም ይኸሰቱ እዮም ማለት ግን ኣይኮነን። ንኣብነት ኣብ ከባቢ ቕናት ምድሪ ዓመት ምሉእ ኣብ መጠን ረስኒ ይኹን መጠን ዝናብ ዝረእ ኣፈላላይ ስለዘየለ ሓደ ወቕቲ እዩ ዘሎ። ከምኡውን ኣብ ሞንጎ መስመራት ሀሩር ካፕሪኮርን ካንሰርን ዘሎ ክፋል ምድሪ ብግልፂ ዝኸሰቱ ክልተ ወቕታታት ጥራይ እዮም። ኣብ ሓደ ዓመት ብግልፂ ዝረከዩ ኣርባዕተ ወቕታታት ዝኸሰቱ ኣብ ሞንጎ መስመራት ሃሩር ካንሰርን ሰሜናዊ ዋልታን ከምኡውን ካፕሪኮርን ደቡባዊ ዋልታን ዘለዉ ቦታታት እዩ።

ማህደረ ቃላት

ቁልፊ ቃላት	ትርጉም / መብራህርሂ
1 ሕምባብ - ምድሪ	ምንቅስቓስ ምድሪ ኣብ ክሊ ዘንጋ።
2 ዑደት ምድሪ	ምድሪ ኣብ ዙርያ ፀሓይ እትገብሮ ዙረት።
3 ምህዋር ምድሪ	ምድርና ዑደት ምድሪ ክተካይድ እንተላ እትኸተሎ
4 ክረምቲ	ምድርና ዑደት ምድሪ ክተካይድ እንተላ እትኸተሎ
5 እፅዋት ተፈጥሮ	ብዘይ ኢድ ኣእታውነት ደቂ ሰባት ብተፈጥሮ ጥራይ

መጠቻ ስሌት ስቶታት

ሀ “ካብዞም ዝሰዕቡ ሕቶታት ትኸክል ንዝኾኑ “ሓቂ” ትኸክል ንዘይኮኑ ድማ “ሓሶት” ብምባል መልሱ።

- 1 ካርታ ናይ ሓደ ቦታ መርክቦ ዘርእይ እምበር ርሕቕት ዝዕቀነሉ ኣይኮነን።
- 2 ቕርጺ ምድሪ ብትክክል ከርእየና ዝኸእል ካርታ እንተይኮነስ ሌል እዩ።
- 3 ምድርና ኣብ ዓመት ሓደ ግዜ ምንቅስቓሳታ ደው ትብል እያ።
- 4 ምድርና ኣብ ክለ ናይ ባዕላ ዘንጊ እትገብር ምንቅስቓስ ሕምባብ - ምድሪ ይበሃል።
- 5 ፀሓይ ኣብ ዙርያ ምድሪ ትዘውር።
- 6 ሓፂር ወይ ነዊሕ ለይቲ (መዓልቲ) ዝኸሰት ዘንጊ ምድሪ ቐጥ ዝበለ ስለዘይኮነ እዩ።
- 7 ኣብ ከበብታት ዋልታ ኣብ መዓልቲ 24 ሰዓታት ብርሃን ዝህልወሉ እዋን ኣሎ እዩ።
- 8 ምድሪ ኣብ ዙርያ ፀሓይ ስለ እትዘውር ወቕትታት ይኸሰቱ።
- 9 ከባቢታት ደቡብ ምብራቕ ኢትዮጵያ ኣብ ክለ ዝናብ ወቕትታት ቐውዕን ዕድያን ዝርከቡ እዮም። ኣብ ኢትዮጵያ ቐወምትን ወቕታውን ሩባታት ኣለዉ እዮም።

ለ ንሕድሕድ ሕቶ ካብ ዝተወሃቡ መማረዕታት እቲ ዝበለፀ ትኸክል ዝኾነ መልሲ ምረፀ።

- 1 ካርታ እንታይ ዘርእይ እዩ?
 - ሀ ምሉእ ኣካል ምድሪ ሐ ኣዝዩ ኣንኢሱ ዘርእይ
 - ለ ክፋል ኣካል ምድሪ መ ኩሉ መልሲ እዩ።
- 2 ምድሪ እንታይ ዓይነት ቕርጺ ኣለዎ?
 - ሀ ሰጣሕ ለ ሓውሲ ኸቢ ሐ ሬክታንግላዊ መ ስሉስ ኩርናዕ
- 3 ዘንጊ ምድሪ ዝበሃል
 - ሀ ካብ ምብራቕ ናብ ምዕራብ ዝተሰመረ እዩ።
 - ለ ብኣካል ዝርከብ መስመር ምድሪ እዩ።
 - ሐ ናይ ሓሳብ መስመር እዩ።
 - መ ኩሉ መልሲ እዩ።
- 4 ካብ ሳዕቤናት ሕምባብ ምድሪ ሓደ ዝኾነ ኣየንኡ እዩ?
 - ሀ ክስተት ዝተፈላለዩ ወቕትታት።
 - ለ ክስተት ምቕይያር ቐትርን ለይትን።
 - ሐ ክስተት ክረምትን ሓጋይን
 - መ ክስተት ኣፈላላይ ኣብ በዝሒ ሰዓታት ቐትርን ለይትን።
- 5 ካብዞም ዝሰዕቡ ትኸክል ዘይኮነ ኣየንኡ እዩ?
 - ሀ ኣብ ዝኾነ ወቕትን ቦታ ለይቲ 12 ሰዓታት ቐትሪ ድማ 12 ሰዓታት እዩ።
 - ለ ኣብ ዝኾነ ወቕቲ ወይ ወርሒ ኣብ ከባቢ ቕርጺ ምድሪ ለይትን ቐትርን ማዕረ እዩ።
 - ሐ ኩሉ ግዜ ስነ 14 ኣብ መስመር ካንሰር ፀሓይ ኣብ ቕርቕርቲ ርእሲ ትውዕል።
 - መ ካብ ቕርጺ ምድሪ ንኣንፊት ዋልታታት እንትንሰይድ ኣፈላላይ ሰዓታት ለይትን ቐትርን እናወሰኸ ይኸይድ።

- 6 ኣብ ሰሜናዊ ንፍቀ ኸቢ ወርሕታት መጋቢት፣ ሚያዝያን ግንቦት እንታይ ወቕቲ እዮም?
 ሀ ቐውዒ ለ ዕድያ ሐ ክረምቲ መ ሓጋይ
- 7 ኣብ ከባቢ ደቡብ ምዕራብ ኢትዮጵያ ዘለው በረኽቲ ቦታታት
 ሀ ዝናብ ዝረኽቡ ኣብ እዋን ሓጋይ እዮ።
 ለ ዝናብ ዳርጋ ኣይረኽቡን እዮም።
 ሐ ኣብ እዋን ቐውዕን ዕድያን ዝናብ ዝረኽቡ እዮም።
 መ ዓመት ምሉእ ዝናብ ይረኽቡ እዮም።

ሐ ንሕድሕድ ሕቶ ኣብዝተውሃበ ባዶ (ክፍቲ) ቦታ ትኸክለኛን ቅኑዕን መልሲ ሃቡ።

- 1 ምድሪ ኣብ ክሊ ናይ ባዕላ ዘንጋ እትገብሮ ምንቅስቓስ _____ ይበሃል።
- 2 ኣብ መሬት ዘሎ ርሕቐት ኣብ ካርታ ብኸንደይ ንኢሱ ከም ዝተሰኣለ ዝሕብር መግለጺ _____ ይበሃል።
- 3 ምድሪ ኣብ ዙርያ ፀሓይ እትገብሮ ምንቅስቓስ _____ ይበሃል።
- 4 ምድሪ ኣብ ዙርያ ፀሓይ እንትትዘውር ናይ ባዕላ መስመር ሒዛ እያ እትዞር።
 እዙይ ድማ _____ ይበሃል።
- 5 ኣርባዕተ ወቕትታት ዝበሃሉ _____ ፣ _____ ፣ _____ ን _____ እዮም።

መ ንጥፊት ንድፊ ካርታ ምድላው

ነዘም ዝስዕቡ ሓበሬታታት መሰረት በምግባር ኣብ ደብተርኩም ናይ ሓደ ጣቢያ ንድፊ ካርታ ሰኣሉ። መርክቦ ናይቶም ዝተገለፁ ቦታታት ኣብ ትኸክለኛ ቦተኦም ኣስፍሩ፣ ህዳግ ካርታ እውን ተጠቐሙ።

- 1 ካርታ ጣቢያ ማዕርነት እዩ።
- 2 ቅርጺ መሬት እታ ጣቢያ ዘይስሩዕን ሓውሲ ሬክታንግልን ክብን እዩ።
- 3 ሚዛን ካርታ ሓደ ሴንቲ ሜትር ንፍርቂ ኪሎሜትር ዝብል ተጠቐሙ።
- 4 ካብ ምዕራባዊ ጫፍ ናይቲ ጣቢያ ናብ ጫፍ ምብራቕ እቲ ጣቢያ ኣስታት 7 ኪሎ ሜትር ርሕቐት ኣሎ።
- 5 ካብ ጫፍ ሰሜን እቲ ጣቢያ ክሳብ ጫፍ ደቡብ ድማ ኣስታት 9 ኪሎ ሜትር ርሕቐት ኣሎ።
- 6 ካብ ሰሜን ምዕራብ እቲ ጣቢያ ናብ ደቡብ ምብራቕ ሰንጠቐ ዝሓልፍ ሓደ ሩባ ሰኣሉ።
- 7 ጫፍ ደቡብ ምዕራብ እቲ ጣቢያ ምስ ጫፍ ሰሜን ምብራቕ እቲ ጣቢያ ዘራኽብ ሓደ እናተምዘገዘገ ዝሓልፍ ፅርግያ መንገዲ ሰኣሉ።
- 8 ኣብ ደቡባዊ ኸፋል እቲ ጣቢያ ሓደ ቤተክርስቲያን ሰኣሉ። ካብኡ ንኣንፊት ሰሜን ኣስታት ክልተ ኪሎ ሜትር ርሕቐት ኢሉ ድማ ሓደ መስጊድ ኣርእዩ።
- 9 እቲ ሩባን እቲ ፅርግያን ኣብ ዝራኽቡሉ ቦታ ሓደ ቢንቶ /ድልድል/ ኣቐምጡ።
- 10 ኣብ ሰሜን እቲ ጣቢያ ሓደ ንእስ ዝበለ ቓላይ ኣቐምጡ።
- 11 ኣብ ህዳግ ካርታ ኣንፊት ካርታ ዘርእይ ቀስቲ ኣቐምጡ።
- 12 መፍትሕ ካርታ ብዝግባእ ኣቐምጡ።

ምዕራፍ ሰለሰተ

ከባቢና

ውዕኢታት`ዘ ምዕራፍ

ተምሃሮ ነዚ ምዕራፍ ምስተምሃርኩም

- ቀንዲ ዓይነት እፅዋትን እንስሳት ዘገዳምን ምስ ሜላታት ዕቀባን ትርድኡ።
- ሳዕቤን ቅልጡፍ ዕብየት በዝሒ ህዝቢ ኣብ እፅዋትን እንስሳት ዘገዳምን ትግንዘቡ።

ብቕዓታት እዚ ምዕራፍ፡-

ተምሃሮ እዙይ ምዕራፍ ምስተምሃሩ እዞም ዝስዕቡ ብቕዓታት ትጭብጡ፡፡

- ◆ ቀንዲ ዓይነታት እፅዋት ተፈጥሮ ኢትዮጵያ ንቀርኒ ኣፍሪካን ተለልዩ።
- ◆ ቀንዲ ዓይነታት እንስሳት ዘገዳም ኢትዮጵያን ቀርኒ ኣፍሪካን ተዝርዝሩ።
- ◆ ልሙድን ብርቂ እንስሳን ኢትዮጵያን ቀርኒ ኣፍሪካን ትመምዩ።
- ◆ ረብሐ እፅዋት ተፈጥሮን እንስሳት ዘገዳምን ኣብ ኢትዮጵያን ቀርኒ ኣፍሪካን ተረጋግፁ።
- ◆ ረብሐ ምሕላው መንበሪን እንስሳት ዘገዳምን ተርድኡ።
- ◆ እፅዋትን እንስሳት ዘገዳምን ንምንታይ ከምዝሕለው ተብርሁ።
- ◆ ሳዕቤን ቅልጡፍ ዕብየት በዝሒ ህዝቢ ኣብ እፅዋትን እንስሳት ዘገዳምን ትትንትኑ።
- ◆ ኣብ ንጥፊታት ዕቀባ ከመይ ከምዝሰተፉ ትፈልጡ።
- ◆ ቐንዲ ሜላታት ኣተዓቓቕቕባ እፅዋት ተፈጥሮን እንስሳት ዘገዳምን ትገልፁ። ነዞም ንጥፊታት ምስ ከባቢኦም ወይ ፍሉጥ ከባብታት የዛምዱን ኣብ ዕቀባ ትሳተፉን።
- ◆ ንረብሐ ብርቂ እንስሳት ኢትዮጵያ ኣድናቆት ተርእዩ።

መጻጠያ

ተምሃሮ አብ ምዕራፍ ሓደ ትምህርቲ ሕብረተሰብ 5% ክፍሊ ብዛዕባ መርክቦ ቐርኒ ኣፍሪካ ተማሃርኩም ነይርኩም ኢኹም። ኣብዚ ምዕራፍ ሰለስተ ድማ መቐፀልታ ምዕራፍ ሓደ ዝኾነ ብዛዕባ ኣብ ቐርኒ ኣፍሪካን ኢትዮጵያን ዝርከቡ እፀዋት ተፈጥሮን እንስሳት ዘገዳምን ክትመሃሩ ኢኹም። ኣብ ቐርኒ ኣፍሪካ ዝርከቡ እፀዋት ተፈጥሮን እንስሳት ዘገዳም ዝንፀረሉ፣ ረብሐኦም ብሕልፊ ብመንፅር ምሕላው ሚዛን ተፈጥሮን ብመዳይ ቱሪዝም ዝርከብ እቶት ዝበርሃሉን ምዕራፍ'ዩ። ኣብ መወዳእታ'ዚ ምዕራፍ ድማ ቐልጡፍ ዕብዮት በዝሒ ህዝቢ ኣብ ልዕሊ እፀዋት ተፈጥሮን እንስሳት ዘገዳምን ዝህልዎ ፀቕጥን ሳዕቤንን ዝንፀረሉን ንምዕቃዎም ክግበሩ ዝግበኦም ምንቅስቓሳትን ዝቐርቡሉ'ዩ። እዚ ምዕራፍ ብካርታታት፣ ስእልታትን መልመድታትን'ውን ስለተሰነዩ ንምርድኡን ንክተፅንዑን ኣዕርዩ ሓጋዛይ ኣግባብ ከምዘለዎ ተሓሲቡ ዝተዳለዎ'ዩ።

3.1 ቀንዲ ዓይነታትን ረብሐን እፀዋትን እንስሳት ዘገዳምን

3.1.1 ቀንዲ ዓይነታት እፀዋት ተፈጥሮ

ኣብ ዓለም ዝርከቡ ዝተፈላለዩ ዓይነታት ተኸሊ እፀዋት ይበሃሉ። እፀዋት ተፈጥሮ እንታይ እዮም?

ብዘይ ወዲሰብ ኢድ ኣእታውነት ብተፈጥሮ ዝበቐሉ ተኸልታት እፀዋት ተፈጥሮ ይበሃሉ። ወዲሰብ ተኸልታዎም ዝበቐሉ ድማ ሰብ-ተከል እፀዋት ይበሃሉ። ኣብ ሃገራት ቐርኒ ኣፍሪካ ዝተፈላለዩ ዓይነት እፀዋት ተፈጥሮ ይርከቡ።

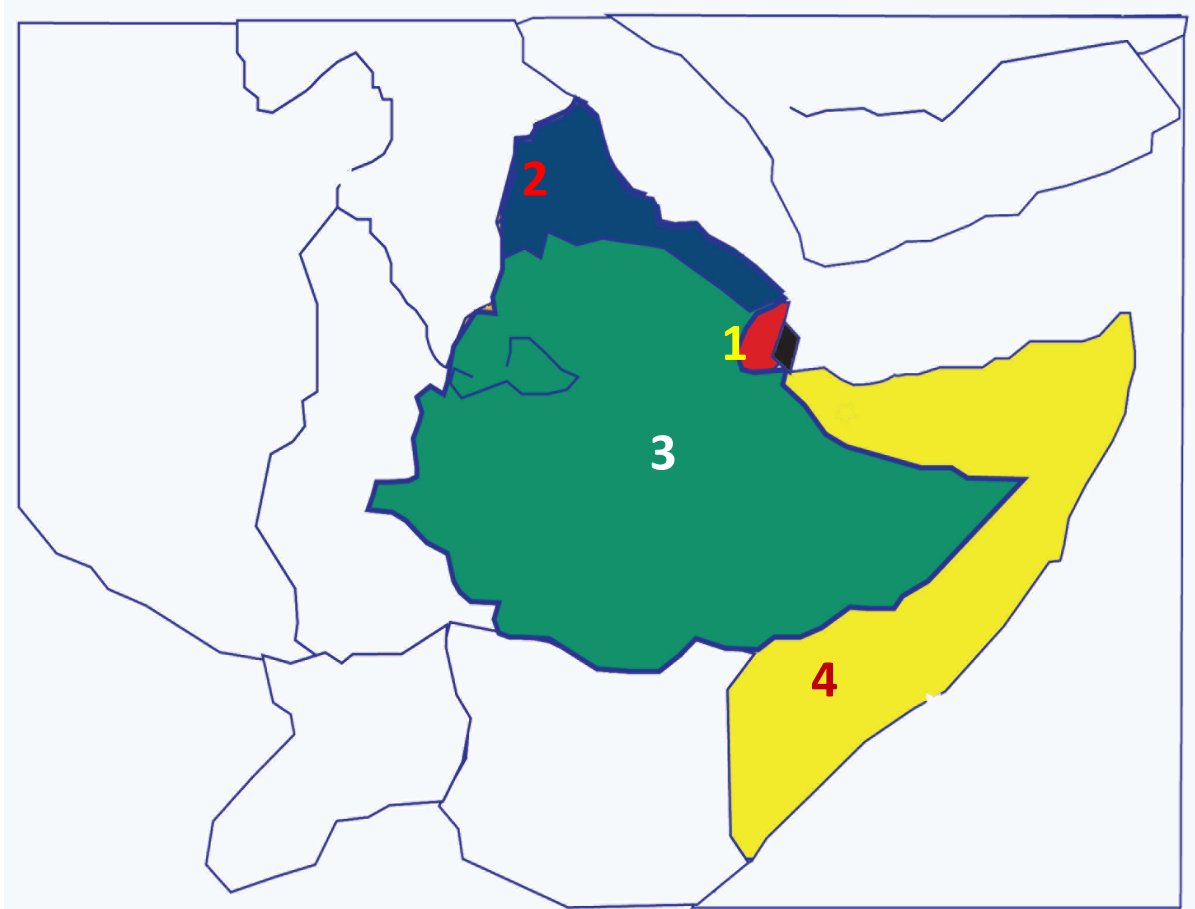
ኣብ ዝርገሐ እፀዋት ተፈጥሮ ፅዕንቶ ዝሕድሩ ነገራት፡-

ዝርገሐ እፀዋት ተፈጥሮ ካብ ቦታ ናብ ቦታ ዝተፈላለዩ እዮ። ኣብ ገለ ኸባቢታት ፅዕኑቕ ደኒ እንትህልው ኣብ ካሊእ ኸባቢ ድማ ብሳዕሪ ምድሪ ዝተሸፈነ ወይድማ ሓውሲ ምድረበዳ ኾይኑ ይርከብ።

ተምሃሮ ንምንታይ እዩ ዝርገሐ እፀዋት ተፈጥሮ ኣብ ምድርና ሓደ ዓይነት ዘይኮነ? እስኪ ብጉጀለ ኾይንኩም ብዕመቀት ተመያየጡሉ።

ንዝርገሐ እፀዋት ተፈጥሮ ፅዕንቶ ካብዘሕድሩ ነገራት እቶም ቀንዲ ዝስዕቡ እዮም።

- ◆ መጠን ዝናብ
- ◆ መጠን ረስኒ
- ◆ ዓይነትን ልሙዕነትን ሓመድ
- ◆ ብራኽ
- ◆ ንፋስን ኢድ ኣእታውነት ወዲሰብን እዮም።

ካርታ 3.1 ሃገራት ቀርኒ አፍሪካ

ተምሃሮ እስቲ ኣብ ካርታ 3.1 ካብ ቁፅሪ 1 እስኪ 4 ተገለጾን ዘለዎ ሃገራት ብመሰረት ዝተወሃበን ቁፅሪ ስመን ዘርዝሩ?

ቀርኒ አፍሪካ ዝበሃላ ሃገራት ኢትዮጵያ፣ ጅቡቲ፣ ሱማሊያን ኤርትራን ዘጠቓልል ከባቢ ምዃኑ ኣብ ምዕራፍ ሓደ ተምሃርኩም ኢኹም። ኣብ ቀርኒ አፍሪካን ኢትዮጵያን ካብ እፅዋት ምድረበዳን ሓውሲ ምድረበዳን ጀሚሩ ክሳብ ኣብ በረኽቲ ቦታታትን ጫፍ ዓብይቲ ጎቦታትን ዝርከቡ ዝተፈላለዩ ዓይነት እፅዋት ተፈጥሮ ይርከቡ። ኣብ ሽንጥሮ ሩባታት እውን ሩባ ቦቆል እፅዋት ተፈጥሮ ይርከቡ።

ሰእሊ 3.1 እፅዋት ተፈጥሮ ቀርኒ አፍሪካ

ዱር፣ ሳዕሪ መሬትን ምድረበዳን

ኣብ ቀርኒ አፍሪካ ዝርከቡ ዝተፈላለዩ እፅዋት ተፈጥሮ ብዋናነት ኣብ ሰለስተ ጉጅለ ከፊልካ ምርኣይ ይካኣል። ንሳቶም ውን ዱር፣ ሳዕሪ መሬትን እፅዋት ምድረበዳን ኣውሲ ምድረበዳን እዮም። ተምሃሮ ኣብ ከባቢኹም እንታይ ዓይነት እፅዋት ተፈጥሮ ይርከቡ። እስቲ ኣብ ከባቢኩም ብተፈጥሮ ዝሮቐሉ እፅዋት ዝርዝርዎም።

ዱር ዝባሃል ኣእዋም ፅዕቕ ኢሎም ዝሸፈንዎ ከባቢ እዩ። ሳዕሪ መሬት ዝባሃል ሳዕርን ኣናእሽተይ ኣእዋምን ተሓዋዊሶም ዝርከቡሉ እንትኾን እፅዋት ምድረ በዳ ድማ ከም ቆልቋልን ቆጥቋጥን ዝበሉ ዝሮቐሉሉ እዮም። ኣብ ኢትዮጵያ ዓይነት እፅዋት ብብራኽን ዓመታዊ መጠን ዝናብን ከባቢ ዝበውሰን እዩ። በዚ ምኽንያት ኣብ መታሕት ልዑል መጠን ረስኒ ዝገወፋ ኣብ ዝተፈላለዩ ብራኽ ዘለዎም በረኽቲ ቦታታት ድማ ዝተፈላለዩ ዓይነት እፅዋት ይርከቡ። ንሳቶም ውን ከም እፅዋት ጫፍ ነዋሕቲ ጎቦ /ኣፍሮኣልፓይን/ ዱር በረኽቲ ቦታታት፣ እፅዋት፣ ሳዕሪ መሬት፣ እፅዋት ምድረበዳን ኣውሲ ምድረበዳን እፅዋት ጀቕጀቕ ቦታታት እዮም። እፅዋት ሳዕሪ መሬት ብመንፅር ዝርከቡሉ ብራኽ ኣእዋም ሳዕሪ መሬት፣ ብራኽ ሳዕሪ መሬትን ሳዕሪ መሬት ጎቦን ይርከቡዎ።

ንጥፊት

1. ተምሃሮ እስኪ ኣብ ከባቢኹም ዘለዉ ዓይነታት እፅዋት ተፈጥሮን ሰብ ተክል እፅዋትን ነንበይኖም እናገበርኩም ዘርዘርኩም ፀሓፍዎም።
2. እቶም እፅዋት ተፈጥሮ ኣብ ከባቢኹም ብበዝሒ ዶ ይርከቡ? ኣዝዩ ትሑት እንተኾይኑ እቲ ምኽንያ እንታይዩ?

ሰእሊ 3.2 እፅዋት ኢትዮጵያ

3.1.2 እፅዋት ኢትዮጵያን ቀርኚ አፍሪካን

ኢትዮጵያ ዝተፈላለዩ ብራሽን ነባሪ አየርን ስለዘለዋ ዝተፈላለዩ ዓይነት እፅዋትን እንስሳት ዘገዳምን ዝርከብዎ ሃገር እያ።

ዱር ቀርኚ አፍሪካ

እዞም ዓይነት እፅዋት ተፈጥሮ ዓበይትን ፅዕቕ ዝብሉ ተፈጥሯዊ እፅዋት ዝሓዘ ከባብታት እንትኾኑ ሙብሣሕቱ ግዘ ዝናብን ልሙዕ ሓመድን ኣብ ዝርከቦ ከባብታት ዝርከቡ እዮም። ኣብ ሃገርና ኢትዮጵያ ምዕራባውን ደቡባውን ክፋላት ሓልሓሊፎም ይርከቡ። ኣብ ክልልና ትግራይ ድማ ደኒ ሕጉምብርዳን ዴስኦን ብዋናነት ዝጥቀሱ እዮም። ኣብዚ ዝካተቱ ዓይነት እፅዋት ዓርቃይ፣ ፅሕዲ፣ ኣውሊዕ፣ ዝግባን ኮሶን ብበዝሒ ይርከቡ።

ሳዕሪ መሬት ቀርኚ አፍሪካ

ነዋሕትን ሮጎድትን ሳዕርታት (ሳዕሪ ሓርማዝ) ሓልሓሊፎም ድማ ከም ሰራው ዝርከብዎ ከባቢ እንትኾን ኣብ ሃገርና ኸባብታት ሓጓፍ ሸንጥሮ ጋምቤላ፣ ቤንሻንጉል ጉሙዝን ምዕራብ ትግራይን ኣብ ምብራቕቁ ክፋል ሃገርና በበዝሒ ይርከቡ።

እፅዋት ምድረበዳን ሓውሲ ምድረበዳን ቀርኚ አፍሪካ

እዞም ዓይነታት እፅዋት ተፈጥሮ ትበሃሉ መጠን ዝናብ (ትሕቲ 600 ሚ.ሜ) ኣብዘለዎ ከባብታት ዝርከቡ እንትኾን ኣብ ከባብታት ዓፋርን ኡጋዴንን ብበዝሒ ይርከቡ። ሓያል ዋዒ ናይ ምፅዋር ዓቕሚ ዘለዎም ዓይነታት ተኸሊ እዮም።

ንጥፈት

1. ኣብ ክልልና ደኒ ኣበይ ክባቢ ይርከብ?
2. ብመንግስቲ ዝሕለው ደኒ ኽ ኣበይ ክባቢ ይርከብ?

3.1.2 ዓይነታት እንስሳት ዘገዳም

ኣብ ክባቢ ቀርኒ ኣፍሪካ ዝተፈላለዩ ክባቢ ኣየርን እፅዋት ተፈጥሮን ምህላው ዓብዪ ተራ ኣለዎ። ኣብ ሃገርና ኢትዮጵያ ዝርከቡ እንስሳት ዘገዳም ኣብ ሽዱሽተ ክፋፊልካ ምርኣይ ይከኣል። ንሳቶም ውን፡-

- 1 ኣብ መብዛሕቲ ቦታ ዝርከቡ ከምኒ ዝብዑ፣ ቡኻርያ፣ ማንትለ፣ ወዘተ
- 2 በሳዕሪ መሬት ኣብዝበዝሖ ክባቢ ዝርከቡ ከምኒ ዘራፍ፣ ዜብራ፣ ኣጋዘን ሓርማዝ፣ ሰሳሕ ዝመሳሰሉ ሳዕርን ቆፅላ መፅልን ዝበልፀ ከምኡ ውን ኣንበሳ፣ ዓርዓር ነብሪ፣ ኣቦሽማነ ሲጋ ዝበልፀን
- 3 ኣብ እፅዋት ዝንጠላጠሉ ከምኒ ህበይ፣ ወዓግ፣ ጉሬዛ ወዘተ
- 4 ኣብ ማያዊ ኣካላት ዝርከቡ ከምኒ ጉማሪ፣ ሓርገፅ ...
- 5 ኣፅዋፍ መብዛሕትኦም ኣብ ከባብታት ሓንፍ ሸንጥሮ ይርከቡ።
- 6 ኣብ ኢትዮጵያ ጥራሕ ዝርከቡ ብርቂ እንስሳት ዘገዳም እዮም።

ዋልያ

ኒያላ

ጭላዳ

ቀይሕ ቡኻርያ

ቆርኪ

ስእሊ 3.3 ኣብ ኢትዮጵያ ጥራሕ ካብ ዝርከቡ እንስሳት ዘገዳም ገሊኦም

ኣብ ኢትዮጵያ ጥራሕ ዝርከቡ 7 ዘጥብዉ እንስሳት ዘገዳምን 25 ዓይነታት ኣዕዋፍን ከምዘለዉ ትፈልጡ ዶ? እዞም ዓይነታት እንስሳት ዘገዳምን ኣዕዋፍን ብኣብዝሓ ኣብ ደቡብ፣ ምዕራብን ሰሜናዊ ከባብታት ሃገርና ይርከቡ።

ኣብ ሃገርና ጥራሕ ዝርከቡ ብርቂ እንስሳት ዘገዳምን ዝርከቡሉ ከባብን

- ዋልያ ኣብ እምባታት ሰሜን (ጎንደር)
- ንያላ ኣብ እምባታት ባሌ
- ጭላዳ ባቡን ኣብ እምባታት ሰሜን
- ቆርኪ ኣብ ነጭ ሳር ፓርክ (ደቡብ ኢትዮጵያ)
- ቀይሕ ቡኻርያ ኣብ እምባታት ሰሜንን ባሌን
- ድኩላ ምኒሊኽ ኣብ እምባታት ሰሜንን ባሌን
- ኣድጊ በረኻ ኣብ ከባብታት ዓፋርን ደቡብ ምብራቕ መታሕትን ይርከቡ። ተምሃሮ ኣድጊ በረኻ ዝበሃል ካብ ዜብራ ዝተፈለዩ ሾይኑ መልክዑ ንኣድጊ ዘቤት ይመስል። እንስሳት ዘገዳም ንኸጠፍኡን ክስደዱን ምኽንያት ካብ ዝኾኑ እቶም ቀንዲ

- ብርሰት እፅዋት ተፈጥሮ
- ዘይሕጋዊ ሃደን
- መንበሪ እንስሳት ዘገዳም ዝኾነ ክባቢ ማሕበረሰብ ንመግሃጫ እንስሳት እንትጥቀምሉ
- ባርዕ ሓዊ
- ብሰንኪ ድርቂ ዝፍጠር ሕፅረት ማይን ምግብንን እዮም።

ተምሃሮ ኣብ ላዕሊ ካብዝተጠቐሱ ምኽንያታት እንታይ ትግንዘቡ? ኩሎም ፀገማት ብምንታይ ምኽንያት ዝተፈጠሩ ይመስለኩም? እዚኦም ብወዲሰብ ኢድ ኣእታውነት ዝፍጠሩ እዮም።

ኣድጊ በረኻ

ዜብራ

ስእሊ 3.4 ኣድጊ በረኻን ዜብራን

3.1.3 ረብሓ እፅዋት ተፈጥሮን እንስሳት ዘገዳምን

ረብሓ እፅዋት ተፈጥሮ

እፅዋት ተፈጥሮ እንታይ ረብሓ ኣለዎም? እስቲ ተመያየጥሉ። እፅዋት ዝተፈላለዩ ዓይነት፣ ጥቕሚ ኣለዎም። ንኣብነት

- ◆ ንሱብን እንስሳትን ፍልፍል ምግቢ እዮም፤
- ◆ መንበሪ እንስሳት ዘገዳም እዮም፤
- ◆ ሓመድ ብውሕጅ ተፀሪጉ ከይኸይድ ይዕቅቡ፤
- ◆ ንመስርሒ ገዛን ናውቲ ገዛን ይጠቐሙ፤
- ◆ ንሓዊ፣ ፍልፍል ሰብን እንስሳትን ዘተንፍስዎ ኦክስጅንን ንዝመሳሰሉን ይጠቐሙ።
- ◆ ዝናብ ብምስሓብ ጠሊ ይውስኹ፤
- ◆ ክባቢ ኣየር የረጋግፁን ብኸለት ኣየር ይንክዩን እዮም።

ረብሓ እንስሳት ዘገዳም

ረብሓ እንስሳት ዘገዳም ከ እንታይ እዩ? እስቲ ተመያየጡሉ። ካብ ሃገር ወፃኢን ካብ ውሽጢ ሃገርን ንዘም እንስሳት ዘገዳም ብምርኣይ መንፈሶም ከህድሱ ንዝደልዩ ዑደተኛታት ይሰሙ። ካብ ዑደተኛታት ድማ ብዙሕ ኣታዊ ገንዘብ ክርከብ ይኸእል። ብሓፈሻ ቱሪዝም ክምዕብል ይገብር።

ስለዚህ እጅግ ምሕላው መንበሪ እንስሳት ዘገዳም ምሕላው እዩ። እንስሳት ዘገዳም ምሕላው ድማ ብኻልእ ገፁ እጅግ ከይብርሱ ምሕላው እዩ። እዚ ድማ ሚዛን ተፈጥሮ እጅግን እንስሳት ዘገዳምን ዝሕለወሉ ኩነታት ዝፈጥር እዩ። ንእጅግን ንእንስሳትን ጠቓሚ ዝኾነ ኦክስጅን ዝተብሃለ ኣየር የምርቱ። ብተመሳሳሊ እንስሳትን እጅግን ምግብም ንምስራሕ ኣድላዩ ዝኾነ ካርቦን ዳይ ኦክሳይድ ይምግብዎም። ካብ እንስሳት ዝርከብ ድኹዲ ንዕብየት እጅግ ተፈጥሮ ከም ማዕድን ኾይኑ የገልግል። ካብዚ ብተዋሳኺ እንስሳት ዘገዳም ዝርከቡሉ ከባቢ መብዛሕትኡ ግዘ ስለዝኸለል እጅግ እቲ ከባቢ ካብ ብርሰትን ጨፍጫፍን ይድሕን። እዚ ድማ ሚዛን ተፈጥሮ እጅግን እንስሳት ዘገዳምን ዝሕለወሉን ነንባዕሎም እናተደጋገፉ ዝቕፅሉሉን ኩነታት ይፍጠር።

ሓረስቶትን እንስሳት ዘገዳምን ከመይ ተሳኒዮም ክነብሩ ይኸእሉ? ሓረስቶትን እንስሳት ዘገዳምን ተሳኒዮም ክነብሩሉ ዝኸእሉ ሓረስቶት መንበሪ እንስሳት ዝኾነ እጅግ ከይበረሰ ሓሊዮም ምንባር እንትኸእሉ እዩ። ብኻልእ ገፁ ድማ ሓረስቶት ካብ ሓደጋ እንስሳት ዘገዳም ዓርሶምን ዘራብሕዎም እንስሳት ሓሊዮም ምንባር እንትኸእሉ እዩ።

ተምሃሮ ልዕል ክብል እንስሳት ዘገዳም ንምዕባለ ቱሪዝም ከምዝጠቅም ተማሂርኩም ኣለኹም። ቱሪዝም እንታይ እዩ? ቱሪዝም ንማሕበረሰብን እንስሳት ዘገዳምን ዘለዎ ረብሓ እንታይ እዩ?

ቱሪዝም ናይ ውሽጢ ዓዲ ወይድማ ናይ ወፃኢ ሃገር ዑደተኛታት ተፈጥሮአዊ ወይድማ ሰብ ስራሕ ሓድግታት ብምርኣይ መንፈሳዊ ድልዎቶም ዘህድሱሉ እዩ። ቱሪዝም እቶት ሸርፊ ወፃኢ የዕብይ። ምዕባለ ህንፃት ሆቴላት፣ ዝርግሐ መሰረተ ልምዓት ፅርግያ፣ ዝርግሐ ኤሌክትሪክን ቴሌኮሙኒኬሽንን የተባብዕ። ኣብ ሞንጎ ሃገራትን ህዝብታትን ዘሎ ርክብን ባህልን የጠናኸር። እንስሳት ዘገዳም ብኣግባቡ ክዕቀቡን ክንክን ክግበረሎምን የተባብዕ። ማሕበረሰብ እቲ ከባቢ ተጠቓሚ ዝርገሐ እቶም መሰረተ ልምዓትን በዚኦም ኣቢሎም ዝፍጠሩ ዕድል ስራሕትን ይኸውን። መንበሪ እንስሳት ዘገዳም ዝኾነ እጅግ ተፈጥሮ ዑደተኛታት ንምሳፍብ ክንክን እንትግበረሉ ጠሊ እቲ ከባብን ልሙዕነት መሬትን ይውስኽ በዚ ምክንያት ሓረስቶት ፍርያት ዝራእዮምን ዘራብሕዎም እንስሳት ዘቤትን ስለዘዓቢ ኣብ መነባብርኦም ተጠቀመቲ ይኾኑ ካብ ሃገራት ቀርኒ ኣፍሪካ ኢትዮጵያ ዝሓሸ ምዕባለ ቱሪዝም ዘለዎን ተረባሒት ቱሪዝምን እዩ።

ንጥፈት

- ☉ ኣብ ኢትዮጵያ ሓደ መስሕብ ዑደተኛታ ዝኾነ ቦታ ወሲድኩም ቱሪዝም ንኢትዮጵያ ብኸመይ ከምዝጠቅማ ፀብፃብ ንኸፍሊ ኣቕሪብኩም ተመያየጡሉ።
- ☉ ኣብ ከባቢኹም ናብዘሎ በዓል ሞያ ክንክን ሓድግታት ወይድማ ሃፍቲ ተፈጥሮ ብምኻድ ፀገማት ቱሪዝምን ክውሰዱ ዝግብኦም ስጉምትታትን (መፍትሒ ሓሳባትን) ብፀብፃብ መልክዕ ኣብ ክፍልኹም ኣቕርቡ።

መልመዳ 3.1

ካብ ዞም ዝሰዕቡ ሕቶታታ ነቶም ትኽክል ዝኾኑ 'ሓቂ' ነቶም ትኽክል ዘይኮኑ ድማ 'ሓሶት' ብምባል መልሱ።

- 1 እጸዋት ተፈጥሮ ዝበሃሉ ከም እእዋም፣ ሳዕሪ፣ ኣሕምልትን ፍረምረን ዝሓወሰ እዩ።
- 2 ኣብ ሃገራት ቀርኒ ኣፍሪካ ሓደ ዓይነት እጸዋት ተፈጥሮ እዩ ዝበቅል።
- 3 ኣብ ዝርግሐ እጸዋት ተፈጥሮ ዕጸዋት ተፈጥሮቶ ካብ ዘሕድሩ ነገራት ሓደ መጠን ዝኖብ እዩ።
- 4 እእዋም ዕዕቕ ኢሎም ዝሸፈንዎ ከባቢ ሳዕሪ መሬት ይበሃል።
- 5 ሳዕርን ኣናእሽቲ እእዋምን ተሓዋዊሶም ዝርከብሉ ከባቢ ሳዕሪ መሬት ይበሃል።
- 6 እጸዋት ምድረበዳ ሓያል ዋዒ ናይ ምጸዋር ዓቕሚ ኣለዎም።
- 7 ብርሰት እጸዋት ተፈጥሮ እንትኸሰት እንስሳት ዘገዳም ናብ ካልእ ቦታ ይስደዱ።

3.1.4 ሳዕቤን ቅልጡፍ ዕብዮት በዝሒ ህዝቢ ኣብ እጸዋት ተፈጥሮን እንስሳት ዘገዳምን

ቅልጡፍ ዕብዮት በዝሒ ህዝቢ ብኸመይ ብርሰት እጸዋት፣ ምስዳድ እንስሳት ዘገዳምን ምፅንቃቕ ሃፍቲ ዱርን የስዕብ? እስቲ ተመያየጥሉ? ሎሚ ኣብ ዝተፈላለዩ ከባብታት እጸዋት ኣልቦ ኾይኑ እንሪኦ መሬት ቀደም ብእጸዋት ተሸፊኑ ዝነበረ እዩ። በዝሒ ህዝቢ እናወሰኸ ምስከደ ግና ወዲሰብ ንሕርሻ፣ ንመንበሪ ዝኾን ቦታ፣ ንመስርሒ ገዛን ናውቲ ሕርሻን፣ ንሓዊ ዝኾን ዕንፀይቲን ዝመሳሰሉን ንምርካብ ዱር ብምጭፍጫፍ ክበርስ ገይርዎ።

ቅልጡፍ ዕብዮት በዝሒ ህዝቢ ኣብ እንስሳት ዘገዳም እንታይ የስዕብ? ልዕል ክብል እጸዋት መንበሪ እንስሳት ዘገዳም ምኻኖም ተማሂርኩም ኢኹም። ዕቤት በዝሒ ህዝቢ እናወሰኸ እንትኸይድ ወዲሰብ ዱር ንዝተፈላለዩ ጥቕሚ ከምዘብርስ እውን ተማሂርኩም ኢኹም።

ስለዚ ብምኸንያት ቅልጡፍ ዕብዮት ወሰኸ በዝሒ ህዝቢ እንስሳት ዘገዳም ዝነብረሎም ዱር እንትጭፍጨፉን ብባርዕ ሓዊ እንትነዱን እንስሳት ዘገዳም ናብ ካልእ ቦታ ይስደዱ፣ ገሊኦም ድማ ስለዝሞቱ በዝሒም ይንኪ። ጠሊ እቲ ከባብን ልሙዕነት መሬትን ይንኪ። ምዝባዕ ከባቢ ሃፍቲ ተፈጥሮ ይፍጠር።

ስለዚ ቅልጡፍ ዕብዮት በዝሒ ህዝቢ ኣብ ኣጠቓቕማ ዱር ብርሰትን ኢሎውን ውድመትን፣ ኣብ እንስሳት ዘገዳም ድማ ስደትን ሞትን ስለዘስዕብ ብሓፈሻ ሃፍቲ ዱርን እንስሳት ዘገዳምን ተመናሚኑ ክበርስን ኣብ ገሊኡ ድማ ተፀንቂቂ ንሓዋሩ ክጠፍእን ዝገብር እዩ።

ንጥፈት

ንዓበይቲ ሰባት ሓቲትኩም

- ◆ ቅድሚ 30 - 40 ዓመት አየናይ ክፋል ከባቢኹም ብእፅዎት ዝተሸፈነ ከምዝነበረ
- ◆ አብቲ ከባቢ እንታይ እንታይ እንስሳት ከምዝነበሩ፤
- ◆ ቀንዲ ምኽንያት ምብራስ እፅዎትን ምጥፍእ እንስሳትን እንታይ ከምዝኾኑ ንክፍሊ ፀብዓብ አቕራብኩም ተመያየጥሉ፡፡

3.1.5 ዕቀባ እፅዎት ተፈጥሮን እንስሳት ዘገዳምን

ተምሃሮ ልዕል ክብል ብርሰት እፅዎት ተፈጥሮ ዘስዕቡ ኩነታት ብዝርዝር ተማሃርኹም ኢኩም። ብርሰት እፅዎት ተፈጥሮ ከመይ ምክልኻል ይካኣል? ኣብ ከባቢኹም ምክልኻል ብርሰት እፅዎት ብኸመይ ይካየድ? ህልውና እንስሳትን ወዲሰብን ኣብ እፅዎት ዝተመሰረተ እዩ። ስለዚ እፅዎት ግቡእ ክንክን ተገይርሎም ክዕቀቡ ኣለዎም። ቀንዲ ሚላታት ዕቀባ እፅዎት ተፈጥሮ እዞም ዝስዕቡ እዮም።

- ⊕ ዳግመ ግረባ ምክያድ፡- እዚ ማለት እፅዎት ብዝተፈላለዩ ምኽንያት ተቆሪዖም ኣብ ጥቕሚ እንትውዕሉ መተካትኦም ቀልጢፎም ዝዓብዩ ተኸልታት ኣፍሊስካ ብምትካል ምትካእ እዩ።
- ⊕ ተፈጥሮአዊ እፅዎት ጠጢዖም ክዓብዩ ዝኸእልሎም ከባብታት ተፈሊጦም ካብ ምንቅስቃስ እንስሳትን ሰብን ክኸለሉ ምግባር።
- ⊕ ኣብ ከባቢ ዱር ባርዕ ሓዊ ከፈጥሩ ዝኸእሉ ምንቅስቃሳት ምክልኻል።
- ⊕ ንፍግረ መሬት ኣብ ዝተቃለዐ መሬት ዘላታትን ግድባትን ምስራሕ፤ እዚ ሚላ እፅዎት ብግቡእ ንኸዓብዩ ዘኸእሎም ማይን ሓመድን ተሸርሺሩ ከይኸይድ ይሕግዝ።
- ⊕ መግሃጫ /ጋህዒ/ እንስሳት ብብእዎኑ ምቅይያር። ኣብዚ እንስሳት ዘምገበሉ ቦታ ብተደጋጋሚ ብእንስሳት ተረጊፁ ሓመደ ብማይን ንፋስን ስለዘይኸርኸር እቲ ቦታ ተመሊሱ እፅዎት ከብቁል ይኸእል።
- ⊕ ኣገባብ ዘይብሉ ኣጠቓቕማ እፅዎት ዝከላኸል ሕጊ ብምውፃእ ብህዝብን መንግስትን ተግባራዊ ምግባር።
- ⊕ ዓቕሚ ከባቢ ማሕበረሰብ ኣብ ኣጠቓቕማ እፅዎት ክዓቢይ ምግባር።
- ⊕ ቅልጡፍ ዕብየት በዝሒ ህዝቢ ምቁፅፃር

ልዕል ክብል እንስሳት ዘገዳም ንምዕበለ ቱሪዝም ዘለዎም ረብሓ ተማሃርኩም ግና ካብ እንስሳት ዘገዳም እንረኽቦ ጥቕሚ ክንረክብ ግቡእ ክንክንን ዕቀባን ከንገብረሎም እንተኸኢልናዮ።

እንስሳት ዘገዳም ብኸመይ ክዕቀቡ ኣለዎም? ኣብ ከባቢኹም ዕቀባ እንስሳት ዘገዳም ብኸመይ ይካየድ? ተመያየጥሎም። እንስሳት ዘገዳም ብዝተፈላለዩ ሚላታት ምዕቃብ ይካኣል።

ንኣብነት

- ☞ ተፈጥሮአዊ ፍልፍል ቀለቦምን መንበሪኦምን ዝኾነ እጅዋት ካብ ብርሰት፣ ጨፍጫፍን ባርዕ ሓዊን ምስላው፣
- ☞ ካብ ዘይሕጋዊ ሃድን ምክልኻል፣
- ☞ ዝዕቀቡሎም ፖርክታት ክህሉ ምግባር፣
- ☞ ኣብ ዕቀባ ሃፍቲ ተፈጥሮ ዝሰርሑ ውደባት ምትብባዕ፡፡

ብሂራዊ ፓርክታት ኢትዮጵያ

ኣብዚ ሕዚ እዋን ኣብ ሃገርና ዓበይቲ ብሂራዊ ፓርክታት ዝተፈላለዩ ዓይነት እንስሳት ዘገዳም ካብ ብርሰት ተዓቂቦሙሎም ይርከቡ። ንኣብነት ኣብ ካልእ ሃገር ዘይርከቡ ኣብ ኢትዮጵያ ጥራሕ ዝርከቡ ብርቂ እንስሳት ዋልያን ጭላዳ ባቡንን ኣብ እምባታት ሰሜን ፓርክ፣ ኒያላ ኣብ እምባታት ባሌ ፓርክ ተዓቂቦም ይርከቡ። ንዞም ብርቂ እንስሳትና ንምርኣይ ብዙሓት ዑደተኛታት ናብዞም ፓርክታት ዑደት የካይዱ እዮም። ከም ማሕበር ሓለዋ እንስሳት ዘገዳም ኢትዮጵያ እንስሳትን ከባብን ዝከናኸን ትካል ኣብ ዕቀባ ሃፍቲ ተፈጥሮ እናሰርሑ ይርከቡ።

ንጥፊት

3 (ሰለስተ) ካርታታት ብሂራዊ ፓርክታት ኢትዮጵያ ስኢልኩም ንክፍሊ ኣቕራብኩም ተመያየጡሉ፡፡

መጠቓስሊ

ብዘይ ወድሰብ ኢድ ኣታውነት ብተፈጥሮ ጥራይ ዝበቐሉ ተኸልታት ብሓፈሻ እጅዋት ተፈጥሮ ይበሃሉ። ኾይኑ ግና ኣብ ዓለምና ዝርግሐ እጅዋት ተፈጥሮ ብማዕርነት ዝተዘርግሐ ኣይኮነን። ገሊኡ ብፅዕኛ ኣግራባት እንትሸፈንፈን ገሊኡ ድማ ምድረ በዳ ይኸውን። ዝርግሐ እጅዋት ተፈጥሮ ዝውሰን ብመሰረት መጠን ዝናብ፣ ረስኒ፣ ብራኽ ልሙዕነት ሓመድ፣ ንፋስን ኢድ ኣታውነት ደቂ ሰባትን እዩ። ኣብ ቀርኒ ኣፍሪካ ዝርከቡ ቐንዲ እጅዋት ተፈጥሮ ዱር፣ ሳዕሪ መሬትን እጅዋት ምድረ በዳን እዮም።

እንስሳት ዘገዳም ምብራቕ ኣፍሪካ ብዙሓት እዮም። ገለገሊም ኣብ ካልእ ቦታ ዘይርከቡ እዮም። ንኣብነት ዋልያ፣ ኒያላ፣ ጭላዳ ባቡን ዝመሳሰሉ ኣብ ካልኦት ሃገራት ኣይርከቡን። እጅዋት ተፈጥሮ ካብ ዝህብዎ ረብሓታት ፍልፍል ምግቢ፣ መንበሪ እንስሳት ዘገዳም፣ ዕቀባ ሓመድ፣ ንመስርሕ ገዛ፣ ፍልፍል ኦክስጅን፣ ንነዳዲ፣ ምስሓብ ዝንብን ጠልን፣ ምንካይ ብኸለትኣየርን እቶም ቀንድታት እዮም። እንስሳት ዘገዳም ፍልፍል ሃፍቲ ቱሪዝም እዮም።

ብተወሳኺውን ንሳይንሳዊ መፅናዕትን ምርምርን ዓብዪ ረብሐ ኣለዎም። ስለዚ እጅዋት ተፈጥሮን እንስሳት ዘገዳምን ዘድሊ ክንክን፣ ሓለዋን ዕቀባን ክግበረሎም ይግባእ። ዝተፈላለዩ ፓርክታት ክሰርሑን ክንክን ክግበረሎምን ኣለዎም።

ማህደረ ቃላት

ቁልፍ ቃላት	ትርጉም / መብራህርሂ
1 ዱር	ብፅዕኛ አእዋም ዝተሸፈነ ቦታ።
2 ቱሪስት	መንፈሱ ንምህዳስ ናብ ዝተፈላለዩ ሃገራት ወይድማ ቦታታት ብምዝውዋር ዑደት ዘካይድ ሰብ።
3 ምድረበዳ	ዓመታዊ መጠን ዝናብ ትሕቲ 250 ሚሊሊትር ዝኾነን ዝባደመ ቦታ።
4 ዳግመ ግረባ	ተኸልታት አፍሊስካ ዳግም ብምትካል ንዝተቐረፁ አእዋማት ምትካእ።
5 ብሄራዊ ፓርክ	እንስሳት ዘገዳም ዝዕቆቡሉ ሰፊሕ ዝተኸለለ ቦታ

መጠቓሰሲ ሕቶታት

- ሀ ንሕድሕድ ሕቶ ካብ ዝተወሃቡ መማረጺ መልስታት ነቲ ዝበለፀ መሪፅኩም መልሱ።**
- ቀንዲ ዓይነት እፅዋት ሃገራት ቀርኒ አፍሪካ ዘይኮነ አየናይ እዩ?
 - ሀ እፅዋት ኮኒፈረስ **ሐ** ሳዕሪ መሬት
 - ለ ዱር **መ** እፅዋት ምድረበዳ
 - ኣብ ኢትዮጵያ ጥራሕ ዝርከብ እንስሳ ዘገዳም አየናይ እዩ?
 - ሀ ዝብኢ **ለ** አንበሳ **ሐ** ኒያላ **መ** ነብሪ
 - ረብሓ እፅዋት ተፈጥሮ
 - ሀ ፍልፍል ካርቦን ዳይኦክሳይድ እዩ **ሐ** ፍግረ መሬት ዝከላኸል እዩ
 - ለ ፍልፍል ምግቢ እዩ **መ** መንበሪ እንስሳት ዘገዳም እዩ
 - ኣብ መብዛሕትኦም ሃገራት ቀርኒ አፍሪካ ዝርከቡ እንሳሳት ዘገዳም
 - ሀ ሓርማዝን ዋልያን **ሐ** ነብርን ዘራፍን
 - ለ ዝብእን ብኻርያን **መ** ድሙን ከልብን
 - እንስሳት ዘገዳም
 - ሀ መሳሕብ ዑደተኛታት እዮም **ሐ** መጓጓዣ ሰብን አቕሑን እዮም
 - ለ መሰርሒ ገዛ እዮም **መ** ምስ ሰብ ዝነብሩ እዮም
 - ካብዞም ዝስዕቡ ብርሰት እፅዋት ዘስዕብ አየናይ እዩ?
 - ሀ ግድባት ምስራሕ **ሐ** ዳግም ግረባ
 - ለ ምኽላል ዱር **መ** ፍግረ መሬት
 - ቅልጡፍ ዕቤት በዝሒ ህዝቢ እንትህሉ
 - ሀ ጨፍጫፍ ዱር ይንኪ **ሐ** ባርዕ ሓዊ ይንኪ
 - ለ ደሌት ንሕርሻ ዝኾን ቦታ ይንኪ **መ** ልሙዕነት ሓመድ ይንኪ

- 8 ሜላ ዕቀባ እንስሳት ዘገዳም ዘይኮነ
- ሀ ሕጋዊ ሃደን ምክልኻል
- ለ ፓርክታት ምንካይ
- ሐ ጨፍጫፍ እፅዋት ምክልኻል
- መ ኩሎም መልሲ እዮም

ለ ነዞም ዝስዕቡ ሕቶታት ብዝግባእ ተገንዚብኩም ትኸክለኛ መልሲ ሃቡ።

- 1 እንስሳት ዘገዳምን ቱሪዝምን ዘለዎም ምትእስሳር ግለፁ።
- 2 ኣብ መንጎ ዱር፣ ሳዕሪ መሬትን እፅዋት ምደረቦዳን ዘሎ ኣፈላላይ ግለፁ።
- 3 ረብሓ ቱሪዝም እንታይ እንታይ እዮም?
- 4 ሓረሰቶትን እንስሳ ዘገዳምን ብኸመይ ተሳኒዮም ክነብሩ ይኸእሉ?
- 5 ምሕላው እንስሳት ዘገዳምን መንበሪኦምን እንታይ ረብሓ ኣለዎ?
- 6 በዝሒ ህዝቢ እንትውስኽ ብርሰት እፅዋትን እንስሳት ዘገዳምን የስዕብ። ብኸመይ?
- 7 መግሃጫ እንስሳት በብእዋኑ ምቅያር ብኸመይ ብርሰት እፅዋት ይከላኸል?
- 8 ቀንዲ ዓይነታት እፅዋት ተፈጥሮ ኢትዮጵያን ቀርኒ ኣፍሪካን ዘርዝሩ።
- 9 ኣብ መንጎ እፅዋት ተፈጥሮን ሰብ-ተክል እፅዋትን ዘሎ ኣፈላላይ ግለፁ።
- 10 ንዝርገሐ እፅዋት ፅዕንቶ ካብ ዘሕድሩ ነገራት ነቶም ኣርባዕተ ዘርዝሩ።
- 11 ካብቶም ቀንዲ ሜላታት ዕቀባ እፅዋት ተፈጥሮ ነቶም ሓሙሽተ ዘርዝሩ።
- 12 ካብቶም ቀንዲ ሜላታት ዕቀባ እንስሳት ዘገዳም ነቶም ሰለስተ ግለፁ።

ምዕራፍ አርባዕተ

ውራይ ህዝቢ

ውዕኢታት'ዚ ምዕራፍ

ተምሃሮ ነዚ ምዕራፍ ምስተምሃርኩም ነዞም ዝስዕቡ ውዕኢታት ተረጋግፁ፤

- ንሓደጋታት ኤች.አይ.ቪ/ኤድስ ዘቃልፁ ዘሳጥሑን ጎዳኢቲ ባህላዊ ልምድታትን ዘስዕብዎ ፅዕንቶን ኣብ ኢትዮጵያ ትገልፁ።
- ሳዕቤናትን ፅዕንቶን ቅልጡፍ ዕብዮት ህዝቢ ብዝምልከት ብዝርዝር ትትንትኑ።
- ቀንዲ መፍለይን መግለፅን ባህርያት (መትከላት) ሰናይ ምምሕዳር ትዝርዝሩ። ትገልፁ።
- ቀንዲ ነጥብታት መሰላት ህፃናትን መትከላቶምን ተብርሁ። ተረድኡ።
- ምስ ድሕንነት ዝተኣሳሰሩ ሓደጋታት መጠኖም ትግብጡ።ተዛምዱ።

ተምሃሮ ነዚ ምዕራፍ ምስተምሃርኩም ነዞም ዝስዕቡ ብቕጥታት'ዚ ምዕራፍ ተማዕብሉ፤ ትውንኑ፤

- ◆ ንኤች.አይ.ቪ/ኤድስ ዘቃልፁ ጎዳኢቲ ባህላዊ ልምድታት ተብርሁ።
- ◆ ደኽታምነትን ጎደና ተሓዳደርነትን ከም ሳዕቤናት ኤች.አይ.ቪ/ኤድስ ትገልፁ።
- ◆ ኣብ ኢትዮጵያ ዋሕዲ ማሕበራዊ ግልጋሎትን ሕፅረት ዝሕረስ መሬትን ሳዕቤናት ቅልጡፍ ዕብዮት በዝሒ ህዝቢ ከምዝኾኑ ትገልፁ።
- ◆ መግለጺ ባህርያት ሰናይ ምምሕዳር ተለልዩ።
- ◆ ኣብ ከባቢኦም ዘጋጥሙ ሓደጋታትን ክኸተልዎ ዘለዎም ደንብታት ደሕንነት ተለልዩ።
- ◆ ኣብ ከባቢኦም ንዘጋጥሙ ሓደጋታት ሜላታት ኣሰራርሓ ደሕንነት ትጭብጡ።

መጻጠያ

ተምሃሮ እዚ ምዕራፍ አርባዕተ መፅሓፍ ትምህርቲ ሕብረተሰብ 5^ይ ክፍለ ብዛዕባ ውራይ ህዝቢ እዩ ዝድህስስ። ኣብዚ ምዕራፍ'ዚ ብጣዕሚ ኣገደስቲ ኣብዝገኙ ጉዳያት ክትመያየጡን እናሓተትኩም ክትመሃሩን ትፅቢት ይግበር። ውራይ ህዝቢ ዝብል ምዕራፍ ንተምሃሮ ኣብ ዕለታዊ መነባብሮ ማሕበረሰብ አዐርዶ ዝጠቐሞም መሰረታዊ ጉዳይ'ዩ። ስለዚ ሕድሕዲኡ መመያየጢ ዛዕባን ኣብ ክፍለ ዝወሃብ ትምህርትን ክንድዝክእል ተምሃሮ ኣፀቢቕኩም ክትርድእዎም ምግባር ወሳናይ'ዩ።

ስለዚ ኣብዚ ምዕራፍ'ዚ ተምሃሮ፣ ምስ ህዝቢ ተዛማዳይነት ዘለዎም ኣገደስቲ ዝበሃሉ ውራይት ህዝቢ ክትመሃሩ ኢኹም። ኣብዚ ምዕራፍ'ዚ ትምሃርዎም ርእስትታት ብዛዕባ ምስ ጉዳያት ህዝቢ ዝተኣሳሰሩ ዛዕባታት ክህልዉ'ዮም። ምስዚ ተኣሳሲሩ ድማ ብዋናነት ጠመተ ዝተገበረሎም ቀንዲ ኣርእስትታት እዞም ዝስዕቡ ይርከቡ።

ኣገደስቲ ውራይት ህዝቢ ምስ ጉዳያት ኤች.አይ.ቪ/ኤድስ፣ ጉዳእቲ ባህልታት፣ ሳዕቤናት ኤች.አይ.ቪ/ኤድስ፣ ሳዕቤናት ቕልጡፍ ዕብየት ህዝቢ፣ ሰናይ ምምሕዳር፣ መሰል ህፃናትን ድሕንነትን ዝመሳሰሉ ዛዕባታት ትመሃሩሉ ምዕራፍ እዩ። ስለዚ እዚ ምዕራፍ ብዛዕባ ኣገደስቲ ውራይት ህዝቢ ትምሃሩሉ እዩ። እዚ ን19 ክፍለ ግዝያት ዝተዳለወ ትምህርቲ ኾይኑ ኣብ መወዳእታ'ዚ ምዕራፍ'ዚ ተምሃሮ ነዞም ዝስዕቡ ቀንዲ ውራይት ህዝቢ ኣፀቢቕኩም ትፈልጡን ትርድኡን ከምዝኾንኩም ንኣምን።

4.1 ጉዳያት ህዝቢ

ዕዮ ጉጅለ

ተምሃሮ ብዛዕባ ኤች.አይ.ቪ/ኤድስ እንታይ ትፈልጡ? መንግስቲ ኢትዮጵያ ኣብ ዘዳለዎ ትልሚ ዕብየትን ትራንስፎርሜሽንን (ካብ 2003 - 2007 ዓ.ም) ብዛዕባ ኤች.አይ.ቪ/ኤድስ ምክልኻልን ምቁፅፃርን ኣመልኪቲ ኣብ ገፅ 134 - 136 ዝተገለፀ ኣብ ቤተ መፅሓፍ ቤት ትምህርትኹም ኸይድኩም ኣንብቡ። ኣብ ከባቢኹም ናብ ዝርከብ ትካል ጣብያ ጥዕና ከይድኩምዎን መብርሂ ኣምዕኡ። መልስኹም ብፅሑፍ ተዳልዩ ናብ ክፍለ ብምቕራብ ተመያየጡሉ።

4.1.1 ዝምድና ኤች.አይ.ቪ/ኤድስን ጎዳእቲ ባህላዊ ልምድታትን

ንጥፈት

ተምሃሮ፣ ኤች.አይ.ቪ/ኤድስ እንታይ እዩ? ንኤች.አይ.ቪ/ኤድስ መመሓላለፍቲ መንገድታት ከ እንታይ'ዮም? ጎዳእቲ ባህልታት ንኤች.አይ.ቪ/ኤድስ ብኸመይ ዘቃልዑ ይመስለኩም? ብዛዕባ ጎዳእቲ ባህልታት እንታይ ትፈልጡ? ብስሩኽ ጉዳእቲ ባህልታት እንታይ እዮም? ቅድሚ ናብ ዝስዕብ ትምህርትን ትንተናን ምእታውኹም ነዞም ሕቶታት መሰረት ብምግባር ብጉጅለ ተመያየጡ።

ተምሃሮ ኤች.አይ.ቪ/ኤድስ ካብ ሓደ ሰብ ናብ ካሊእ ሰብ ተላባዳይን ተመሓላላፋይን ዝኾነ ሕማም እዩ። ኤች.አይ.ቪ/ኤድስ ኣብ ደም ብዝርከብ ሻይረስ ጥራሕ ዝመሓላፍ እዩ። ተሸካሚ ሻይረስ ኤች.አይ.ቪ/ኤድስ ካብዝኾነ ሰብ ብደም ኣቢሊ ናብ ካሊእ ጥዑይ ሰብ ዝመሃላፍ ሕማም እዩ። ኤች.አይ.ቪ/ኤድስ ብደም ጥራሕ ዘይኮነስ ብዎታዊ ርክብውን ካብቶም ሻይረስ ተሸክምቲ ዝኾኑ ሰባት ናብ ጥዑያት ሰባት ይመሓላፍዮ። ስለዚ ብላማ (መላፀ)፣ በሊሕ ነገራት፣ ካራን ካብ ቆርበት ደም ብዘውፀኡ ነገራት፣ ብመርፍእን ምስ ቆርበትን ስጋን ወዲ ሰብ ከድምዩ ዝኸእሉ ነገራት ካብ ሓደ ናብ ካሊእ ይመሓላፍ እዩ። ምእንተ’ዚ እዩ ኣብ እንዳ ቀምቃማይ ፀጉሪ ላማ ከይትጥቀሙ እንተጠቐምኩም ሓዱሽን ኣብ ዝፈልሐ ማይን ዝተጠጠቐ ክኸውን ኣለዎ፣ ኣብ እንዳ ሕክምና መርፍእ እንትትውግኡ ሓዱሽ ምኃኑ ኣረጋገፅኩም ምስተጠቐምኩም ክድርበይ ኣለዎ፣ ብሓደጋ ዝደመየ ሰብ ብኢድኩም ደም ከይትነኸኡ፣ ክትሕግዙ እንትትደልዩ ንንቲ ኢድ ተጠቐሙ ወዘተ ዝበሃል። ስለዚ ኣብ እዋን ሓደጋ ኩናት፣ መኪና፣ ባእስን ጎንፅን፣ ሕማም ወዘተ ዝመሳሰሉ ተንንፎታት ዝፈሰስ ደም ብኢድ ምንካእ ኣየድልይን ዝበሃል።

ዕዮ ጉጅለ

ተምሃሮ 1 መመሓላሌ መንገድታት ሕማም ኤች.አይ.ቪ/ኤድስ ብዝርዝር ግለፁ።
2 ሚላታት መከላኸሊ ምምሕልላፍ ኤች.አይ.ቪ/ኤድስ ካብ ትሑዝ ሻይረስ ናብ ጥዑይ ሰብ እንታይ ከምዝኾኑ ብዝርዝር ግለፁ።

ኣብ ሃገርና ኢትዮጵያ ዝርከቡ ዝተፈላለዩ ብሄር ብሄረሰባትን ህዝብታትን ዝተፈላለዩ ጠቐምትን ጎዳኣትን ዝኾኑ ባህልታትን ልምድታትን ኣለውዎም። እዞም ባህልታትን ልምድታትን ካብ ቦታ ናብ ቦታን ካብ ከባብን ናብ ከባብን ከምኡ’ውን ካብ ክልል ናብ ክልልን ዝተፈላለዩ እዮም። እዞም ጠቐምትን ጎዳኣትን ባህልታትን ልምድታትን ካብ ወለዶ ናብ ወለዶ እናተመሓላፉ ዝመፁዮም። እዞም ጠቐምቲ ባህላዊ ልምድታት ዝበሃሉ ብኣዎንታ ዝረአዩ እንትኾኑ ካብዚኦም እዞም ዝሰዕቡ ይርከብዎም፤

- ንህፃናት ፀባ ጡብ ኣዶ ምጥዋብ፤
- ንህፃናት ዝግበር ክንክን፤
- እድር፣ ዕቁብን ተሓባቢርካ ምስራሕን
- ዝተብኣሱ ምትዕራቕን ነገራት ብሸምግልና ምፍታሕን፤
- ንሓራሳት ዝግበር ክንክንን፤
- ምጥይያቕን ምትሕልላይን፤
- ብሓባር ተወዲብካ ኣብ ፀገምን ደስታን ምርድዳእ፤
- ንኣረጋውያንን ጉዳኣት ኣካልን ዝግበር ቤተሰባዊ ክንክንን፤
- ንዝተፀገሙ ወገናት ደኸታማት፣ ሸማግለታት፣ ኣካል ጉድኣት ምጥዋር
- ኣጋይሽ ምቕባልን ካልኦትን።

እዚኦምን ከምዚኦምን ዝመሳሰሉ ማሕበራዊ ሃፍትታት ኣብ ከባቢና ሕብረተሰብ’ውን ብኣዎንታ ዝርእዮም እዮም።

ብኸሊእ ገፅ ኣብ ጥዕና ሕብረተሰብ፣ ስነ-ኣእምሮኣውን ስነ-ልቦናውን ከምኡ’ውን ማሕበራውን ኩነታት ኣለታዊ ፅልዋ ዘሕደሩ ጎዳኣቲ ዝበሃሉ ባህላዊ ልምድታት ብሰፊሑ ይርአዩ ፀኒሖምዮም። ብፍላይ ድማ ኣብ ኣዴታት፣ ደቂ ኣንስትዮን ህፃናትን ጥዕናዊ፣ ስነ ልቦናውን ማሕበራውን ህይወት ዝጎድኡ ብርክት ዝበሉ ጎዳኣቲ ባህላዊ ልምድታት

ክፍፀሙ ዝርአዩ አለዉ። እዞም ጎዳእቲ ልምዲ ዝተፈላለዩ ዓይነታት ኮይኖም ኣብ ስነ ኣእምሮ፣ ኣብ ኣካልን ኣብ ማሕበራዊ ርክብን ፀገማት ዝፈጥሩ እዮም። ካብቲ ብዝለዓለ ብርኪ ዝረአይ ሓደጋ ሓዲኡ ንኤች.አይ.ቪ/ኤድስ ዘለዎ ምቅላዕን በዚ ኣቢሊ ዘምፀኦ ሳዕቤን እንትኾን፣ እዚ ድማ ካብዚ ንታሕቲ ምስቶም ዓበይቲ ተግባራት ጎዳእቲ ልምድታት ብምትእስሳር ቐሪቡ'ሎ። ስለዚ ብዋናነት ክጥቀሱ ዝኸእሉ እዞም ዝስዕቡ ይርከብዎም፤

- 1 ኣብ ኣዴታት (እኖታት) ዝበዕሑ ጎዳእቲ ባህላውን ልማዳውን ተግባራት ከም ምኽንሻብ ንል ኣንስተይቲ፣ ትሕቲ ዕድመ መርዓ፣ ምስ ዘይማንዛ ሓዳር ምግባር፣ መዳሕንቲ ምእንታን ክወርድ ከብዲ ኣዶ ብጠስሚ ምድራዝ ዝመሳሰሉ ኣለዉ።
- 2 ኣብ ህፃናት ዝፍፀሙ ጎዳእቲ ባህላውን ልማዳውን ተግባራት ድማ ከም ምኽንሻብ ህፃናት ደቂ ኣንስትዮ፣ ምኽላእ ዓንቀር፣ ምፍልፋል ስኒ ባርካይ (ድርዓን)፣ ዘይተመጣጠነ ምግቢ ምሃብን ንመልክዕ ተባሂሉ ቆርበት ምጥባሕን ምውቃጥን ካልኣትን ይርከብዎም።

ዕዮ ጉጅለ

ኣብ ከባቢኹም ዝፍለጡ ጎዳእቲ ባህላውን ልማዳውን ተግባራት ዝበሃሉ እንታይን እንታይን ከምዘለዉ ተመያየጡሎም። ብዕሑፍ ናብ ክፍሊ ኣኸርቡ።

ብዋናነት ዝጥቀሱ ጎዳእቲ ባህላውን ልማዳውን ተግባራት

ሀ. ምኽንሻብ ደቂ ኣንስትዮ (ምትልታል ብልዕቲ ደቂ ኣንስትዮ)፤

ተምሃሮ ምኽንሻብ እንታይ ማለት ከምዘኾነ ትፈልጡ ዶ? እዚ ምስ ብባህላዊ ልማድ ግርዘት ወይድማ ምትልታል ብልዕቲ ዝምልከት እዩ። ምኽንሻብ ንደቂ ተባዕትዮን ንደቂ ኣንስትዮን ዝምልከት ባህላዊ ልማዳዊ ተግባር እዩ። ይኹን ደኣምበር ኣብዚ ርእሲ ትመሃርዎ ምኽንሻብ ህፃናት ደቂ ኣንስትዮ ዝምልከት ጎዳኢ ባህላዊ ልማዳዊ ተግባር እዩ። እዚ ጎዳኢ ባህላዊ ልማዳዊ ተግባር ምኽንሻብ (ምግራዝ ወይድማ ምትልታል) ብልዕቲ ደቂ ኣንስትዮ እናተብሃለ ዝፍለጥ እንትኸውን ብልዕቲ ደቂ ኣንስትዮ ብበሊሕ ነገር ብምትልታልን ብምቐራፅን ዝፍፀም ጎዳኢ ልምዲ'ዩ። እዚ ተግባር ደጋዊ ክፋል ብልዕቲ ደቂ ኣንስትዮ ብክፋል ወይድማ ብምሉእ ብምቐራፅን ብምድርባይን ዝፍፀም መስካሕኩይ ዝኾነ ጎዳኢ ባህላዊ ልማዳዊ ተግባር እዩ። እዚ ጎዳኢ ባህላዊ ልማዳዊ ተግባር ብኣብዝሓ ኣብ ሃገራት ኣፍሪካ ዝተለመደ እንትኸውን ኣብ ዝተወሰኑ ሃገራት እስያውን ይርአዩ።

እዚ ጎዳኢ ባህላዊ ልማዳዊ ተግባር ንነዊሕ እዋን ብልምድን ብእምነትን ተመስሪቱ እናተፈፀመ ዝፀንሐ'ዩ። ኣብ ዓለም በብዓመቱ ካብ ክልተ ሚሊዮን ዘይውሕዳ ደቂ ኣንስትዮ ህፃናት በሰላዚ ጎዳኢ ልምዲ ይኾና ኣለዎ። ኣብ ኣፍሪካ ጥራሕ ካብ 28 ኣብዘይውሕዳ ሃገራት እዚ ተግባር ባህላዊ ልማድ ዝፍፀም እንትኸውን ብኣብዝሓ ጎሊሁ ዝርአይ ግና ኣብ ከባቢ ቅናት ምድሪ ዝርከባ ሃገራት ማእኸላይ ኣፍሪካ፣ ሃገራት ቀርኒ ኣፍሪካን ከባቢ ቀይሕ ባሕርን እዩ።

ናይዚ መበገሲ ካብ ሓደ ማሕበረሰብ ናብቲ ሓደ ዝተፈላለዩ ምኽንያት ዝቐርብ ኾይኑ መብዛሕትኡ ምስ ጉዳያት ሞራል፣ ባህልን ሃይማኖትን ዝተዛመደ'ዩ። እዚ ተግባር ኣብ ክልልና ብሰፊሑ ዝፍፀምን ኣብ ደቂ ኣንስትዮ ብፍላይ ኣብ ህፃናት ደቂ ኣንስትዮ ዘብዕሑ ማሕበራውን ኣካላውን ዕልዎ ከቢድ'ዩ። እዚ ተግባር ዝፍፀም በቶም ኣባላት ናይቲ ሕብረተሰብ ስለዝኾነ፣ ነዚኦም ከም እቶት መርከቢ ተገይሩ ስለዝውሰድ እቲ ጉዳይ ንኸዛመት ከም ዓብዩ ምኽንያት ክውሰድ ክኢሉ። ምኽንሻብ ንምፍፃም/ንምክያድ ዝቐርቡ ምኽንያታት ዝስዕቡ እዮም፤

- 1 ኣብ ሕብረተሰብ ተቐባልነት ንክህልዎን ንምግባር፣ ምኽንያት ነቲ ባህሊ ሕብረተሰብ ኣኸቢራ ስለዝተቐበለት ተፈታውነታ ዝለዓለ ይኸውን ብዝብል ኣተሓሳስባን እምነትን ስለዝወሰድ ከም ስነ ስርዓት ዘለዎ ተገይሩ ይውሰድ። ዝተገረዘት ንል ኣንስተይቲ ንሓዳር ብኸቆድቲ፣ ተአማኒት፣ ክትወልድ እትኸእል ወዘተ ተገይራ'ያ ትውሰድ።
- 2 ንዝሙት ዝተቐልጠሉ ኣይትኸውንን፣ ነዚ ዝቐርብ ምኽንያት ዘይተገረዘት ንል ኣብ ሓደ ስብእይ ተረጋጊጻ ኣይትቐመጥን ዝብል ድሑር ኣተሓሳስባ ስለዘሎ'ዩ። ስለዚ ነቲ ስድራ መሕፈሪትን መፅረፊትን ትኸውን ዝብል ግጉይ ኣረዳድኣ ምህላወ።
- 3 ተአመንቲ ይኸኖ ዝብል እምነት ምህላወ፣ ዝተኸንሸባ ደቂ ኣንስትዮ ቅድሚ ሓዳር ድልዮት ምታዊ ርክብ ግብረ ስጋ ክይህልዎንን ክብረ - ንፅህንኣን ሓሊዮን ንክፀንፋ ከምዝገብር ብሕብረተሰብ ብሰፊሑ ዝእመነሉ ም'ኳኑ ይግለፅ'ዩ። ድሕሪ ሓዳር'ውን እንተኾነ ምታዊ ርክብን ስምዒትን ደቂ ኣንስትዮ ብምንካይ (ምቕናስ) ንሰብኡተን ተአመንቲ ንክኸኖ ከምዝሕግዝን ይእመነሉ።
- 4 ኣብ እዋን ወሊድ ፀገም ኣየጋጥማን ዝብሉ'ውን ኣለዉ፣ እዚኦም ግና ሓቅነት ዘይብሎምን የግዳስ ብተፃራሪ ዝረእዩን ጉድኣት ዘስዕቡን ተግባራት'ዮም።
- 5 ብሃይማኖት ዝተፈቐደን ዝተኣዘዘን ም'ኳኑ ዝገልፁ'ለዉ፣ ምኽንሻብ ደቂ ኣንስትዮ ዝፍፀመሉ ምኽንያት ብሃይማኖት ዝተፈቐደ ስለዝኾነ'ዩ ዝብል ይርከብ'ውን እዩ። ይኹን ደኣ'ምበር ኣብ ሃይማኖት ክርስትና ወይድማ እስልምና ኣድላይነት ምኽንሻብ (ምትልታል ብልዕቲ) ደቂ ኣንስትዮ ብዝምልከት ዝተሓበረ ነገር ኣብ ቅዱስ መፅሓፍቲ ዝተገለፀ ነገር ከምዘየለ መራሕቲ ሃይማኖት ይገልፁ።

ዕዮ ጉጅለ

ደቂ ኣንስትዮን ደቂ ተባዕትዮን ነንበይኖም ተጎጂሎም ምኽንሻብ፣ ምትልታል ብልዕቲ ደቂ ኣንስትዮ፣ ግርዘት እንታይ ማለት ከምዝኾነን ኣብ ከባቢኦም ዝትግበር ልማዳዊ ባህሊ ኣመልኪትኩም ተመያየጡ። ንምንታይ'ዩ ምኽንሻብ፣ ምትልታል ብልዕቲ ደቂ ኣንስትዮ፣ ግርዘት ጎዳኢ ልማዳዊ ባህሊ ዝበሃል? ኣብ ሕብረተሰብና ምኽንሻብ፣ ምትልታል ብልዕቲ ደቂ ኣንስትዮ፣ ግርዘት ንምፍፃም ዝቐርቡ ምኽንያታት እንታይ'ዮም? ኣብ ከባቢኹም ኸ እዞም ምኽንያታት ይንፀባረቁ (ይግለፁ) ድዮም? ሳዕቤናት ምኽንሻብ፣ ምትልታል ብልዕቲ ደቂ ኣንስትዮ፣ ግርዘት ብዝርዝር ግለፁ። ብምኽንያት ምኽንሻብ፣ ምትልታል ብልዕቲ ደቂ ኣንስትዮ፣ ግርዘት ጉድኣት ዝበፅሖም ወገናት ኣብ ከባቢኹም እንተልዮም ተመያየጡሉ።

ሳዕቤናት ምኽንሻብ (ምትልታል)

ምኽንሻብ (ምትልታል) ብልዕቲ ህፃናት ደቂ ኣንስትዮ ብዙሕ ሳዕቤናት ኣለውዎ። ንምኽንሻብ (ምትልታል) ብልዕቲ ደቂ ኣንስትዮ ዝጥቀሙሎም መሳርሕታት ፅርዮት ዘይብሎምን ባህላውን እዮም። ኣብ እዋን ምኽንሻብ ብዙሕ ደም ምፍሳስ ዘስዕብን ቀልጢፉ ዘይሓዊ ቁስሊ ስለዘጋጥምን እተን ደቂ ኣንስትዮ ናብ ቃንዛን ስቓይን ስለዘሳጥሑን ድሕሪ እቲ ምኽንሻብ ገዳፍዎ ዝኸድ በሰላ ከቢድ ይኸውን። ስለዚ ብውሑድ እዞም ፅርዮት ዝጎደሎም ባህላዊ መኸንሸቢ መሳርሕታት ረኸሲ የስዕቡ'ዮም። እንትኸንሸቡ (ብልዕቲ እንትትልታሉ) ዝጥቀሙሉ ባህላዊ መሳርሕታት ብዘይገለ ዓይነት መደንዘዚ ስለዝፍፀምዎ ብጣዕሚ መሳቐዪን መቐንዘውን እዩ። ምኽንሻብ ደቂ

አንስትዮ አብዚ ሕዚ እዋን እንትረእ ካብቶም ኤች.አይ.ቪ/ኤድስ ዘመሓላልፉ መንገድታት ሓዲኡ ከምዝኾነ ይፍለጥ። ብሰንኪ ንምክንኻብ ዝጥቀሙሉ መሳርሒ ፀገም ፅሬትን አታዓቓቕባን ስለዝህልዎምን ብምክንያትዚ ድማ አብዚ እዋን ብበዝሒ ደም ስለዝፈስሰን በዚ አቢሉ ካብ ሕሙም ናብ ጥዑይ ኤች.አይ.ቪ/ኤድስ ክመሓላለፍ ይኸእል። ስለዝኾነ ድማ እዚ ልምዲ አብቲ ተፈጥሮአዊ አካል ጥራሕ እንተይኮነስ ንሓዲጋ ኤች.አይ.ቪ/ኤድስ መተሓላለፊ ቁልፊ መንገዲ ብምዃኑ ጥንቓቕን ክትትልን ብምግባር ክውገድ ዝግብኦ ጉዳይ'ዩ። ጥምር ብዝበለ እንትርእይ፤

1. ብዙሕ ደም ምፍሳስ
2. ፅርየት መሳርሒታት ምጉዳል
3. ቃንዛን ስቓይን
4. ቀንዲ መንገዲ ምትሕልላፍ ኤች.አይ.ቪ/ኤድስ

ምክንኻብ አብ መብዛሕቲኡ ሃገርና ዝካየድ ኾይኑ ብዝበለፀ ግና አብ ክልል ዓፋርን ሶማሊን ዳርጋ አብ ኩሉ ዝፍፀም እዩ። አብ ትግራይ ልዕሊ 30% ከምዝነበረን አብዚ ሕዚ እዋን ግና እናነክየ ዝመፀ ጎዳኢ ልምዲ እዩ። እዚ ጉዳይ ሃይማኖታውን ጥዕናውን ረብሓን ባይታን ዘይብሉን ደቂ አንስትዮ አብ እዋን ወሊድ ፀገም ዝፈጥረለን ድሑር ልምዲ'ዩ። እዚ ብምዃኑ ድማ ብኹሎም መራሕቲ ሃይማኖት ተቐባልነት ዘይብሉን እናተወገዘ ዝርከብ እንትኾን ነዚ አብ ምቅላስ ማሕበራት ደቂ አንስትዮ፣ ዝተፈላለዩ መንግስታውን ዘይመንግስታውን አካላት ተሪር ቃልሲ እናካየዱ ይርከቡ። ስለዚ ምክንኻብ ምክያድ ምስ ኤች.አይ.ቪ/ኤድስ ተዛሚዱ እንትረእ ዝኸፍአ መልክዕ ይሃልዎምበር ብዘይካ እዚ'ውን አብ ስነ አእምሮ እናፈጠሮ ዘሎ በሰላ ብቐሊሉ ዝርእይ ኣይኮነን። አብ እዋን ምክንኻብ (ምትልታል ብልዕቲ) ደቂ አንስትዮ ዘጋጥም ስቓይ አብ አእምሮን ስነ ልቦናን ደቂ አንስትዮ ዘሕድሮ ፍርሕን ጭንቀትን ኣዝዩ ልዑል እዩ። ስለዝኾነ'ውን አብ መወዳእታ አብ እዋን ወሊድ ደቂ አንስትዮ ፀገም የጋጥመን፣ ስምዒት ስታዊ ርክብ ደቂ አንስትዮ ትሑት ይኸውን፣ አብ አካል ደቂ አንስትዮ ጉድኣት ክበፀሕ የብሉን ንዝብል ድንጋገ ሰብአዊ መሰላት ዝግሃሰ መነወርን ድሑርን ጎዳኢ ባህላዊ ልማድ እዩ። ነዚ ኣመልኪቲ አብ ጎረቤት ክልልና ዓፋር ዝተሰርሐን አብ ሓቂ ዝተመስረተ “ሓራም” ብዝብል ሽም ዝፍለጥ ዶኩመንተሪ ፊልም ተሰሪሑ ብኢትዮጵያ ቴሌቪዥን ዝተመሓላለፈ እንትኾን እዚ ድማ ብዙሕ ትምህርቲ እናሃበ ይርከብ።

ለ. ምክላእ ዓንቀርን ምፍልፋል ድርግንን (ስነ ባርካይ - ግርግን)፤

1. ምክላእ ዓንቀር

ዕዮ ጉጅለ

- 1 ምክላዕ እንታይ ማለት ከምዝኾነ ትፈልጡ ደ? እስኪ ንወለድኹም ሕተቱሞ አብ ነብስኹም ፈትሹ። አብ ክፍሊ ውሽጢ ዓንቀር ዝተኸላዕኹምን ዘይተኸላዕኹምን ክንደይ ኣለኹም? ወለድኹም ሕተቱሞ ምክላዕ ዓንቀር ንምንታይ'ዩ ዘድልይ ከምዝብልኹም መልሲ ናብ ክፍሊ ሒዝኹም ምፀ።
- 2 ምክላዕ ዓንቀር ዝፍፅሙ ሰባት ከመይ ዝመሰሉዮም? ብምንታይ ዓይነት መሳርሒ እዮም ምክላዕ ዓንቀር ዘካይድዎ?
- 3 ሕብረተሰብ ከባቢና ምክላዕ ዓንቀር ቅቡል ዝገብረሉ ምክንያታት እንታይ'ዮም? ብመሰረትዚ ትምህርቲ ምክላዕ ዓንቀር እንታይ ሳዕቤን ኣለዎ? አብዚኦም ንቕድም ተመያየጡ።

ዓንቀር ኣብ ጉሮሮ ላዕለዎይ ክፍሊ ንታሕቲ ተንጠልጢሉ ዝበቁል ልሰሉስን ንእይሽተይን ኣካልዮ። እተን ክልተ ጎኒ ጉሮሮ ዝርከባ ክልተ ዕክታት “ቶንሲል” (ዓንቀር ምውራድ) ተባሂሉዮ ዝፍለጥ። ቀንዲ ተግባር ዓንቀር ሒቕታ ምክልኻል እዩ። እዞም ዕክታት (ቶንሲል) ዝበሃሉ ስርሖም ሕማማት ምክልኻል እዩ። እዞም ክፍልታት ኣካል ከምቶም ካልኦት ክፍልታት ኣካል ተሸከምቲ ሕማም ብዝኾኑ ተሃዋሲያን እንትውረሩ ጉሮሮ ስለዝቐሰል ፀገም ከጋጥም ጥዕና የጋጥምዮ። እዚ ፀገም ከጋጥም እንተሎ መልዓሊ እዚ ሕማም ዓንቀርዮ ተባሂሉ ስለዝውሰን ነቲ ዓንቀር ከም ጥቕሚ ዘይብሉን ትርፌ ኣካልን ብምቐፃር በባህላዊ ሕክምና ዕርዮቱ ብዝጎደሎ ኣገባብ ክቐረፅ ይግበር። ዓንቀር ህፃናት በቶም ጎዳእቲ ልምዲ ዝፍፀሙ ሰባት ብዝተፈላለዩ መሳርሕታት ማለት ብመላፀ (ላማ)፣ ብጭራ ፈረስ፣ ብጅማት ወይድማ ብዝኾነ በሊሕ ነገር ይቐረፅ። እዚ ምክላእ ዓንቀር ይበሃል። ዓንቀር ብባህላዊ ልማዳዊ ተግባራት ሕክምና ክቐረፅን ክክላእን ምግባር ፈጊሙ ጌጋ እዩ። ምክንያቱ ድማ ብዘመናዊ ሕክምና ብቐሊሉ ዝሓውይ ሕማም ስለዝኾነ። ምክላእ ዓንቀር ዝፍፀመሉ መንገዲ ንኣብነት ወለዲ ህፃን ምግባሩ ምውሓጥ ኣፀጊሙሉ ኢሎም እንትኣምኑ ዝፍፀምዮ። እዚ ምስ ካልኦት ተግባራት ስኒ ፀባ ምፍልፋልን ጉሮሮ ምጉሕጣጥን ዝመሳሰሉ ኣብ ህፃናት ዝፍፀም ተግባር ምስ ኤች.ኣይ.ቪ/ኤድስ ዘለዎ ርክብ ስጡም ይኸውን። ኣብዚ ሰለሰተ ነገር ምርኣይ ይክኣል፤

- 1 እቲ ሓደ ዓንቀር ንምክላዕ ወለዲ ዘቐርብዎ ምክንያት ድሑርን ጎዳእን ዝኾኑ ባህላዊ ልምድታት ምዃናምን እንትኸውን
- 2 እቲ ካልኣይ ድማ ብምክንያት ዝጥቀሙሉ መሳርሕታት ዝህልዎም ጉድለታት ኣተሓሕዞ ዕርዮትን ጥንቃቐታትን ንሕማም ኤች.ኣይ.ቪ/ኤድስን ካልኦትን ዘቃልዑ ምዃናምን እዩ።
- 3 እቲ ሳልሳይ ድማ እቶም ባህላዊ ምክላዕ ዓንቀር ዘካይዱ ሰባት ብትምህርቲ ኣተሓላልያ ጥዕና ዝሰልጡን ሰብ ሞያን ዘይኮኑስ ብልምዲ ጥራሕ ኣብ ዝተፈላለዩ ህፃናት ብዝሰርሕዎ ጥፍኣት ልምድን ክእለትን ዘጥረዮዮም ተባሂሎም ዝእመነሎምዮም። እዚኦም እቲ መሳርሕ ክንድዝደለይዎ ኣብ ዕዳጋ ዝረኽቡዎ ብዘይምዃናም ሓንቲ መሳርሕ ንኹሉ ስራሕቶም ዝጥቀሙዮም

ብዓንቀር ምክላእ ዝተጎድኡ ህፃናት ንካልኦት ፀገማት ጥዕና ከቃልዑ ይክእሉዮም። ንኣብነት ብዙሕ ደም ስለዝፈሶም ንሞት ከብፅሖም ይክእሉ፤ ሕማም ርእስን ካሊእ ስምዒት ሕማማትን፣ ፀገም ምውሓጥ ምግብን ብምክንያት ደም ምድኻም ሰውነትን ንካልኦት ዝተፈላለዩ ሕማማት ምቕላዕን ዝመሳሰሉ ይገጥሙ ወይድማ ክገጥሙ ይክእሉ። ካብዚኦም ብተወሳኺ ድምፂ ምልሕሳስ፣ ብግቡእ ክሃረቡ ዘይምክኣል፣ ምዝባዕ ዘረባ፣ መግሊ ቐስሊ ምሓዝ ወዘተ ዝመሳሰሉ ሓደገኛ ኩነታት ከጋጥሙ ይክእሉ። ስለዚ ብሓፈሻ ኣብ ኣፍሪካ ዘለዉ ጎዳእቲ ልምድታት ንምክልኻል ንምቐፃርን ዘክእል ስራሕ ንምፍፃም ዝዓለመ ውዳብ ምፍጣር ኣገዳሲ ምዃኑ ስለዝተኣመነሉ ኣብ 1984 ዓ.ም.ፈ ኣብ ዳካር ሰኔጋል ምርድዳእ ተገይሩ። ነዚ ዘቀላጥፉ ቢሮታት ኣብ ጄኔቫን ኢትዮጵያን ክከፈት ክኢሉ። ብሃገርን ክልልን ድማ ጎዳእቲ ልምዲ መወገዲ ኮሚቴ ተግይሹ ስራሕቲ እናወገነ ይርከብ። ስለዚ ኣብ ሃገርና ካብ ቦታ ናብ ቦታን ካብ ከባቢ ናብ ከባብን ዝተፈላለዩኳ እንተኾነ ጥምር ብዝበለ እንተወሲድና ምስ ምክላእ ዓንቀር ዝተሓሓዙን ብሕብረተሰብ ከም ቅቡል ምክንያታት ተገይሮም ዝውሰዱን ነዞም ዝሰዕቡ ምጥቃስ ይክኣልዮ፤

- ምሕባጥ ዓንቀር ንሞት ዘብፅሕ ዓብዪ ፀገም ከምዝኾነ ብምእማን
- ሕማም ርእሲ ንምክልኻል
- ምሕባጥ ሰውነት ንምክልኻል
- ንዕርዮት ድምፂ
- ዓይነ ስውርነት ንምክልኻል ወዘተ ዝብሉ ይርከብዎም።

እሞ ተምሃሮ ልዕል ኢሎም ዝተጠቐሱን ካልኦት ዘይተጠቐሱን ምስ ምሕባጥ ዓንቀር ተተሓሒዞም ዝግለፁ ምኽንያታት ብዘመናዊ ሕክምና ብቐሊሉ መፍትሒ ከርከቡሎም ስለዝከኣል ዓንቀር ካብ ምኽላእ (ምቁራፊ) ናብ በዓል ሞያ ሕክምና (ሓኪም) ብምኽያድ ንህፃናት ትኽክለኛ መፍትሒ ምርካብን ብዘመናዊ መንገዲ ካብ ሕማሞም ክናገፉ ምግባርን ዝበለፀ ውሑስ ኣገዳስነት ዘለዎ ጉዳይ ከምዝኾነ ተረዲእኹም ዶ?

2. ምፍልፋል ድርፃን (ስኒ ባርካይ - ግርፃን)፤

ዕዮ ጉድለ

- ◆ ምፍልፋል ድርፃን (ስኒ ባርካይ) እንታይ ማለት ከምዝኾነ ትፈልጡ ዶ?
- ◆ ምፍልፋል ድርፃን (ስኒ ባርካይ) ንምፍፃም ከም ምኽንያታት ተገይሮም ዝውሰዱ እንታይ'ዮም?
- ◆ ምፍልፋል ድርፃን (ስኒ ባርካይ) ኣብ ህፃናት ዘብፅሖ ፀገም እንታይ'ዩ?

ብተመሳሳሊ መልክዑ ከም ምኽላእ ዓንቀር “ምፍልፋል ድርፃን (ግርፃን)” ኣብ ህፃናት ዘብፅሖ ፀገም ብጣዕሚ ከቢድ እዩ። ንኣብነት ዝኸፍኦ ስምዒት ቃንዛ ክሳብ ዓርስኻ ምስኣት ዝበፀሕ፣ ብዘስዕቦ ከቢድ መድመይቲ (ምድማይ) ናብ ሞት ምብፃሕ፣ ምምራዝ ቁስልታት፣ ንቕድሚት ስኒ ከይቦቅል ይኸእል፣ ዝተጣመሙ ኣስናን ኣብዘይቦትኦም ክቦቅሉ ይኸእሉ ወዘተ ዝመሳሰሉ የጋጥሙ። እዚ ተግባር ምፍልፋል ስኒ ባርካይ እናተብሃለ'ውን ይፍለጥዮ። ስለዚ ብሓፈሽኡ ምኽላእ ዓንቀርን ምፍልፋል ድርፃንን (ግርፃንን) ፅርዮት ብዘይብሎም ሓደ ዓይነትን ተመሳሳልትን መሳርሕታት ንብዙሓት ሰባት ስለዝጥቀሙሉን ጥንቃቄ ብዘይብሉ ኣግባብ ባህላዊ ሕክምና ስለዝፍፀሙን ንዝተፈላለዩ ረኽቦታትን ኤች.ኣይ.ቪ/ኤድስን ዘቃልዑ ዕድላት ገፊሖ ይኸውን ማለት እዩ።

ኣብ ሃገርና እዞም ምፍልፋል ስኒ ባርካይ (ድርፃን / ግርፃን) ንምፍፃም ዝተፈላለዩ ምኽንያታት ይወሃቡ'ዮም። ካብዚኣቶም ዝስዕቡ ይርከብዎም፤

- 1 ሱር ቀዳማይ ዝቦቅል ስኒ - ኣስናን- (ስኒ ፀባ ዝበሃል) ሓሳኹን ፀጉርን ስለዘቦቅል/ሉ ከምኡ'ውን መግሊ ስለዝፈጥሩ/ር ንዕብየት ህፃናት ይጎድእዎ'ዮም ተባሂሎም ይእመንዮ። ብም'ኳኑ ድማ እቲ ምፍልፋል ስኒ ባርካይ (ድርፃን) ነቲ ሕማም ይክላኸል'ዩ ዝብል ባህላዊ ልማዳዊ እምነት ኣሎ። ካብዚ ብተወሳኺ እዚ ተግባር ምፍፃም ሃንደበታዊ ውዕኣትን ተምላስን ንምክልኻል ይጠቅምዮ እንተዘይኮይኑ ግና እቲ ህፃን ይምንምን፣ ይቀጥን፣ ንቕድሚት'ውን እቲ ህፃን ጥዕና ዘለዎ ስኒ ከቦቅል ኣይኸእልን ተባሂሉ ብባህልን ልማድን ይእመን።
- 2 ምስምብቋል ስኒ ዝተተሓሓዙ ፀገማት ይክላኸል'ዩ ብዝብል እቲ ተግባር ይፍፀም። ህፃናት ቀዳማይ ስኒ (ስኒ ፀባ) እንተብቁሉ ከም ውዕኣት፣ ትኩሳት (ረስኒ) ወዘተ ከጋጥሞ ስለዝኾነ ምስቲ ምብቋል ስኒ የተሓሕዝዎ'ሞ ንፊውሲ ተባሂሉ እቲ ድርፃን (ግርፃን) ወይድማ ስኒ ባርካይ ይፍልፈል። እዚ ተግባር ንካልኦት ሕማማት የሳጥሖም። ረስኒን ውዕኣትን ምልክታት ካልኦት ሕማማት ክኾኑ ስለዝኸእሉ መፍትሒኡ ሰብ ሞያ ሕክምና (ሓኪም) ምምኻር ጥራሕ'ዩ ዝኸውን። እቲ ህፃን ቀልጢፉ ከይዓብይ፣ ከይሮግድ ዝገብሩ ኣመጋግባታት፣ ምስ ጥዕና ዝተተሓሓዙ ብዙሓት ፀገማት ክነብሩ ስለዝኸእሉ እኹል ክንክንን ክትትል ጥዕናን ምግባር የድልይ።

ስለዚ ንምፍልፋል ስኒ ባርካይ (ድርፃን) ተባሂሉ ናብ ባህላዊ ሓኪም ብምውሳድ ንህፃናት ኣደዳ ኤች.ኣይ.ቪ/ኤድስን ካልኦት ከም ምምራዝ ሰውነት (ቴታነስ) ዝመሳሰሉ ሕማማት ይቃልዑ። ንህፃናት መፍትሒ ክኸውን ዝኸእል ናብ ሕጋዊ ሓኪምን ሰብ ሞያ ጥዕናን ብምኽያድ ግቡእ ምምኻር እዩ ዝኸውን። እዚ እቲ ዝበለፀን ብሕታውን ሜላ እዩ።

ሐ ትሕቲ ዕድመ መርዓ

ዕዮ ጉድለ

ተምሃሮ ትሕቲ ዕድመ መርዓ እንታይ ማለትዎ? ብኣብነት እናገለፅኩም ተመያየጡ።
ንምንታይዎ ትሕቲ ዕድመ መርዓ ልሙድ ባህላዊ ተግባር ይኸውን ዘሎ? እቶም ቀንዲ ዝበሃሉ ምኽንያታት ብዝርዝር ተመያየጡሎም። ኣብ ከባቢኹም ኽ ትሕቲ ዕድመ መርዓ ዝውቱር ድዩ? ብምኽንያት ትሕቲ ዕድመ መርዓ ዝበፀሑ ፀገማት እናዘርዘርኩም ተመያየጡሎም።

ትሕቲ ዕድመ መርዓ ኣብ ሃገርናን ክልልናን ብሰፊሑ ዝረአዎ። ትሕቲ ዕድመ መርዓ ኣብ ኩለን ክልላት ሃገርና ዝፍፀም ጉዳኢ ባህላዊ ልምዲ እዩ። ብፍላይ ኣብ ክልላት ኣምሓራ፣ ቤኒሻንጉል፣ ትግራይ፣ ጋምቤላ፣ ዓፋርን ልሙድ ተግባር እዩ። ትሕቲ ዕድመ መርዓ (ሓዳር ምግባር) ማለት ዕድሚኦም ሓዳር ንምምስራት ዘይበፀሑ ህፃናትን መናእሰይን ብድልየት ወለድን ቤተ ዘመድን ተገዲዶም ሓዳር ክገብሩ ዝድፍኡሉ ኩነታት ዝሕብር ጎዳኢ ባህላዊ ልምዲ እዩ። ትሕቲ ዕድመ መርዓ ማለት መርዓ ደቂ ኣንስትዮ ኣብ ሕጊ ብዝተቐመጠ ዕድመ 18 ዓመት ዘይምፍፃም ማለትዩ። በዚ መሰረት ኣብ ክልልናን ሃገርናን ብፍላይ ኣብ ገጠር ካብ 12 ክሳብ 15 ዓመት ዕድመ ብኣብዝሓ ይካየድዩ። እዚ ተግባር ድማ በቶም ናይ ወለዲ ድልየት ተመስራቲ ዝካየድን እታ ንል ኣንስተይቲ ንሓዳር ብስነ ኣእምሮን ብኣካልን ተዳልዮ ስለዘይትፀንሕ ኣብ ሂወታ ዝፈጥሮ ሓደጋ ኣዝዩ ዝለዓለ ይኸውን። ነዚ ጎዳኢ ባህላዊ ልማዳዊ ተግባር ከም መንቀሊ ምኽንያታት ተገይሮም ዝውሰዱን ብዋናነት ዝጥቀሱን ቀንዲ ዝበሃሉን እንትንርእይ።

- ⊕ ወለዲ ቅድሚ ምእራጎምን ምሚቶምን ደቆም ኣመርዕዮም ዓርሶም ክኸእሉ ካብ ዘለዎም ድልየት ዝፍፀምዎ እዮም።
- ⊕ ገሊኦም ድማ ምስ ሃፋትም ቤተሰብ መውሰቦ ብምፍፃም መነባብረኦም ንምምሕያሽ።
- ⊕ ብመልክዕ ገዝሚ ዝወሃብ ገንዘብ ተጠቂሞም ናይ ደቆም ናይ ቅድሚት ህይወት ዕቡቕ ንክኸውን ብምሕሳብ።
- ⊕ ኣብ ሞንጎ ቤተሰብ ዝምድናን ምትእስሳርን ንምጥንኻርን።
- ⊕ ክብሪ ንል ኣንስተይቲ ክብሪ ንፅህና ንምሕላውን እታ ንል ኣንስተይቲ ሓዳር ዘይብላ ተሪፋ ከይትበሃል ወዘተ ዝብሉ ይርከብዎም።

ኣብ ሃገርና ብፍላይ ኣብ ገጠር ትሕቲ ዕድመ መርዓ ብገፊሑዎ ዝፍፀም። ኣብ 1990 ዓ ም ብዝተገበረ መፅናዕቲ መሰረት ኣብ ኩሎም ከባቢታት ትግራይ 79% ዝሸፈነ ኣገባብ እዚ ተግባር ተጋፊሑ ይርከብ። ኣብዚ እዋን ዝተገብረ መፅናዕቲ ግና ናብ 34% ከምዝነከየ የመልክት። ትሕቲ ዕድመ መርዓ ብዝምልከት ካብ ደቂ ተባዕትዮ ኣብ ደቂ ኣንስትዮ ጎሊሁ ዝርእይ ብምኻኑ ብሰንኪ እዚ ኩነታት ዝመፁ ኢኮኖሚያዊ፣ ማሕበራዊ፣ ዲሞግራፊያዊ፣ ስነ ልቦናውን ጥዕናውን ፀገማት ኣብ ደቂ ኣንስትዮ ብዝያዳ ዝዓዘዘ እዩ። ተምሃሮ ትሕቲ ዕድመ መርዓ ኣብ ሃገርን ብፍላይ ድማ ኣብ ልዕሊ ደቂ ኣንስትዮን ዘበፀሑም ፀገማት እንታይ እዮም ትብሉ? ብሰንኪ ትሕቲ ዕድመ መርዓ ዝበፀሑ ፀገማት ዝሰፈሱ እዮም።

1. **ኣብ ማሕበራዊ መነባብሮ ዝበፀሑ (ዝገጥሙ) ፀገማት፡** ትሕቲ ዕድመ መርዓ ኣብ ዕብየት ሃገር፣ ኣብ ሕብረተሰብን ኣብ ሰብ ሓዳርን ዘስዕቦ ኢኮኖሚያዊ፣ ማሕበራውን ዲሞግራፊያውን (ስነ ህዝብን) ፅልዎታትን ሳዕቤናትን ብጣዕሚ ዓብዩ እዩ። ብፍላይ ድማ ኣብ ደቂ ኣንስትዮ (ንል ኣንስተይቲ) ጥዕና ማሕበራዊ ህይወትን ስነ ልቦናዊ ብቕዓትን ዘሕድሮ ፅልዎ ከቢድዩ። ኣብ ትሕቲ ዕድመ ትምርቶ ንል ኣንስተይቲ ኣካላውን ኣእምሮኣውን ዕብየታ ብዝፈቐደላ

መጠን ደረጃ ብደረጃ እናዓበየት ዘይኮነስ ኣብ ህፃንነት ዕድሚኣ ኣዶ ቆልዓን ሓላፊት ስድራን (ቤተሰብን) ክትከውን ስለትግደድ ማሕበራዊ ህይወታ ዝተማልአን ዝተስተኻኸለን ኣይኸውንን። ካብዚ ብተወሳኺ ንናይ ባዕላ ህይወት፣ ንቤተሰብ ትኹን ንዕብየት ሃገር ጠቓሚ ክትከውን ዘኸእላ ፍልጠት ኣብ እትረኽቡሉ እዋን (ዕድመ) ብምኸንያ ትሕቲ ዕድመ መርዓ ስለዝተቐዘሰ እቲ ዕልዋ ተዓፃፊዩ ዝኸውን።

ጓል ኣንስተይቲ (ደቂ ኣንስትዮ) ትምህርታ ደፊኣ ዓርሳ ንኸይትኸእል ዕንቅፋት ካብዝኾነዎ ምኸንያታት እቲ ሓደን ቀንድን ትሕቲ ዕድመ መርዓ እዩ። ኣብ ትሕቲ ዕድመ መርዓ እንትትገብር ጓል ኣንስተይቲ ምስኡ ተተሓሒዞ ብዝመፅኡ ፀገማት ማለት ቆልዓ ወሊድካ ምዕባይ፣ ቤተሰብ ምምሕዳር ወዘተ ስለዝህልው ትምህርቲ ንምክትታል ዕድል የብላን። እዚ ድማ ቁፅሪ ዘይተምሃራ ደቂ ኣንስትዮ ክውስኽ ዝገብር ተርእዮዩ። ትሕቲ ዕድመ መርዓ ኣብዝተስፋሕፋሒ ከባብታት ትምህርቲ ቀዳማይ ብርኪ ንምውዳእ ብፍላይ ድማ ንደቂ ኣንስትዮ ብጣዕሚ ዝፀበበ እዩ። ብትምህርቲ ዘይደፍኡት ጓል ኣንስተይቲ ዘመናዊ ቴክኖሎጂ ንምጥቃም ዝሕገዝ ዕድል ኣይህልዎን። ከምኡውን ምስ ደቂ ተባዕትዮ ማዕረ ኣብ ኩሉ ስራሕ ንምስታፍ ዕድል ኣይህልዎን። ናይዚ ውፅኢት ጓል ኣንስተይቲ ዕግዕፍ ሰብኣዊ ክትከውን የገድዳ ማለት እዩ። ብካሊ ወገን ድማ ብዙሓት ቆልዑ ምውላድ፣ ኣብ ትሑት ደረጃ ትምህርቲ ተወሲንካ ምትራፍን ንዝተፈላለዩ ፀገማት ጥዕና ዘቃልዕ ኣጋጣሚዩ ዝኸውን።

ትሕቲ ዕድመ መርዓ (ሓዳር) ዝፈፀመት ጓል ኣንስተይቲ ካብ እዋን ንእስነታ ክሳብ 49 ዓመት ስለትወልድ ብዙሓት ቆልዑ ክትወልድያ ትኸእል። እዚ ማለት ድማ ትሕቲ ዕድመ መርዓን ኣብ ንእስነት ዕድመ ዝርከብ ህዝቢ ምብሓሕን ከምኡውን ግልጋሎት ምጣነ ስድራ ኣብ ትሑት ደረጃ ምህላዉ ንወሰኽ (ናህሪ) በዝሒ ዕብየት ህዝቢ ዓብዪ ምኸንያት እዩ ዝኸውን። ትሕቲ ዕድመ መርዓን ቀፂሊ ዝመፅእ ጥንስን ስዒቦም ዝመፁ ፀገማት ጥዕናን ንናይ ዓዴታትን ህፃናትን ሕማምን ሞትን ቀንዲ ምኸንያት እዩ። ስለዚ ትሕቲ ዕድመ መርዓ (ሓዳር) ዘስዕቦም ቁጠባዊ ማሕበራውን ጥዕናውን ኣሉታዊ ዕልዋታት ድምር ውፅኢት እተን ደቂ ኣንስትዮ ካብ ገጠር ናብ ከተማ ብምስዳድ ነብሰን ሸይጠን ብዝሙት ክሓድራ፣ ኣብ ጎደና ሓዳሪነት ክዋፈራ፣ ንኣልኮልን ሽጋራን ከምኡውን መደንዘዝቲ ዕፃትን ኤች.ኣይ.ቪ/ኤድስን ወዘተ ክቃልዓ ይግደዳ። ድምር ውፅኢት እዚኦም ብምልኦም ኣብ ዕብየትን ኩነታት ጥዕናን ሃገር ዘሕድርዎ ኣሉታዊ ዕልዋታትን ሳዕቤናትን ኣዝዩ ከቢድዩ ዝኸውን።

ዕዮ ጉድለ

ብምኸንያት ትሕቲ ዕድመ መርዓ ኣብ ማሕበራዊ መነባብሮ ዝበፅሑ (ዝገጥሙ) ፀገማት ብዝርዝር ተመያየጡሉ። ትሕቲ ዕድመ መርዓ ኣብ ዕብየት ሃገር፣ ኣብ ሕብረተሰብን ኣብ ሰብ ሓዳርን ዘስዕቦ ኢኮኖሚያዊ፣ ማሕበራውን ዲሞክራሲያውን (ስነ ህዝብን) ዕልዋታትን ሳዕቤናትን ብዝምልከት ብዝርዝር ተመያየጡ። ብፍላይ ድማ ኣብ ጥዕና፣ ማሕበራዊ ህይወትን ስነ ልቦናዊ ብቕዓትን ደቂ ኣንስትዮ (ጓል ኣንስተይቲ) ዘሕድሮ ዕልዋ ብዝርዝር ተመያየጡሉ። ትሕቲ ዕድመ መርዓ ኣብ ጥዕናን ሂወትን ደቂ ኣንስትዮ (ጓል ኣንስተይቲ) ዘብፅሑ ሓደጋ ብዝርዝር ተመያየጡሉ። ምስዚኦም ብዝተኣሳሰረ መልክዑ ድማ ትሕቲ ዕድመ መርዓ ኣብ ኢኮኖሚያዊ ኩነታት ደቂ ኣንስትዮ ዘብፅሖም ፀገማት ብዝርዝር ተመያየጡ።

2. ኣብ ጥዕና ዘጋጥሙ ፀገማት፡ ኣብዚ ዝረአዩ ፀገማት ብጣዕሚ ሰፋሕትን ኣብ ሂወታ ከቢድ ሓደጋ ዘብፅሑ እዮም።

- ☞ ንፆታዊ ርክብ ድልዊ ስለዘይኮነትን ነዚ ዝኸውን ዓቕምን ጉልበትን ስለዝንእሳ ኣብ እዋን ፆታዊ ርክብ ጉድኣት ይበፅሓን ንሕማም ትቃላዕን። ብሰንኪዚ ነቲ ሰብኣይ ስለትፀልኦ ኣብ ሓዳር ናይ ምፅናሕ ኩነታት ዝተመናመነ ይኸውን።
- ☞ ብተመሳሳሊ ህፃን ብዘይድልየታን ምርመራ ኤች.አይ.ቪ/ኤድስ እንተይገበረትን መርዓ ስለትፍፅም ንሕማም ዝተቓልዐት ክትከውን ትግደድ።
- ☞ ኣብ ትሕቲ ዕድመ ዝተመስረተ ናብራ ጥንሰን ሕርስን ስለዘጋጥም ብሰንኪዚ ንሕማም ፌስቲላ ዝተሳጥሐት ስለትኸውን እቲ ዝውለድ ቆልዓ ጥዕንኡ ኣብ ሓዲጋ ይወድቕ።
- ☞ ብሰንኪ ነቲ ዘይተደለየ ጥንሲ ካብ ቁልዕነት እዋን ምውላድ ስለዝጅመር እቲ ስድራ ካብ ኢኮኖሚያዊ ዓቕሚ ንላዕሊ ዝኾነ ዕያል ስለዝህልዉዎ ናብረኦም ንድኸነት ዝተሳጥሐ ንክኸውን ይገብሮ።

ሰእሊ 4.1 ኣብ ጉዳይ ማሕበራዊ ፀገም ኤች.አይ.ቪ/ኤድስ ኣመልኪቶም ማሕበረሰብ ዘተ እንትካይዱ

3. **ኢኮኖሚያዊ ፀገማት፣** ኣብዚ ዝረኣዩ ሕፅረታት እታ ሰበይቲ ኣብ ስራሕ ስለዘይትዋፈርን ትምህርቲ ንምምሃር ዕድል ስለዘይትረክብ ናብራኣ ኣብቲ ሰብኣይ ዝተፀገዐት ክትከውን ትግደድ። በዚ መሰረት ድማ ናይ ሰብኣይ ፅግዕተኛን ኣብ መነባብሮኣ ናይቲ ሰብኣይ ድልየት እናማለኣት ሂወታ ትመርሕ።
4. **ሕጋዊ ክፍተታት፣** ትሕቲ ዕድመ መርዓ ምክያድ ማለት ብኻሊእ መዳዩ ኣብ ሃገርናን ዓለምለኸን ዘለዉ ሕግታት ምጥሓስን ኣካል ምግሃስ ሰብኣዊ መሰልን እዩ። እዚኦም ድማ
 - ☞ ኣብ ሕገ መንግስቲ ሃገርናን ክልልናን ዝተቐመጠ ክሊ ዕደመ መርዓ 18 ስለዝብል ትሕቲ ዕድመ መርዓ ምክያድ ነዚ ምጥሓስ ስለዝኾነ ዝህሉ መቕፃዕቲ ኣብ ናብራ እቲ ስድራ ኣሉታ ይፈጥር።
 - ☞ መሰል ህፃናት ንምርግጋፅ ዝወፀን ሃገርና ዝተቐበለቶ ኮንቬንሽን ህፃናት ህፃን ዝበሃል ካብ ትሕቲ 18 ዓመት ዘሎ ከምዝኾነ ስለዝሕብር ትሕቲ ዕድመ መርዓ ምፍፃም ማለት ነዚ መሰል ምጥሓስ እዩ ዝብሉ መሰረታዊ ናይ ሕጊ ጉዳይ ዝሓትት ይኸውን።

መ. ምውቃጥን ምጥባሕን፣

እዚኦም ኣብ ኩሎም ፆታታት ዝካየዱዮም። ብኣብዝሓ ምውቃጥ ዝካየደሎም ኣካላት ግንባር፣ ክሳድ፣ ኢድን እግርን እንትኾኑ ብተመሳሳሊ ምጥባሕ ዝካየደሎም ኣካላት ሰብነት ድማ ግንባር፣ እግሪ፣ ኢድን ሕቕን እዮም። እዞም ተግባራት ብልምዲ ዝፍፀሙ ምበር ምንም ብሳይንስ ዝተረጋገፀ ረብሓ ዘለዎም ኣይኮኑን። ብሰንኪ ምውቃጥን ምጥባሕን ዘጋጥሙ ናይ ኣካልና ቆርበት ካብ ምብልሻዉ ሓሊፉ እቲ ገዲፍዎ ዝኸድ ምልክት ካብ ኣካልና ስለዘይጠፍእ ዘሎ

ተፈጥሮአዊ መልክእ የጥፍኦቹ። ብኻለእ ገፅ ብሰንኪ ምውቃጥን ምጥባሕን ዝመሓላለፍ ሕማም ኤች.አይ.ቪ/ኤድስ ኣብ ዜጋታት ሓደጋ እናበፅሖ ይርከብ። ነዚ ምኽንያት ዝኸውን ድማ እቶም እዚ ተግባር ዝፍፅሙ ሰባት ዝጥቀሙሎም መሳርሕታት ባህላዊ ስለዝኾኑን ብኣግባቡ ዕፊቶም ሓልዮም ዝሰረሐሎም ስለዘይኾኑ እቶም ቫይረሳት ኣብቲ መሳርሒ ስለዝፀንሑን ናብ ካሊእ ብቐሊሊ ክመሓላለፉ ይኸእሉ እዮም።

ዕዮ ጉጅለ

ምውቃጥን ምጥባሕን እንታይ ማለት ከምዝኾነን እዚ ተግባር ዘብፅሖም ፀገማት ብዝርዝር ግለፁ። ነዚኦም ማእኸል ገይርኩም ድማ ተመያየጡ።

ብፍላይ ኣብዚ ሕዚ እዋን መናእሰያት ንምግያፅ ኢሎም ኣብ ዝተፈላለዩ ኣካላቶም ይውቀጡ ኣለዉ። እዚ ድማ ንሓደጋ ኤች.አይ.ቪ/ኤድስ ዘቃልፅ ስለዝኾነ ነዚ ምክልኻል ካብ መናእሰያት ትፅቢት ይግብር። መናእሰያት ብፊልም ዝሪእዎም ተዋሳኔቲ ፊልምን ኩእሶ ተፃውትን መርኣያ ብምግባር ናቶም ቅዳሕ ንምውሳድ ብምሕሳብ ጥንቓቕ ብዝጎደሎ መንገዲ እናተወቀጡ ስለዝርከቡ እዚ ጉዳይ ምስ ኤች.አይ.ቪ/ኤድስ ዘለዎ ርክብ ተረዲኦም ካብዚ ልምዲ ክወፁ ይግባእ። እምበኣርክስ ተምሃሮ ብዛዕባ ጎደኣቲ ባህልታትን ኤች.አይ.ቪ/ኤድስን ብዝምልከት ዝተምሃርክም ንምስራፅን ንዝበለፀ ዕሙቕትን ኣብዞም ዝሰፈሩ ብጉጅለ ተመያየጡለን።

- 1 ንበዓል ጥያ ጥዕና ሓቲትኩም ክንደይ ዓይነት ምኽንሻብ ከምዘሎ ተመያየጡ።
- 2 ኣብ ከባቢና ትሕቲ ዕድመ መርዓ ንምክያድ ምኽንያት ዝኾኑ ጉዳያት ፍለዩ።
- 3 ኣብ ከተማ መቐለ ዝርከብ ሆስፒታል ፌስቲቫ ዝሰርሖም ስራሕቲ እንታይ እዮም?

4.1.2 ጎደና ተሓዳደርትን ጎደና ሓደርትን

ተምሃሮ ኣብ ከተማ ጎደና ዝሓድሩን ኣብ ጎደና ዝመሓደሩን ህፃናት ሪእኹም ዶ ትፈልጡ? ኣብ ጥንጎ እዞም ክልተ ዓይነታት ኣብ ጎደና ዝወፁ ህፃናት እንታይ ፍልልይ ኣሎ? ህፃናት ብተፈላለዩ ምኽንያታትን ዝተፈላለዩ ረብሓ ብምሕሳብን (ደልዮምን ተገዲዶምን) ናብ ጎደና ይወፁዮም። ገሊኦም ጎደና ተሓዳደርቲ ገሊኦም ድማ ጎደና ሓደርቲ ይኾኑ። ነዚ ዓርሱ ዝኸኣለ መበገሲ ኣለዎ። ካብዚኦም እቶም ዝፍለጡ ምኽንያታት ዝሰፈሩዮም።

ንጥፊት

- 1 ኤች.አይ.ቪ/ኤድስን ምስ መመሓላለፊ መንገድታትን ሜላታት ምክልኻልን ኣረድኡ።
- 2 ጠቐምትን ጎደኣትን ባህላዊ ልምድታት ብዝምልከት ብዝርዝር ኣብ ሰደቓ ግለፁ።
- 3 ምስፍሕፋሕ ኤች.አይ.ቪ/ኤድስ ምስ ጎዳኣቲ ባህላዊ ልምድታት ዘለዎም ዝምድና (ዘረፋ፣ ምትልታል ብልፅቲ ኣዋልድ /ምኽንሻብ/ ዘርዝሩ፣
- 4 ፀገማትን ሳዕቤናትን ትሕቲ ዕድመ መርዓ ዝምልከት ኢኮኖሚያዊ፣ ጥዕናዊ፣ ሕጋውን ማሕበራዊ ኩነታትን ብዝርዝር ተንትኑ።
- 5 ንምኽንሻብ ምክንያታት ኮይኖም ዝቐርቡን ሳዕቤናትን ብዝርዝር ኣረድኡ።
- 6 ንምኸላእ ዓንቀርን ምፍልፋል ስነ ባርካይን (ድርፃን) ምኽንያታት ኮይኖም ዝቐርቡን ሳዕቤናትን ብዝርዝር እናተንተንካ ኣረድኡ። ኣብርሁ።
- 7 ሳዕቤናት ኤች.አይ.ቪ/ኤድስ ምስ ደኽታምነትን ጎደና ተሓዳደርትን ዘለዎም ዝምድና ግለፁ። ብዝርዝር ኣረድኡ።

- **ኣብ ጎደና ውዒሎም ናብ ገዛ ዝምለሱ፤** እዚኦም መነባብሮ ስድራ ንምሽፋን ዝተፈላለዩ ሸቕባት ከረሜላ፣ ሸጋራ፣ ማሰቲካ፣ ሶፍት፣ ቆሎ፣ ካልኦትን ብምሻጥ ንስድራ ዝሕግዙ እንትኾን ካብዚኦም ዝበዝሑ ሂወቶም ንምብልሻው ዝተቐዑዮም። መነባብረኦም ምስ ስድርኦም ወይድማ ዘግዕዖም ቤተሰብ ስለዝኾነ ክሳብ ፍርቂ ለይቲ ኣብ ጎደናን እንዳ መስተን ክንቀሳቐሱ ምስገባና ናብ መሕደሪኦም ዝኾኑዮም። ብፍላይ ደቂ ኣንስትዮ ህፃናት ድማ ብተፈላለዩ ረብሓታትን ዕለታዊ ምግብን ዝሸገዉ ጥራሕ ዘይኮነስ ንኣደጋታት ኤች.አይ.ቪ/ኤድስ ዝቃልዑዮም። ስለዚ ስድርኦም ክትትል ክገብሩ ይግብኦም።
- **ኣብ ጎደና ውዒሎም ኣብ ጎደና ዝሓድሩ፤** እዚኦም ብሰንኪ ሕፃናት ክትትል ወለድን ድኽነትን ወይድማ ብመሓዛ ተደፋፊኦም ወዘተ ሂወቶም ኣብ ጎደና ዝገበሩ ህፃናትን ኣብ ከተማ ዝርአዩንዮም። ስለዚ ንዕውልናን ዝተፈላለዩ እፃትን መስተን ዝተቐልዑ ይኾኑ። ብፍላይ ምስ ኤች.አይ.ቪ/ኤድስ ዝተዛመዱ ሕማማትን ካልኦት ኣደጋታትን ከጋጥሞም ይኸእልዮ። እዚኦም ጎደና ሓደርቲ ስለዝኾኑ ፎቓዶ በረንዳን መንገድታትን እዮም ዝሓድሩ። ዝኸታማትን ፅጉማትን እዮም። ገሊኦም ድማ ኣእምሮኦም ጥዑይ ዘይኮኑን ጥዕና ዝሰኣኑንን ይርከብዎም። ስለዚ ካብ ስድራ፣ ሕብረተሰብን መንግስትን ፍሉይ ጠመተ ክውሃቦም ይግባእ።

ዕዮ ጉድለ

ጎዳእቲ ባህላዊ ልምድታት! ንምንታይ? ተመያየጡ...

- 1 ጎዳእቲ ባህላዊ ልምድታትን ዝበሃሉ እንታይ ሳዕቤን ኣለዎም?
- 2 ምውቃጥን ምጥባሕን ዝመሳሰሉ ባህላዊ ልምድታት ዘብፅሕዎ ሳዕቤን ግለፁ።
- 3 ሕማም ኤድስ ኣብ ክልልና ኣብ ከመይ ዝበለ ኩነታት ይርከብ? ኣብ ከባቢኹምክ?
- 4 ጎዳእቲ ልምድታት ንምውጋድ እንታይ ክግበር ኣለዎ? ንሕና ተምሃሮ ኽ ካባና እንታይ ትፅቢት ይግበር?
- 5 እትዝርግሐን ሽፋንን ጎዳእቲ ልምዲ ኣመልኪትኩም ተምሃሮ፣ እትፈልጥዎምን ብበዝሒ እትሪእዎምን ግለፁ።
- 6 ጎዳእቲ ልምድታት ዝፍፁሙ ሰባት ካብዚ ንኸወፁ እንታይ ክግበር ኣለዎ?
- 7 ካልኦት ዓይነታትን ኣብዚ ዘይተገለፁ ጎዳእቲ ልምዲ እንታይነት ብኸመይ መንገዲ ከምዝፍፀም ሪኢቶ ሃቡሉ።
- 8 ብኣብነት ኣደጊፍኩም ብዛዕባ ኣብ ጎደና ዝተሓዳደሩን ዝሓድሩን ህፃናት ኣረድኡ።

4.2 ሳዕቤን ንቕልጡፍ ዕብዮት በዝሒ ህዝቢ

ኣብ ሓንቲ ሃገር ኢኮኖሚያዊ ምዕባልን በዝሒ ህዝብን ተመጣጣንን ተመጋጋብን ምዕባል ከርእይ ኣለዎ። ክልቲኦም ተዋዲዶም እንድሕር ዘይፍፀሙ ነቲ ዘሎ ልምዳት ማሕለኻ ይኸውን። ስለዚ እቲ ዕልዋ ኣብ ኩሎም ማሕበራውን ኢኮኖሚያውን ግልጋሎታት ፀቕጢ ይፈጥርዮ። እዚ ድማ ሳዕቤናት ኣለውዎ። ካብዚኦም ውሽጢ እዞም ዝሰዕቡ ሳዕቤናት ንምርእይ ይክእል።

	1994	2004	2015	ዕብይት በዝሒ ህዝቢ ብ% /1994-2004/	ዕብይት በዝሒ ህዝቢ 2004-2015
ዓለም	5,594	6,378	7,197	1.31	1.10
አፍሪካ	690	869	1,085	2.44	2.25
ኢትዮጵያ	52	71	85	3.2	2.7

ሰደቻ 4.1 ኣብ ዓለም፣ አፍሪካን ኢትዮጵያን ዘሎ ዕብይት በዝሒ ህዝቢ ብሚልዮን (ዓ.ም.ፊ)

እቲ ኣብ ላዕሊ ዝተገለፀ መረዳእታ ዝሕብሮ ሃገርና ኢትዮጵያ ኣብ 25 ዓመት ውሽጢ ብዕዕፊ ናይ ምዕባይ ኩነታት ከምዘሎን ብዓለም ብርኪ ድማ አፍሪካ ዝለዓለ በዝሒ ከምዘሎ'ዩ። ኣብ ከተማ ዝነበር ህዝቢውን ኣብ ገጠር ካብዝነበር ህዝቢ ብዕዕፊ ናይ ምዕባይ ኩነታት ኣሎ። እዚ ብምዃኑ ድማ ዝስዕቡ ፀገማት እናተፈጠሩ እዮም።

ሀ. በዝሒ ህዝብን ማሕበራዊ ግልጋሎትን

ዕዮ ጉጅለ

መንግስቲ ኢትዮጵያ ኣብ ዘዳለዎ ትልሚ ዕብይትን ትራንስፎርሜሽንን (ካብ 2003 - 2007 ዓ.ም) ኣብ ገፅ 139 ብዛዕባ ስነ ህዝብን ልምዓትን ተገሊፁ ዘሎ ናብ ቤተ መጻሕፍቲ ቤት ትምህርትኹም ብምኽያድ ኣንብቡ። ክተንብቡ እንተለኹም ድማ ኣብ ጠመተ ዝግበረሎም ኣንፈታት ስነ ህዝብን ልምዓትን፣ ቀንዲ ሽቶታትን ስትራተጂ (ሜላታት) ኣፈፃፀማን ዝብሉ ዛዕባታት እናተመያየቱም ኣንብቡ። ነዚ ዕሑፍ ምስ ትምህርትኹም ኣተኣሳስርዎ'ሞ መምህርኩምውን ክሕግዩኹም ሕተትዎም። ዝበፃሕኹምዎ ምርድዳእ ናብ ክፍሊ ኣቕርብዎ።

- ኣብ ሃንቲ ሃገር ኢኮኖሚያዊ ምዕባልን በዝሒ ህዝብን ተመጣጣንን ተመጋጋብን ምዕባል ከርእይ ኣለዎ እንትበሃል እንታይ ማለት'ዩ? ቕልጡፍ ዕብይት በዝሒ ህዝቢ እንታይ ሳዕቤን ኣለዎ? ዕብይት በዝሒ ህዝቢ ኣብ ማሕበራዊ ግልጋሎት ዘለዎ ፅልዎ ብዝርዝር ግለፁ። በዝሒ ዕያል ኣብ ልዕሊ ስድራ ዝህልዎ ኢኮኖሚያውን ማሕበራውን ፅልዎታት ዘርዝሩ።
- ◆ ከም ሃገርና ዝመሳሰላ ዘይማዕበላ ሃገራት እቲ ዝበዝሕ ህዝቢ ትሕቲ 15 ዓመት ብምዃኑ ኣብ ምግፋሕ ትምህርትን ጥዕናን ዝለዓለ በጀት ክምድብ ይግደድ። ኣብ ዝማዕበላ ሃገራት ግና ኣብ ኩሎም ዕድመ ክልላት ተመሳሳሊ በዝሒ ስለዘሎ ኣብዚ ዝህሉ ፅልዎ ብዙሕ ኣይኮነን። ንኣብነት ኣብ ትግራይ ዘሎ በዝሒ ተምሃራይ ቀዳማይ ብርኪ እንትረእ ቅድሚ 1989 ዓ.ም 298372፣ ኣብ 1993 ዓ.ም 551375 እንትበፅሕ ኣብ 2002 ዓ.ም ግና እዚ ቐፅሪ ብዕዕፊ ብምዕባይ ልዕሊ ሓደ ሚልዮን በፂሒ ኣሎ። ናብዚ ንምብፃሕ ድማ ኣብ ክልልና ልዕሊ 50% ናይቲ ክልል በጀት ኣብ ትምህርቲ እናተመደበ ክመፅእ ክኢሉ'ዩ።

እዚ ድማ በቲ መንግስቲ ቀዳማይ ብርኪ ንኹሉ ንምብፃሕ ዝሓዞ መትከልን ነዚኦም ዝውሃብ ግልጋሎትን ብነፃ ምዃኑ ዝፈጥሮ ኢኮኖሚያዊ ፅልዎ ዝለዓለ ይገብሮ። ብሓፈሻ ኣብ ቕልጡፍ ዕብይት በዝሒ ህዝቢ ዘሎ ፀቕጢ ነቲ ሓደ እንተይመላእኻ ካሊእ ተወሳኺ ፀቕጢ ስለዝፈጥር እዚ ጉዳይ ኣብ ሃገር ይኹን ኣብ ክልል ዘስዕቦ ፀገም ከቢድ ይኸውን።

◆ አብ ጥዕና ትካላት ማለት ግልጋሎት አዋህባ ባዕቂ ናይ ምፍጣር ኩነታት የጋጥምዮ። አብ ዘይማዕበላ ሃገራት መብዛሕትኦም ሕማማት ተላበድቲ ምዃኖም እንትረእን እዚውን አብ ዕሬት ስድራ ዘሎ ፀገም ምዃኑ የረድአና። ምስቲ ዘሎ መጠን ውልዶ በዝሒ ምህላው ብመንግስቲ ይኹን ብስድራ ንጥዕና ዝህሉ ወፃኢ ከቢድ ይገብሮ። ንኡብነት አብ ክልልና ካብ ትምህርቲ ቐዲሉ ዝለዓለ በጀት ዝጠልብ ጥዕና እንትኾን ከምዚ ኾይኑ ዛጊድ እኹል ጥዕና ዘይረኽቡ ስድራ ኣለዉ እዮም። ብኻሊእ ገፅ ህፃናት ሃገርና ትሑት ስነ መሓሃ ብምርካብ ካብ ዓለም ቀዳሞት እዮም። ነዚ ንምቅላል ድማ ካብ መጠን ውልደት ጀሚሩ ክመሓየሽ ይግባእ። ብሓፈሻ አብ ሓንቲ ሃገር ዘሎ በዝሒ ህዝቢ ብቐጥታ አብ ሽፋንን ዕሬትን ግልጋሎት ጥዕና ርክብ ዘለዎዮ። እዚ ስለዝኾነ ድማ እቲ በዝሒ ህዝቢ ምስ ሰብ ሙያ ጥዕና ብፍላይ ምስ ሓካይም ዘሎ ምምጥጣን እንትርአይ ካብ ዓለም ትሑትዮ። በዚ ድማ አብ መብዛሕትኡ ገጠር ከባቢ ብደክተራት ግልጋሎት ሕክምና ኣይረኽቡን።

◆ ማሕበራዊ ፀገምውን የጋጥምዮ። ዝኾነ ስድራ ካብ ኢኮኖሚያዊ ዓቕሙ ንላዕሊ በዝሒ ዕያል እንትህልዎም እቶም ዕብይ ዝበሉ ቆልዑት ስድራ ንምድጋፍ ብምሕሳብ አብ ጎደና ዝተፈላለዩ ሸቐጣት አብ ምሻጥ ክዋፈሩ ይግደዱ። አብዚ እንትዋፈሩ ትምህርቶም ስለዘቋርፁን መሊኦም ካብ ስድራ ክወፁ ስለዝኽእሉን አብ መፃኢ ሂወቶም ፀገም ክረኽቡ ይኽእሉ። ብኻሊእ ገፅ አብ ገጠር ዝተወለዱ ቆልዑ ዕያል ትምህርቲ ስለዘይረኽቡን ብሰንኪ በዝሒ ዕያል ንጥምየትን ዕርቃንን ስለዝቃልዑ ነዚ መነባብሮ ሃዲሞም ናብ ከተማ ይመፁ። በዚ ድማ መብዛሕትኦም ናብ ዘይሓሰብዎ ዕውልና ይኣትዉ። ብፍላይ ደቂ ኣንስትዮ ናብ ዝሙት ክኣትዎ ይገብረን። ሸማግለታት ድማ ዝጥውሮም እንትስእኑ ናብ ጎደና ወዲኦም አብ ልመና ይዋፈሩ። ብሓፈሻ ምስ ኢኮኖሚ ዓቕሚ ስድራ ዘይመጣጠን ዕያል እንትህሉ ንማሕበራዊ ፀገም ምኽንያት ከምዝኸውን ሕድ ሕድ ስድራ ምፍላጡ ኣገዳሲ ዮ።

ለ. በዝሒ ህዝቢ አብ ተሓራሲ መሬት ምንኣስ ዘጋጥም ፀገም

ዕዮ ጉጅለ

በዝሒ ህዝቢ አብ ተሓራሲ መሬት ዝፈጥሮ ፅልዋ ኣመልኪትኩም ብዝርዝር ግለፁ። በዝሒ ህዝብን ብርሰት ሃፍቲ ተፈጥሮን ብዝምልከትውን ተመያየጡ። በዝሒ ህዝቢ እንትውስኽ ብርሰት ከባቢ ስለዝህሉን መሬት ካብ ፍግረ መሬት ዝግበር ምክልኻል ድኹም ስለዝኸውን አብ መጠንን ልምዑነትን መሬት ኣለታዊ ፅልዋ ከምዘለዎ ኣመልኪትኩም ተመያየጡ። ውፅኢት ምይይጥኩም ብፅሑፍ ኣቕርቡ።

በዝሒ ህዝቢ እናዓበየ እንትኸይድ ትሕዝቶ ተሓራሲ መሬት እናነኣሰ ይኸይድን እቶት ምህርቲውን ይውሕድ። ከምዝፍለጥ በዝሒ ህዝቢ ካብ እዋን ናብ እዋን እንትውስኽ መሬት ግና ኣብታ ዘላታ እያ ትፀንሕ። በዚ መሰረት ሓደ ስድራ ዝነበረቶ መሬት ንውላዱ የመቐቕል፤ እቲ ዝመፅኦ ወለዶ ድማ ንደቂ የመሓላልፍ። ብኸምዚ ካብ ውሉድ ናብ ወለዶ እናተመሓላለፈ ብምምፃእ ትሕዝቶ መሬት እናነኣሰ ክኸይድ ይገብሮ። ንኡብነት ብ1900 ዓ.ም ዝነበረ ህዝቢ ኢትዮጵያ ከባቢ 11 ሚሊዮን እንትኸውን አብ 1999 ዓ.ም ናብ 73 ሚሊዮን ክበፅሕ ክኢሉዮ። አብ ሕርሻ ዝመሓደር ስድራ መጠኑ እናበዝሐ እንትኸይድ ተሓራሲ መሬት እናነኸየ ስለዝመፅኦ ብምግቢ ዓርሱ አብ ምኽኣል ሕፅረት የጋጥሞ እዮ። አብ ትግራይ ቅድም ክብል ዝነበረ ብፅሑት ተሓራሳይ መሬት ልዕሊ 2 ሂክታር እንትኸውን ኣብዚ ሕዚ እዋን ግና ኣብ መብዛሕትኡ ከባቢ ካብ ፍርቂ ክሳብ ሓደ ሂክታር ከምዝኾነ መረዳእታታት ይሕብሩ። ብተወሳኺ ኣብዚ እዋን መሬት መቐሎ ብዘይምህላዉ መሬት ዘይብሎም መናእሰይ ኣብ ገጠር ብበዝሒ ኣለዉ። እዚኦም ከም ሓደ ምኽንያት ዝውሰድ ውፅኢት ዕብየት በዝሒ ህዝቢ ከምዝኾነ ንምርዳእ ይከኣል።

ሰኔሊ. 4.2 አግራብ በሪሶም ናብ ዝተፈላለዩ ስራሕቲ እንትውዕሉ

ሰኔሊ. 4.3 አግራብ ንዝተፈላለዩ ረብሓ ብሓዊ እንትበርስ

ሰኔሊ. 4.4 አግራብ ብሓይልን ጉልበትን ደቂ ሰባት እንትበርስ

ሰኔሊ. 4.5 ብርሰት ሃፍቲ ተፈጥሮ፣ አግራብ ብሓይልን ጉልበትን ደቂ ሰባት እናበረሱ ናብ ፈሓም እናተለወጡ ኣብ ከተማታት ንመሸባ እንትውዕሉ

በዝሒ ህዝቢ እንትውስኽ ብርሰት ከባቢ ስለዝህሉን መሬት ካብ ፍግረ መሬት ዝግበር ምክልኻል ድኽም ስለዝኸውን ኣብ መጠንን ልምዑነትን መሬት ኣለታ ዘለዎ ይኸውን። ነዚ ዝኾነሉ ምክንያት መሬት ንምግፋሕ ተባሂሉ ዝበርሱ ኣግራብ ነቲ ሓመድ ብትሕዝቶ ይኹን ብልሙዕነት ናብ ሓደጋ ክጥሕል ይገብሮ። ኣግራባት ምህላዎም ብወሑጅን ብነፋስን ክበርስ ዝኸእል መሬት ይከላኸልዮ። ናይዚኦም ምብራስ ግና እቲ መሬት ተጋሕጊሑ ስለዝኸይድ ካብ መፍረያይነት ናብ ባድመ ስለዝልወጥ ኣብ መነባብሮ ገባራት ፀገም ይፈጥር ኣሎ። ኣግራባት ዝበርሱሉ ኩነታት ንረብሓ ተሓራሳይ መሬት፣ ንገዛ መስርሒ፣ ንምግቢ መብሰሊ ብምሕሳብ እንትኾን እዚ ድማ ኣብቲ ከባቢ ዘሎ በዝሒ ህዝቢ እንትውስኽ ድልዮትን ጠለብን ከምዝገህር ይእመን።

ስለዚ ተሓራሳይ መሬት ምስ ዝርግሐን ፀቕጥን ህዝቢ ብቐጥታ ዝተኣሳሰር ኾይኑ እዚውን ምስ ፀባይ ኣየር ዝዛመድዮ። በዚ መንፅር ካብ ቆላ፣ ሓውሲ ዶግግን ዶግግን ዘሎ ፀቕጢ ዝፈላለይ እንትኾን ኣብ ደጉዓ ዘሎ መሬት ምንኣስ ዝገደደ ከምዝኾነ ብጭቡጥ ኣብ ባይታ ዝረኣይዮ።

ምይይጥ ጉጅለ

- 1 አብ ጎደና ምምሕዳር ህፃናት እንታይ ሳዕቤን አለዎ? ካብዚ ንምንጋፍ እንታይ ክግበር ይግባእ ትብሉ?
- 2 አብ ከባቢና ዘሎ ስራሕ ስእነት ብኸመይ መንገዲ እናተፈትሐ ይርከብ?
- 3 ቅልጡፍ ዕብየት በዝሒ ህዝቢ እንታይ ማለት እዩ? አብራህርህ፡፡
- 4 ዕብየት በዝሒ ህዝቢ ዓለም፣ አፍሪካን ኢትዮጵያን ብዝርዝር ግለፅ፡፡
- 5 ንምንታይዩ አብ ሃገርና በዝሒ ህዝቢ ዘጋጥም?
- 6 አብ ገጠርን ከተማን ዘሎ ዕብየት በዝሒ ህዝቢ ንምንታይ አፈላላይ ክህልው ክኢሉ?
- 7 ዕብየት በዝሒ ህዝብን ኢኮኖምን ብኸመይ ክመጣጠን ይኸእል?
- 8 አብ ገጠር ዘሎ ተሓራሳይ መሬት ምንኣስን ሕፅረት መሬትን ብኸመይ አገባብ ፍታሕ ክረክብ ይኸእል?
- 9 ሳዕቤናትን ፀገማትን ቅልጡፍ ዕብየት በዝሒ ህዝቢ ብዝርዝር አረድእ፡፡
- 10 በዝሒ ህዝቢ ክፈጥሮ ዝኸእል ማሕበራውን ኢኮኖሚያውን ፀገማት ብዝርዝር አረድእ፡፡

ቅልጡፍ ዕብየት በዝሒ ህዝቢ ከመይ ትርድእዎ?...

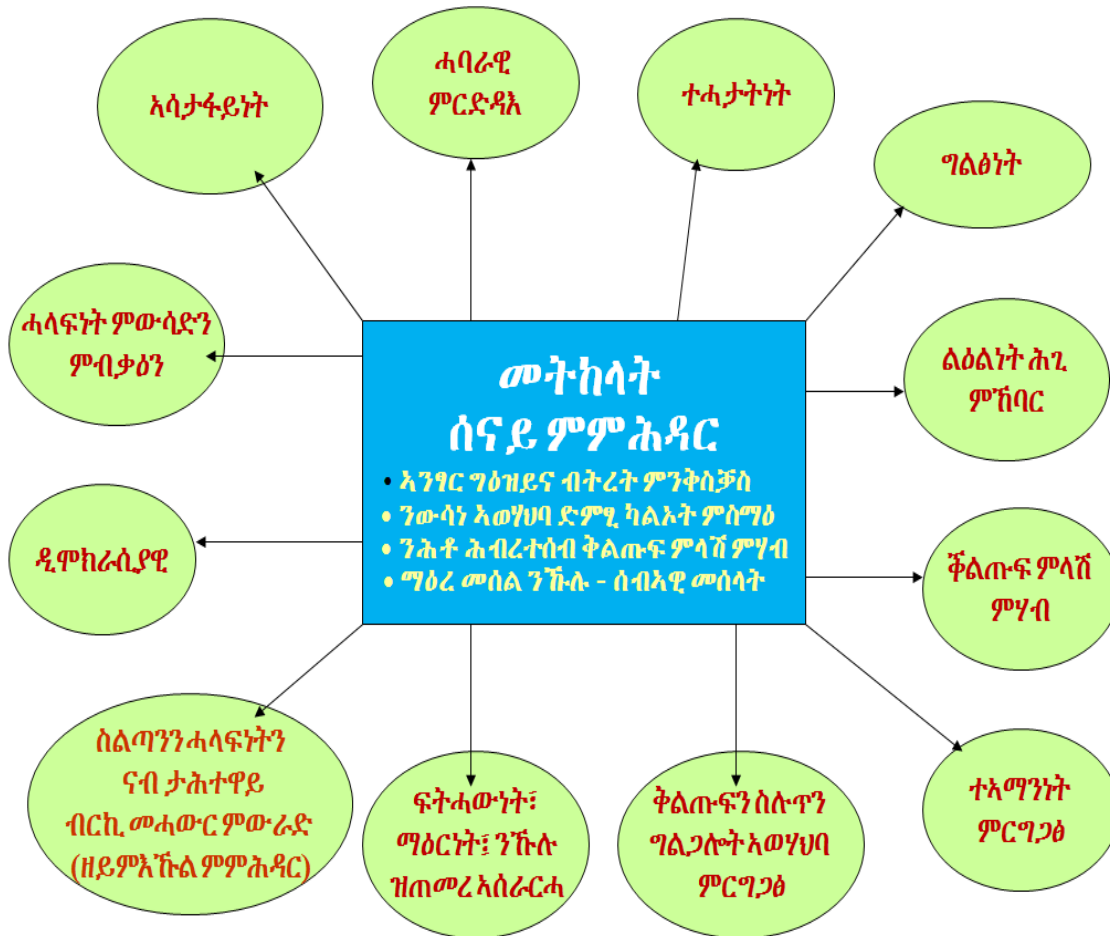
4.3 ሰናይ ምምሕዳር፣ መሰል ህፃናትን ድሕንነትን

ተምሃሮ እስኪ ነዞም ዝስዕቡ ሕቶታት ንቅድም ተመያየጡሎም፡

- ሰናይ ምምሕዳር እንታይ ማለት ይመስለኩም?
- ሰናይ ምምሕዳር ከመይ ትገልፅዎ?
- መሰል ህፃናት እንትበሃል ከ እንታይ ማለትዩ?
- አብ ቤት ትምህርትኹም ፓርላማ ህፃናት አሎ ዶ? እንታይ ይሰርሕ?
- ንህፃናት ከ እንታይ ዓይነት ጥንቃቄን ድሕንነትን የድልዮም ትብሉ?
- ሰናይ ምምሕዳር፣ ዲሞክራሲ፣ ግልፅነት፣ ተሓታትነት ዘማእኸል ምምሕዳር ግለፁ፡፡

4.3.1 ሰናይ ምምሕዳር

ሰናይ ምምሕዳር እንትበሃል ንኹሎም አሰራርሓታት ሕጋውን ፖለቲካውን ማእኸል ገይርካ ህዝቢ ተረባሓይን ዕጉብን ንምግባር ዝሰለጥ ኮይኑ ነዚ ንምርካብ ኩለመዳያዊ ብስለትን ፍልጠትን አመራርሓ ዝሓትት እዩ። እዚ ምርግጋዕ ማለት ድማ ሰብአውን ዲሞክራሲያውን መሰላት ካብ ምስፋን ሓሊፉ ህዝቢ አብቲ ስርዓት ሕጉስ ክገብሮ ይኸእል። ስለዚ ሰናይ ምምሕዳር ኩለመዳያዊ ንጥፈትን ተበግሶን መንግስታዊ አካላት ዝጠልብን ብዘላቂ መልክዑ ነዚ ማእኸል ብምግባር ዝፍፀሙ ስራሕቲ ዲሞክራሲ ዘኩልብትን ልምዕት ዘቀላጥፍን ከምዝኾነ ናይ ቀረባ እዋን ተሞክሮናን ልምዲ ካልኦት ሃገራትን ዘምህረና ውራይ እዩ።

7/31/2010

5

ስእሊ 4.6 መትከላት ሰናይ ምምሕዳርን መግለጺ ባህርያቶምን

ዕዮ ጉጅለ

መንግስቲ ኢትዮጵያ ኣብ ዘዳለዎ ትልሚ ዕብይትን ትራንስፎርሜሽንን (ካብ 2003 - 2007 ዓ.ም) ካብ ገፅ 115 - 118ን 127 - 129ን ዝርከብ ብዛዕባ

- ◆ ጥንኩርን ድልዳዕን ዓቕሚ ምፍጻም ስራሕ ዘለዎ መንግስታዊ መሓውር ምውዳብን ምፍጣርን፤
- ◆ ግልፅነት ክዓሰልን ግዕዝይና (ብልሽውና) ካብ መንቀሊኡ ምቡርቃቕን ክጠፍእ ምግባርን፤
- ◆ ተሳትፎ ህዝቢ ምሕያልን ምልዕዓልን፤ ግልፅነትን ተሓታትነትን ማእኸል ዝገበሩ ኣሰራርሓታት ምትእትታው፤
- ◆ ውዕኢታዊ፣ ቅልጡፍን ስሉጥን፣ ግልፅን ተሓታትን ዝኾነ ስርዓት ፋይናንስ መንግስቲ ምሕያል፤
- ◆ ምርግጋዕን ምዕሳልን (ምስፋን) ሰናይ ምምሕዳር ዝምልከቱ እናንበብኩም ተመያየጡሎም።
- ◆ ጠመተ ክግበረሎም ዝግብኡ ኣንፈታት፣ ቀንዲ ሽቶታትን ስትራተጂ (ሜላታት) ኣፈፃፀማን ምርግጋዕ ሰናይ ምምሕዳር ዝምልከቱ ዛዕባታት ኣብ ቤተ መፃሕፍቲ ቤት ትምህርትኹም ብምኽያድ ኣንብቡ። ተመያየጡ። መልስኹም ብፅሑፍ ኣቕርቡ።
- ◆ ነዚ ዘምበብኩምዎ ድማ ምስ ስእላዊ መግለጺ መትከላት ሰናይ ምምሕዳርን መግለጺ ባህርያቶምን እናገናዘብኩም ተመያየጡ።

ዝተፈላለዩ ምሁራት መግለጻ ሰናይ ምምሕዳር ብዝተፈላለዩ መልክዕን ኣቀራርባን ከቐምጡ ይፈትኑ'ምበር ሓፊሻዊ ትሕዝቶኡ መሚኻ እንትረኣይ ግና ድልዎትን ዝንባለን ኩሎም ተመሳሳሊ'ዩ። ሰናይ ምምሕዳር ብኹሉ መዳይ ዝተማልኦ ሓባራዊ ምርድዳእ ማእኸል ዝገበረ ግልጺ፣ ዕቡቕ፣ ቅኑዕ፣ ፍትሓዊ፣ ማዕረ፣ ስሉጥ፣ ኣሳታፋይ፣ ቅልጡፍን ስሉጥን ግልጋሎት፣ ዲሞክራሲያዊ፣ ተበግሓይ፣ ተአማንነትን ተሓታትንትን ዘንገሰ ከምኡ'ውን ልዕልነት ሕጊ ዘረጋገፀን ስርዓት ምምሕዳር ኣብ ኩሉ መዳይ መሓውር መንግስታውን ዘይመንግስታውን ትካላት እንትህልው ዝግለፅ'ዩ። ስለዚ መግለጻ ባህርያት ሰናይ ምምሕዳር ኣብዝስዕቡ ሽዱሽተ መትከላት መቐልካ ምቕማጥ ይክእል። እዚኦም ድማ ልዕልነት ሕጊ፣ ነፃነትን ብቕዓት ዳይነትን፣ ብቕዓት ኣፈፃፀማ ግልጋሎት ሲቪል ሰርቪስ፣ ግልፅነት፣ ተሓታትንትን ተሳትፎ ህዝብን እዮም። ነዚኦም'ውን ሓደ ብሓደ ንምርኣይ ብኸምዝስዕብ ቐሪቦም'ለው።

ሀ. ልዕልነት ሕጊ፣ ኣሰራርሓ መንግስቲ ብሕጊ ዝተነፀረ ንምግባር ኣብ ሰለስተ ኣካላት ተመቐሉ ካብ ላዕሊ ክሳብ ታሕቲ ተወዲቡ እናሰርሐ ይርከብ። በዚ መሰረት ብሕገ-መንግስቲ ይኹን ኣብ ካልኦት ዝወፁ ሕግታት ማእኸል ተገይሩ ኩሎም ስራሕቲ ክፍፀሙ ናይ ግድን'ዩ። ብሕጊ ምምራሕ ማለት ማዕርነትን ፍትሕን ካብ ምርግጋዕ ሓሊፉ ግዕዙይ ኣሰራርሓ ዘወግድ ስለዝኾነ ዜጋታት ብማዕረ ተጠቀምቲ ዝገብር ይኸውን። እዚ ጥራሕ እንተይኮነስ ህዝቢ ክመሓደረሉ ተባሂሉ ዝወፀእ ሕጊ ቅድሚ ምትግባሩ ካብ ረቂቕ ሕጊ ምድላው ጀሚሩ ህዝቢ ክሳተፍን ሪኢቶኡ ክህበሉ ምግባር ኣገዳሲ ይኸውን። ካብ ሕጊ ወፃኢ ዝስራሕ ዝኾነ መደብ ውዲሉ ሓዲሩ ናብ ውልቀ መላኽነት መንገዲ ስለዝምርሕ ጥንቃቄ ክግበር ይግባእ። እዚ ኣግባብ ንምፍፃም ብሕገ-መንግስቲ ዝተረጋገፀ ምግባር ግድን'ዩ። እዚ ንምግባር ድማ ኣብያተ ፍርዲ ኣብ ሓቂ ዝተመሰረተን ብሕግን ንሕግን ጥራሕ ማእኸል ብምግባር ስርሑ ዝፍፀም ክኸውን ኣለዎ። ስለዚ ነፃነት ዳይነት ብጣዕሚ ኣገዳስን ፍሉይ ቆላሕታን ምሕብሓብን ከምዘድልዮ ኣብ ግምት ክኣቱ ይግባእ። ምስዚ ብተወሳኺ'ውን ሰለጤንን ፅፈትን ዘለዎ ፍርዲ ንኸወሃብ ብውልቀን ብትካልን ብቕዓት ክህልዎን እናተጠናኸረ ክኸይድ ምግባር ወሳኒ'ዩ።

ለ. ኣፈፃፀማን ብቕዓትን ስራሕቲ መንግስቲ፣ ነፃነቱን ብቕዓቱን ዝተረጋገፀ ሲቪል ሰርቪስ ክህልው ምግባር ንጡፍን ስሉጥን ግልጋሎት ኣዋህባ ክህሉ ስለዝገብር ኣብ ኣወዳድባን ኣሰራርሓን ትኹረት ክወሃቦ ይግባእ። ዝተሳለጠ ኣሰራርሓ መንግስቲ ምርግጋዕ ምህላው ማለት ልምዓት ኣብ ምስላጥን ከምኡ'ውን ህዝቢ ኣብ ኣፈፃፀማ መንግስታዊ ቤት ዕዮ ዕግበት ስለዝህሉ መንግስትን ህዝብን ተደጋጊፎምን ተዋዲዶምን ዕላምኦም ከፈፀሙ ይገብር። ስለዚ ቡብደረጅኡ ዝርከብ ስራሕተኛ መንግስቲ ዘመናውን ፅፋፍን ኣወዳድባ ሃልይዎ ንልምዓትን ዲሞክራሲን ምዕባል ደጋፋይ ክኸውን ብምግባር ብዝለዓለ መልክዕ ሰናይ ምምሕዳር ክገልብት ይገብሮ።

ሐ. ግልፅነት፣ ዝኾነ ኣካል መንግስቲ ዝተውሃቦ ዕማም ንምፍፃም ይኹን ዝሰርሖምን ዘመዝገቦ ውፅኢትን ኣመልኪቱ ንህዝብን ንማእኸናት መራኽብቲ ሓፋሽን ግልጻ ክኸውን ይግባእ። ኣሰራርሓን መረዳእታን ግልጻ ምግባር። ዝኾነ ሰብ ዝተውሃቦ ተግባርን ሓላፍነትን ብሕጊ ስለዝኾነን ስለዝተደገፈን በዚ መንፅር ዝተፈፀሙ መደባት ክፍለጡን ክግምገሙን ብፍላይ ህዝቢ ሪኢቶ ክህበሉ ምግባር ብዙሕ ረብሓ ኣለዎ።

- ሓደ መን እንታይ ከምዝሰርሕ ይፍለጥ።
- ካልኣይ ውዕኢትን ድኽመትን ንህዝቢ ግልፂ ይኸውን።
- ሳልሳይ ካብ ግዕዝይናን ዘይሕጋዊ አሰራርሓን ይናገሩ፤
- ራብዓይ መንግስቲ ዝፍፁሞም መደባት ህዝባውነቶም ዘረጋገፁ ምዃኖም ብተግባር ይረጋገፁ።
- ሓምሻይ ህዝቢ ኣብ ኩሎም ስራሕቲ መንግስቲ ሪኢቶ ክህብን ብቐረባ እናገምገመ ንመፃኢ እዋን ዝተመሓየሸ ስራሕ ንምምዝጋብ ይኸእል ዝብሉ እዮም።

መ. ተሓታትነት፤ መንግስታውን ህዝባውን ሓላፍነት ብተሓታትነት ክድገፍ ምግባር የድሊ። ዝኾነ ሰብ ወይድማ ኣካል ንዝፍፁሞን ዝመሃዞን ሰናይ ተግባር ክበረታታዕን ንዘጥፈኡን ዘባላሸዎን ስራሕ ድማ መቐፃዕቲ ክረክብን ግድን እዩ። እዚ እንትትግበር ጥራሕዩ መንግስታዊ ስራሕ ክብርን ጥንቃቕን ዝረክብን ኩሉ ብዝተኸኣለ መጠን ዕዉት ስራሕ ክሰራሕ ዝገብር። ተሓታትነት እንተዘይሃልዩ ግና እንታይ ከይኸውን፤ እንታይ ከይመፀኒ ዝብል መንፈስ ስለዘሎ ከምድልየትካን ገባርን ሓዳግን ናይ ምዃን ዝንባለ ክጋፋሕ ይገብር። እዚ ድማ ኢ-ዲሞክራሲያውነትን ዘይፍትሓውነትን ስለዘንግስ ሰናይ ምምሕዳር ንምርግጋዕ መፀገማይ ይኸውን ማለት ዩ። ሓለፍቲ ብኣመራርሓኦምን ብዝፍፁምዎም ስራሕትን ንህዝቢ ተሓተትቲ ስለዝኾኑ እዚ መግለፂ ሰናይ ምምሕዳር ዩ።

ሰ. ተሳትፎ ምርግጋዕን፤ ተሳትፎ ህዝቢ ምርግጋዕ ማለት መግለፂ ዲሞክራሲያዊ መንግስቲ ስለዝኾነ ነዚ ብሕጊ ንምርግጋዕን ዘይግሃስ መሰል ምዃኑን ብተግባር ምርኣይ ኣብ ሕገ-መንግስቲ ሰፊሩዩ። በዚ ኣገባብ ህዝቢ ካብ ምትላም ጀሚሩ ክሳብ ውሳኔ ምሃብን ኣፈፃፀማኡ ምግምጋምን ንጡፍ ተሳትፎ ክገብር ኣለዎ። ኣብዚ ግና ዘይንግቕ ደንገርገር ከምዝህሉ ክግመት ዝከኣልዩ። እዚ ማለት መን ይሳተፍ? መፃዘን ብኸመይ ኣገባብን ይሳተፍ? ዝብሉ ሕቶታት ኣቐዲምካ መልሲ ምሃብ የድሊ። ኣብ ተሳትፎ ህዝቢ ብዝተኸኣለ መጠን ምምህሃር ስለዘሎን ህዝቢ ነቲ ስራሕ ናተይ ኢልካ ኣብ ምርኣይን እንታይ ከምዝሰራሕ ምፍላጥን ምክትታልን ስለዝህሉ ነቲ ስራሕ ውዕኢታዊ ከምዝገብር ይእመን።

ረ. ንሕቶ ህዝቢ ምላሽ ምሃብ፤ ካብ ህዝቢ ዝመፅእ ሕቶ ብእዋኑ ምላሽ ምሃብ ይግባእ። ከምቲ ዝፍለጥ ዘለና ውሱን ሃፍቲ ንኹሉ ብሓደ ንምምላእ ከምዘፀገም ርዱእ እዩ። ኾይኑ ግና ዝመፅእ ሕቶ ብእዋኑ ክቐርበሉን ዘይፍፀም እንተኾይኑ ምኸንያቱ ብምግላፅ ክረዳዳእ ይግባእ። በዚ መንፅር ኩሉ መንግስታዊ ኣካል ነዚ ድልው ኾይኑን መስርሕ ኣዳልዩን ክሰርሓሉ ኣለዎ። እዚ ምትግባር ማለት መግለፂ ዲሞክራሲያዊ መንግስቲ ጥራሕ እንተይኮነስ ኣሰራርሓን ባህልን ዲሞክራሲያዊ ትካላት እውን ስለዝኾነ ጥንቃቕ ክግበር ኣለዎ።

ሰ. ስምዒት ሓላፍነት፤ ዜጋታት ኣብ ዝተፈላለዩ ሓላፍነትን ስራሕን ተመዲቦም ስራሕቶም እናሳለጡ ይርከቡ። በዚ መሰረት ሕድ ሕድ ሰብ ዝተውሃዖ ስራሕን ናይ ምምራሕ ሓላፍነት ብቐንፅና፤ ብተኣማንነት፤ ብንጥፈትን ክፍፁሙ ኣለዎም። ስለዚ በብደረጃኡ ዘሎ መንግስታውን ህዝባውን ስራሕቲ ምትግባር ዝተመደበ ሰብ ስራሕቲ ሃገራዊ ስምዒትን ሓላፍነትን ብዘለዎ ኣገባብ ዝተውሃቦም ዕማም ክፍፁሙ'ምበር ነዚ ብምርሳዕ ዝተውሃበካ ሓላፍነት ንውልቀ ረብሓ ምውፃል ብገቡን ካልኦት ናይ ብልሽውና ተግባራት ክፍፁሙ የብሎምን። ብሓፈሻ ዜጋታት ኣብ ዝተመደቡሉን ዝተዋፈሩሉን ዕማም ናፃን ግልፅን ኮይኖም ህዝባዊ ስምዒት ክህልዎም ይግባእ።

ሸ. ንሕጊ ተገዛኢ ምዃን፤ ልዕልነት ሕጊ ኣብ ሓንቲ ሃገር ንክህሉ ዓብይ ተሳትፎ ዝገብር ናይቲ ልዕልነት ሕጊ ተጠቓሚ ዝኾነ ሓፋሽ ሕዝቢ ዩ። እዚ ህዝቢ ኣብ ልዕልነት ሕጊ ዓብይ ተራ ንክፃወት ብዛዕባ ልዕልነት ሕጊ ኣፍልጦ ክህልዎ ይግባእ። ብዛዕባ ልዕልነት ሕጊ ኣፍልጦ ዘይብሉ ሕብረተሰብ ልዕልነት ሕጊ ኣብ ምኸባር ግደ ኣይህልዎን። ህዝቢ ብዛዕባ ንሕጊ ተገዛኢነት ዘለዎ

ባህሊ ንምጉልባት ኣፍልጦ ክህልዎ ይግባእ ክበሃል እንተሎ ነዞም ዝሰዕቡ ነጥብታት ይምልከት፤

- እቲ ህዝቢ ኣብ ክባቢኡ እንታይ ይግበር ክምዘሎ ምፍላጥ፤
- ብዝግበየ'ውን ኣብቲ ዝነበረሉ ሕብረተሰብ /ሃገር/ እንታይ ይግበር ክምዘሎ ምፍላጥ፤
- እቲ ህዝቢ መሰሉን ግቡኡን እንታይ ክምዘኮነ ምፍላጥ ማለት'ዩ።

እቲ ህዝቢ ንሕጊ ተገዛኢ ክኸውን ብሃገርን ክልልን ዝወፀ ሕግታት ክፈልጥ ኣለዎ። ነዚ ንምፍጻም ዝኸእል ዝሰዕቡ መንገድታት ብምጥቃም ይኸውን፤

- ነቶም ዘመሓድርዎ ፈፀምቲ ኣካላት ብምዝርራብ
- ነቶም ነናይ ወረድኡ፣ ነናይ ክልሉን ነናይ ጠቕላላ ኣባላት ፓርላማ ሃገር ብዛዕባ ናይ መንግስቲ ኣሰራርሓታትን ፖሊሲታትን ብምሕታት፤
- ክባቢያውን ሃገራውን ዝኾኑ ጋዜጣታት ብምንባብ፤
- ኣብ ኣብያተ መጻሕፍቲ ዝርከቡ መረዳእታታት ብምንባብ፤
- ጭብጥታት ኣልዒልካ ምስ ቤተሰብካን ማሓዙትካን ብምዝታይን'ዩ።

ልዕልነት ሕጊ ኣብ ሓንቲ ሃገር ልምዓት ዲሞክራሲን ንክህሉ ወሳኔ ዝኾነ መትከል'ዩ። ልዕልነት ሕጊ ንክህልው ዝተፈላለዩ ኣካላት መንግስቲ ንኣብነት ፖሊሲ፣ ዓቓብያን ሕጊ፣ ዳያኑን ሕጊ መውፅኢ ኣካል፣ ካልኦት ማሕበራት ህዝቢ፣ መሓውራት ዜና፣ ትምህርቲ ስነ ዜጋ ዝህቡ ኮለጃት ሕጊ ወይድማ ካልኦት ኣካላት ኩሎም ብሓባር ክሰርሑ ይግባእ። ይኹን'ምበር ልዕልነት ሕጊ ኣብ ሓንቲ ሃገር ንክህሉ እቲ ወሳኔ ዓንድን ዝኾነ ሃገር ኣብ ምምራሕ ዝርከብ መንግስቲ ልዕልነት ሕጊ ብሓቂ ንክሰፍን ድልውነት ክህልዎ ይግባእ። እንድሕር እቲ ዝመርሖ ዘሎ መንግስቲ ድልውነት ዘይብሉ ኾይኑ ግን ዋላ ኣዝዩ ብጣዕሚ ዕቡቕ ዝኾነ ብሰብኣዊ መሰላት ዝተደገፈ ሕገ መንግስቲ እንተሃለወ ልዕልነት ሕጊ ክህልው'ዩ (ክረጋገፅ'ዩ) ኢልካ ምዝራብ ዕኸነት'ዩ።

ሰናይ ምምሕዳር ከመይ ትርድኦ?

መመያየጢ ጉጅለ

- 1 ልዕልነት ሕጊ እንታይ ማለት እዩ?
- 2 ግልፅነትን ተሓታትነትን ከመይ ይግለፅ?
- 3 ሰናይ ምምሕዳር ኣብ ህዝብና እንታይ ረብሓ ኣለዎ?
- 4 ተምሃሮ፣ ካብዚ እንታይ ትምህርቲ ረኺብኩም?
- 5 ሰናይ ምምሕዳር ብኸመይ ይረጋገፅ?
- 6 ሰናይ ምምሕዳር ንኸረጋገፅ እንታይ ክግበር ኣለዎ?
- 7 ህንፀት ሰራዊት ልምዓትን ብቕዓት ሰራሕተኛታት መንግስትን ንምርግጋፅ ሰናይ ምምሕዳር ዝህልዎም እጃም ግለፁ።
- 8 ዝሰዕብ ስእላዊ መግለጺ ካብ 1-12ን ካብ ሀ - መን ምልኡ።

4.3.2 መሰላት ህፃናት

ተምሃሮ ህፃን እንትበሃል ኣበየናይ ክሊ ዕድመ ክምዝርከብ ትፈልጡ ዶ? ምስዚ ተኣሳሲሩ ዝግለፁ መሰላት ህፃናት እንትበሃሉ ኸ እንታይ ትርድኡ? ህፃን ማለት በብኸባቢኡን ብዝተፈላለዩ ትካላትን ዝተፈላለዩ ትርጉም ዝውሃቦ እዩ። ንኣብነት ኣብ ዲሞኖራራ (ስነ ህዝቢ) ህፃናት ዝበሃሉ ኣብ ትሕቲ ዕግዕተኛታት ስድራ (ወለዲ) ዝርከቡ ካብ 18 ዓመት ንታሕቲ ክሊ ዕድመ ንዝርከቡ ብምልኡም

ተገይሮም ይውሰዱ። ከምኡ'ውን አብ ሓድሓደ ከባቢ ብፍላይ አብ ገበን መቐፅዒ ሕጊ ተሓታታይ ዝኸውን ክለ ዕድመ ፈልዩ የቐምጥ። ስለዚ አብ ዓለምለኸ መሰላት ህፃናት ተቐባልነት ዝረኸበን ምርድዳእ ዝተበፀሐሉን ህፃን ዝበሃል ካብ 18 ዓመት ንታሕቲ ንዘለዉ'ዮም። እዚ ክለ ዕድመ አብ ሃገርናን ክልልናን “ህፃን” ብዝብል ተቐባልነት ዝረኸበ እዩ።

ሀ. መሰላት ህፃናት - ሓለዋ ህፃናት ንበይኑ ተፈልዩ ምርኣይ ንምንታይ ኣድልዩ?

ትርጉም ሓለዋ ህፃናት ብዝተፈላለዩ ኣገባብ አብ ዝተፈላለዩ ዕሑፋት ከምዝርከብ ዝእመን ኾይኑ ነዚ ጉዳይ ግና አብ ማኑዋል መሰል ህፃናት ብዓለምለኸ ሕብረት ፓርላማ ዝተዳለወ ትርጉም ወሲድና ክንሪኦ ኢና። ሓለዋ ህፃናት መሰረት ዝገብሮ ብዋናነት አብ ኮንቪንሽን መሰላት ህፃናት ዝተቐመጡ ጉዳያት እንተይተሸራረፉ ክትግበሩ ምቕላስ ኾይኑ ብዝበለፀ ግና ህፃናት ካብ ዓመፅ፣ ምዝመዛን ምግሃስን ክሕለዉ ምግባር ይኸውን። ከምዝፍለጥ መሰላት ህፃናት ኣካል ሰብአዊ መሰላት ብምዃን ምግሃስ (ጥሕሰት) ድማ ብቐጥታ ምግሃስ (ጥሕሰት) ሰብአዊ መሰላት ከምዝኾኑ ምርዳእ የድልይ። ብተመሳሳሊ አብ መነባብሮ ህፃናት ዝግበር ሓለዋ ህፃናት ብኣእምሮን ብጥዕናን ዝበሰሉ ክኾኑን አብ ቀፃላይ ሂወቶም ብዓርሰ እምነትን ምክብባርን ዝተመስረተ ናብራ ክህልዎምን ወለዲ ደቆም ብኣግባቡ ዘዕብዩን ንክኾኑ ዝሕብር'ዩ።

ሓለዋ ህፃናት አብ ምዕባይ አብ ዘለዋ ሃገራት ፍሉይ ተገዳስነት ዘድልየሉ ኩነታት ከምዘሎ ኾይኑ ብፍላይ አብ ከም ሃገርና ዘሎ ኅዳእቲ ልምዲ፣ ምፍራስ ስድራን ልሕሉሕ ርክብ ስድራ ወዘተ እንትርኣይ ጠመተ ዘድልዩን ትካላዊ ኣሰራርሓ ዝጠልብን ከምዝኾኑ ንምርዳእ ኣየፀግምን። አብዚ ፀገም ዘለዎ ሃገር አብ ልምዓት ኣሉታዊ ተራ ክፈጥረላ ከምዝኸእልን አብ ቀፃላይ ጉዕዞ ሃርሱ ዝኸኣለ ማሕበራዊ ፀገም ክህልዎ ከምዝገብር አብ ሸቶታት ልምዓት ሚሊንዮም ዝተነፀረ ጉዳይ እዩ። ሓለዋ ህፃናት ከምቲ አብ ላዕሊ ዝተገለፀ ኩሎም መሰላት ህፃናት ዝሓወሰ (ዘጠቓለለ) ኾይኑ ብዝበለፀ ግና ፍሉይ ጠመተ ክውሃቦም ዝግባእ ነዞም ዝስዕቡ መሰላት ይኸውን። ስለዚ መሰላት ህፃናት ነዞም ዝስዕቡ ኣገደስቲ ጉዳያት ብውነ ዝሓዘ እዩ።

- ◆ መለለዩ ስምን ክብርን ምስ ዜግነት (መንነት) ክህልዎም ዝገብር መሰል ምህላዉ
- ◆ ካብ ስድራ ዘይምፍላይን ምርግጋፅ (ምሕላው) ውልቃዊ መሰል ምርካብን
- ◆ ካብ ሓደጋን ዓመፅን ብሕጊ ምክልኻልን ካብ መንግስቲ ፍሉይ ሓለዋን ሓገዝን ምርካብ
- ◆ ንኣካል ጉዳኣት ህፃውንቲ ፍሉይ ሓገዝ ምግባር
- ◆ ጥዕና ምሕላውን ማሕበራዊ ውሕስና ምርካብን መሰል
- ◆ ትምህርትን መዘናግዕን ምርካብ መሰል
- ◆ ካብ ኢኮኖሚያዊ ምዝመዛ፣ ቦታዊ መጥቓዕትን መፀወኒ እፃት ምክልኻል መሰል
- ◆ ካብ መጭወይቲ፣ ቦታዊ ምዝውዋርን ጭካኔ ዝተመልኦ ኣተዓባብያ ምክልኻል መሰል
- ◆ ካብ ኢ-ሰብዓውን ኢ-ሞራላውን ማለት አብ ስነ ኣእምሮን ኣካላዊ ፀገም ዝፈጥሩ መቐፃዕቲ ምንጋፍ መሰል
- ◆ ካብ ማሕበራዊ ርክብን ግልጋሎትን ምግላልን ከይሳተፉ ዝግበር ዓፈና /ብስድራ ወይድማ ብዝተፈላለዩ ትካላት/ ምክልኻል መሰል ዝብሉ ምስ ከባቢና ጭቡጥ ኩነታት ዝዛመዱ ስለዝኾኑ አብ ሕድሕድ ከባቢ ዘለዉ መንግስታውን ዘይመንግስታውን ትካላት ጠመተ ዝግበረሎም ጉዳያት'ዮም።

አብ ዓለም ምስ ምግሃስ መሰል ዝተዛመዱ ዘጋጠሙ ሓደጋታት ሓለዋ ህፃናት ክንደየናይ ኣገዳሲ ከምዝኾኑ ንምርዳእ ዘኸእል መረዳእታ ብኸምዘስዕብ ኣገባብ ቐፂሊ ቀሪቡ ኣሎ።

- ◆ ልዕሊ 300 ሺሕ ዝኾኑ ህፃናት ወተሃደራት ዝተወሰኑ ትሕቲ 8 ዓመት ዝርከብዎም ኣብ ከባቢ 30 ዝኾና ሃገራት ኣለዉ።
- ◆ ልዕሊ 2 ሚሊዮን ዝግመቱ ህፃናት ካብ 1990 ዓ.ም.ፊ. ኣብ ዘሎ እዋን ብሰንኪ ዕጥቃዊ ጎንጊ ሂወቶም ሓሊፎም።
- ◆ ልዕሊ 1 ሚሊዮን ዝኾኑ ህፃናት ብሰንኪ ጎንጊ ኣብ ማእሰርቲ ይርከቡ።
- ◆ ልዕሊ 13 ሚሊዮን ዝኾኑ ህፃናት ብሰንኪ ኤድስ ደኽታማት ክኾኑ ኪኢሎም።
- ◆ 250 ሚሊዮን ዝኾኑ ህፃናት ምዝመዛ ጉልበት ከምዘጋጥሞምን ካብዚኦም እቶም 180 ሚሊዮን ንሓደጋ ኣብ ዝተቐለፀ ኩነታት ከምዝሰርሑን ይሕበር።
- ◆ 1.2 ሚሊዮን ዝግመቱ ህፃናት ብብዓመቱ ካብ ሃገሮም ይወፁ።
- ◆ ብ1995 ዓ.ም.ፊ. ብዝተገመተ መሰረት ስገእን ሸይጠን ዝናበራ ከባቢ 1 ሚሊዮን ህፃናት ብብዓመቱ ይምዝገባ።
- ◆ 40 ሚሊዮን ህፃናት ትሕቲ 15 ዓመት ብሰንኪ ምግላልን ፀቕጥን ዝላቐዩ እንትኾኑ እዚኦምውን ማሕበራው ጥዕናን ሓለዎ ከምዘድልዮም ይግመት
- ◆ ኣብ ኣፍሪካ ካብ 100 - 130 ሚሊዮን ዝግመታ ደቂ ኣንስትዮ ብሰንኪ ምኽንሻብ ኣብ ፀገም ይርከባ።

ለ. ሓለዎ መሰላት ህፃናት

ተምሃሮ ሓለዎ መሰላት ህፃናት እንትበሃል ከመይ ትርድእዎ? ሓለዎ ንመሰላት ህፃናት ንምግባር ሕጋዊነትን ሰብአዊነትን ሓላፍነት ዘለዎ ትካል መንዩ? ሓለዎ መሰላት ህፃናት ዕማም ኩሉ ኣካል ማሕበረሰብ እዩ። ነዚ ኣመልኪቱ ኣብ ዝተፈላለዩ ሕግታት መን እንታይ ከምዝሰርሕ ተገሊፁዩ። ብፍላይ ጠመተ ዝውሃቦም ስድራ፣ ማሕበረሰብ፣ መንግስታውን ዘይመንግስታውን ኣካላትን እቲ ህፃንን ነናይባዕሎም ግደን ሓላፍነትን ኣለዎም። ብውደብ ሕቡራት መንግስታት ዓለም ዝተዳለወ ኮንቬንሽን መሰላት ህፃናት ኣብ ዓንቀፅ 5 ብኸምዘስዕብ ይገልፅ።

ነዚ ስምምዕ ዝተቐበላ ሃገራት ዘለዉ ስድራ፣ ወይድማ ኣግባብ ዘለዎም ኣባላት ኣዝማድ፣ ወይድማ ናይቲ ከባቢ ባህሊ ዝፈቐዶ ማሕበረሰብ፣ ሕጋዊነት ዘለዎም ሓብሓብቲ ወይድማ ህፃውንቲ ንኸከታተሉ ሕጋዊ ሓላፍነት ዝተውሃቦም ነዚ ስምምዕ መሰል ህፃናት ኣፍልጦ ምሃብ፣ ዓቕሚ ዘገናዘበን ኣግባብ ዝሓለወን ኣመራርሓ ምፍጣርን ብብደረጃኡ ኣፈፃፀማ ምቁፅፃርን ንክኸበር ዓዕሪ ምግባርን የድልይ።

ሃገርና ኢትዮጵያ ነዚ ብ1982 ዓ.ም.ፊ. ዝፀደቐ ዓለምለኽ ስምምዕነት መሰላት ህፃናት ተቐቢላቶ እያ። ብመሰረትኪ ኣብ ሕገ መንግስቲ ሃገርና ዓንቀፅ 36 ብዝርዘር ዝተሓበረ ኾይኑ ዝስዕብ ትሕዝቶ ኣለዎዩ።

1. ኩሎም ህፃናት እዞም ዝስዕቡ መሰላት ኣለውዎም፤
 - ብሂወት ምንባር፤
 - ክብሪ፣ ስምን ዜግነትን ምርካብ፤
 - ንወለዱ ወይድማ ብሕጊ ንኸዕብይዎ መሰል ንዘለዎም ሰባት ክፈልጥን ናታቶም ክንክን ምርካብን፤
 - ጉልበቱ ካብ ዝምዝምዙዎ ልምድታት ንኸሕሎን ከምኡውን ኣብ ትምህርቱ፣ ጥዕንኡን ደሕንነቱን ጉድኣት ዘብዕሑ ስራሕቲ ክሰርሕ ንኸይግደድ ወይድማ ከይሰርሕ፤

- አብ ኣብያተ ትምህርቲ፣ ወይድማ ትካላት መዕበዪ ህፃናት፣ ኣብ ኣካሉ ካብ ዝፍፀም ወይድማ ካብ ጭካነን ኢ-ሰብኣዊ ዝኾነ መቐፃዕትን ነፃ ምኅን።
- 2. ንህፃናት ዝምልከቱ ስጉምትታት ኣብ ዝውሰዱሉ እዋን ብመንግስታዊ፣ ብውልቀ ገበርቲ ሰናይ ትካላት፣ ብኣብያተ ፍርዲ፣ ብሰበ ስልጣን ምምሕዳር ወይድማ ብመውፃእቲ ሕጊ ድሕንነት ህፃናት ኣቐዲሙ ክሕሰብ ኣለዎ።
- 3. ዘጥፍኡ ሰገናት፣ ኣብ ቤት ህንፃት ወይድማ ኣብ መትከሊ እግሪ ትካላት ዝርከቡ ብሓገዝ መንግስቲ ዝፃብዩ ሰገናት፣ ኣብ መንግስታዊ ወይድማ ውልቀ ትካላት ዝርከቡ ዘኸታማት ሰገናት፣ ካብ ዓበይቲ ተፈልዮም ክትሓዙ ምግባር።
- 4. ካብ ሓዳር ወፃኢ ዝተወለዱ ህፃናት ኣብ ውሽጢ ሓዳር ምስዝተወለዱ ህፃናት ማዕረ መሰል ኣለዎም።
- 5. መንግስቲ ንዘኸታማት ፍሉይ ሓለዋ ይገብረሎም። ብጉዲፈቻ ዝፃብዩሉ ስርዓት የመቻቹን የጋፍሕን ከምኡ'ውን ድሕንነቶምን ትምህርቶምን ዘሳልጡ ትካላት ክምስረቱ የበረታትዕ።

ብመሰረት እዚ ድማ ኣብ ሕገ መንግስቲ ኢትዮጵያ ዓንቀፅ 36 ንመሰላት ህፃናትን ድሕንነትን ኣመልኪቱ ዝተሓበሩ ዝስዕቡ'ዮም።

- ፩. ዝኾነ ሕፃን ካብዚ ንታሕቲ ዝስዕቡ መሰላት ኣለውዎ፤
 - ሀ. ብህይወት ምንባር፤
 - ለ. ክብሪ፣ ስምን ዜግነትን ምርካብ፤
 - ሐ. ንወለዱ ወይድማ ብሕጊ ከዕብይዎ መሰል ዘለዎም ሰባት ክፈልጥን ናታቶም ምሉእ ክንክንን ሕብሓባን ምርካብ፤
 - መ. ጉልበቱ ብዘይኣግባብ ካብዝብዝብዝዎ ልምድታት ክሕለው፣ ኣብ ልዕሊ ትምህርቱ፣ ጥዕንኡን ድሕንነቱን ፀገም ዘብፅሑ ስራሕቲ ንክሰርሕ ዘይምግዳድን ወይድማ ከምዚኦም ዝመሳሰሉ ስራሕቲ ኣገዲድካ ካብ ምስራሕ (ክሰርሕ ካብምግባር) ምሕላው፤
 - ሰ. ኣብ ኣብያተ ትምህርቲ ወይድማ ኣብ ትካላት መዕበዪ ህፃናት ውሽጢ ብኣካላዊ ኩነታት ወይድማ ብጭካነን ኢ-ሰብኣዊን ዝኾነ መንገዲ ካብዝፍፀሙ መቐፃዕትታት ነፃ ክኸውን ምግባር፤
- ፪. ንህፃናት ዝምልከቱ ስጉምትታት እንትውሰዱ ኣብ ትካላት መንግስታዊ ወይድማ ዘይመንግስታዊ፣ ኣብያተ ፍርዲ፣ ሰበሰልጣን ምምሕዳር ወይድማ ብትካላት መውጻእቲ ሕጊ ወዘተ ጉዳይ ደሕንነት ህፃናት ኣብ ቅድሚት ዝስራዕን ዓብይ ጠመተ ዝወሃቦን ጉዳይ'ዮ።
- ፫. መናእሰይ ወዲኒ፣ ኣብ ቤት ህንፃት ወይድማ ትካላት እግሪ ምትካል ዝርከቡ፣ ብመንግስቲ ወይድማ ትካላት መዕበዪ ወለዲ ዘይብሎም (ዝሞትዎም) ወዘተ ዝርከቡ ህፃናትን መናእሰይን ካብ ዓበይቲ ተፈልዮም ብፍሉይ ኩነታት ክተሓዙ ይግባእ።
- ፬. ካብ ሓዳር ወፃኢ ዝውለዱ ህፃናት ምስ ብሓዳር ዝተወለዱ ህፃናት ማዕረ መሰል ኣለዎም።
- ፭. መንግስቲ ንወለዲ ዘይብሎም (ዝሞትዎም) ህፃናትን መናእሰይን ፍሉይ ሓለዋ ይገብረሎም። ብጉዲፈቻ (ምስ መዕበይቲ) ዝፃብዩሉ ስርዓት ዘመቻቹ'ውን ዘስፋሕፍሑን ከምኡ'ውን ደሕንነቶምን ትምህርቶምን ዘሰጉሙሉ ትካላት ክምስረቱ የበረታትዕ።

እዞም ኣብ ላዕሊ ዝተገለፁ ኣብ ሕገ መንግስቲ ሃገርናን ክልልናን ዝተቐመጡ ጉዳያት እቲ ኣብ ላዕሊ ሓለዎ ህፃናት ኣመልኪትና ዝረእናዮም ነጥብታት ብዘካተተ መልክዑ ዝቐረበ ከምዝኾነ ንምርዳእ ይከኣል። እዚ ዘመላኸተና እቲ ኣብ ስምምዕ መሰል ህፃናት ዝተወሰነ ጉዳይ ኣብ ዝተፈላለዩ ሃገራውን ኣህጉራውን ሕግታት ወይኦምን ጠመተ ተዋሂብዎምን ከምዘሎ ዘመላኸትዮ። ስለዚ ነቲ ኮንቬንሽን ዝድግፉ ተቐባልነት ዘለዎም ካልኣት ሕግታት ኣለዉ። እዚኦምውን

- ብ1999 ዓ.ም.ፈ ዝወፀ ቻርተር ሕብረት ኣፍሪካ
- ብ1949 ዓ.ም.ፈ ዝወፀን ብ1977 ዓ.ም.ፈ ዝተመሓየሸን ኣብ ዓለምለኸ ሕግታት ሰብዓውነት ዝጥምት ጄኔቫ ኮንቬንሽን ዝበሃል
- ብ1973 ዓ.ም.ፈ ዝወፀ ዓለምለኸ ኮንቬንሽን ሸቃሎ ብዛዕባ መሰላት ህፃናት ብዝተፈላለዩ ኣገባባት ንምሕዋስን ንምትእትታውን ተፈቲኖም ተግባራዊ እናኾኑ ዝርከቡ ሕግታት እዮም።

ምይይጥ ጉጅለ

- 1 መሰላት ህፃናት ብዝምልከት ብዝርዝር ግለፁ። ኣብራህርርሁ።
- 2 ኣብ ከባቢኹም ዘሎ ፓርላማ ህፃናት ኣብ መሰል ህፃናት ዝገብሮ ምንቕስቓስ እንታይ ይመስል?
- 3 መሰላት ህፃናት ዝዳፍኡ ኩነታት ኣብ ከባቢና ከመይ ዝበሉዮም?
- 4 መሰላት ህፃናት ብቀፃልነት ክብሪ ንኸውሃቦ ካብ ስድራ፣ ማሕበረሰብን መንግስትን እንታይ ክግበር ኣለዎ?
- 5 ሓለዎ ህፃናት ኣብ ቤት ትምህርትኹም እንታይ ይመስል? ፀገማት እንተሃልዮም ብኸመይ ክፍትሑ ይኸእሉ?
- 6 መሰላት ህፃናት ንምንታይ ኣብ ሕገ መንግስቲ ሃገርና ክኣትው ክኢሉ?
- 7 ትሕዝቶ ዓለምለኸ ኮንቬንሽን መሰላት ህፃናት ብዝርዝር ኣረድኡ።
- 8 ዓንቀፅ 36 ሕገ መንግስቲ ፌዴራላዊ ዴሞክራሲያዊ ሪፐብሊክ ኢትዮጵያ ግለፁ።
- 9 ኣብ ህፃናት ጉድኣት ዘብፅሑ እንታይ እዮም?
- 10 ምግሃስ መሰላት ህፃናት ብዝምልከት ዝርዝር ሓበሬታ ኣቐርቡ።
- 11 ህፃናት ስም፣ ክብሪ፣ ዜግነት፣ ትምህርቲ፣ ምፅዋትን ምዝንጋዕን፣ ካብ ሓደጋ ብሕጊ ምክልኻል፣ ክንክንን ምሕብሓብን፣ ሓለዎ ጥዕናን ብህይወት ምንባርን መሰላት ምውናኖምን ምርካቦምን እንታይ ረብሓ ይረኽቡ?

4.3.3 ሓደጋን ደሕንነትን - ኣብ ህፃናት ጉድኣት ዘብፅሑ ነገራት

ተምሃሮ ብዛዕባ መሰል ህፃናት እንታይ ተረዲእኹም? መሰል ህፃናት ብደረጃ ስድራን ቤት ትምህርትን ከምኡውን ማሕበረሰብን ብኸመይ ኣገባብ ይሕለዉ? ምግሃስ መሰል ህፃናት ከመይ ትገልፅዎ? ኣብ ህፃናት ጉድኣት ዘብፅሑ ከመይ ዝመሰሉ ኣጋጣምታት እዮም? ምስ መሓዙትኩምን ወለድኹምን ተመያየጡ። ህፃናት ንተፈጥሯውን ሰብ ስራሕን ሓደጋታት ዝተቐልፁ እዮም። ስለዚ ንህፃናት ከጋጥሞም ዝኸእሉ ሓደጋታት ብስድራ፣ ብማሕበረሰብ፣ ብቤት ትምህርቲ፣ ብኻልኦት መንግስታዊ ትካላት ቅድመ ምድላው ክግበረሎምን ብጥንቓቕ ሂወቶም ክመርሑ ክትትልን ምኽርን ምግባር ኣገዳሲ ይኸውን። ካብቶም ዘጋጥሙ ሓደጋታት ዝተወሰኑ ዝስዕቡ ይርከብዎም።

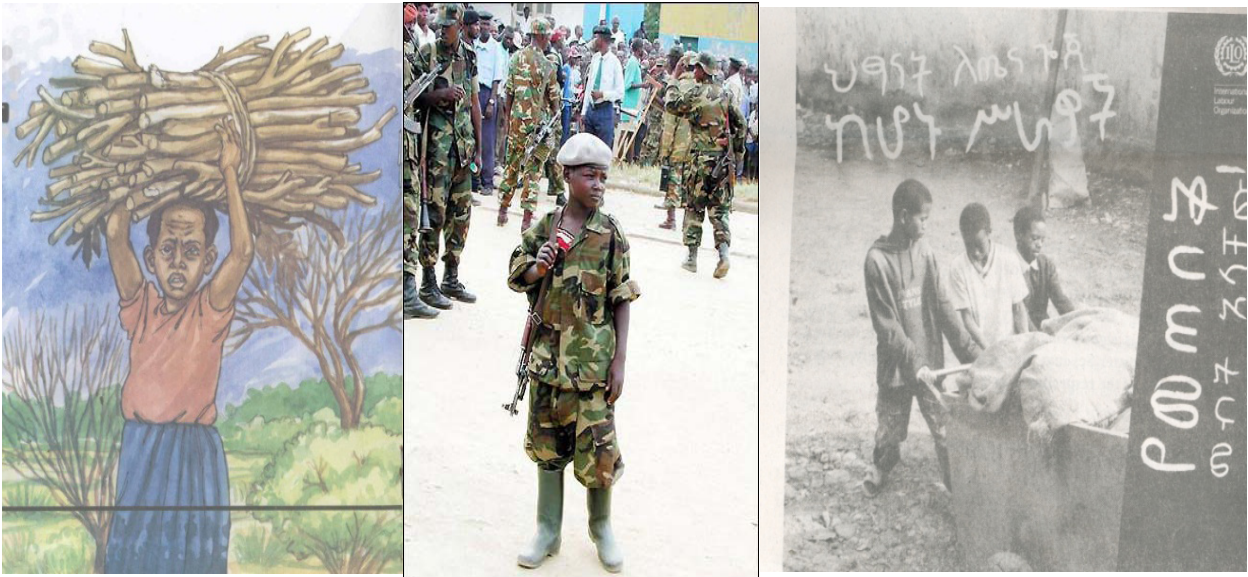
ተምሃሮ ነዞም ዝስዕቡ ሕቶታት ንወለዲ ወይድማ ዓበይቲ ሰባት ሓቲትኩም ኣብ ክፍለ ምስ መምህርኩም ተመያየጡሎም።

- 1 ኣብ መንበሪ ዝካኑም ወይድማ ኣብ ከባቢኹም ንህፃናት ዘጋጠሙ ሓደጋታት ጥቐሱ። ነዞም ዝጠቐስኩምዎም ሓደጋታት እንታይ ፍታሕ ትህቡ?
- 2 ኣብ ፅርግያን መንገድታትን ዝረኣይክምዎም ሓደጋታት ንመምህር ተዛረቡ።
- 3 ደንብታት ደሕንነት ፅርግያታትን መንገድታትን እንታይ'ዮም? ሕተቱ።
- 4 ደንቢ ደሕንነት ህፃናት ቤት ትምህርቲ ብዘምልከት ንርእሰ መምህር ሕተቱ።
- 5 እንስሳት ብኸመይ ኣገባብ (ኩነታት) ንህፃናት ሓደጋ ከብፅሑ ከምዝኸእሉ ግለፁ።
- 6 ብእንስሳት ሓደጋ (ጉድኣት) እንተበዒሑዎም እንታይ ክግበር ኣለዎ። ንኣብነት ከልቢ ወይድማ ተመን እንተነኸሱካ።
- 7 ካብ ሓደጋ እንስሳት ንምክልኻል ህፃናት እንታይ ክገብሩ ይግብኦም?
- 8 ካብ ሓደጋ ውሕጅን ዝኖብን ህፃናት ንባዕሎም ከመይ ክከላኸሉ ይኸእሉ?

ብተፈጥሮ ዘጋጥሙ ሓደጋታት፤ ኣብዚ ብዋናነት ክረኣዩ ዝግበኦም ኣብ ከባቢና ዝርከቡን ብብእዋኑ እናተፈላለዩ ዘጋጥሙ ተንንፎታት ፍሉይ ጠመተ ንምግባር ዝሕገዙ ይኹኑ። ንህፃናት ምስዚ ተዛሚዶም ዝረኣዩ ከም ውሕጅ፣ ፀድፊ፣ ሓደጋ ባርዕ፣ ናብ ዓበይቲ ኦም ምድያብ፣ በርቂ፣ እንስሳ፣ ትራፊክ መኪና ወዘተ እዮም። ስለዚ ህፃናት ኣብ እዋን ክረምቲ ኣብ ፀዋታ እናሃለዉ ዘይተገመተ ሃንደበታዊ ውሕጅ ከጋጥሞም ስለዝኸእል ዝኖብ እንትመፅእን ኣብ ካልኣት እቲ ውሕጅ መበገሲ ዝኹኑ ከባቢታት ዝኖብ እንትረኣን ጥንቃቄ ተገይሩሎም ቀልጢፎም ናብ ዝዘኣም ክኣትዉ ይግባእ። ካብ ከምዚ ዝመሳሰሉ ሓደጋታት ንምክልኻል ብቀረባ ክትትልን ቆላሕታን የድልዮም።

ብተመሳሳሊ ኣብ እዋን ክረምቲ ብማይ ዝመልኡ ጎዳጉዲ ካብ ዘይምፍላጥን ፅሽሽ ምባልን ተበጊሶም ዝሕምሱ እንተኾይኖም ሓደ እቲ ማይ ፅሬት ስለዘይብሉ ንሕማም ከሳጥሖም ከምዝኸእልን ኻልኣይ ድማ እናሓመሱ እናሓለዉ ክጠልቁ ስለዝኸእሉ ካብዚ ዓይነት ተግባር ክቐጠቡ ኣለዎም። ብኻሊእ ገፅ ኣብቲ ኸባቢ ዓበይቲ ኦም እንተሃልዮም ብቆልዑ ንፉዕ ክትበሃል ምእንታን ናብ ዓበይቲ ኦምን ናብ ጎቦታት ፀድፊ ምውፃእን ሓደጋ የስዕቡዮ። ብፍላይ ኣብ ላዕሊ ወደእኻ እናሃለኻ ርእሶኻ ስለዝዞረካ ክትወድቅ ስለትኸእል ንሂወትካ ግምት ምሃብ የድለ። ሓድሓደ ግዜ ድማ ኣብ ጫፍ ኦም እናሃለኻ ምስ መሓዙትካ ክትፃወት ኢልካ ብትገብሮ ስራሕ ናብ ሓደጋ ክትወድቅ ከምትኸእል ኣቐዲምካ ምግማት ፅቡቕ ይኸውን። ስለዚ ንህፃናት ግቡእ ክትትል ድሕንነት ይገበር።

- ብሓፈሻ ኣብ ህፃናት ክበፅሑ ዝኸእሉን ብገፊሑ ዝረኣዩን ሓደጋታት
- ✓ ጉልበት ህፃናት ንምምዝማዝ ዝግለመ ዝውውር ህፃናት፤
 - ✓ ናብ ወሲባዊ ዕዳጋ ክኣትዉ ምግባር፤
 - ✓ ኣብ ሕድ ሕድ ውግእ ምውፋር (ኣብ ኩናት ክሳተፉ ምግባር)፤
 - ✓ ሕጊ ከለላ ዘይምሃብ፤
 - ✓ ብሰንኪ ጎዳእቲ ልምዲ ኣብ ህፃናት ዝበፅሑ ሓደጋ ምስ መሰላትን ደሕንነትን ተዛሚዶም ክረኣዩ ዝግበኦም ይኸውን።

ሰኔ 4.7 ህፃናት ንጥዕና ጎዳኔቲ ኣብዝኾኑ ስራሕትን ኣብ ኩፍትን እንትዋፈሩ

ብምጥቕላል ህፃናት ካብ ሓደጋ ንምክልኻል ብመንግስቲ ክግበሩ ዝግበኡም ተግባራት ዝስዕቡዮም።

- 1 ኣብ ኣፈፃፀማን ክትትል መሰል ህፃናት ምኽባር ዘሎ ክፍተት ብገምጋም ምትዕርራይን ብሕጊ ክሸፈን ምግባር። ብተመሳሳሊ ነዚ ንምትግባር ዝኸእል ተበግሶ ምህላዉ ብተግባር ምርግጋዕ።
- 2 ኣብ ሓለዎ ህፃናት ኣመልኪቱ ኣብቲ ሕብረተሰብ ዘሎ ኣረኣጺያ፣ ኣተሓሳስባ፣ እምነትን ልምድን ብምፍታሽ ኣብዚ ዘሎ ሕፅረት ግንዛብ ብስልጠናን ትምህርትን ክመሓየሽ ፃዕሪ ምግባር።
- 3 ኣብቲ ከባቢ ወይ ሃገር ዘሎ ንሓደጋ ህፃናት ዝተቐልዑ ተግባራትን ኣግባብ ኣፈፃፀምኦምን ብምክትታልን ብመፅናዕቲ ብምፍታሽን ኣብቲ ጉዳይ ነፃን ግልፅን ምይይጥ ምግባር።
- 4 ኣብቶም ሓደጋታት ህፃናት ኣመልኪቱ መፈፀሚ ዝኾኑ ሕግታትን ኣሰራርሓታትን ምውፃእን ነዚ ዘፈፀም ኣወዳድባ ምህላው።
- 5 ኣብ ሓለዎ መሰል ህፃናት ዝምልከት ንወለዲ፣ መማህራን፣ ፖሊስን ካልኦት ዝምልከቱ መንግስታውን ዘይመንግስታውን ኣካላት ክእለቶምን ፍልጠቶምን ከዕብዩ ምግባር።
- 6 ብዝተፈላለዩ ምኽንያት ንሓደጋ ዝተቐልዑ ህፃናት ካብቲ ዘጋጠሞም ስነ ኣእምሮአዊ ፀገም መሊሶም ዝምሓየሹሉ መንገዲ ምፍጣርን ነዚ ዘግብር ትካላዊ ኣሰራርሓ ምትእትታው ዝብሉዮም። እዚ ድማ ኣብ ዝማዕበላ ሃገራት ተግባራዊ እናኾነ ከምዝርከብን ብብደረጅኡ ነዚ ዘፈፀም ትካል ምህላዉ እንትኾን፣ ኣብ ዘይማዕበላ ሃገራት ግና ብሰንኪ ሕሱም ድኻነት ናብዚ ብርኪ ንምሽጋር ኣይተኸኣለን።

መጠቻ ስሌ

አብዚ ውራይ ህዝቢ ዝብል ምዕራፍ ኦርባዕተ ምስ ኤች.አይ.ቪ/ኤድስ፣ ኅዳእቲ ባህልታትን ልምድታትን፣ ማሕበራዊ ፀገማት፣ ሳዕቤናት ቅልጡፍ ዕብደት በዝሒ ህዝቢ፣ ሰናይ ምምሕዳር፣ መሰላት ህፃናትን ደሕንነትን ወዘተ ዝተዛመዱ ርእሰታት ተማሂርኩም ኢኹም። ኤች.አይ.ቪ ኣብ ደም ዝርከብ ቫይረስ እንትኸውን ካብ ሓደ ሰብ ናብ ካሊእ ሰብ ተላባዳይን ተመሓላላፊይን። ኤች.አይ.ቪ/ኤድስ ብደም ጥራሕ ዝመሓላለፍ ዘይኮነስ ብዶታዊ ርክብውን ካብቶም ቫይረስ ተሸከምቲ ዝኾኑ ሰባት ናብቶም ጥዑያት ሰባት ዝመሓላለፍ እዩ። ኤች.አይ.ቪ/ኤድስ ካብ ሓደ ናብ ካሊእ ዝመሓላለፊሎም ዝተፈላለዩ ሜላታት ኣለዉ። ይኹን ደኣ'ምበር ብምንኸኻእን ብምትንፋስን ወዘተ ዝመሓላለፍ ኣይኮነን። ስለዚ ኤች.አይ.ቪ/ኤድስ ማሕበራውን ጥዕናውን ፀገም'ዩ።

ኣብ ዝተፈላለዩ ብሄር ብሄረሰባትን ህዝብታትን ሃገርና ዝተፈላለዩ ጠቐምትን ኅዳእትን ባህልታትን ልምድታትን ኣለዉ። ንኣብነት ንህፃናት ፀባ ጡብ ኣዶ ምጥጥብን ምትሕልላይን ካብቶም ዝጥቀሱ ሰናይ ማሕበራዊ ሃፍታትና ውሽጢ ይምደቡ። ኣብ ባህልና ጠቐምቲ ልማዳዊ ባህልታት ከምዘለዉ ኹሉ ብጣዕሚ ኅዳእቲ ልማዳዊ ባህልታት'ውን ኣለዉ'ዮም። እዞም ኅዳእቲ ልማዳዊ ባህልታት ዝበሃሉ ብፍላይ ኣብ ኣዴታት፣ ደቂ ኣንስትዮን ህፃናትን ምስ ጥዕና፣ ስነ ልቦናን ማሕበራዊ ኩነታትን ዝተዛመዱ ፀገማት ይፈጥሩ ዘለዉ'ዮም። ካብዚኦም ውሽጢ ምክንኻብ ብልዕቲ ህፃናት ደቂ ኣንስትዮ፣ ምክላዕ ዓንቀር፣ ምፍልፋል ስኒ ባርካይ፣ ምጥባሕን ምውቃጥን ዝመሳሰሉ ይርከብዎም። እዚኦም ድማ ንምትሕልላዮን ሓደጋን ሕማም ኤች.አይ.ቪ/ኤድስ ዘቃልዑ'ዮም። እዚኦም ኅዳእቲ ባህልታት ጥራሕ ዘይኮነስ ኅዳእቲ'ውን እዮም። ኣብ ኣዴታት ዝፍፀሙ ካልኦት ኅዳእቲ ባህልታትን ልምድታትን'ውን ኣለዉ። ንኣብነት ትሕቲ ዕድመ መርዓ፣ ምስ ዘይማንዛ ሓዳር ምግባር፣ መዳሕንቲ ምእንታን ክወርድ ከብዲ ኣዶ ብጠስሚ ምድራዝ፣ ዘይተመጣጠነ ምግቢ ወዘተ ኅዳእቲ ልምድታትን ባህልታትን'ዮም።

ካብዞም ኅዳእቲ ልማዳዊ ባህልታት ውሽጢ እቲ ሓደ ብጣዕሚ ኅዳእን መስካሕካሓይን 'ምክንኻብ' እዩ። ብፍላይ ምስ ደቂ ኣንስትዮ ተዛሚዱ ንምንታይ 'ምክንኻብ' ብሕብረተሰብና ይምረፅ ከምዝነበረ ብዝምልከት ሓሙሽተ ምክንኻታት ኣለዉ። ይኹን ደኣ'ምበር ኣዝዮም ብዙሓት ኅዳእቲ ሳዕቤናት ኣለዉዎ። ካብዚኦም ውሽጢ ብዙሕ ደም ምፍሳሱ፣ ዕርየት ብዝጎደሎም መሳርሕታት ምጥቃም፣ ቃንዛን ስቓይን፣ ከምኡ'ውን ቀንዲ መንገዲ ምትሕልላዮ ኤች.አይ.ቪ/ኤድስ ዝመሳሰሉ ይርከብዎም። ፡ ምክላዕ ዓንቀርን ምፍልፋል ድርፃንን (ስኒ ባርካይ) ካብቶም ኅዳእቲ ዝበሃሉ ልማዳዊ ባህልታት ውሽጢ ዝምደቡ'ዮም። ትሕቲ ዕድመ መርዓ'ውን እቲ ካሊእ ኅዳእ ልማዳዊ ባህል እንትኸውን ምስ ማሕበራዊ መነባብሮ ዝተዛመዱ ፀገማት፣ ምስ ጥዕና ዝተዛመዱ ፀገማት፣ ኢኮኖሚያዊ ፀገማትን ሕጋዊ ክፍተታትን ዝመሳሰሉ ሳዕቤናት ኣለዉዎ። ኅዳእቲ ባህልታትን ልማዳትን ካሊእ ሳዕቤን'ውን የብፅሑ'ዮም። ንህፃናት ናብ ኅደና ሓዳርነትን ኅዳና ተመሓዳዳርነትን የቃልዎም'ዩ። ዕድሚኦም ትሕቲ 18 ዓመት ዝኾኑ ብምልኦም ህፃናት'ዮም ዝበሃሉ። ስለዚ ህፃናት ብመሰረት ብሕገ መንግስቲ ዝተረጋገጹሎም መሰላት ብወለደም፣ ብመዕበይቶም፣ ብሕብረተሰብ፣ ብኣብያተ ትምህርቲ፣ ብመንግስታውን ዘይመንግስታውን ትካላት ብዝለዓለ ብርኪ ሓለዋን ክንክንን ክግበረሎም ይግባእ። ድጋፍን ከለላ ሕጊ'ውን የድልዮም'ዩ።

ምምጥጣን ኢኮኖሚያዊ ምዕባለን ዕብደት በዝሒ ህዝብን ሃገር ኣገዳሲ'ዩ። ዕብደት በዝሒ ህዝቢ ኣብ ሃገራት ማሕበራውን ኢኮኖሚያውን ፀገማት ይፈጥር'ዩ። ብፍላይ ድማ ንሃገርና ማእኸል ገይርና እንትንርእይ በዝሒ ህዝቢ ኣብ ተሓራሲ መሬት ምንኣስ ንዘጋጥም ፀገም መንቀሊ'ዩ።

ሰናይ ምምሕዳር ኩለመዳያዊ ንጥፈትን ተበግሶን መንግስታዊ አካላት ዝጠልብን ብዘላቲ መልክዑ ድማ ንዝፍፀሙን ዝትግበሩን ስራሕቲ ዲሞክራሲ ዘጎልብትን ልምዓት ዘቀላጥፍን እዩ። አብዚ መፅሓፍ'ዚ ሰናይ ምምሕዳር አብ ኣርባዕተ መሰረታዊ ቁም ነገራት ዝተመሰረተ ከምዝኾነ ተሓቢሩ'ዩ። ሰናይ ምምሕዳር ኣንፃር ግዕዝይና ብትረት ምንቅስቃስ፣ ንውሳኔ ኣወሃህባ ምእንታን ክሕግዝ ድምዒ ካልኦት ምስማዕ፣ ንሕቶ ሕብረተሰብ ቅልጡፍ ምላሽ ምሃብን ማዕረ መሰል ንኹሉ (ሰብአዊ መሰላት ምኽባር) ዝበሉ ይርከብዎም። ነዚኦም መሰረታዊ ትሕዝቶ ዘለዎም ንምትግባር ዝሕግዙ 12 መትከላት ሰናይ ምምሕዳር ኣለዉ። ምርግጋዕ ሰናይ ምምሕዳር ካብዘለዉዎ ረብሓ እቲ ኣደ መሰላት ህፃናት ንክክበሩ ምሕጋዝ እዩ። ልዕልነት ሕጊ ክክበርን መሰላት ህፃናት ንክይገሓሱን ዓብዪ መሳርሒ'ዩ። ህፃናት'ውን ክንክንን ኣለዎን ክግበረሎም ይግባእ። መሰላት ህፃናት ብምልኡነት ክሕለውን ክክበርን ይግባእ። ምእንተ'ዚ ድማ ኣብያተ ትምህርቲ ዝለዓለ ተራ ኣለዎም።

ማህደረ ቃላት

ቁልፊ ቃላት	ትርጉም / መብራህርሂ	
1	ኤች.አይ.ቪ/ኤድስ	ሕማም ንምክልኻል ዘክእል ተፈጥሮአዊ ዓቕሚ ወዲሰብ ዘዳኸም ቫይረስ
2	ባህላዊ ልምድታት	ምስ ሃይማኖታውን ልማዳውን ስርዓት መነባብሮ ዝተኣሳሰሩ ዝውቱር ተግባራትን ባህልታትን
3	ምክንሻብ	ብምክንያት ባህላዊ እምነታትን ልምድታትን ዝግበር ምትልታል ብልዕቲ (ምግራዝ)
4	ድርፃን	ስኒ ፀባ ወይድማ ስኒ ባርካይ እናተብሃለ ዝፍለጥ
5	ዓንቀር	ኣብ ጉሮሮ ላዕለዎይ ክፍሊ ንታሕቲ ተንጠልጢሉ ዝበቁል ልስሉስን ንእይሽተይን ኣካል
5	ትሕቲ ዕድመ መርዓ	ደቂ ኣንስትዮ ትሕቲ 18 ዓመት ዕድመኣን ምምርዓው
6	ምውቃጥ	ኣብ ግንባር፣ ክሳድ፣ ድርፃን ስኒ፣ ኢድን ኣካላትን ብዘይለቅቕ ፀሊም ሕብሪ ምፅብባቕ
7	ምጥባሕ	ኣብ ግንባር፣ ምዕጉርትን ቅርንብ (ቅንድብ) ዓይንን ዝግበር ምትልታል
8	ጎደና ኣደርቲ	ኣብ ጎደና ውዲሎም ኣብ ጎደና ዝኣድሩ ህፃናት
9	ጎደና ተመሓዳደርቲ	ኣብ ጎደና ውዲሎም ናብ ገዛ ዝምለሱ ህፃናት
10	ትልሚ ዕብዩትን ትራንስፎርሚሽንን	መንግስቲ ኢትዮጵያ ካብ 2003 — 2007 ዓ.ም ንክትግበር ኣዳልይዎ ዘሎ ትልሚ ዕብዩትን ልምዓትን
11	ሽቶ / ሽቶታት	ዝምዝገቡ ውፅኢታትን ዝበፀሑ ዕላማታትን

12	ሰናይ ምምሕዳር	ብኹሉ መዳይ ዝተማልአ ሓባራዊ ምርድዳእ ማእኸል ዝገበረ ግልፂ፣ ዕቡቕ፣ ቅኑዕ፣ ፍትሓዊ፣ ማዕረ፣ ስሉጥ፣ አሳታፋይ፣ ቅልጡፍን ስሉጥን ግልጋሎት፣ ዲሞክራሲያዊ፣ ተበፃሓይ፣ ተአማንነትን ተሓታትንትን ዘንገሰ ከምኡውን ልዕልነት ሕጊ ዘረጋገፀን ስርዓት ምምሕዳር ኣብ ኩሉ መዳይ መሓውር መንግስታውን ዘይመንግስታውን ትካላት እንትህልው ዝግለፅዩ
13	መሰላት ህፃናት	ኣብ ኮንቬንሽን መሰላት ህፃናት ዝተቐመጡ ጉዳያት እንተይተሸራረፉ ክትግበሩን ብዝበለፀ ግና ህፃናት ካብ ዓመፅ፣ ምዝመዛን ምግሃስን ክሕለው ምግባር
14	ደሕንነት ህፃናት	ህፃናት በደላትን ግፍዕን ከምኡውን ምዝመዛን ንኪይበፅሑም ዝግበር ክትትልን ምክልኻልን
15	ወ.ሕ.መ.ዓ	ድሕሪ ካልኣይ ኩናት ዓለም ብ1945 ዓ.ም.ፈ ዝተጣየሽ ውድብ ሕቡራት መንግስታት ዓለም
16	ኢጋድ	ብ1986 ዓ.ም.ፈ ዝተጣየሽን ቤት ዕሕፊቱ ኣብ ጂቡቲ ዝገበረ ኢጋርነት በይነ - መንግስታት ሃገራት ምብራቕ አፍሪካ ኣብ ልምዓት
17	ኮንቬንሽን መሰላት ህፃናት	ብ1949 ዓ.ም.ፈ ዝወፀ ብዛዕባ መሰላት ህፃናት ኣመልኪቱ ብውድብ ሕቡራት መንግስታት ዓለም ዝፀደቐ ሕጊ እንትኸውን ኣብ 1970ታት ኣብ ጄኔቭ ምርድዳእ ዝተገብረሉዩ።

መጠቓሰቢ ሕታታት

ሀ ነዞም ዝስዕቡ ሓሳባት ትኸክል እንተኾይኖም “ሓቂ” ትኸክል ዘይኮይኖም ድማ “ሓሶት” እናበልኩም መልሲ ሃብ።

- 1 ኩሎም ጎዳእቲ ባህልታትን ልምድታትን ንኤች.አይ.ቪ/ኤድስ ዝተቐልዑ እዮም።
- 2 ትሕቲ ዕድመ መርዓ ብድልየት ህፃናት ዝፍፀምዮ።
- 3 ጎዳና ምምሕዳር ንኸጋፋሕ ቅልጡፍ በዝሒ ህዝቢ ሓደ ምኸንያት እዩ።
- 4 ህፃናት ዝኾነ ዓይነት ስራሕ ክሰርሑ የብሎምን።
- 5 መሰላት ህፃናት ንምርግጋፅ ዝለዓለ ሓላፍነት ዘለዎም መምህራን ጥራሕዮም።
- 6 ሰናይ ምምሕዳር ምህላው ማለት ግዕዝይና ምቅላስን ምውጋድን ማለትዮ።
- 7 ፅርየት ትምህርቲ ንምርግጋፅ ሰናይ ምምሕዳር አገዳሲ ኣይኮነን።
- 8 ንሕጊ ተገዛኣይ ንምጅን ሕጊ ምፍላጥ ኣድላይ ክኸውን ኣይኸእልን።
- 9 ብተፈጥሮ ንዘጋጠሙ ሓደጋታት ዝተቐልዑ ኣብ ገጠር ዝነበሩ ህፃናት ጥራሕዮም።
- 10 ሕማም ፊስቱላ ብሰንኪ ምኸንሻብ ደቂ ኣንስትዮ ዘጋጥም ፀገምዮ።

ለ ነዞም ዝስዕቡ ሕቶታት ካብዝተውሃቡ መማረፂ መልስታት ዝበለፀን ዝተማልአን ትኸክል መልሲ ዝኾነ ምረፁ።

- 1 ካብዞም ዝስዕቡ ጎዳእቲ ባህልን ልምድን ዘይኮነ ምረፅ።
 - ሀ. ትሕቲ ዕድመ መርዓ ሐ. ምኸንሻብ ደቂ ተባዕትዮ
 - ለ. ምኸንሻብ ደቂ ኣንስትዮ መ. ምውቃጥ

- 2 ህፃናት ዝሰዕቡ መሰላት ኣብ ሕገ መንግስቲ ሃገርና ተቐሚጡሎምዮ።
 ሀ. ስምን ዜግነትን ምርካብ **ሐ.** ስራሕ ምርካብ
 ለ. ትምህርቲ ክትመሃር ዘይምድላይ **መ.** ብሂወት ምንባር
 ሰ. “ሀ”ን “መ”ን **ረ.** ኩሎም መልሲ እዮም
- 3 ካብዞም ዝሰዕቡ መትከል ሰናይ ምምሕዳር ዘይኮነ ፍለይ
 ሀ. ግልፅነት **ለ.** ተሓታትነት **ሐ.** ትሕትነት ሕገ **መ.** ተሳትፎ
- 4 ኅዳእቲ ልምዲ ዘብፅሖም ሳዕቤናትን ሓደጋታትን ፍለይ
 ሀ. ኣካላዊ ፀገም **ሐ.** ፀገም ጥዕና
 ለ. ስነ ኣእምሮኣዊ ፀገም **መ.** ኩሎም መልሲ እዮም
- 5 ብሰንኪ ቅልጡፍ ዕብዮት በዝሒ ህዝቢ ካብዘጋጥሙ ፀገማት ዘይኮነ ፍለይ
 ሀ. ስእነት ስራሕ **ሐ.** ምግሃስ መሰል ህፃናት
 ለ. ዕበት መሬት **መ.** ብርሰት ክባቢ

ሐ ኣብ ትሕቲ “ሀ” ንዘለዉ ምስ ኣብ ትሕቲ “ለ” ዘለዉ ኣዛምዱ።

ሀ	ለ
1 ሰናይ ምምሕዳር	ሀ. ካብ ምዝመዛን መጥቃዕትን ምሕላው
2 ሳዕቤን ቅልጡፍ ዕብዮት በዝሒ ህዝቢ	ለ. ዝተውሃበካ ስልጣን ብኣግባቡ ምጥቃም
3 መሰል ህፃናት	ሐ. ብርሰት ኣግራብ
4 ኅዳእቲ ልምዲ	መ. ሕጋውን ፖለቲካውን ኣሰራርሓ
5 ተሓታትነት	ሰ. ብሳይንሳዊ ኣገባብ ዘይተረጋገፁ ባህላዊ ተግባራት